memorii | jurnale

RIRI SYLVIA MANOR

BUCURIA DE A NU FI PERFECTĂ

Memorii București | Tel Aviv 1941–2015

HUMANITAS
ebook

Riri Sylvia Manor (n. Aberfeld în 1935, la Bucureşti) este fiica unui om de afaceri bucureştean şi a unei mame casnice, originară din Craiova. A scris poezii de la nouă ani şi a fost foarte activă în domeniul artistic în timpul şcolii. Ca să evite proletcultismul din facultăţile umaniste ale vremii, se înscrie în 1953 într-o facultate ştiinţifică, cea de medicină. În 1957 se căsătoreşte cu inginerul Mateo (Titel) Sussman. În 1959 termină facultatea, iar în 1960 emigrează în Israel. Acolo familia îşi schimbă numele din Sussman în Manor. Se specializează în oftalmologie la Spitalul Beilinson, Universitatea de Medicină din Tel Aviv, şi în neuro-oftalmologie la Universitatea California din San Francisco. Publică în literatura medicală anglo-saxonă peste 60 de articole şi scrie capitole din cărţi de specialitate; înfiinţează prima unitate de neuro-oftalmologie din Israel; devine profesor la Universitatea din Tel Aviv şi membră a numeroase societăţi ştiinţifice internaţionale. La 20 de ani după stabilirea în Israel, reîncepe să scrie poezie, de data asta în limba ebraică. Între 1990 şi 2000 revine adesea în România, unde, în colaborare cu Spitalul Clinic de Ochi din Bucureşti şi ministerele sănătăţii din România şi Israel, desfăşoară numeroase activităţi de ajutorare în domeniul medical. Din 2000 reîncepe, după 40 de ani de întrerupere, să scrie poezie în limba română. În 2002 înfiinţează Societatea de Scriitori Israel–România. Cu ocazia primelor festivaluri „Zile şi nopţi de literatură“ de la Neptun, colaborează cu uniunile scriitorilor din ambele ţări; astfel vine pentru prima oară în România Amos Oz, împreună cu alţi 13 scriitori israelieni importanţi; de asemenea, în 2012 redactează un număr al revistei israeliene *Moznaim* dedicat literaturii române actuale, pentru care i se decernează Premiul Alexandru Safran. În Israel publică două cărţi de

poezie şi primeşte Premiul Ofer Lieder, iar în România publică patru volume: *Privind* (2000), *Save as…* (2007), *Pestriţ* (2010), *Încă* (2015), şi i se decernează Premiul Lucian Blaga. În Israel îi apăre o carte care se traduce în limba arabă (1996), iar în Franţa – volumul *Bariolée*, tradus de Irina Mavrodin (2011). Împreună cu Ioana Ieronim, traduce în română cartea de poeme *Şeherezada*, a poetei israeliane Agy Mishol (2009). În 2015 i se decernează de către statul Israel Premiul Opera Omnia pentru activitatea ştiinţifică.

© HUMANITAS, 2017, pentru prezenta versiune românească

ISBN: 978-973-50-5791-6 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021.311.23.30

RIRI SYLVIA MANOR

BUCURIA DE A NU FI PERFECTĂ

Memorii București | Tel Aviv 1941-2015

Dedic această carte lui Thomas, copilul creştin
care creşte acum în fosta mea cameră de copil evreu,
ca un răvaş de dragoste peste timp şi naţionalităţi
şi ca o întrebare deschisă tuturor întrebărilor:
Unde se duc ei, minunaţii copii ai dimineţii?

Cât de umile sunt amintirile mele din forfota senzuală-a marii metropole
cum un portmoneu gol
pe Calea Victoriei în dimineţi ce n-au fost nici atunci în amiezi ce nu sunt nici azi în amurguri ce nu vor fi niciodată.

GHEORGHE GRIGURCU

Omul de serviciu deschise poarta curţii interioare a blocului şi rămase cu gura căscată. Ce căuta acolo doamna asta elegantă? Stătea lângă imensa ladă de gunoi a blocului, la care se uita cu atenţie. „Se uită la ladă de parcă s-ar uita la un om!“

— Doamne Dumnezeule, doamnă, gata-gata să mă speriaţi! Ce căutaţi aici?

Mă întrerupsese brusc din gânduri. Am tresărit. Câţi ani trăisem în lumea ochilor închişi? Mi-a venit în minte că Narcis se oglindea în apă, eu – într-o ladă de gunoi, dar cu ochii larg deschişi de data aceasta. Ce potrivit ar suna aici englezescul *bullshit*, dar să nu mă aplec prea mult peste ladă.

— Nu locuiţi în bloc, ce căutaţi aici? insistă omul de serviciu.

— Nimic, nu caut nimic. M-am uitat încă o dată spre lada de gunoi. Nu caut nimic! am repetat şi am ieşit în stradă.

De fapt, era strada mea. De fapt, mă întorsesem undeva de unde poate că nu plecasem niciodată. O durere nedesluşită. Fusese strada mea de pe când aveam nouă ani. Aici mă împiedecam peste tot de amintiri ca de bolovani. Era casa mea de pe Calea Victoriei 128 A. Etajul patru. Apartamentul 24. Acolo crescusem cândva, singură, într-un apartament plin de oameni. Singură? Stăteam în odaia mea în care îmi zâmbeau de peste tot cărţi şi reviste. De la fereastră vedeam de sus trecătorii – furnici anonime care mişunau pe Calea Victoriei. În 1961, când părinţii mei au părăsit România,

apartamentul a fost vândut unui doctor care nu a cumpărat însă şi tot ceea ce se petrecuse acolo, cheile se mai aflau la mine, atârnate pe vreun perete virtual. Oare scriem despre lucruri lipsite de existenţă ca să existăm pentru noi înşine?

Apartamentul în care mama mea stătea tot timpul acasă. Chiar dacă nu aveam nici o îndoială că mă iubeşte foarte mult, simţeam la ea o absenţă faţă de tot ce eram eu, ceas de ceas, zi de zi.

Ar trebui să nu mai încerc să înţeleg – mi-am spus. La vârsta mea ar trebui să nu mai vreau să înţeleg.

Ar trebui să fiu tânără tocmai acum, când nu mai depind de tinereţea feţei sau de aplauzele celorlalţi. Timpul ar trebui să instaureze o amnistie pentru rănile din trecut care pulsează încă.

Şi totuşi, când după treizeci de ani m-am reîntors la Bucureşti, primul lucru pe care mi l-am dorit a fost să-mi revăd camera, să o confrunt cu cealaltă, camera mea din memorie. Doi martori oculari faţă în faţă, într-un proces public. În camera din memorie, lumea mi se înfăţişa întotdeauna în culori schimbătoare, ca prin ferestruica unui submarin, cu lumini furişându-se de sus, cu umbre mişcătoare şi castele de nisip construite pe parchet ca pe malul mării. Când copilăria s-a sfârşit firişoarele de nisip se prăbuşiseră pe podea, risipindu-se spre colţurile odăii şi în cutele memoriei. Când, după atâţia ani, am intrat în clădire, nu m-am îndreptat spre lift, ci spre curte, am vrut să revăd mai întâi locul în care scotocisem prin gunoaie. Gunoaiele nesfârşite ale unui bloc de nouă etaje. O dată pe săptămână, un muncitor dădea foc gunoiului strâns în enorma ladă din curtea interioară a blocului. Pe-atunci oamenii spuneau că aruncă gunoiul la crematoriu. Nu se cunoştea cuvântul „ghenă“ în blocul meu. De fapt, vrusesem să mă întorc la Bucureşti numai şi numai din cauza lui Federico Fellini.

Cu o lună înainte revăzusem la Cinemateca din Tel Aviv *Roma* lui Fellini, cu scena în care o echipă de muncitori descoperă o încăpere rămasă sub pământ vreme de vreo două mii de ani. Pereţii, acoperiţi cu personaje pictate în culori vii, uluitoare, îţi izbeau privirea. Siluetele parcă se mişcau, stârnindu-ţi curiozitatea, făcându-te să vrei să cunoşti secretele acelor fiinţe ascunse de două milenii. Deodată, până să le poţi desluşi feţele, veşmintele, gesturile, personajele au dispărut, de parcă nici nu fuseseră acolo două mii de ani şi încă un minut: minutul lung în care mi-au zâmbit. Nu mai erau. Curentul de aer proaspăt şi lumina puternică au făcut frescele să pălească. După două mii de ani, personajele au dispărut cu iuţeală, de sus în jos, ca măturate de o undă corozivă. O a doua moarte. De data aceasta una definitivă.

Am coborât treptele cinematecii. Scena şocantă a ştergerii personajelor continua să mi se deruleze iar şi iar în minte, de parcă o pasăre uriaşă aşezată pe cap mă înţepa din când în când cu ciocul. Dar după o săptămână, când în aparenţă lucrurile reveniseră în matca lor obişnuită, m-a străbătut ca un fulger imaginea sălii subterane şi a personajelor impresionante şi unice, personaje care s-au şters din susul în josul peretelui prefăcându-se într-o culoare albă, lipsită de semnificaţie. De altfel, albul e întotdeauna plicticos.

Deodată am înţeles că lucrurile se pot petrece şi invers atunci când e vorba de subteranele copilăriei tale, în care atâtea lucruri uitate sau mâzgălite sau neclare îţi acoperă încă pereţi întregi, albi, de memorie. Au trecut treizeci de ani de la moartea tatălui meu şi cinci ani de la moartea mamei mele, dar părinţii mei sunt încă cele mai prezente fiinţe necunoscute din viaţa mea. Sunt familii în care există secrete. Eu sufeream tocmai de lipsa secretelor. Credeam că, dacă totul este repetat mereu cu aceleaşi cuvinte, ştiu totul. Simplu. Negru şi alb. Negru sau alb. La noi în casă

se povestea mereu despre trecut. Mereu la fel. Trecutul era Craiova, dar de fapt Craiova era prezentul. Şi Craiova, ca întotdeauna în asemenea împrejurări, nu era numai Craiova.

„Copilăria? Ne ia douăzeci de ani să învăţăm totul – a scris, poate şi pentru mine, Federico Fellini cel Mare – şi ne petrecem restul vieţii ca să ne debarasăm de tabuuri, de prejudecăţi, de reguli colective, de idei inoculate… Ne este necesară a doua jumătate a vieţii ca să reparăm.“

Încetul cu încetul, începeam să-mi dau seama că doar dacă voi călători spre Bucureştiul odăii mele din copilărie personajele albe şi negre şi colorate, adunate într-un fel de mormânt colectiv, îmi vor reapărea, poate, pe pereţii memoriei, zugrăvindu-se treptat de jos în sus, în culorile lor fireşti, şi-mi vor înapoia ceva extrem de important, despre care credeam că se pierduse. Ceva care mă va ajuta să îmi decodific poveştile pe care mi le-am spus. Începusem să cred că pe peretele alb din memorie vor reapărea tablouri colorate, un fel de Fellini inversat. Atunci îmi voi reaminti şi primii şase ani de viaţă, perioada complet uitată, dar rămasă undeva în subconştient ca o mină neexplodată. O mină care va exploda cu întârziere. Poate.

Trebuie să admit că nu iau uşor hotărâri, dar între timp se petrecuseră nişte „evenimente“ în România, iar hotărârea se luase cumva independent de voinţa mea. În ziua când Ceauşescu fugise cu elicopterul, au început să circule la Tel Aviv cele mai ciudate şi alarmante zvonuri. De exemplu, că în Bucureşti există terorişti care intră în case şi ucid oameni nevinovaţi. În Tel Aviv, eu locuiesc lângă strada pe care se află Ambasada României. Am ajuns acolo imediat. Strada era blocată, se adunase deja o mulţime impresionantă de israelieni originari din România, iar cei tineri voiau ca guvernul israelian să le dea arme şi avioane şi, odată ajunşi la Bucureşti, să ajute la lupta împotriva teroriştilor şi

la înlăturarea regimului comunist. Am stat acolo toată ziua vociferând, discutând între noi, cerând celor de la ambasadă să iasă şi să ne dea cele mai noi informaţii despre ce se petrece în România.

Spre surprinderea noastră, însuşi ambasadorul – până atunci înalt funcţionar în slujba lui Ceauşescu – a făcut un gest impresionant: a deschis porţile ambasadei şi a stat de vorbă cu demonstranţii. Este vorba de domnul Bituleanu, într-adevăr un mare *domn,* nu un tovarăş (în sensul de-atunci al cuvântului). De fapt, încă nu era sigur dacă Ceauşescu nu va reveni la putere, dar ambasadorul a avut curaj. Când am ajuns acasă, seara târziu, mi-am adus aminte că luasem de la Paris o revistă de poezie care avea un capitol dedicat poeziei scrise în România contra regimului. Pentru prima dată am întâlnit acolo, în 1989, numele Anei Blandiana, al lui Mircea Dinescu sau Marin Sorescu. De când plecasem din România, în 1960, nu mai eram la curent cu literatura română. De aceea, nu ştiam că lucrurile se schimbaseră, credeam că sub comunism nu se puteau publica decât scrieri prefabricate, sub ochiul cenzurii de tip Gheorghe Gheorghiu-Dej. Peste noapte, am tradus poeziile celor trei poeţi, am scris un articol despre poezia română de protest şi am publicat totul în cel mai răspândit ziar din Israel, *Yedioth Ahronoth*.

Între timp, preşedintele Societăţii Oftalmologilor din Israel, prof. Giora Treister, care fusese cu o lună înainte la un congres medical în Soci, şi-a amintit că întâlnise acolo un doctor remarcabil din România, Mihai Pop. El îi povestise că situaţia oftamologiei e catastrofală în România, dar că Ceauşescu refuză să primească orice ajutor din străinătate. Prin urmare Israelul nu-i poate ajuta.

Imediat după vestea schimbării regimului, Giora Treister l-a chemat la telefon pe Mihai Pop şi i-a spus că acum, când pot primi ajutoare, să-i explice de ce anume este nevoie. Doctorul român i-a

răspuns că prima urgenţă sunt instrumentele pentru sala de operaţii.

Fiindcă vorbesc româneşte, mi s-a dat mie sarcina de coordonare a strângerii de instrumente de la toate spitalele din Israel şi s-a hotărât să plec cât mai repede la Bucureşti. De altfel, oricum voiam să merg în România – din cauza lui Federico Fellini şi a *Romei* –, dar ăsta era secretul meu.

Hotelul Bucureşti, unde aveam să locuiesc, se afla lângă fostul palat regal şi aproape vizavi de blocul „nostru“. Bineînţeles că m-am gândit să-i fac o plăcere mamei, căreia îi fusese tot timpul dor de România. Găsise de mult în *Paris Match* o fotografie a regelui Mihai împreună cu regina Ana, o înrămase şi, de-a lungul anilor, poza aceasta rămăsese la căpătâiul patului ei din Israel. I-am spus mamei că aş vrea s-o iau şi pe ea cu mine în această călătorie. S-a speriat teribil şi apoi mi-a plâns zilnic la telefon.

— Ririca, de când mi-ai spus nu mai dorm noaptea, ce vrei de la mine? Nu pot să zbor aşa, deodată. Am venit în Israel cu vaporul, niciodată n-am zburat! O femeie nu zboară cu avionul pentru prima dată la 79 de ani! Ce să fac, aşa sunt eu…

Era adevărat. Aşa era ea. Ca de obicei, îmi era greu şi s-o înţeleg, şi s-o conving. Dar, cunoscând-o, am putut să-i pricep frica de nou.

Am aterizat în România în februarie 1990. Aeroportul Băneasa purta încă peste tot urmele vechiului regim. Banda pe care veneau bagajele era străveche, valizele apăreau abia din sfert în sfert de oră. Nu aveai voie să ieşi din sala de aşteptare a bagajelor nici ca să te duci la toaletă, nici ca să-ţi cumperi ceva de mâncare!

Ex-Ceauşescu-minded people! Nu existau bănci sau scaune disponibile, aşa încât, împreună cu ceilalţi israelieni, m-am aşezat pe pardoseală! Făceam haz de necaz, dar nici nu aveam de ales. Aterizaţi la 6 dimineaţa, am ieşit din acea sală cu

valiza personală într-o mână şi cu cea în care adusesem materiale medicale în cealaltă, abia la ora 9. Între timp, mi-a trecut prin cap că, iată, nu cunosc nici măcar un căţeluş în România. Toţi vechii mei prieteni, evrei şi creştini, ca şi toate rudele noastre, părăsiseră România lui Gheorghiu-Dej prin anii 1960–1961.

Afară mă aşteptau de la 5 dimineaţa doi doctori: Mihai Pop, şeful Spitalului Clinic de Oftalmologie, care ceruse ajutorul Societăţii Oftalmologilor din Israel, şi Adrian Mihăilă de la Ministerul Sănătăţii. Le-am predat geamantanul cu instrumente. Eram atât de nerăbdătoare să-mi revăd strada şi locuinţa!

— Doamnă profesor, trebuie să veniţi cu noi să ne vizitaţi spitalul!

Spitalul? Ce idee! Veneam de la un spital, spitalul în care lucram în Israel, şi tot ce-mi doream era să mă plimb pe Calea Victoriei, să rătăcesc singură prin locurile copilăriei şi tinereţii, să-mi revăd casa, să-mi repopulez pereţii subconştientului, să reapară, înotând la suprafaţă, personaje uitate. *Roma şi Fellini la Bucureşti.* Să mă învârt în jurul trecutului meu ca o pisică în jurul cozii. Dar, deodată, m-am uitat la chipurile celor care-mi vorbeau şi i-am văzut cu adevărat. Am văzut că păreau oarecum disperaţi, că vizita mea era pentru ei importantă. N-am vrut să-i dezamăgesc.

M-am hotărât. Mă duceam de fapt cu ei pentru ei, nu pentru mine. Nu bănuiam că va fi vorba şi de următorii 25 de ani, nu bănuiam că acesta va fi începutul unei prietenii importante din viaţa mea, prietenia cu Mihai. Nu bănuiam că voi reveni des în România, că în 2000 voi începe să scriu din nou poezie în română, că în 2002 îmi voi cumpăra un apartament – o casă nu departe de vechiul meu apartament. Că voi face naveta între cele două case ale mele, una în Tel Aviv şi alta în Bucureşti. Nu îmi închipuiam că aş putea reveni acasă după 30 de ani, că voi consulta aici ani de zile pacienţi şi că

voi scrie iar – după 40 de ani – poezie în limba română. Întrerupsesem totul şi de atâţia şi atâţia ani… Plecasem atât de tânără. Tot ce realizasem era legat nu de România, ci de Israel. Totuşi am ales atunci să merg împreună cu cei doi medici necunoscuţi la spitalul lor, să fac o vizită de politeţe, credeam.

Dar, din clipa când am intrat în spital, am uitat că eram de fapt o turistă în vacanţă, că venisem şi din cauza lui Fellini, că nu cunoşteam pe nimeni acolo. Situaţia era atât de jalnică, încât imediat toţi mi-au devenit rude. Nici în visele mele cele mai urâte nu mi s-ar fi putut înfăţişa o astfel de secţie oftalmologică – şi încă în România, cea renumită altădată pentru geniul doctorilor ei. Nimic din tot ce trebuia să existe într-o secţie cât de cât normală nu exista acolo. Parcă şi pereţii plângeau de mila bolnavilor, aşa nezugrăviţi şi înnegriţi cum erau. Mi-am imaginat câte cazuri de orbire a putut provoca lipsa de dotare a spitalelor. Am constatat că pacienţii, înghesuiţi câte opt-zece într-un salon, rămâneau internaţi şi zece zile după o operaţie de cataractă. În lumea medicală „normală“, pacienţii operaţi de catarctă nu mai erau internaţi, ci plecau imediat acasă cu o lentilă implantată în ochi, care îi ajuta să vadă foarte bine. Din păcate, pe-atunci majoritatea pacienţilor din România erau operaţi după metode arhaice, iar odată operaţi trebuiau să poarte ochelari cu lentile foarte groase, care le dădeau ameţeli şi îi făceau să vadă mai puţin clar. Numeroşi tineri bolnavi de diabet orbeau la ambii ochi fără posibilitatea de a fi operaţi, din lipsă de aparatură adecvată. Iar regimul lui Ceauşescu a avut grijă să nu existe nici o evidenţă a numărului de orbi din România. Când am întrebat de date statistice bazate pe Registrul anual de înregistrat noii nevăzători, am aflat că acest registru nu există! Prin urmare, nu se putea compara numărul orbilor din România cu cel al orbilor din statistica unor ţări cu regim sanitar demn de acest nume.

A doua zi, împreună cu noii mei prieteni, am luat parte la o „şedinţă de lucru“ ţinută în cabinetul ministrului sănătăţii Bogdan Marinescu şi al adjunctului său, dr. Radu Dop. Acolo am aflat că din ianuarie 1990 se constituise, prin Fondul Monetar Internaţional, un fond pentru operarea nevăzătorilor, şi de-atunci se trimitea cu trenul câte un singur pacient orb, fără însoţitor, până la Paris. În gară îl aştepta cineva de la spital, era internat şi operat. Ceea ce nu se ştia atunci la minister era că asemenea operaţii necesitau maximum o zi de internare şi trei controale pe parcursul a două săptămâni de la operaţie. Dat fiind că orbul venea din România singur, s-a spus ministerului că e nevoie să fie ţinut în spital două săptămâni, preţul fiind de „doar“ 600 de dolari pentru fiecare zi de internare! Cum ar veni, un hotel care costa 600 de dolari pe zi! Le-am spus doctorilor din minister că e nevoie de maximum o zi de internare în mod obişnuit şi am încercat să-i fac să înţeleagă cât trebuie să sufere şi psihologic un om lipsit de vedere, obligat să călătorească singur atâtea ore, neştiind limbi străine şi deci neputând comunica verbal. Un orb care, şi după aceea, stă inutil două săptămâni în spital, izolat printre străini! Important era şi faptul că prin această internare inutilă şi costisitoare se consumau nişte bani cu care puteau fi operaţi alţi nevăzători.

Împreună cu dr. Radu Dop am întocmit un plan de colaborare cu Israelul. Am propus să se trimită grupuri de câte cinci nevăzători însoţiţi de câte doi văzători: soţia unuia şi soţul uneia din grup, cu condiţia să aibă grijă de toţi cei din grup, locuind două săptămâni în apartamente închiriate grupului cu numai 20 de dolari pe zi de persoană.

1990–2000

Ca rezultat al acestei colaborări, în următorii doi ani am ţinut aproape zilnic legătura telefonică cu prof. Mihai Pop, cu dr. Radu Dop şi dr. Adrian

Mihăilă din Ministerul Sănătăţii, iar în România s-au organizat comisii de triere a nevăzătorilor care puteau fi vindecaţi prin operaţie. Mi se comunica la ce dată va veni în Israel următorul grup de cinci pacienţi cu însoţitorii lor. Îi aşteptam la aeroport. În Tel Aviv aveau deja aranjate locuinţe şi consultaţii cu profesorul specialist în retină care avea să-i opereze. Îmi amintesc de o doctoriţă tânără care îşi pierduse vederea la ambii ochi din cauza diabetului. Venise cu mama ei la operaţie. Am cunoscut oameni minunaţi, care îşi puseseră toate speranţele în profesionalismul medicinii israeliene, şi m-am străduit să-i ajut pe toate căile posibile. Nu numai prin cuvinte. Cuvintele seamănă cu cecurile: unele au acoperire, altele nu. Nu am nici o îndoială că pacienţii veniţi din România au simţit că sunt de partea lor prin limbajul faptelor, că sufăr şi mă bucur alături de ei. Cu totul, au venit la operaţie 80 de orbi. La plecarea din Israel, unul dintre pacienţi a declarat presei: „Lumina vine de la Tel Aviv!“ A fost unul dintre cele mai mari premii pe care le-am primit în viaţă.

Pe de altă parte, se desfăşura în Israel, sub patronajul Universităţii din Tel Aviv şi al Ministerului de Externe, un program de trei luni de specializare pentru medici din lumea a treia. Încă din 1990, când m-am întors prima oară din România, am insistat să se extindă acest program şi pentru medicii din fostele ţări comuniste. Astfel au venit la specializare în Israel doctori din toată România, cărora am avut onoarea să le fiu prietenă şi îndrumătoare aici. În plus, am obţinut finanţare de la Ministerul de Externe israelian pentru ca doctori israelieni să vină în România şi să conferenţieze la Piatra Neamţ, la Congresul pe ţară al oftalmologilor din 1991. Doctori născuţi în Israel, ca prof. Dov Weinberger şi prof. Ruth Siegal, care nu ştiau nimic despre România, au rămas profund impresionaţi de frumuseţea

peisajului şi s-au îndrăgostit de ţară şi de oamenii ei calzi şi ospitalieri. Astfel s-au înfiripat legături de colaborare pentru viitor, cât timp România avea să mai aibă nevoie de ajutor. Ministrul sănătăţii Bogdan Marinescu mi-a dat o scrisoare – pe care o păstrez şi astăzi – în care afirma că îi reprezint interesele în Israel!

În ceea ce mă priveşte, am introdus specialitatea mea oftalmologică – neuro-oftalmologia – în România, am dat consultaţii şi am ţinut conferinţe la Bucureşti, Cluj şi Craiova.

Dat fiind că în toţi aceşti ani am venit des în ţară pentru chestiuni de organizare medicală, m-am familiarizat şi cu schimbările suferite de limba română în cei treizeci de ani ai absenţei mele.

Limbile au drojdie de bere în ele – mi-am spus –, fermentează încontinuu, se schimbă. M-am familiarizat, cum spuneam, cu aceste schimbări. În 2000 am reînceput să scriu poezii în limba română. După 40 de ani de întrerupere!

Iată deci că medicina, care mă îndepărtase de literatură în 1953, m-a readus în România şi m-a reapropiat de limba şi literatura română.

Înapoi în 1990. Interviu la Televiziunea Română

După vizita la Ministerul Sănătăţii, am fost solicitată să dau un interviu de o oră la Televiziunea Română. Când am ajuns acolo, am remarcat că încă mai erau tancuri împrejurul televiziunii, rămase probabil de la evenimentele din decembrie 1989. Întotdeauna am fost fascinată de felul în care poate funcţiona creierul uman. Să dai un interviu timp de o oră întreagă e foarte obositor, dar – în pofida panicii şi emoţiei – mi s-a întâmplat să-mi readuc aminte tocmai cuvintele cele mai frumoase şi sărbătoreşti ale limbii române literare, cuvinte pe care nu le mai folosisem din 1960, de când am plecat din România.

Printre lucrurile pe care le-am spus atunci la televiziune a fost şi o frază de care sunt mândră până în ziua de azi: am spus că „doresc ca Israelul să ajute România în aşa fel încât să nu mai fie nevoie de ajutorul nostru – cât mai repede cu putinţă!“ Îmi exprimam astfel empatia faţă de situaţie şi, de fapt, părerea că medicii români nu ar trebui priviţi cu nici un fel de superioritate, ci doar ajutaţi până se pun la punct cu noile metode ale medicinii moderne, metode de care regimul lui Ceauşescu îi ţinuse departe.

Aşa a şi fost. Pe la sfârşitul anilor ’90, lucrurile se schimbaseră mult în bine şi mergeau spre normalizare.

1990. Prima întâlnire cu apartamentul „meu“

La trei zile după ce ajunsesem în Bucureşti, mi-am luat liber pentru Fellini, *Roma* şi ce va urma. Medicina putea acum să mai aştepte… Adulmecam aerul de parcă aş fi fost un căţel eliberat din lesă. Mă întorceam, pe urmele mirosului, la primii stăpâni şi la prima cuşcă. Cuşca unei fetiţe. Era o vreme când mi se părea că tufele de liliac îşi întindeau ramurile ca pe nişte palme ca să-mi cerşească prezenţa, că mă rugau să mă opresc şi să le miros.

O clipă am închis ochii ca să le „văd“ doar parfumul. Ca orice copil al Bucureştiului, obţinusem de mult doctoratul în miresme de tei şi de liliac. Oare câţi ani trăiesc arborii? E cu putinţă ca mirosul identic cu cel de-acum treizeci de ani să fi fost emanat totuşi de alte tufe de liliac?

„În suflet nu există riduri“, spunea un personaj din cartea lui Yehudit Katzir, pe care tocmai o citisem. „În suflet nu există riduri“, dar poate că acolo nu sunt riduri şi datorită atâtor sculptori care ne-au modelat şi ne-au făcut să sunăm ca un clopoţel în mâna lor, iar azi nici nu le mai ştim numele sau cum ne vorbeau sau cum trăiau lângă

noi. Poate că trecutul nu este decât un caleidoscop. La fiecare rotire, aceleaşi cioburi colorate te surprind desenând o imagine nouă, diferită de cea dinainte, şi totuşi e vorba de aceleaşi pietricele. Nu se spune despre cărţile de memorii că ar fi de fapt nişte autoficţiuni? Şi atunci, dacă ne amintim ceva – este exact acel ceva care a fost? Să fie oare cuvântul „exact“ cel mai inexact cuvânt din dicţionar?

„Aş putea fi un martor convenabil numai cu condiţia să inventez“, a spus odată Federico Fellini.

Deodată coloana vertebrală a blocului de nouă etaje în care locuisem cândva – şi poate mai locuiam – se înălţă în faţa mea. Văzându-l, m-am simţit contemporană cu amintirile, erau în mine rădăcini pe care nici nu le ştiam păstrate atât de vii. De fapt, am pătruns în apartament înainte de-a ajunge acolo. În apartamentul acela, în anii aceia.

Trecuseră peste blocul meu un mare cutremur de pământ, regimul capitalist, regimul comunist şi acum un nou regim care nu se decisese încă ce este. Cu legătură sau fără legătură cu toate astea, cele opt apartamente ale fiecărui etaj se întindeau ca ramurile unui copac în toate direcţiile, iar înăuntrul fiecărui apartament era o feudă cu propriile legi, cu propriile tragedii, bucurii şi haosuri. O feudă în care domnea Majestatea Sa Familia.

În apartamentul nostru domnea Mama.

Era un apartament spaţios: o sufragerie, un salon, dormitorul părinţilor, camera mea şi camera Gherghinei, servitoarea. Numai bunicul nu avea camera lui.

— Întinde fotoliul, Gherghina – îi spunea mama în fiecare seară –, şi pregăteşte patul pentru domnu’ mare!

Când aveam numai doi ani, îl poreclisem Pică. Nimeni nu mai ştia de ce. Nici eu. Poate vrusesem să-l alint şi îi spuneam Opapică de la Opapa.

Bunicul Pică dormea noaptea în sufragerie, iar ziua patul lui se transforma într-un enorm fotoliu vişiniu instalat lângă masa şi scaunele de acolo. Pică locuia cu noi de când aveam patru ani. Fusese cerealist în portul Cetate Dolj de pe Dunăre, dar, fiind evreu, a trebuit să închidă biroul şi a încetat să lucreze la 58 de ani. După puţină vreme a venit la noi, în Bucureşti. Era singurul din familie cu părul roşu şi nas acvilin, adică arăta exact ca un evreu din caricaturile antisemite. Şi tocmai el vorbea cea mai pură şi frumoasă limbă română din câte am auzit. Era cu totul român pe dinăuntru.

Bunicul ţinea totdeauna o carte în mână. Oriunde ar fi fost, în momentul în care începea să povestească ceva îi fermeca pe toţi, cu excepţia tatălui meu. De altfel, bunicul aproape că nu scotea o vorbă în prezenţa ginerelui său, în a cărui casă trăia totuşi de atâţia ani. Pică era cel care mă învăţase să scriu şi să citesc. Îmi cumpăra din banii lui de buzunar cele mai frumoase cărţi şi-mi aducea în fiecare săptămână *Ziarul copiilor* şi apoi *Universul copiilor*, când primul a încetat să mai apară. Păstram toate revistele, îmi plăcea fie şi doar mirosul lor, le citeam şi le răsciteam, erau prietenele mele cele mai bune. „Pică – îi spuneam –, nu înţeleg de ce oamenii mari nu mai citesc reviste pentru copii, eu şi când o să fiu mare o să-mi fac abonament la reviste şi o să le citesc totdeauna!“ Pică râdea. „De ce îţi faci griji de pe-acum? Îţi promit să ţi le aduc în fiecare săptămână şi când te vei face mare!“

Sufrageria noastră din apartamentul de pe Calea Victoriei avea o fereastră largă care dădea spre curtea interioară a blocului. Prea multă lumină nu pătrundea în odaia asta ticsită de mobile de culoare cafenie, neagră. Lângă pereţi se înşirau două bufete, o vitrină şi fotoliul-pat pe care dormea noaptea bunicul. În mijloc era o masă ovală foarte largă, iar de jur împrejur opt scaune îmbrăcate în catifea vişinie. Deasupra scaunului unde stătea

mama atârna de lampă un şnur la capătul căruia era o sonerie. Bucătăria se afla doar la un metru şi jumătate de sufragerie, dar în timpul mesei mama nu se ridica niciodată de pe scaun. Ridica mâna după ce se termina un fel de mâncare şi apăsa pe butonul soneriei. O chema pe Gherghina să strângă farfuriile şi să aducă următorul fel. Mesele erau la noi în casă ceva foarte important, mai ales pentru tata. Mama şi Gherghina pregăteau în fiecare dimineaţă bucate pentru masa de prânz, în funcţie de preferinţele tatei.

Tata a fost ceea ce se numeşte un cetăţean al lumii. Plecat la 19 ani din România, a trăit la Paris, Viena şi Berlin şi s-a reîntors bogat la 29 de ani. După patru ani de la reîntoarcerea în România, a cunoscut-o pe mama. Mama era cu nouă ani mai tânără decât el şi foarte frumoasă. În 1934 s-au căsătorit. Deşi un bărbat ca tata se căsătorea pe-atunci numai dacă fata avea zestre mare, el a luat-o pe mama fără nici o zestre. Bunicul din Craiova nu avea bani.

La un an după ce s-au căsătorit, m-am născut eu. Cinci ani după nuntă, bunicul a venit să locuiască la noi pentru totdeauna. Adică pentru treizeci şi unu de ani, până în 1970, când a murit în Israel. Cu doi ani înainte de moartea tatălui meu.

În afara casei tata era rege, şi încă unul foarte elegant. Îi plăcea să fie elegant în aceeaşi măsură în care pentru mama era un chin să se îmbrace cu grijă. Dar tata nu trebuia nici măcar să-şi dea osteneala, orice costum şi orice pălărie îi veneau extraordinar, avea nenumărate cravate de mătase naturală pe care şi le asorta cu ciorapii; se spunea că seamănă la chip şi la alură cu actorul Cary Grant. Pe hipodromul de la Băneasa, la cursele de galop, era poreclit „arbitrul eleganţei“, şi – până la instalarea comunismului – la curse chiar venea elita societăţii româneşti. Dar şi sub comunişti tata a avut un salariu foarte bun, deşi nu a fost niciodată membru de partid. Reuşise să se facă

foarte apreciat şi, lucrul cel mai important, izbutise după 1948 să-şi mascheze bunăstarea materială din trecut. Însă în clipa în care intra în casă, tata devenea un rege detronat. În apartament domnea mama – cu o singură întrerupere: orele de masă. Atunci şi numai atunci tata domnea din nou. Mama lua foarte în serios prepararea meselor şi gătea foarte bine, se străduia ca totul să fie pe gustul tatei.

Da, la ora prânzului tata îşi recăpăta importanţa. Dar şi eu, încă de mică, simţisem tocmai la masă cât de importantă eram în casa noastră. Cea mai bună bucăţică îmi era pusă mie în farfurie. „Asta e pentru copil“ – spunea mama.

— Ririca – mă îndemna şi tata –, mai ia încă puţin… şi încerca să-mi mai pună nişte sarmale în farfurie.

— Nu mai pot! refuzam eu automat.

Chiar dacă mă simţeam încă flămândă, când mă îndemna şi-mi punea mâncare în farfurie mă simţeam sătulă. Şi nu mai mâncam. Tocmai pentru că era atât de important să mănânc. Numai prăjiturile mă mai smulgeau din indiferenţa mea culinară.

De altfel, sosită în sufragerie în ultima clipă, după ce mai fusesem chemată o dată, mi se părea că farfuriile albe cu dungă albastră de cobalt pe margine se aşezaseră singure pe faţa de masă din ţesătură albă de damasc. Nu asistam niciodată la ceremonialul repetat de pregătire a mesei de parcă în fiece zi ar fi fost sărbătoare. Nici nu m-am gândit vreodată ce se întâmplă cu farfuriile şi cu tacâmurile după ce terminam prânzul. Imediat după desert, mă ridicam de la masă şi plecam în camera mea. Totdeauna aveam o servitoare care să strângă masa. Poate că nici nu-mi dădeam seama cât de frumos şi ademenitor erau prezentate mâncărurile în casa noastră, tocmai pentru că cei mari făceau prea mult caz de asta. Şi probabil şi fiindcă în camera mea mă aştepta o carte abia

începută. De cum ne aşezam la masă, tata îşi spunea pe larg părerea, ca un profesor care dă note. Sau ca un judecător care rosteşte un verdict. Mama aştepta cu sufletul la gură. Părinţii mei comunicau bine gastronomic.

„Astăzi friptura de miel are un gust extraordinar, e cea mai bună friptură din câte ai făcut vreodată!“ (Şi înainte cu o săptămâna fusese la fel.) Sau: „Azi plăcinta cu mere nu e destul de dulce, ce s-a întâmplat?“ Sau: „Azi a fost scoasă din cuptor prea devreme…“ Însă pentru mine cea mai bună prăjitură din lume, cea care mă scotea complet din indiferenţă, se aducea la masă doar vara. Pe un platou argintat se lăfăiau pătrăţelele presărate cu zahăr pudră ale plăcintei cu vişine. Gustul ei minunat, dulce-amărui, prospeţimea fiecărei îmbucături nu aveau pereche şi nu sufereau comparaţie cu nici o altă prăjitură. Îmi plăcea şi îmbinarea culorilor din plăcintă cu mirosul de unt şi gustul de vişine, îmi plăcea contrastul dintre culoarea deschisă, aproape albă, a celor două straturi subţiri şi sfărâmicioase de cocă şi culoarea vişinie a umpluturii. De fapt, şi astăzi cred că madlenele lui Proust au un gust fad faţă de plăcinta cu vişine a mamei mele, dar totul depinde de variantele culinare pe care ţi le oferă locul de naştere.

În fiecare vară, în afara plăcintei cu vişine, aşteptam cu nerăbdare să sosească ziua mea de naştere, 18 august. Atunci mi se iertau de obicei toate păcatele şi se instalase o tradiţie – se pregăteau în fiecare an aceleaşi feluri în cinstea mea: o minunată raţă pe varză şi un tort în trei culori, pe care mama îl botezase Riritort. Dar eu trăiam în casă şi în afara orelor de masă. Altceva, nu mâncarea, era important pentru mine. Voiam să fiu lăsată în pace. În camera mea. Singură. Voiam ca mama să nu stea tot timpul pe urmele mele. Să nu mă dojenească când nu corespundeam aşteptărilor ei. Să nu-mi dea palme. Era pe urmele

mele, dar nu mă vedea. Eu şi mama eram uluitor de neasemănătoare. Voiam să-i pot spune: „Sunt eu! Uite-mă, sunt altfel decât tine, dar sunt eu, sunt aici, sunt aici, da, vreau să…“

„Nu-ţi dau voie! îmi spunea. Mama ta te iubeşte cum nu se poate mai mult. Nimeni nu-ţi vrea binele ca mama ta, nu există pe lume dragoste ca dragostea de mamă!“ Vorbea atât de frumos. „Aşa e ea!“ îmi ziceam. Mă iubeşte foarte mult, dar nu poate să înţeleagă anumite lucruri. Vrea să fiu ca ea, să fac ce crede ea că e bine pentru mine, să mă iubească dacă sunt ca ea, să fiu un personaj în piesa de teatru regizată de ea. Dar într-o piesă de teatru spui doar cuvintele scrise dinainte de altcineva, or, eu voiam să joc propriul meu rol, să mă descurc, să cresc, să evadez spre alte meleaguri, să rămân lucidă. În realitate, îmi era greu să rezist. S-o fac pe mama şi mai nefericită decât era? Trăiam ca un agent străin care se teme să nu fie descoperit, deşi, oricum, parcă nici nu eram acolo. Sau eram acolo din întâmplare, ceea ce poate fi totuna.

Iar tata? Tata nu venea acasă până seara şi, oricum, era foarte ocupat. Mama mă amenința totdeauna cu ce o să păţesc când o să afle tata ce am făcut. „El e mult mai sever decât mine în chestiile astea!“ O credeam şi-mi era frică de tata, deşi nu ţipase niciodată la mine. Poate că venea prea obosit ca să mă mai bată, credeam, dar frica se ţinea după mine ca un dulău. Între mine şi părinţii mei se înălţa un zid, eu eram eu şi ei erau ei. Prietenii tatei veneau câteodată să joace poker la noi, şi atunci eram rugată să stau în camera mea. Într-o seară, tocmai fiindcă mi se spusese să rămân în camera mea, am deschis uşa şi m-am uitat la tata şi musafirii lui, toţi cu cărţile de joc în mână. Musafirii se uitau la tata. Poate că era rândul lui. Se ştia că e un foarte bun jucător de table şi de poker. Dar tata şi-a pus cărţile pe masă şi a spus:

— Domnilor, ăsta a fost ultimul joc de poker din viaţa mea! Am decis să nu mai încep un nou joc!

— Ce prostii spui, Carol! Tocmai ai câştigat o avere! Ştii să joci inteligent, ca nimeni altul, la tine nu e doar un joc de noroc.

— Da, a spus tata, dar mi-am dat seama că, aşa cum am putut să câştig o sumă enormă acum cu voi, la fel de bine aş fi putut şi să pierd o astfel de sumă. Acum ori altădată pot pierde o astfel de sumă, o avere, şi nu vreau asta. Nu, n-o să mai joc niciodată!

Şi nici n-a mai jucat vreodată. Nu am spus nimănui că am asistat la acest ultim joc de poker al tatei. Copiii nu aveau voie să fie de faţă la viaţa adulţilor. Aş fi fost pedepsită că am ieşit din camera mea. Numai de Pică nu mă temeam, cu el mă prăpădeam de râs, aveam amândoi lumea noastră.

— Ririca, îmi spunea glumind, tu când vrei să vorbeşti să taci, şi când vrei să taci să nu vorbeşti!

— Cum să fac, Pică, atunci? Să nu vorbesc niciodată?

Şi râdeam şi-i spuneam tot ce aveam pe inimă, cele mai mari secrete. Fetiţele din clasa mea alergau la mamele lor pentru orice fleac aşa cum alergam eu la Pică. Mama mea era altfel. Nu avusese serviciu nici măcar o oră în viaţa ei, stătuse tot timpul acasă. Doar ea lua hotărâri în casă, iar eu aparţineam obiectelor casei. Tata nu avea nici un cuvânt de spus în legătură cu mine.

„Nu permit!“ spunea mama. „S-o asculţi pe mama ta, că-ţi vrea numai binele!“ spunea tata.

„S-o iubeşti pe mama ta, că o mamă se iubeşte cel mai mult pe lume! De câte ori ai fost bolnavă îmi smulgeam părul din cap, am fost totdeauna o mamă nebună!“ îmi spunea mama. Eu aveam opt ani şi simţeam că mama nu trebuie să-şi smulgă părul din cap din cauza mea… Mai aveam nevoie de ea, trebuia s-o protejez. Când mă durea în gât, nici nu-i spuneam. Să nu se îngrijoreze. Să nu-şi

smulgă iar părul din cap din cauza mea, să nu ţipe. Să nu spună „Lua-m-ar moartea să mă ia!“

Pe aleea General Ghenea, unde locuiserăm doi ani, înainte de Calea Victoriei, mama nu-mi dăduse voie să joc şotron cu băieţii. Nici măcar pe Pică nu puteam să-l întreb de ce nu am voie să mă joc cu băieţii. El n-ar fi ieşit din vorba mamei nici în ruptul capului. Chiar cuvântul „băiat“ avea parcă un înţeles ruşinos. Ne-am mutat pe Calea Victoriei, dar nici aici nu se cuvenea să discuţi despre băieţi. Ei erau altceva decât noi, fetiţele. „Nu ai voie să joci şotron cu băieţii!“ Împlinisem nouă ani şi încă nu ştiam cum se fac copiii, mult mai târziu, într-un acces de curaj (*Să nu mă audă cucoana!*) mi-a povestit Gherghina. Existau atâtea lucruri de care nu trebuia nici măcar să aducem vorba în casa noastră. La şaisprezece ani, ajunsesem să plâng nopţi întregi pentru că mi se interzicea să fiu ca toate celelalte fete de vârsta mea. De exemplu, nu aveam voie să merg la ceaiuri, căci acolo veneau şi băieţi. „Ce-o să spună blocul?!“ zicea mama.

Doar în casă la noi se credea că băieţii, dacă nu-mi sunt veri, reprezintă un subiect care trebuie evitat. Iar dacă-mi telefona vreun băiat, mama îi închidea telefonul în nas. Ea mă voia acasă. În siguranţă. Iar băieţii puteau să aştepte, ei erau nişte fiinţe periculoase „care lasă fetele gravide şi apoi le părăsesc“, îmi spunea mama pe la cincisprezece ani. Nu credeam asta, dar vorbele ei mă influenţau. Când stăteam lângă un băiat mă înroşeam şi mă bâlbâiam, mă pierdeam cu firea. Era ceva neobişnuit pentru mine, nu ştiam ce trebuie să spun şi ce trebuie să fac. Nu ştiam dacă băieţii sunt altfel decât fetele, dar ştiam că eu devenisem altfel decât celelalte fete. Trebuia să merg numai cu mama şi cu tata la cinema sau la teatru. Trebuia să merg cu ei duminicile dimineaţa la hipodromul din Băneasa. Trebuia să merg cu Gherghina după mine la şcoală. În rest, trebuia să stau acasă, preferabil pe terasa dinspre Calea Victoriei. Acolo, scaun

lângă scaun, privind strada de la etajul patru, mama şi bunicul vorbeau despre Craiova. *Se aflau* în Craiova. Oraşul în care trăise ea până la optsprezece ani.

Oamenii Craiovei, care poate că nici nu mai trăiau sau nu mai locuiau în Craiova, rămăseseră în mama şi în bunic, undeva înăuntrul lor, ca într-un ghetou al memoriei. Amândoi încercau parcă să mă prezinte şi pe mine oamenilor din Craiova lor, fiinţelor dragi îngropate în cimitirul oraşului: mama mamei, Raşela, care murise la 40 de ani de tuberculoză, şi fratele mamei, Jean, care se prăpădise la cinci ani de apendicită. Jean cel mic care, neputând rosti Paula, îi spunea mamei Lala. De-atunci mama rămăsese doar în acte Paula Zuckerman.

— Bunicul tău Herman Zuckerman a fost cineva în Craiova, îmi spunea mama. Artiştii, scriitorii şi intelectualii Craiovei îl respectau şi-i erau prieteni. Dar de la început nu a avut noroc – povestea mama ca şi cum bunicul nu ar fi fost de faţă –, chiar la naştere i-a murit mama. Străbunicul tău Solomon a părăsit atunci Bucureştiul şi a venit la Craiova. El n-a vrut să se recăsătorească ca să nu aibă copiii o mamă vitregă, aşa că Pică a fost crescut de Jeanetta, sora lui mai mare. Cu nouă ani mai mare.

— Şi ce s-a întâmplat cu Jeanetta? întrebam, deşi auzisem de mai multe ori povestea şi aş fi putut-o repeta cuvânt cu cuvânt.

În tot cazul, orice s-ar fi întâmplat mama mi-ar fi povestit-o încă o dată.

— Stai să vezi! Jeanetta era cea mai frumoasă fată din Craiova. La doar 18 ani s-a căsătorit cu un băiat dintr-o familie evreiască bună. Tatăl ei şi al lui Pică erau fericiţi, în închipuirea lui se şi vedea jucându-se cu copilaşii Jeanettei, dar a doua zi după nuntă proaspătul ginere i s-a aruncat la picioare şi i-a cerut iertare: „Iartă-mă, tată, a spus, te-am minţit, am ascuns adevărul, căci m-am îndrăgostit de Jeanetta şi am vrut să-mi fie soţie.

Am dezertat din armata română, trebuie să fug, am pregătit paşapoartele şi biletele de călătorie pentru mine şi pentru Jeanetta. Trebuie să fugim în America!“

— Şi au fugit? întrebam ca şi când n-aş fi ştiut.

— A doua zi, dis-de-dimineaţă. Pică, acum băieţel de nouă ani, şi tatăl lui au aşteptat-o pe Jeanetta la un colţ de stradă de lângă gară. Pentru Pică, Jeanetta fusese mama lui, ea îl crescuse. Era zâna lui atât de bună şi frumoasă! A văzut-o de la distanţă, a dat fuga spre ea, a cuprins-o cu braţele lui mici, a îmbrăţişat-o plângând, căci oricât de copil era el înţelegea că nu o s-o mai vadă. Tatăl lor, Solomon, a izbucnit şi el în plâns, plângea şi Jeanetta, plângeau şi pietrele – îmi povestea mama. S-au strâns în braţe toţi trei, au plâns iar, şi Pică a fugit după ea atât cât l-au ţinut puterile. Cincizeci de ani au primit fotografii şi scrisori. De la Jeanetta, de la copiii ei, mai ales de la fata ei, Rose Barash, care locuia pe Bulevardul Rugby 194, în Brooklyn, şi de la Anette Slossberg, fiica acesteia. Avem rude în America şi nu le mai ştim de urmă. Trist e că Pică şi Jeanetta nu s-au mai revăzut niciodată.

Dar Pică mi-a povestit altceva despre Jeanetta. El îmi povestea întotdeauna doar istorioare hazlii. Chiar şi unele petrecute în anul 1889.

— Când aveam şapte ani, Jeanetta m-a trezit într-o dimineaţă din somn şi m-a îmbrăcat de sărbătoare într-un costumaş alb cu guler albastru de marinar. Eram foarte mândru, căci fusesem ales să deschid serbarea de sfârşit de an şcolar. „Ştii poezia?“ m-a întrebat. „Sigur că da!“ i-am răspuns semeţ şi am ieşit din casă împreună cu tata şi cu ea. Ne îndreptam spre şcoală. Deodată, în mijlocul străzii, am văzut că o găină lăsase ca amintire un ou mare şi alb, care parcă-mi făcea cu ochiul. Cum să-l las pe drum? M-am aplecat, l-am luat şi l-am vârât în buzunarul pantalonului alb de marinar. Când am intrat pe scenă şi am început să recit cu

voce tare poezia, au început să râdă toţi în hohote. O dâră galbenă cleioasă mi se scurgea din buzunar până în pantofi. Credeau că mă emoţionasem peste măsură. Adevărul e că nimeni nu s-a gândit că e vorba de un ou spart, îşi încheia Pică, râzând, povestea. El niciodată nu-mi povestea ceva trist.

De când îmi puteam aduce aminte, mama tăifăsuia ore întregi, zile întregi cu bunicul, vara pe terasă, iarna în salon. Vorbeau despre Craiova lor şi despre întâmplări cu oamenii Craiovei. Craiova întreruptă ca o veioză scoasă din priză la 18 ani ai mamei, la 58 de ani ai bunicului. Dar toată Craiova rămăsese în mintea lor, cu oamenii ei, cu ce spuseseră, ce făcuseră, ce păţiseră. Eram în Oltenia. Când terminau de povestit despre unul, începeau povestirea despre altul cu acelaşi interes şi plăcere. Adevărul este că povesteau frumos fie lucruri vesele, fie lucruri triste.

— Într-o zi mergeam pe Calea Unirii – spunea Pică – şi-l văd pe trotuarul de vizavi pe rabinul Craiovei. Doi creştini care treceau pe lângă mine îşi spun unul celuilalt: „Văzuşi, măi? Ăsta de vizavi e popă evreiesc!“ Aşa spuneau, nu existau pe-atunci la noi, în Craiova, evrei habotnici cu perciuni, în haine deosebite; oamenii ne socoteau aproape totuna cu ei. Popă creştin şi popă evreiesc!

— De altfel – continua Pică –, era la Cetate Dolj un preot de o bunătate vrednică de un om al bisericii. Într-o zi, când făceam plata lunară sătenilor care lucrau în firma mea de cereale, îl văd intrând pe preot. „Domnule Zuckerman – spune –, lăsaţi totul şi veniţi numaidecât la mine acasă, vă aşteaptă doamna preotească!“

— Cum, Pică, aşa-i spunea soţiei lui – doamna preotească?

— Da, aşa-i zicea. I-am răspuns că nu pot, că mă aşteaptă oamenii să le plătesc lefurile, dar el nici n-a vrut să audă. Vorbeşte cu oamenii să se ducă pe la casele lor şi să se întoarcă peste câteva ore. Sătenii l-au ascultat şi au plecat care încotro.

Ne ducem împreună acasă la preot şi înăuntru mă aştepta coana preoteasă şi o masă încărcată cu toate bunătăţile. „Domnule Zuckerman – zise preoteasa –, am auzit şi eu prin Craiova că aveţi astăzi dumneavoastră, evreii, sărbătoarea de Purim. Din păcate, nu ştiu ce se pune tradiţional pe masă la această sărbătoare. De aceea, am pregătit şi eu ce m-am priceput, dar să ştiţi că ce lipseşte din tradiţia de Purim noi completăm la această masă cu dragostea şi respectul pe care vi le purtăm de atâţia ani de când vă cunoaştem.“ Mi-au dat lacrimile, ce oameni erau acolo! şi-a încheiat Pică povestirea.

Seara, tata venea acasă după o zi de lucru şi poate că nu voia să ştie că la Craiova era altfel decât la Bucureşti şi că acolo oamenii simpli ziceau odată, cu drag, popă creştin şi popă evreiesc. Tata venea acasă, dar mama rămânea pe terasă cu bunicul vorbind încă şi încă despre Craiova, Cetate şi despre câte şi mai câte.

— Îţi mai aduci aminte, tată – îi spunea mama –, ce distrus a fost compozitorul Ion Vasilescu când i-a murit prima logodnică?

— Da, am cunoscut-o bine pe logodnica lui, era dintr-o familie de evrei cu trei fete de măritat. Logodnica compozitorului era o fată de o frumuseţe răpitoare, părea un înger. Avea tuberculoză şi a murit fulgerător, săraca. Dar continuând să viziteze familia răposatei lui logodnice, Ion Vasilescu s-a îndrăgostit de Bebe, o soră a defunctei, care era şi ea foarte frumoasă. De-atunci sunt căsătoriţi, însă puţini ştiu că soţia celebrului compozitor e evreică. (Ce va deveni interesant pentru mine peste vreo zece ani va fi faptul că a treia fată a acestei familii – Silvia – se căsătorise cu inginerul Mişu Lupescu, fratele viitoarei mele soacre, aşa că în 1957, la nunta mea cu Titel, am avut onoarea să-i vedem prezenţi printre oaspeţi pe Bebe şi pe Ion Vasilescu.)

Tata venise acasă, mama nu mai era de douăzeci de ani în Craiova, iar Ion Vasilescu – viitoarea mea rudă prin alianţă – trăia de o viaţă întreagă la Bucureşti. Cine ştie ce ar fi avut şi tata de povestit în seara aceea – nimeni nu va afla vreodată. Mama continua pe terasă cu bunicul şi cu Craiova ei. Parcă nimic altceva nu o interesa. Doar dacă aveau bilete la teatru sau dacă se duceau la restaurant cu prietenii, mama întrerupea Craiova şi se pregătea să iasă în oraş cu tata.

Şi dacă doar pretindea? Dacă era una dintre acele mincinoase care se mint pe ele însele, şi încă de atâta vreme încât nu mai ştiu de mult cine sunt ele de fapt? Poate că-i era frică să se maturizeze, căci atunci nimănui nu i-ar mai fi fost milă de ea. Niciodată n-am putut înţelege de ce era mulţumită când oamenii o credeau nefericită, slabă şi toţi trebuiau să aibă grijă de ea. Poate ştiuse de mic copil că mama ei va muri şi se temuse tot timpul că va rămâne orfană? Poate aflase că o alăptase Lina, doica ţigancă, fiindcă laptele mamei ei i-ar fi putut aduce moartea? Poate ar fi vrut să-şi îmbrăţişeze mama, dar s-ar fi putut molipsi de tuberculoză şi nu fusese lăsată nici măcar s-o atingă? Poate că Pică, care îşi pierduse băiatul la vârsta de cinci ani şi bătea drumul între Craiova, unde locuia, şi Cetate, unde lucra, ca să acopere toate cheltuielile pricinuite de boala soţiei lui, a văzut-o pe mama ca pe singura rază de fericire din viaţă şi o răsfăţase prea tare? Poate că de mic copil a ales să fie puternică prin „metoda“ ei de a se arăta slabă, de a le solicita celorlalţi să aibă grijă de ea? Poate că atunci învăţase să-i facă pe alţii să graviteze în jurul ei, s-o compătimească, s-o alinte despăgubind-o pentru frustrările de care avea parte?

Mama era înzestrată cu ureche muzicală absolută, lucru rar – spuneau specialiştii –, interpreta excepţional arii de operă, luase lecţii de pian de la 6 până la 18 ani. Dar iată că, odată

ajunsă în Bucureşti, a brodat doar goblenuri pe care le-a înrămat şi atârnat prin apartament. Adusese fireşte la Bucureşti şi pianul de la Craiova, dar nu a mai cântat la pian aproape niciodată. „Când era la şcoală îi plăcea mult să danseze, mergea la ceaiuri dansante, ieşea cu băieţi“, îmi spunea Marcela, fosta colegă a mamei din Craiova. „Avea un prieten pe care-l chema Mişu Klein şi se plimba cu dânsul pe Strada Unirii, dispunea la discreţie de toate libertăţile din lume.“ Eu nu am văzut-o niciodată dansând. Doar într-o fotografie de pe când era logodită cu tata. El nu prea ştia să danseze, însă era mândru că mama are ureche muzicală absolută şi cântă excepţional. Într-o vară, înainte de război, când au vizitat Viena, a dus-o pe mama la un studio şi i-a făcut un disc. Peste ani, am ascultat discul: mama cântând desăvârşit nişte lieduri. Dar acasă mama cânta foarte rar şi nu mai dansa. Poate că dansa doar un vals cu trecutul, şi asta numai atunci când stătea pe terasă, la taifas cu bunicul.

Într-unul dintre goblenurile brodate de mama se vedea un copil care picta cu o pensulă spinarea unei broscuţe. Picta folosind o culoare verde mai deschisă decât verdele pielii broscuţei. O jumătate a broscuţei era de culoare verde deschis, aşa cum o pictase copilul, şi cealaltă jumătate rămăsese verdele originar al broscuţei. Nu puteai şti dacă acel copil terminase vreodată s-o coloreze şi dacă acum toată pielea broscuţei e pictată. Verde peste verde. Mă mirasem mereu că broscuţa nu sare la o parte de sub pensulă, că stă şi rabdă să fie pictată. Dar poate voia să fie mai frumoasă, cine ştie? O broscuţă care voia să fie mai puţin verde decât era! îmi spuneam eu. Sau era *silită* să fie mai puţin verde, cine putea şti… Doi ani a brodat mama la goblenul atârnat pe peretele camerei mele. Un an pentru fiecare culoare de verde, unul al broscuţei şi celălalt al verdelui care masca verdele natural al vietăţii!

Tata se întorcea acasă. Mama stătea iar pe terasă, la picioarele acelui monument ridicat de ea însăşi tocmai la etajul patru, pe soclul căruia erau gravate cuvintele: „Lala, cu recunoştinţă, Craiovei, 1911–1929“. Lumea de ieri glorificată. Justificare pentru teama şi sila faţă de prezent? Să nu deranjăm vecinii – spunea.

Iar tata, care era un om foarte bun, dar irascibil, se înfuria. Se înfuria nu pe mama. Pe mama o iubea. Sau se temea de ea şi de plânsetele ei. Sau poate că, având de protejat o păpuşă ca într-o vitrină de sticlă, mama îl făcea să se simtă mai puternic. Era frumoasă, stătea întotdeauna acasă şi seara mergea cu el la teatru sau la restaurant, iar duminicile la hipodromul din Băneasa. Nu îl durea capul ca pe alţi bărbaţi că nevasta îl înşală – l-am auzit odată spunând asta unui prieten. Era frumoasă, o iubea. Dacă i-ar fi cerut luna de pe cer i-ar fi dat-o. Şi atunci când era vorba de lună era generos. Dar mama era la Craiova, mai departe ca luna. La Craiova, cu bunicul. Asemenea lunii de pe cer, nu putea fi atinsă.

Şi tata începea să ţipe. La bunicul. Să-i spună vorbe urâte. Bunicul nu-i răspundea niciodată, aşa cum niciodată nu mi-a spus vreo vorbă rea despre tata. Bunicul şi mama foloseau doar cuvinte frumoase. Cuvintele frumoase sunt ca şi cărţile bune – o ancoră aruncată lângă un ţărm promiţător. Dar tata nu vorbea frumos cu bunicul, se enerva şi ţipa. Fusese obişnuit de mic copil să reuşească. Reuşise în toată lumea şi în orice situaţie. Numai la el acasă nu prea reuşea, căci, de câte ori voia altceva decât mama, ea se supăra.

Poate simţea că nu e în stare să obţină prea mult de la ea, că forţa ei stătea în a şti să dobândească de la alţii tot ce-şi dorea. Poate că-i plăcea să-l scoată din minţi, să-l facă să ţipe, tata nu era Pică. Dar ea voia ca tata să fie Pică. Poate îi invidia tatei perseverenţa, ideile care-i veneau mereu, noi şi multe, puterea, reuşita, independenţa, însufleţirea

cu care trăia. Îl ştia puternic, dar slab în faţa ei, poate îl voia şi mai slab. Poate îl simţea străin. Erau atât de diferiţi. El şi provincia ei nu făceau cu nici un chip casă bună.

— Lala, spunea tata ca s-o împace când se supăra pe el. Lala! spunea tata şi se apropia s-o îmbrăţişeze. Dar mama îşi croise totdeauna drumul prin viaţă interpretând roluri şi nu cred că mai făcea de fapt vreo deosebire între ea, cea din realitate, şi ea, cea din rolul de nenorocită.

— Lasă-mă-n pace! îi dădea la o parte mâna şi rămânea îmbufnată.

Iar tata de obicei ceda, făcea orice ca mama să nu ajungă în culmea supărării, să nu plângă, să nu-şi smulgă părul din cap şi să nu spună – semn al disperării ultime: „Lua-m-ar moartea să mă ia! N-am avut noroc în viaţă!“ Câteodată adăuga: „Mamă, mămica mea, unde eşti, să mă vezi… Uită-te la mine, mămico! Fie-ţi milă de mine!“

La asta tata nu rezista niciodată, îi era milă de ea, de fetiţa lui neajutorată care avea nevoie de el, pe care o iubea şi o ocrotea.

Dar pe bunicul se enerva şi ţipa la el. Din te miri ce. Bunicul tăcea. O dată doar l-am surprins stând pe întuneric în fotoliul lui şi plângând în hohote, ca o femeie. Nu scotea o vorbă, nu se văita, fusese insultat fără motiv, ca de obicei, se ascunsese acolo ca să plângă. Bunicul era scund şi grăsuţ, avea o faţă rotundă şi jovială. Nasul îi era acvilin şi buzele cărnoase, purta ochelari şi îşi făcea cărarea într-o parte, iar părul încă nealbit, roşcat, reuşea să-i acopere parţial începutul de chelie. Pentru mine era cel mai frumos om din lume. Era eroul meu, a fost şi a rămas prima mea dragoste. Lui i-am scris prima poezie. Aveam nouă ani.

Nu se ştia atunci de *surprise party*, dar eu mi-am imaginat una de ziua bunicului. Pe 27 iunie, de ziua lui de naştere, i-am dat poezia *De ziua bunicului*: „Când în crâng vei păşi, fără nimica a şti / vei găsi serbare mare / dată în a ta onoare / şi-

or să joace toţi cu fală / o scenetă muzicală / scrisă de-un poet sărac / domnul greier Cric Crac. / Zâne de-or mai exista / le-oi trimite-n calea ta / şi cu toţii-ţi vor striga: LA MULŢI ANI DE LA NEPOATA TA!“ Pică mi-a adus pe urmă *Ziarul copiilor*, în care mi se publicase poezia. Prima poezie e ca prima dragoste, nu durează totdeauna. Nu ştiam că voi mai scrie poezii. Îl îmbrăţişam pe Pică, şi el mă bătea pe spate spunându-mi: „O sănătate şi un noroc pe oasele tale!“ Aşa spunea. Nu spunea „sănătate şi noroc“, ci *o* sănătate şi *un* noroc! Niciodată nu l-am întrebat: De ce, Pică, tocmai pe oase sănătatea şi norocul meu? Dar poate că aşa îi spunea, bătându-l pe spate, tatăl lui…

Aş fi vrut ca bunicul să fie rege într-un castel, aş fi vrut ca toţi să se plece în faţa lui, să fie purtat pe braţe şi slăvit, să fie tot atât de mare pe cât era în ochii mei. Când l-am găsit plângând în fotoliu, avea faţa udă de lacrimi şi am plâns şi eu cu el. Râdeam atât de mult împreună, acum am şi plâns împreună şi mă durea atât de tare durerea lui! Când iubeşti pe cineva vrei să fie fericit, îmi părea rău că nu-i pot da înapoi bunicului ce-i lipsea. Şlepurile încărcate de cereale care plecau spre Viena pe Dunăre, oamenii din portul Cetate care lucrau la firma lui şi-l respectau şi iubeau, casa lui din Craiova, viaţa lui când era viaţa lui. Şi, mai ales, voiam ca tata să-l iubească. Dar eram doar un copil, nu o zână cu o baghetă fermecată.

— Tata iubeşte pe oricine, nu ştiu ce are cu tine, Pică, dar ai să vezi, o să-i treacă, îi spuneam.

Voiam să fie totul frumos cu tata, cu mama şi cu Pică. Poate că de prea multe ori în viaţă am vrut ca totul să fie frumos şi ăsta a fost defectul meu, am refuzat să văd urâtul. Aveam nevoie să-l văd frumos. Dar oare există frumos în întregime frumos, şi urât în întregime urât? Exagerez, probabil că din asta mi se trage poezia. Totuşi, cu vremea, nu mai poţi iubi niciodată la fel de

puternic cum ai iubit odată. Viaţa îţi dă lecţii, un fel de doctorat al iubitului-mai-puţin. Un doctorat al nefirescului. Pentru că firesc e să iubeşti. Eu iubeam. Îmi doream să fiu o zână, ca să readuc în jurul bunicului pe toţi craiovenii care-l cunoşteau şi-l stimau, să aibă iar casa lui de pe Strada Unirii din Craiova. Să fie fericit. Credeam (poate încă mai cred?) că a vrea e un magnet care atrage înspre tine ceea ce îţi doreşti şi îl transformă în realitate.

Dar poate că a vrea să-i dau înapoi casa din Craiova nu era o idee bună. Casa bunicului meu Herman era aceea în care bunica mea cea frumoasă, Raşela, se îmbolnăvise de tuberculoză. Tot ce câştiga bunicul la Cetate se ducea pe medicamente şi pe doctori din Craiova sau Viena, unde Raşela fusese operată şi i se făcuse pneumotorax după cele mai moderne metode ale anului 1925. În casa lui Pică din Craiova răsuna tusea şi mirosea a boală şi sânge.

— Raşela, mama mea – îmi povestea mama –, bunica pe care tu n-ai cunoscut-o, tuşea şi vărsa ligheane de sânge. În casa noastră doctorului Schultzman i se plătea leafă lunară, căci era chemat tot timpul. Când mama a ajuns la 40 de ani, l-a îmbrăţişat pe Pică şi i-a spus: „Hermann, iartă-mă că te-am chinuit atâţia ani cu boala mea, ştiu că ai făcut sacrificii mari pentru mine, ai fost un soţ minunat, bun, devotat, iartă-mă, dar acum nu mai e nimic de făcut. Îţi mulţumesc!“ Şi înainte de a muri, i-a sărutat mâinile. Aşa am rămas orfană la 18 ani…

De-atunci mama trăia la Bucureşti. Rămăsese şi fără mamă, şi fără Craiova. Întâi a locuit împreună cu Berta – sora Raşelei –, apoi împreună cu tatăl meu şi cu tatăl ei. Dar şi acum se mai simţea orfană. „Nu există dragoste ca dragostea de mamă“ – spunea îndoliată şi cu milă de ea însăşi.

Mie îmi era milă de bunicul.

Înainte de a-mi revedea blocul, am trecut pe la colţul străzii, unde mă aştepta Gherghina.

Septembrie 1946

Unde eşti? mă striga Gherghina cu vocea ei de caporal.

Exact atunci când voiam ca nimeni să nu bage de seamă că e lângă mine. Exact când voiam ca toate colegele de clasă să creadă că în sfârşit mi se dă voie să mă întorc singură acasă de la şcoală, singură, ca toate fetele din clasa mea. Dar Ghergina era întotdeauna la post, în colţul străzii, aşteptându-mă vânjoasă şi mare ca Statuia Libertăţii. Numai că nu purta nici o făclie în mână şi nici nu avea raze în jurul capului, iar faţa îi era punctată de cicatrici mici, rotunde, urâte.

— La vârsta ta – iar eu nu puteam înţelege cum de avusese Gherghina vreodată 11 ani – am fost tare bolnavă, „cu bube pe faţă".

De-atunci i-au rămas semnele. Gherghina are umerii largi, mâinile şi picioarele musculoase, de aceea o văd toţi. Nu ar vedea-o, poate, dacă ar fi mai măruntă şi mai slabă, dacă părul i-ar fi mai puţin negru, dacă rochia i-ar fi mai puţin înflorată. Fiecare floare de pe rochia ei ţipă spre toate zările: „Uitaţi-vă! Sunt aici! Nu lipsesc din post!" Şi copiii o văd de la distanţă şi râd. Dacă toate mamele ar trimite câte o Gherghină să le ia copiii de la şcoală… atunci poate fetele n-ar mai şuşoti văzându-mă cu ea. Atunci n-ar mai râde…

Dar uite, chiar în clipa când Gherghina m-a luat de mână şi a înşfăcat ghiozdanul, Monica a apărut lângă noi. Niciodată nu-i auzeam paşii, de parcă ar fi avut tălpile căptuşite cu plută. Asta-mi mai lipsea – Monica. Mâine o să spună la toată clasa că sunt un bebeluş.

Monica este regina clasei. Ia lecţii de balet de la cinci ani, la fiecare serbare dansează pe scena şcolii şi toate fetele se gudură în jurul ei, „Monica a spus. Monica a făcut…" Monica nu e ca mine, ştie totdeauna ce trebuie să spună, ce trebuie să facă. O găsesc totuşi cam îngâmfată şi răutăcioasă. Ce mare lucru e că dansează bine dacă i s-a dat

voie să ia lecţii de balet, nimeni nu se teme că Monica o să se împiedice şi o să cadă. „Tu eşti foarte bună la învăţătură – îmi spunea mereu mama. Să înveţi ca să ai banul tău, să nu depinzi de bărbat! La gimnastică e altceva – mai spunea mama, şi eu o credeam –, nu eşti îndemânatică, eşti cam moale, aşa e firea ta, şi e mai bine aşa, dacă stai deoparte cel puţin nu cazi şi nu am eu motive să înnebunesc de îngrijorare.“ Mama e tot timpul îngrijorată, mă iubeşte prea mult. Ce păcat că nu mai am un frate sau o soră ca să se ocupe şi de ei, şi eu să mă mai pot strecura. Să mă duc la lecţii de dans, în colonii de vară cu fete şi băieţi, ca ceilalţi copii. Să se mai ocupe şi de fratele meu.

Dar iată-mă ţinută de mână de Gherghina, de parcă sunt invalidă sau copil mic, cum mă apropii de bloc. De obicei copiii, când vin acasă, îşi caută mama. „Mama, unde eşti?“ Eu aş fi putut să strig: „Camera mea, cum să ajung mai repede la tine?“ Mereu căutam să traversez în grabă salonul. Să scurtez timpul în care trebuia să fiu fetiţă bună, un căţeluş care face „frumos“, stă nefiresc sinelui său în două labe şi primeşte mângâierea stăpânului. În salon, uşa terasei pline de Craiova şi uşa camerei mele sunt învecinate, dar distanţa dintre terasă şi camera mea este egală cu distanţa dintre România şi Polul Nord. Lucrurile stau cum stau, şi eu trebuie să mă furişez printre ele. Părinţii mă iubesc foarte mult dacă sunt fetiţă bună. Mă simt vinovată pentru tot ce simt şi mai ales pentru tot ce nu simt, dar mă reped spre camera mea ca spre un colac de salvare.

Cărţi, cărţi, peste tot cărţi. Dezordine, viaţă. Cel puţin cărţile nu sunt Craiova, cărţile sunt reale, le pipăi, le miros, le ţin în mâini, le respir. În camera mea sunt numai eu şi prietenii mei cei mulţi, cărţile. Mă simt vie! Liberă să zburd printre cuvintele tipărite. Şi camera mea mi se pare mai reală decât celelalte camere ale casei, în care bântuie stafia Craiovei. Personajele descrise în

cărţi mi se par şi ele reale, le văd, le aud, le miros. La urma urmelor, toţi suntem liberi să ne alegem realitatea proprie, chiar dacă nu e de fapt cea reală. Eu alesesem cărţile, de ele nu trebuia să mă feresc, ele îşi ţineau filele deschise spre mine, tot ce conţineau era acum şi aici.

Aproape zilnic mama îmi spune că mă iubeşte şi mă întreabă dacă o iubesc.

— S-o iubeşti pe mama ta, că mama e cea mai preţioasă fiinţă din lume, iar tu eşti ochii mei din cap!

— Da, mamă. Te iubesc! îi răspundeam.

Îmi dădeam seama cât sunt de importantă pentru ea şi mă simţeam vinovată. Ştiam că voia să fiu aşa cum sunt la şcoală, adică să iau note mari, dar în afară şcolii dorea să fiu altă fetiţă decât eram: să mă intereseze Craiova şi toate poveştile ei, iar vara, la Buşteni, când Pică rămânea la Bucureşti, să mă plimb cu ea pe strada principală şi să fiu tot timpul ochi şi urechi, să ascult Vocea Craiovei.

Odată m-am îndepărtat totuşi de ea. Voiam să se împrietenească cu celelalte mame aflate acolo în vilegiatură şi să discute împreună cu ele stând pe bănci, iar noi, copiii din parc, să ne jucăm unii cu alţii. Deodată mama m-a ajuns din urmă şi m-a apucat de braţ.

— Pe unde umbli? Mi-a sărit inima din piept! M-ai lăsat singură! Era să înnebunesc de grija ta!

Şi în mijlocul străzii principale din Buşteni mi-a tras două palme, care m-au durut mai puţin decât ruşinea că toţi se uitau la mine. Şi în Bucureşti îmi era ruşine, dar de altceva. Ştiam că mama mă iubeşte, dar tot ce-mi doream era să ajung cât mai repede în camera mea şi să trag uşa după mine. Acolo puteam să arunc ancora ca o corabie când ajunge la ţărm. Aruncam ancora printre cărţi. Cărţile pe care le iubeam, cu care puteam sta de vorbă, cărţile care aveau un început, un mijloc şi un sfârşit cu tâlc. Iar spre deosebire de prietenii

mei, băieţi şi fete, cărţile puteau să intre la mine în cameră. Aveau voie! Doar nu erau băieţi!

Asta e cea mai mare slăbiciune a mamei – îmi spuneam –, nu prea bagă de seamă lucrurile de aici, fiindcă e tot timpul dincolo, la Craiova. Mă iubeşte, dar şi o vază de porţelan poţi să iubeşti. În ochii ei sunt foarte preţioasă, doar ea are dreptul de a hotărî unde să fiu aşezată, pe masă sau pe bufet, şi ce buchet de flori să adăpostesc. Dar pe Craiova o iubea aşa cum era. Aşa cum a fost. Totuşi nu eram geloasă pe Craiova. Eu stăteam cu cărţile mele, mama cu Craiova ei.

Deschid pagini noi, sunt curioasă, niciodată nu simt cum îmi trece timpul. Îmi populez lumea cu oamenii din cărţi şi ei îmi dau speranţa că o să descopăr odată cea mai bună dintre lumi şi cei mai buni dintre prieteni. Mai târziu am început să citesc pe ascuns cărţi pentru cei mari şi să mă mir de schimbarea de conţinut. Cât de mult se încâlceau acolo lucrurile, nu era întotdeauna limpede cine e bun şi cine nu, cine e bun de tot sau rău de tot, nimeni nu era definitiv negru sau definitiv alb. Îmi era greu să mă obişnuiesc cu cenuşiul. Personajele şi situaţiile parcă erau descrise într-un nou alfabet. Nici cu sfârşitul cărţilor pentru cei mari nu mă prea împăcam… De obicei nu se terminau bine. De pildă, un băiat şi o fată se iubesc, dar până la urmă se despart, ceea ce mi se părea o mare prostie, voiam ca ei să rămână împreună. Stând în camera mea, participam la întâmplări petrecute pe alte tărâmuri sau în alte vremuri şi mă simţeam alta, făceam parte dintre personaje. Când mă uitam în oglindă, faţa mea împrumuta trăsăturile eroinei din cartea pe care tocmai o terminasem, ca şi cum aş fi îndemnat-o să trăiască alături de mine sau prin mine, să-mi mai vorbească, să-i vorbesc.

Pe cât de uşor vorbeam cu eroii din cărţi, pe atât de mută deveneam când erau de faţă băieţi în carne şi oase. Tăceam încontinuu, pesemne mă credeau

proastă, dar ştiam că, oricât aş vrea, nu pot să scot o vorbă, îmi era ruşine că nu eram ca fetele care-şi găsesc repede cuvintele şi râd şi spun ce vor şi când vor. Care pot veni acasă să-i povestească mamei: „Mamă, ştii, azi am întâlnit un băiat simpatic şi cred că m-a plăcut!“

Doream uneori să invit în camera mea o colegă de şcoală, o prietenă nealcătuită din literele unei cărţi, dar mamei nu-i prea plăceau fetele cu care învăţam la şcoală. Şi când toate fetele din clasa mea au început să meargă la ceaiuri duminica seara, ştiam că o să întrebe: „Vin şi băieţi?“ Şi îmi era greu să-i spun că vin şi băieţi. Oricum ştiam că nu mă va lăsa să ies din casă.

— Eu nu permit! zicea, şi cu asta încheia discuţia.

De ziua mea îmi spunea să invit doar fete şi bineînţeles că nici una nu ar fi venit dacă nu invitam şi băieţi.

— Lasă, Ririca, le invit eu pe prietenele mele şi rudele, ai să vezi ce frumos o să fie!

Sosea 18 august, se pregăteau feluri speciale, mi se dădeau cadouri frumoase, casa se umplea de musafiri. Toţi bătrâni, de peste 30 de ani. Mama mă invita să le cânt la pian şi să recit vreo poezie, şi toţi mă lăudau: „Ce mai fetiţă! Ce fetiţă ai tu, Lala!“ Apoi se aducea tortul, suflam în lumânări şi mă simţeam şi eu ca o lumânare stinsă, care nici nu apucase să ardă de-adevăratelea, sau ca o jucărie în care ai vârât o cheie şi ai răsucit-o şi se mişcă o vreme. Dar jucăria nu plânge pe dinăuntru când se mişcă automat. De ce sunt o fetiţă cuminte, de ce?

— Lala, dar de unde vine numele Riri? o întrebau prietenele.

— Când aveam 16 ani, am stat cu părinţii o lună la Olăneşti. Centrul atenţiei îl ocupa o fată frumoasă şi inteligentă, pe care o chema Riri Scânteie. Am hotărât atunci, la 16 ani, că dacă vreodată o să am o fetiţă o s-o cheme Riri.

— Dar pe Riri Scânteie ai mai văzut-o de-atunci?

— Nu şi nici n-am mai auzit nimic de ea! a spus mama. (Iar eu a trebuit să aştept până în 1987, când am cunoscut-o sau am crezut că o cunosc pe Riri Scânteie. Dar fiecare poveste la vremea ei.)

În anii copilăriei şi adolescenţei, important pentru mine era să ştiu nu cum arată femeia după care fusesem numită Riri, ci cum să mă înţeleg cu cea care decisese cu opt ani înainte de a mă naşte că o să mă cheme Riri. Cu cea care decidea unde să fiu aşezată şi ce flori să pună în vaza care eram… Trebuia ca odată şi-odată să reuşesc să o schimb, să-i explic mamei, s-o conving că nu fac nimic rău dacă sunt ca toţi ceilalţi copii. Cândva am să pot sta de vorbă cu ea fără să-mi tragă palme ca să mă educe, cândva va fi ca celelalte mame pe care le ştiam… După ce o voi convinge. Până atunci mă simţeam vinovată că nu reuşeam să-i explic destul de limpede. Intuiam că pe tata l-aş putea convinge, dar el nu era mai niciodată acasă şi, când era acasă, nu era rege şi nu hotăra nimic.

A doua zi, în drum spre casă, Gherghina mi-a spus ultima noutate:

— La etajul nostru s-a mutat doamna Simu, închipuie-ţi, mama Ilenei Simo!

— Cine e Ileana? Vorbeşti despre ea de parcă ar trebui s-o cunosc.

— A fost o mare balerină a noastră, nu ştiai? A murit acum trei luni în Franţa într-un accident, în maşina prietenului ei. Sărăcuţa, avea doar 27 de ani. Dar să nu mă spui la cucoana că ţi-am povestit, ea crede că la copii nu trebuie să le spui chestii din astea.

— Cum să-i povestesc? Nici ce mi-ai spus că fac băieţii cu fetele când se căsătoresc nu i-am povestit, şi asta era mult mai important, cum să-i povestesc ce-mi spui? Pe mine m-ar bate şi pe tine te-ar da afară! Nici lui Pică nu i-am spus, ca să nu scape vreo vorbă când stă pe terasă cu mama.

Gherghina, liniştită de spusele mele, intră cu mine în lift. La etajul nostru, în faţa liftului, aştepta o doamnă slabă, măruntă, îmbrăcată în negru şi cu ochii plânşi. Când am privit-o mi s-a părut că ochii i-au devenit mai puţin trişti. „Îmi aduci aminte de Ileana când era de vârsta ta“, spuse doamna Simu, şi mă invită să vin pe la ea în vizită. Mama nu s-a împotrivit, doar doamna Simu nu era băiat şi apoi era vorba de acelaşi etaj, ba chiar i-a trimis noii noastre vecine un cozonac cu nucă abia scos din cuptor. Pentru mama părerea vecinilor era foarte importantă. În casă nu aveam voie să dăm prea tare radioul sau patefonul. „Să nu audă vecinii, să nu-i deranjăm! repeta mama. Trebuie ţinut cont de vecini!“ Aproape că aş fi vrut să fiu şi eu *vecin*. Când ne întorceam seara târziu de la teatru, mama deschidea uşa încet, cu precauţie, să nu facă zgomot. „Poate că vecinii dorm!“ spunea.

Apartamentul doamnei Simu era plin de fotografiile mărite ale fetei ei care murise în Franţa. Niciodată până atunci nu văzusem costume de balet şi de scenă ca acelea purtate de tânăra dansatoare plină de viaţă, deşi moartă. Mi se părea că încă dansează, că o să iasă din rame. Mi se părea că aud o muzică răscolitoare însoţind mişcările captate odată de aparatul de fotografiat. O vedeam pe Ileana dansând prin aer, dansa mult mai frumos decât Monica şi nu era îngâmfată, simţeam că, dacă faci bine ceva şi dacă te bucuri cu adevărat, nu poţi fi îngâmfat sau răutăcios. Doamna Simu scosese două ceşti frumoase de porţelan, le umpluse cu ciocolată caldă, tăiase câteva felii de cozonac şi mă aşezase lângă ea, la o măsuţă rotundă acoperită cu o catifea verzuie.

— Ileana a fost dansatoare la Casino de Paris, îmi spuse întristată.

Nu prea ştiam eu ce era asta, dar m-am ruşinat s-o întreb.

— Aş fi vrut s-o fi cunoscut pe Ileana, s-o fi văzut dansând, i-am spus.

— Pentru mine ea încă dansează, în fiecare clipă dansează, iar când o visez chiar dansează şi trăieşte. Aş dormi tot timpul, atunci uit că a murit.

Doamna Simu începu să plângă, uitând că sunt de faţă, şi lacrimile i se amestecau cu ciocolata din ceaşcă. Când Pică plângea, îl îmbrăţişam; m-am ridicat de pe scaun, m-am apropiat de ea şi am îmbrăţişat-o. Era de parcă o ştiam mult mai bine pe Ileana decât pe răposaţii Craiovei prezenţi de atâta vreme în povestirile mamei şi ale bunicului. Dar despre Ileana nu auzisem nimic până atunci. Îmi părea rău de ea şi de dansul ei şi de femeia care-i era mamă şi care se transformase peste noapte în mama unei moarte. Aşa cum şi mama mea era fiica unei moarte. Mă gândeam: cine ştie în câte case se aflau acum oameni pe care nu-i cunosc, dar dacă i-aş cunoaşte aş vrea să-i îmbrăţişez. Sau ei pe mine. Mi-am luat rămas-bun de la noua noastră vecină şi m-am închis în camera mea cu pozele. Pozele Ilenei. Doamna Simu mă lăsase să iau acasă pentru o zi o lădiţă cu poze ale spectacolelor de balet în care dansase Ileana.

„Uită-te, fetiţo, să vezi ce fată am avut! mi-a spus doamna Simu la despărţire. Mi le aduci înapoi mâine seară.“

Erau atâtea figuri şi poziţii de balet cum nu mai văzusem niciodată, de pildă Ileana, în costum thailandez, îşi scotea capul printre picioare, spre spate. Parcă nici n-ar fi avut oase, mi-am spus. Ce e baletul Monicăi faţă de o asemenea mişcare, cum poate fi aşa de încrezută şi răutăcioasă? Pe loc mi-a venit o idee pe care am încercat s-o alung, dar cu cât voiam s-o îndepărtez, cu atât se strecura ca un hoţ pe fereastra uitată deschisă. Dacă aş duce poza asta mâine la şcoală s-o arăt fetelor, să vadă şi ele şi să vadă şi Monica ce înseamnă un balet adevărat, să nu mai fie atât de înfumurată? Şi cum vin de la şcoală o pun la loc în lădiţă şi o înapoiez vecinei. Nici n-o să ştie, iar Monica va primi o lecţie! Ce mai lecţie!

— Nu te scoli? E târziu, o să întârzii la şcoală! mi-a şoptit a doua zi la ureche Gherghina.

M-a ajutat să-mi pregătesc lucrurile şi când s-a dus la bucătărie am scos poza cu Ileana îmbrăcată în costum thailandez şi am strecurat-o într-un caiet din ghiozdan.

— Ce eşti aşa de tăcută? m-a întrebat mirată Gherghina.

Nu i-am suflat o vorbă, va rămâne secretul meu şi al Ilenei Simo această plimbare la Institutul Moteanu, şcoala mea de pe Calea Victoriei. Când am intrat în clasă, am văzut că Monica lipseşte. „Monica este răcită şi are febră“, îi spunea profesoarei o fată. Tocmai acum lipsea, ce păcat! În recreaţie mă uitam după fetele care se împrăştiaseră prin curte şi mă întrebam dacă mai are rost să le arăt poza Ilenei. Deodată, de la distanţă, am văzut-o pe Gherghina alergând spre mine.

— Ce ai făcut, ai luat vreo poză a balerinei de la doamna Simu? A venit să-şi ceară înapoi lădiţa şi spune că lipseşte o fotografie la care ţinea foarte mult. Cucoana e înfuriată cum încă n-am mai văzut-o… Unde ai pus fotografia?

Am scos din ghiozdan speriată poza şi i-am dat-o. În orele următoare n-am înţeles nimic din ce se spunea în clasă, mă gândeam înfricoşată la ce va fi acasă.

— M-ai făcut de râs faţă de vecină! a ţipat mama la mine. Ce o să spună blocul de noi?

— Mamă, dar i-aş fi dat-o înapoi astăzi, nu credeam că o să vină de dimineaţă să-şi ceară lădiţa.

Mama nici nu mă asculta. Nu doar Gherghina, nici eu n-o mai văzusem vreodată atât de furioasă. După Craiova, cel mai important lucru pentru ea erau vecinii. Să nu-i deranjăm! Să aibă o părere bună despre ea. S-o iubească.

— Cum ai putut să-mi faci mie una ca asta?

Am început să plâng. Nu m-a pălmuit, dar când am intrat în camera mea am priceput ce pedeapsă îmi dăduse. Am înlemnit. Nu mi-a venit să cred! Toate revistele şi o parte din cărţile mele dispăruseră.

— Mamă, unde mi-ai ascuns cărţile şi revistele, sunt revistele mele, ce-ai făcut cu ele?! am ţipat. Iartă-mă, n-o să se mai întâmple!

— La mine nu se ţipă! Sunt mama ta! ţipa mama la mine. Să simţi şi tu ce-a simţit doamna Simu! Le-am aruncat la crematoriu. Ţi-am dat o lecţie s-o ţii minte toată viaţa, să nu mai iei lucruri de la alţii, m-ai făcut de râs în bloc! Pe mine!

La crematoriu? Capacul lăzii de ars gunoaiele peste revistele mele? Peste cărţile mele? Peste mine? Nu puteam crede. Obosită de ţipat, mama intrase în dormitor. Gherghina se refugiase în odăiţa ei, bunicul era la târgueli şi tata în oraş. Rămăsesem singură. Eram de obicei singură. Chiar când mama îmi vorbea eram singură. Dar cu cărţile nu eram niciodată singură. Am pus ghiozdanul pe pat. Mă uitam la rafturile goale. Nu mai plângeam. Mă gândeam. Poate mai găsesc o parte din reviste. Poate nu e ziua când se arde gunoiul. Poate revistele mele mai sunt acolo. Cărţile mi le mai pot regăsi. „Poate“ era cuvântul de care acum mă sprijineam ca bătrânii de un baston în timpul mersului. Dacă nu încerc, voi rămâne chiar fără reviste şi fără cărţi, trebuie să încerc. Niciodată nu mă dusesem în curtea crematoriului, dar nu era greu de găsit. Am ieşit din apartament fără să spun nimănui, oricum nu aveam cui spune ceva. Mama a vrut să mă pedepsească, dar simţeam că nici nu-şi dădea seama cât de tare m-a pedepsit. Nu putea să-şi închipuie că era de parcă m-a aruncat pe mine la gunoi odată cu revistele. Nu m-ar fi pedepsit aşa dacă ar fi bănuit sau dacă ar fi ştiut că pentru mine revistele însemnau acelaşi lucru ca pentru ea Craiova.

Am coborât pe scări cele patru etaje, am găsit uşa care dădea spre curtea interioară unde trona imensa ladă de gunoi a blocului, pe jumătate îngropată în pământ. Avea un capac greu, pe care am reuşit să-l dau încet la o parte. Mirosea a şoarece, aş fi zis, dacă aş fi ştiut cum miros şoarecii. Un borhot de legume putrede, măruntaie de pasăre, oase de peşte, ziare, coji de ouă, pâine mucegăită, pantofi rupţi, zemuri şi zdrenţe. M-am îndepărtat de lada cu gunoi ca să nu mai simt mirosul şi ca să caut în celălalt capăt al curţii un băţ de răscolit prin gunoaie. Am găsit unul şi m-am întors.

Am dat la o parte cu băţul obiectele mai mari aruncate în ladă. Mirosul urât mi-a izbit nările, îmi ţineam cât puteam respiraţia. În genunchi, lângă ladă, dădeam gunoaiele la o parte şi priveam înăuntru, cât de adânc se putea vedea, în speranţa că vor apărea nişte foi cunoscute. Când nu mai puteam să-mi ţin respiraţia mă ridicam, mă îndepărtam de ladă şi respiram adânc de câteva ori. Îmi venea să vomit, dar mă întorceam la ladă. *Robinson Crusoe*, fetiţa naufragiată pe un ocean de gunoaie… Nu aveam nici măcar ajutorul unui Vineri. Eram şi Robinson Crusoe, şi Vineri. Dar poate că eram şi zâna cărţilor care mă aveau doar pe mine ca să le pescuiesc din gunoaie. Tot răscolind, mi-am amintit de ultima povestire citită. Voiam s-o recitesc. O povestire despre o fetiţă care se hotărăşte să nu mintă, să nu-şi ascundă nici un gând şi să le spună tuturor doar adevărul, ce crede, ce gândeşte şi cum gândeşte în acel minut. Dar câte catastrofe i se întâmplă din cauza asta şi pe câţi oameni mâhneşte! Tot atunci mi-a venit în minte altă povestire dintr-o carte aruncată de mama la gunoi. Una cu un spiriduş pitic care coboară într-o bună zi pe razele de lună în odaia unui băieţel căruia nu-i plăcea să înveţe. Spiriduşul se împrieteneşte cu băiatul şi, de câte ori acesta avea de dat un examen la şcoală, piticul se strecura

în buzunarul de sus al cămăşii băiatului şi îi şoptea de-acolo răspunsurile la întrebările profesorului. Cu timpul, băiatul a învăţat multe de la pitic, astfel încât a îndrăgit învăţătura şi a început să ştie răspunsurile singur. Înainte de catastrofa cu crematoriul, tocmai citisem cum piticul îşi ia rămas-bun de la băiat spunându-i să nu-i ducă dorul, căci de acum încolo nu mai are nevoie de ajutorul lui. Probabil că exact când se urca înapoi pe raza lui de lună, tocmai atunci fusese tras în jos şi azvârlit de-a dreptul la lada cu gunoi. Cine ştie? Poate că aşa se întâmplă şi cu oamenii, dar tot ce aveam în minte când răscoleam gunoiul cu băţul era desenul din carte cu piticul căţărându-se înapoi pe razele lunii. Voiam să-l revăd.

Era cald şi transpirasem. Părul ud de sudoare îmi cădea pe frunte şi îl dădeam la o parte cu braţul, căci mâinile nu-mi erau nici libere şi nici curate. Deodată, sub o haină veche, am văzut un teanc de reviste. Nu puteau fi decât ale mele. Am uitat să îmi ţin respiraţia şi vederea revistelor s-a asociat cu mirosul care ani de zile mi-a asaltat în continuare nările. Mirosea urât, îmi venea iar să vomit, eram transpirată, obosită, murdară, aproape un gunoi şi eu, dar fericită. Stăteam lângă lada de gunoi şi zâmbeam. Cu mari sforţări am reuşit să scot din ladă revistele şi câteva cărţi, căzuseră unele peste altele şi rămăseseră împreună, dar nu şi cartea cu piticul care a coborât şi a urcat pe o rază de lună. Aruncat la gunoi, piticul a rămas în gunoi, iar eu îl caut de-atunci prin anticariate, dar nu ştiu autorul cărţii şi piticul a rămas până acum irecuperabil. Dar de când sunt piticii şi razele de lună recuperabile?

M-am întors acasă şi am intrat cu „salvaţii“ în baie. Salvaţii aveau foile pătate şi rău mirositoare. Mâinile mele erau murdare şi rău mirositoare. Le-am privit mirată. Le-am vârât sub jetul robinetului, continuam să le privesc şi era ca şi cum săpunul îndepărta murdăria de pe mâini, dar o depunea în

memorie. Mi-am spălat bine mâinile, apoi am luat paginile mânjite şi mi-am petrecut degetele umezite cu apă peste foi. Să nu le ud prea tare. Să nu le înmoi, dar să le curăţ. Încetul cu încetul. M-am întors în cameră cu trofeele mele, mândră de parcă aş fi fost cel puţin Napoleon sau Genghis-Han. Şi totuşi încă mă mai durea ceva pe dinăuntru, dar mă durea la timpul trecut… Am întins foile la uscat. Pe scaune, pe pat, pe pian şi înăuntrul meu. Am scos din dulap nişte batiste şi le-am întins între pagini ca să se usuce mai uşor. Tot mirosul urât dispăruse. Le priveam fericită, erau familia mea, mâine puteam întinde o mână şi hotărî ce carte sau ce revistă să iau de pe raft. În ce povestire să intru ca pe o poartă. Ca printr-o uşă.

Lucrurile frumoase pe care viaţa ţi le aruncă la gunoi trebuie să încerci, măcar, să le cauţi, să le găseşti, să le ridici, să le cureţi, să le priveşti ca şi cum ar fi noi. Viaţa poate musti şi din gunoi. Să nu fii foarte nefericit când lucrurile frumoase îţi sunt aruncate la gunoi, chiar dacă nu le mai poţi regăsi şi recicla. Important este să încerci să le mai vezi o dată. Eram atât de obosită, dar cel puţin nu mai aveam nimic de căutat în ladă. Dacă nu m-aş fi dus la ladă, m-aş fi gândit: trebuie să mă duc să le caut! Mâine! Mâine. Aveam ceva greu de făcut pe ziua de mâine. Dar mâine o să vină şi eu le găsisem deja. Astăzi. Le găsisem, puteam să mă culc liniştită şi mâine îmi voi pune la loc cărţile deja uscate. Totuşi îmi persista în nări mirosul de gunoi. De ce luasem fotografia balerinei? – iată că nici nu am putut-o arăta Monicăi. Nu a fost frumos nici faţă de doamna Simu, care nu avea de unde să ştie că-i voi înapoia poza. Poate credea că am pierdut-o şi s-a necăjit. Era fata ei, care nu va mai fi niciodată fotografiată, care nu va mai dansa niciodată. Da, făcusem ceva urât, eram la fel ca personajele din cărţile pentru cei mari, eram alcătuită şi din alb, şi din negru.Dar de ce, dintre toate pedepsele, mama a ales să arunce tot ce

aveam mai important la gunoi? E mama mea – m-am gândit –, aşa e ea. Cu minţile la Craiova. Nu ştie ce e important pentru mine, dar mă iubeşte. A vrut să mă înveţe minte. Bine că am găsit revistele!

A doua zi nu i-am povestit nimic lui Pică. Nu i-am povestit că am avut mâinile murdare. Avea şi el necazurile lui, şi când iubeşti pe cineva nu-i povesteşti cât de urât miroase gunoiul. Nu-i povesteşti că şi tu ai plâns după ce ţi-a trecut plânsul.

2014

După ce am terminat de pus pe hârtie această întâmplare cu tânăra balerină moartă, cu mama ei, cu mama mea şi cu crematoriul blocului, am continuat să stau la computer. Am deschis Internetul pe Google. Ce-ar fi, îmi spunea o voce interioară, dac-aş scrie *Ileana Simo* şi aş apăsa butonul „caută“? Au trecut şaizeci şi opt de ani de când a murit! striga în mine o altă voce interioară mai matură, cu un strop de logică în ea. Şi totuşi mi-am spus că nu am nimic de pierdut. Am tastat *Ileana Simo*.

Deodată a apărut în faţa mea Ileana Simo (fotografie făcută de Serge de Sazo prin anii ’40 târzii), balerină la Casino de Paris. Am mai apăsat o dată şi Ileana, în toată tinereţea şi splendoarea ei, dansând învelită de la umeri până la tălpi într-o reţea lipită de corp, într-un extraordinar joc de lumini şi umbre, fotografiată de un mare artist, a apărut în faţa mea! N-o mai văzusem de la 11 ani! Serge de Sazo, probabil echivalentul francez al lui Man Ray, le fotografiase de-a lungul anilor pe cele mai renumite sau mai puţin renumite vedete franceze şi murise foarte în vârstă, iar fotografiile găsite în atelierul lui fuseseră scoase la licitaţie pe Internet.

Vocea mai matură, cu stropi de logică, dinăuntrul meu amuţise complet, biruită de virtual. Bineînţeles că am cumpărat fotografia Ilenei de pe

Internet şi, dacă nu mă credeţi că după două săptămâni poza artistică a Ilenei Simo a ajuns la Tel Aviv, sau dacă nu mă credeţi că m-am emoţionat privind-o, ei bine, vă înşelaţi! Pe spatele fotografiei erau însemnate câteva indicaţii detaliate, scrise de Serge, despre cum să se prelucreze poza. De exemplu, scria să se estompeze o dungă pe care reţeaua o avea în mijlocul costumului. Cât de importantă era aceasta indicaţie nu-mi puteam da seama astăzi, dar fusese importantă în 1946. Cu puţin înaintea accidentului de maşină care a curmat dansul.

M-am gândit la doamna Simu. Mi-a părut rău că nu mai trăieşte. S-ar fi bucurat că am făcut-o pe Ileana să vină la Tel Aviv, că i-am cerut să mai danseze o dată şi că i-am publicat fotografia în cartea mea despre mama şi despre copilăria mea, în care avusese şi ea un rol. Precis că şi lui Fellini i-ar fi surâs povestea asta, ar fi avut ceva de adăugat dacă ar mai fi trăit. De altfel, câţi oameni care mai pot adăuga ceva s-au şters de pe perete, ca în scena din filmul *Roma*? S-au şters şi se şterg de parcă ar fi trăit acum două mii de ani.

Şi acum, înapoi la anul 1941, pe care l-am sărit în povestirea despre mine.

1941

Am trecut pe lângă blocul din Strada Justiţiei 41. Casa există încă şi locatarii mi-au dat voie să revăd apartamentul. Dacă Ceauşescu mai trăia câteva luni, şi această casă ar fi fost făcută praf şi pulbere. Ar fi fost o casă-stafie, ca atâtea alte case. Case-stafii care bântuie Bucureştiul de când cu comunismul. Stafiile rămase pe străzile memoriei.

Prima mea amintire e legată de ziua când am vrut să scap pe cineva de la moarte. Aveam şase ani. Nu ştiam că erau ultimele săptămâni petrecute în apartamentul de pe Strada Justiţiei. În casă la noi lucrau pe-atunci trei femei: o bucătăreasă care pregătea împreună cu mama masa de prânz şi masa

de seară, o jupânească care făcea zilnic curăţenie prin toată casa şi o doamnă Schwester sau Fräulein de mare importanţă, fiindcă vorbea germana, stătea cu mine în cameră, mă îngrijea, îmi făcea baie, mă îmbrăca, mă învăţa poezii în limba germană, îmi citea poveşti dintr-o carte cu litere gotice şi cu coperţi verzui a fraţilor Grimm, mă plimba prin parcul Carol, din apropierea locuinţei.

Într-o dimineaţă mama dormea încă şi Fräulein scria o scrisoare. Neavând ce face, am intrat în bucătărie şi ar fi fost mult mai bine dacă nu intram. Am văzut cum se moare înainte de a şti că se moare nu doar în poveştile fraţilor Grimm. Tereza, bucătăreasa, stătea în genunchi şi ţinea într-o mână un cuţit şi în cealaltă o găină. „Tereza, să nu tai cap la pui!“ am ţipat în româna mea stricată de-atunci. Dar era prea târziu, găina care tocmai rămăsese fără cap se zăpăci de noua situaţie, se smuci din mâna Terezei şi începu un dans bezmetic pe lespezile bucătăriei, un balet în jurul capului pierdut. Am vrut să aduc un ac cu aţă ca să-i cos la loc capul, dar Tereza luă un lighean, îl puse peste găină şi ligheanul mai mişcă o vreme. „*Schlimme* Tereza, *schlimme* Tereza, Tereza cea rea – am ţipat la ea plângând –, ia ligheanul de pe găină!“ Şi am fugit la mama în dormitor să-i spun ce făcuse Tereza. „Pentru asta mă scoli tu din somn? s-a răstit ea la mine. Unde e Teta de te lasă de capul tău?“

Eram sigură că mama nu înţelesese bine şi habar nu avea ce se petrecea în bucătărie, dar ştiam că n-ar fi trebuit s-o scol din somn. Că trebuia să am grijă de ea. S-o ocrotesc de câte ori va sta faţă în faţă cu Tereza cea rea. M-am întors în camera mea, unde Schwester continua să scrie, iar în bucătărie Tereza tocmai tăiase capul unei găini, pusese un lighean peste ea şi nimănui nu-i păsa. De-atunci, în afară de anul când am locuit la bunica mea, unde trebuia să treci prin bucătărie ca să ajungi la terasă,

nu am mai intrat niciodată în bucătărie. Până m-am măritat nu am mai intrat.

„Ce-o să se aleagă din tine? îmi spunea mama pe la 17 ani. Un pahar cu ceai nu o să ştii să-i faci soţului tău!“ Dar eu refuzam în continuare să intru în camera de execuţie a găinilor. Din povestirile mamei despre Schwester sau Fräulein sau Teta, femeile angajate ca guvernante în casele de oameni înstăriţi ale epocii, aflasem că de obicei erau domnişoare bătrâne venite din Germania ca să pună un ban deoparte. Mai ştiam de la mama că a concediat de câteva ori guvernanta, astfel încât până la şase ani am fost crescută de vreo patru, una după alta. Neţinând minte nimic din ce mi s-a întâmplat până la şase ani, nu pot din păcate reconstitui figura nici uneia dintre aceste guvernante. De altfel, nici părinţii mei nu-şi mai aminteau nici măcar numele lor, spuneau întotdeauna: „Schwestera ta“, de parcă ar fi fost numai o singură Schwester. Poate o iubisem pe o Schwester care-mi ţinuse loc de mamă, dar pleca dintr-odată şi apărea o doamnă necunoscută în locul ei. Sau poate fusese o Schwester rea şi mă bucuram că a venit altcineva.

— Când aveai doi ani – mi-a spus odată tata – am intrat pe neaşteptate în cameră şi am văzut pe faţa ta urme roşii de degete. Schwester tocmai îţi aplicase o palmă. Am dat-o afară pe loc! Pe urmă am aflat că îi spuneai *Schlimme Teta! Teta cea rea.*

— Vorbeai o germană berlineză şi toţi se minunau ce frumos recitai poezii întregi în germană, mi-a povestit mama pe la 11 ani. O dată pe săptămână, Fräulein avea o după-amiază liberă şi atunci rămâneam eu cu tine. Să-ţi spun drept, mă uitam mereu la ceas, mi se părea că abia trec orele până s-o văd pe Teta înapoi!

Am căutat recent în cărţi de psihologie dacă o situaţie similară cu a mea se poate oglindi în viaţa unui adult şi cum o poate influenţa. Copii crescuţi în camera lor nu de mamă, ci de bone schimbate

din când în când, copii care se obişnuiseră cu o bonă, care dispare şi în locul ei apare o alta, stând cu ei de dimineaţa până seara, cu excepţia celor cinci ore libere pe săptămână. În aceste cinci ore, să fii cu mama o dată pe săptămână şi ea să se uite mereu la ceas şi să-ţi povestească despre asta pe la 11 ani. Fiind vorba despre o lume demult apusă, nu am găsit nimic pe acest subiect în tratatele de psihologie. Nu scrie nicăieri despre mame care nu au serviciu, dar au bone, mereu altele, pentru copiii lor, şi nici despre cum ar trebui să se simtă acum acei copii deveniţi adulţi, cu un asemenea subconştient pe cap. Sau sub cap. Subconştient care, ca un căţel, nici nu se potoleşte – din când în când mai latră la ei.

Fapt este că, la şase ani, când ultima Schwester a fost concediată, eu vorbeam româneşte cu un puternic accent german.

— Carol, ce-o să fie cu ea peste un an, când o să intre la şcoală? i-a spus mama tatei.

— Tu eşti întotdeauna îngrijorată! i-a răspuns tata, îmbrăcat elegant ca totdeauna, cu pălăria pe cap şi gata de plecare, în dimineaţa în care se decidea soarta limbii germane din creierul meu de fetiţă.

— Nu ai dreptate! insistă mama. Ririca vorbeşte stricat româneşte. Vorbeşte cu accent german. Hai să vorbim în casă numai româneşte! Să nu mai scoatem timp de un an nici un cuvânt în germană.

Tata învăţase de mic la Şcoala Luterană şi vorbea perfect ambele limbi, şi franceză pe deasupra.

— O limbă nu strică altei limbi, a zis el, las-o să vorbească cum vrea, o să meargă la şcoală şi acolo o să i se evapore accentul german.

Dar bineînţeles că dorinţa mamei a fost pusă în practică, şi un an s-a vorbit la noi în casă numai româneşte. După trecerea anului, când părinţii au vrut să vorbească cu mine din nou în germană, nu am mai înţeles nimic! Nici un cuvânt! Nici măcar

un singur cuvânt! Limba lui Goethe mi-a fost trântită în faţă ca o poartă grea la o vârstă când înveţi şi uiţi repede. Fraţii Grimm din cartea cu litere gotice şi coperte verzui erau poate trişti în dulapul în care stăteau de ani şi ani pe întuneric. Am uitat şi toate poeziile învăţate pe dinafară în germană. Şi pe aceea despre care bunicul îmi spunea că o recitam atât de frumos: „Riri *klein* pleacă singură în lumea mare şi bunicul o caută peste tot supărat şi trist.“ Poate de aceea nici nu-mi amintesc nimic din tot ce mi s-a întâmplat până la şase ani: amintirile mele erau în limba germană şi au plecat împreună cu geamantanul ultimei Schwester. „Pe ultima Schwester ai iubit-o cel mai mult, spunea mama. Tare mult o iubeai. A cerut un spor la salariu. Puteam să-i dau oricât, doar Tuţu câştiga foarte bine şi nu ne lipsea nimic, dar ce să fac? Eram tânără, m-am încăpăţânat, nu i-am mărit salariul. La plecarea ei ai plâns tu, a plâns ea şi aşa v-aţi despărţit.“ La despărţirea de Nenikurşa – aşa îmi povestea mama că îi spuneam – am plâns eu, a plâns şi ea şi rămăseserăm îmbrăţişate. Cât de mult am putut. Nu am mai văzut-o niciodată. Nici măcar nu-i ţin minte chipul, doar atingerea. Îmbrăţişarea. Întotdeauna rămâne ceva din căldura unei îmbrăţişări. Probabil că de mult lucra în altă casă, locuia în camera altei fetiţe şi, cine ştie?, poate că la început mai greşea şi o striga pe fetiţă Riri.

De când nu mai aveam Schwester, Pică mergea cu mine dimineţile la plimbare. Într-o zi, mă întorc acasă cu Pică din parcul Carol şi găsesc în camera mea ceva nemaipomenit: nu mai aveam nici pat, nici dulăpior, nici jucării! Odaia mea era goală. Am început să plâng. Dar şi mama plângea. „Carol, Carol, cum o să-i explicăm copilului?“ Pe parchetul apartamentului erau strânse claie peste gramada covoare, plăpumi împăturite în grabă, geamantane, cratiţe, lucrurile cele mai neobişnuite să se găsescă laolaltă erau laolaltă. Un bărbat înalt,

în uniformă de ofiţer, se plimba prin apartament cu o doamnă îmbrăcată toată în roz. Măsurau camerele din ochi.

— Aici o să punem dulapul! îi spuse ofiţerul doamnei în roz.

Dar acolo era locul unde dormeam eu, era locul patului meu. „Când o să-mi puneţi la loc patul? Acolo e locul patului meu, să-mi pună patul la loc!“ am ţipat, dar părinţii m-au luat deoparte speriaţi, făcându-mă să tac.

— Domnule ofiţer – a spus tata cu o voce liniştitoare şi am înţeles că tatăl meu voia să se împrietenească cu dansul –, domnule ofiţer, ştiţi, e tare greu să împachetezi o casă într-o singură zi, dacă s-ar putea să mai rămânem o zi…

— Legea spune că un apartament trebuie predat familiei care îl ia în maximum 24 de ore, deci trebuie să eliberaţi apartamentul, hai să spunem cel mai târziu mâine dimineaţă.

Tata o linişti pe mama: „Vezi, mai putem rămâne până mâine dimineaţă!“

După ce ofiţerul şi doamna în roz ieşiră din apartament, mama începu să plângă şi să ţipe:

— Mamă, mămica mea, fie-ţi milă de noi, ce nenorocire pe capul nostru, ce lege mai e şi asta să te muţi în 24 de ore?! Cum poţi să-ţi găseşti alt apartament, cum poţi să împachetezi aşa repede şi să te şi muţi, ce o să fie?

Tata, un om nervos în general, devenea totdeauna foarte calm, adoptând o voce calmă şi gesturi liniştitoare de câte ori situaţia era într-adevăr serioasă. Căuta rapid o soluţie. Întotdeauna găsea soluţii, dar numai fiind calm. „Pentru orice problemă există cel puţin o soluţie, totul e s-o găseşti“, spunea.

— Lala, ştii bine că s-a dat o lege, îi spuse el mamei. Dacă o familie creştină vede un apartament locuit de evrei şi îi place, poate cere şi primi un ordin de evacuare a apartamentului în 24 de ore. Se poate muta în el… Ghinionul nostru,

ofiţerului român i-a plăcut apartamentul nostru. Parcă noi nu am fi tot români… Dar aşa sunt vremurile, să nu vină unele şi mai grele.

Cum mulţi evrei erau izgoniţi din apartamentele lor, se găseau foarte greu case de închiriat în Bucureştiul anului 1941. Atunci tata s-a dus să vorbească cu mama lui, bunica Frida de pe Strada Cazărmii 21, stradă foarte apropiată de Strada Justiţiei. Bunica locuia singură într-o casă cu patru camere, în care se căsătorise în 1901, în care născuse şi crescuse patru copii şi în care murise, în 1937, bunicul Heinrich Aberfeld. Casă în care va muri şi ea în 1952. Deci, în 1941, tata a rugat-o pe bunica să ne primească la ea până va găsi altceva.

— Lala, cu mutatul ăsta precipitat, vezi să nu se spargă sticla de şampanie! a spus întorcându-se de la bunica.

— Ce-ţi veni tocmai acum cu sticla de şampanie, de asta ne arde nouă? s-a mirat mama.

— Te rog mult s-o împachetezi bine, ţi-am spus acum un an că am cumpărat-o ca s-o păstrăm până la sfârşitul războiului. În ziua când o să auzim că Hitler a murit destupam sticla de şampanie! Să rămână întreagă până atunci!

Mama, Pică şi tata au continuat să împacheteze în grabă toate lucrurile şi au înfofolit şampania într-un palton.

— Vezi, Carol, am grijă, a spus mama, n-o să se spargă! Dar înainte de a închide definitiv uşa apartamentului, mama a şoptit nişte vorbe pe care nu le-am putut înţelege bine:

„Dacă ofiţerul ne-a dat afară din casă în 24 de ore pe noi, familie cu copil mic, atunci să iasă din casa asta numai în poziţie orizontală!“

— Taci, Lala, ne mai aude cineva şi intrăm în bucluc! a încercat s-o liniştească tata.

— Ce e aia *orizontală*? am întrebat.

— Taci şi tu din gură – a ţipat tata la mine –, copiii nu trebuie să le ştie pe toate!

— De ce nu trebuie să le ştie pe toate? Ce e aia *orizontală*? m-am ţinut eu după mama.

— Vezi ce-ai făcut? Nu se vorbeşte în zilele astea prea mult. Taci din gură, Lala, să nu te audă şi altcineva. La urma urmei, asta e floare la ureche faţă de ce ni se putea întâmpla şi chiar li s-a întâmplat altor evrei.

Peste vreun an, ofiţerul, noul locatar din Strada Justiţiei, a căzut la Stalingrad.

— Asta e justiţie pentru Strada Justiţiei! a zis mama. L-a pedepsit Dumnezeu! A ieşit din casă culcat. În poziţie orizontală. Cum am spus eu.

— Mamă, ce e aia *orizontală*? m-am încăpăţânat s-o întreb. Încă nu aflasem ce înseamnă un cuvânt atât de ciudat. Mama tot nu mi-a explicat, poate era ea însăşi cam speriată de proorocirea-blestem pe care o făcuse la necaz şi îi părea rău.

Ce o mai fi cu doamna în roz? îmi ziceam, dar am înţeles că sunt lucruri de care e bine să nu pomeneşti, mai ales când eşti copil evreu şi mai e şi un război pe deasupra – spuneau cei mari.

1942–'43

Casa bunicii avea balcoane la etaj, o curte la stradă şi o farmacie situată în colţul pe care-l făcea Strada Cazărmii cu strada Logofătul Nestor. Bunica locuia în apartamentul mare de la etaj, restul apartamentelor, ca şi farmacia, le închiria. Cartierul avea străzi liniştite cu case bătrâneşti, cu maximum un etaj, şi grădiniţe în jurul casei. Toţi vecinii trăiau acolo de o viaţă şi se cunoşteau între ei. Bunica moştenise casa de la mama ei şi, înainte de război, luase un împrumut ca să-şi consolideze şi modernizeze casa, scările, baia şi bucătăria. Intrarea în apartamentul ei era separată de restul casei. Din stradă, deschideai o uşă înaltă de lemn castaniu şi intrai într-o încăpere lată şi mare cât o sală de dans, la capătul căreia se vedeau scările.

— Uite, Ririca, mi-a spus bunica, înainte de-a face consolidarea, acolo unde vezi acum ciment

era o pardoselă de lemn, chiar şi scările erau pardosite cu lemn.

După ce urcai treptele de ciment roşiatic împestriţat cu puncte mici albe, ajungeai la apartamentul bunicii. Deschideai uşa şi te aflai într-o sală de vreo şase metri lungime şi peste doi metri lăţime, pe care bunica o numea vestiar, deşi era atât de mare. Pe stânga, imediat lângă intrare, era uşa unei camere şi lângă acea uşă se deschidea spre coridor o fereastră. Adică acea odaie nu avea fereastră spre curte sau spre stradă, ci îşi primea indirect lumina, prin vestiar. După aceea, pe acelaşi perete din stânga intrării, mai era un mic coridor care ducea la camera bunicii şi la salonul cu balconaşe la stradă, salon în care dormea acum Pică. Pe peretele de vizavi de intrare, la capătul vestiarului, se află uşa de la baie. Pe peretele din dreapta intrării în apartament, era o fereastră dând spre o curte în care creşteau nişte caişi şi mai era o uşă de intrare în bucătărie. Din odaia fără fereastră spre exterior, pe care mi-o dăduseră mie, intrai în a patra cameră a apartamentului, acolo unde dormeau acum părinţii mei. Patul meu a fost pus chiar sub fereastra care-şi primea puţina lumină din coridor.

„Fereastra asta e flămândă de lumină“, am spus, de fapt poate eu eram flămândă de lumină în acea cameră, dar nu am avut ce face şi am primit ce mi s-a dat. Prin bucătărie ajungeai la o terasă foarte mare, deasupra careia, în nopţile senine, domneau toate stelele cerului. Iar lângă terasă era cămăruţa Mărioarei, o fată venită de mică de la ţară şi crescută de bunica. Mărioara o ajuta la gospodărie.

Când ne-am mutat acolo, bunica Frida era tare, tare bătrână, avea 60 de ani. Şi bunicul Pică avea 60 de ani, dar nu mi-ar fi trecut prin cap să-l cred bătrân. Pe bunica, o femeie scundă cu privire inteligentă, nu mi-o aduc aminte râzând vreodată, părul ei alb era strâns într-un coc la spate şi purta totdeauna rochii negre. Uneori, rochiile aveau o

margine subţire albă la guler sau buline albe minuscule în ţesătură. Dovedea mult bun-gust la îmbrăcat şi gătea excelent, lucru pe care şi mama, deşi nu o prea simpatiza, îl recunoştea.

Mama nu putea concepe ca cineva născut şi crescut în România să nu vorbească perfect româneşte, să facă uneori greşeli, dar bunica nu era din Craiova, limba ei maternă era idiş. Mama nu se împăca nici cu religiozitatea bunicii, mai ales pentru că se temea de influenţa pe care ar fi putut-o avea asupra tatei. Credea – şi îmi spunea şi mie – că tata e influenţat de bunica în relaţia sa neprietenoasă cu Pică. Asta m-a făcut ca, în toată copilăria mea, să fiu mai retrasă şi rece faţă de bunica, eu fiind trup şi suflet în „tabăra“ bunicului şi a oricărui persecutat.

Astăzi, când încerc să intru în pielea bunicii, nu ştiu cum de a supravieţuit atâtor nenorociri adunate în scurta ei viaţă de om. Îmi pare atât de rău că, preocupată tot timpul de cele ce mi se întâmplau cu mama, de lupta mea permanentă să-mi croiesc un drum al meu, să am drepturile pe care le aveau celelalte fete din clasa mea, nu am ascultat destul de atent tăcerea bunicii, nu am întrebat-o mai multe despre familia ei, despre ea. Sau poate că masa de informaţii primite despre Craiova mi-a anihilat dorinţa de a afla ceva şi despre cealaltă parte a familiei. Eram poate mulţumită cu tăcerea bunicii. Îmi ajungea povestea cu Craiova.

Bunica se trăgea din familia Shaffer din Brăila, o familie de evrei foarte religioşi. Am aflat de curând că Shaffer era un nume evreiesc foarte cunoscut în Brăila, existând acolo un mare liceu, „Netti şi Hersh Leib Shaffer“, înfiinţat la începutul secolului XX. Cine ştie? Poate Haim, tatăl bunicii, să fi făcut parte din familia care avea să întemeieze mai târziu liceul. Când a murit de tânăr, probabil prin 1886, Fanny, mama bunicii, a luat-o pe Frida cea mică şi pe fratele ei mai mare la Bucureşti,

unde locuia familia ei, a construit casa de pe Strada Cazărmii şi a trăit probabil din chirii. Când băiatul a împlinit 13 ani, l-a trimis să studieze trei ani la o şcoală religioasă (Ieshiva) la Ierusalim, după cum se obişnuia atunci în familiile bune de evrei. La un moment dat, înainte ca băiatul să împlinească 16 ani, au încetat să mai primească scrisori de la el. Într-o zi, au primit în sfârşit o scrisoare de la Ieshiva şi s-au bucurat, dar pe plic nu era scrisul băiatului. Străbunica Fanny s-a repezit la plic, a vrut să-l deschidă iute, dar îi tremurau mâinile. Până la urmă a reuşit să scoată o foaie pe care scria negru pe alb că băiatul dispăruse şi nu poate fi găsit, pesemne îl omorâse cineva. A fost mare jale în familie, dar Fanny era sigură că fiul ei trăieşte. A lăsat-o pe bunica Frida la rude şi a plecat să-şi caute băiatul în Ţara Sfântă. O femeie singură, care în anul 1894 să călătorească în Orient, peste mări şi ţări – ce curaj trebuie să fi avut străbunica Fanny! Ce personalitate!

Ajunsă acolo, Fanny şi-a căutat băiatul peste tot, dar nu l-a găsit niciodată. S-a întors singură. Niciodată nu va descoperi ce se întâmplase cu fiul ei. Bunica Frida îşi pierduse, copilă fiind, tatăl şi fratele. Întâlnise deja moartea de două ori. De obicei, după ce se nasc, oamenii mai au un răgaz până să se întâlnească cu moartea. Bunica mea nu s-a bucurat de această amnistie. În poză arăta ca o fată zveltă, cu mijlocul tras ca prin inel şi cu o privire inteligentă. Fără să fie o frumuseţe, avea o faţă ovală şi trăsături regulate, iar părul blond îi era împletit într-o coadă lungă la spate. Soţul ei, bunicul meu dinspre tata, Heinrich Bernard Aberfeld, era un bărbat înalt, impozant, foarte frumos şi cu mustăţi stufoase. Avea un serviciu bun, devenise responsabil peste tot personalul celui mai mare şi elegant magazin de stofe şi mătăsuri pentru femeile din Bucureşti, numit „Papagalul“. Bunicul Heinrich era vesel din fire, îi

plăceau musafirii. Casa de pe Strada Cazărmii era odinioară plină de veselie, veneau întreaga familie şi prietenii, se mânca nemaipomenit, se cânta, iar bunicul dansa uneori pe masă. Bunicii mei au avut trei băieţi şi la urmă o fată Sylvia, născută ca şi mama în 1911. Copiii aveau doar trei lucruri în comun: toţi patru nu au devenit câtuşi de puţin nişte bigoţi, deşi crescuţi într-o casă religioasă, toţi au fost frumoşi şi inteligenţi, dar în rest aveau alte lumi, alte firi, alte vise, fiecare în felul lui. Cât se poate de diferiţi unii de alţii.

Tatăl meu învăţase la Şcoală Luterană, era întreprinzător, extrem de harnic, serios şi foarte ordonat, îi plăcea să se îmbrace frumos şi începuse să câştige bani de la 15 ani. A fost un foarte reuşit om de afaceri şi a avut previziuni politice juste în 1938. Atunci a adus acasă paşapoarte şi bilete şi a vrut să plecăm în Argentina, căci „aici nu va fi bine pentru evrei“. Mama nici n-a vrut să audă să părăsească România. Cred că dacă ar fi reuşit s-o convingă pe mama şi ar fi fost lăsat în acei ani de capul lui în lumea capitalistă a Argentinei, s-ar fi simţit ca peştele în apă şi ar fi ajuns multimilionar. Dar a rămas în România din pricina mamei, deşi presimţise evenimentele care se pregăteau. Citea mult, îi plăceau teatrul şi caii de curse, iar familia noastră era prezentă la toate spectacolele bune de teatru din Bucureşti şi – duminica dimineaţa, cum am mai spus – la cursele de galop de pe hipodromul Băneasa. Odată a ţinut şi un cal în proprietate împreună cu un prieten, într-un an a câştigat derby-ul, care însemna între altele şi o mulţime de bani, şi a fost ovaţionat şi purtat pe braţe de mulţime. Niciodată nu a pariat pe un cal fără să ştie toate datele despre el: sănătate, antrenament, ce jocheu îl călăreşte şi ce performanţe a obţinut. Era o întreagă ştiinţă. Aceste duminici cu tata mă încântau, îmi plăcea să urmăresc caii în goană, cadenţa copitelor şi emoţia spectatorilor care strigau fiecare numele calului

preferat. Mă delectam şi cu prăjiturile bune de la restaurantul hipodromului.

Când m-am făcut mare, tata mi-a povestit odată că, în lumea oamenilor de afaceri în care se învârtise până la instalarea comunismului, se încheiau înţelegeri numai pe cuvânt, nu în scris, dar că acest cuvânt nu era încălcat niciodată, chiar dacă pe urmă se dovedea a fi fost neavantajos uneia dintre părţi. Cine ar fi încălcat cuvântul dat ar fi fost imediat exclus din cercul oamenilor de afaceri serioşi. Adică ar fi pierdut mult mai mult.

Dar să revenim în 1920, la cei 18 ani ai tatei, când a fost luat la armată. România era imediat după Primul Război Mondial. „Exerciţiile militare sunt complet inutile acum – le spunea el părinţilor –, mă plictisesc de moarte în armată!“ Pe de altă parte, el, atât de pedant, suferea din cauza lipsei de curăţenie din cazarmă. A plecat de câteva ori pe furiş ca să se întâlnească cu vreo fată, a fost pârât şi i s-au tras de aici multe necazuri. Le scria fetelor poezii şi participa la bătăile cu flori între trăsuri la şosea. Bunica era disperată. Descoperise o nevastă de colonel milostivă, se ducea la ea încărcată cu toate bunătăţile şi o implora să-i vorbească soţului ei, ca să-l protejeze pe neastâmpăratul de Carol. „Ce se poate face? Nu are răbdare să stea tot timpul în regiment. Şi dumneavoastră aveţi copii…“ i-a spus şi a făcut-o să se topească toată.

— Da, da, dragă doamnă, i-a spus bunicii mele coloneleasa, care era şi ea mamă, de parcă te ascultă copiii… Aveţi perfectă dreaptate! Oricât ai fi de severă cu ei, nu are efect, aveţi dreptate, vă înţeleg, să văd ce pot face, soţul meu nu e un om uşor de abordat.

Când a revenit, nevasta colonelului a întâmpinat-o radioasă.

— Doamna mea, bărbatul meu a găsit soluţia ideală: îl va cataloga bolnav şi îl va ţine izolat în infirmerie. Acolo e singurul loc comod din regiment, e linişte, e mâncare bună, va fi singur, va

avea timp să citească şi să înveţe şi aşa va trece vremea. Va scrie articole, că mi-aţi spus că e şi ziarist, poezii, că e şi poet, dar să nu care cumva să iasă de-acolo!

Bunica a plecat fericită, l-au băgat pe tata în infirmerie să citească şi să stea în curăţenie, calm şi linişte, dar după câteva zile cine a fost văzut pe Calea Victoriei, braţ la braţ cu o blondă? Carol Aberfeld. Proaspăt ieşit în lumina străzii principale, evadat din infirmeria regimentului! „Am două scuze, a spus el. Prima: nu e război şi ceea ce facem nu e luptă sau necesitate, nu pregătim un război acum, e o mare plictiseală. A doua scuză: am 19 ani!“ Dar, cât era el de tânăr, a înţeles că acum poate intra într-un mare bucluc şi atunci, fără să-şi avertizeze părinţii, s-a dus la marele rabin din Satu Mare, el, nereligiosul, şi acesta l-a ajutat să fugă din ţară. Bunica a primit cinci ani scrisori de la Paris şi cinci ani scrisori din Berlin şi Viena. Când a devenit un om bogat s-a întors, oricum de mult îi fuseseră amnistiate păcatele tinereţii din armată. Tata povestea că toate mamele germane îl voiau ginere în Germania anilor ’20 târzii, căci erau convinse că un ginere evreu e un om serios. Se simţise extrem de bine în Berlin, iar dacă ar fi crezut că va veni vreodată la putere un Hitler, spunea tata, ar fi bănuit că asta se va întâmpla în Franţa.

Tata era cel mai mare dintre fraţi. Nicu, fratele cu patru ani mai tânăr, era mai scund decât tata, avea tendinţă de îngrăşare şi era mare poznaş. Bunica povestea că invitase odată la o petrecere toată familia, au venit toţi, au mâncat bine şi, când s-a dus să aducă desertul, a îngheţat: în interiorul răcitorului nu găsise nici urmă din tortul pe care-l pregătise! Platoul era gol. Nicu se întorsese mai devreme de la facultate, deschisese frigiderul, luase puţin câte puţin din tort, mai citise câteva pagini din tratatul de medicină, mai luase puţin din tort, până golise platoul!

Dar principalul era că orice femeie care-l vedea se îndrăgostea de el, era frumos, cald, carismatic, vesel, plin de viaţă şi, spre deosebire de tata, era un foarte bun muzician şi dansator. La petrecerile pe care le organiza la el acasă dansa, de exemplu, cazacioc ca un profesionist. În timpul studiilor de medicină îşi câştigase existenţa cântând la vioară în cinematografe, acompaniind filme mute, iar sub pseudonimul Nicola Abero a scris şi şlagăre de muzică uşoară. Medicina a fost o profesie foarte potrivită pentru el, avea intuiţie şi punea diagnostice exacte într-o vreme în care nu existau aparatele şi analizele de acum. Bolnavii îl adorau. Se spunea că până şi pacienţii grav bolnavi se simţeau mult mai bine când îl vedeau, pentru că, intrând pe uşă, îi molipsea cu veselia şi entuziasmul lui. Sub nemţi, avea pacienţi, politicieni sus-puşi, care-l solicitau fără să le pese că e evreu. Acelaşi lucru s-a întâmplat mai târziu cu comuniştii, care-l căutau pe doctorul Nicu Aberfeld cu toate că nu era comunist şi nu era membru de partid.

În casă la unchiul meu şi la soţia lui, Claruţa, i-am întâlnit în copilăria mea pe cei mai mari artişti. Îi erau pacienţi, îi erau prieteni. Vorbesc de Elvira Godeanu, George Vraca, Marietta Sadova, Leny Caler cu soţul ei, omul de teatru Scarlat Froda, dramaturgi ca Victor Eftimiu şi soţia lui, actriţa Agepsina Macri, compozitori ca Elly Roman sau oameni de o bogăţie considerabilă, ca Auschnitt. Odată Victor Eftimiu şi-a citit o piesă nouă de teatru în casa lui Nicu, în prezenţa artiştilor invitaţi, înainte de a fi montată la Teatrul Comedia. Mama mea spunea despre Nicu şi Claruţa că ar fi „Casa Regală“ şi îi critica pentru stilul lor, pe care ea îl considera cam snob, dar mie îmi plăcea casa lor deschisă, lipsa lor de provincialism, admiraţia pe care o aveau pentru Anglia şi America. Pe vremea când toţi îşi învăţau copiii franceză, Claruţa şi-a crescut copiii cu profesori de engleză,

iar primul născut – în 1932 – a fost numit Donald, nume scoţian la origine. În iunie 1941 s-a născut sora lui Donald, pe care au numit-o Daphne, după un roman foarte la modă atunci, *Daphne Adeane*. Unii prieteni au zis că nu trebuia să dea acest nume copilului, de vreme ce de la prima pagină a romanului afli că Daphne Adeane, eroina cărţii, murise deja.

Al treilea băiat al bunicilor din Stradă Cazărmii, Ioji, era şi el cu totul diferit de ceilalţi doi fraţi: nepractic, foarte sensibil, visător, cu o imaginaţie bogată, picta tot timpul, de când era foarte mic. Într-o zi de iarnă grea a venit acasă fără palton şi, la întrebările bunicii, a răspuns că îşi scosese paltonul nou-nouţ şi-l daduse unui copil sărac întâlnit pe stradă. Fusese foarte răsfăţat de fraţii mai mari până în 1911, când, după trei băieţi, s-a născut în casă o fetiţă, Sylvia, care a atras imediat atenţia familiei asupra ei. Se pare că Ioji s-a închis în sine şi a devenit gelos pe nou-venita în familie. Când a avut 17 ani a spus că vrea să facă *belle arte*, dar bunicul meu s-a opus vehement, i-a dat exemplu pe fraţii lui cei reuşiţi şi i-a spus că numai stricaţii urmează o astfel de facultate. A doua zi a dispărut de acasă. Bunicii l-au căutat peste tot, dar trei ani nu au ştiut nimic de soarta lui. Parcă se repetă povestea cu fratele pierdut al bunicii. Spre surprinderea tuturor, după trei ani au primit o scrisoare din Egipt. De la Ioji. Când fugise de-acasă, se dusese la Constanţa. Acolo primul vapor care pleca avea ca destinaţie Egiptul. S-a angajat pe vas, a debarcat în Egipt şi de-atunci a trăit acolo. Fusese şi în India, unde îşi câştigase existenţa pictând fresce în palate. Nu s-a mai întors în România decât pentru două săptămâni, atunci când bunicul Heinrich, tatăl lui, a murit. La 30 de ani avea părul alb, se îndepărtase complet de familie, le vorbea fraţilor lui cu „dumneavoastră“ şi cel mai bine s-a simţit cu mine, care aveam doi ani. A fost surprins de bunica dându-mi dulceaţă

cu lingura de supă, iar eu, bineînţeles, încântată de tratament, nu mă mai dădeam jos din braţele lui, după cum mi s-a spus.

Mai târziu, Ioji, sub un alt nume decât cel pe care-l primise la naştere, a făcut o mare carieră de pictor într-una din ţările europene, însă nu le-a spus nici măcar copiilor lui că e evreu. Spunea că e creştin, deşi nu se botezase niciodată, s-a căsătorit cu o creştină care nici ea n-a avut habar de trecutul lui Ioji ca Ioji. În 1960, când am ajuns în lumea liberă, Ioji nu a mai răspuns scrisorilor mele şi a evitat să mă întâlnească. 40 de ani nu am ştiut nimic despre acest frate al tatei şi nici nu credeam că voi mai afla ceva vreodată despre el. Dar în viaţă trebuie să ai răbdare.

2007

Într-o zi a sunat telefonul: era Ana, soţia lui Ioji, care nu ştia că pe soţul ei îl chemase Ioji cândva. El murise în 1987 şi Ana, cu vreo 40 de ani mai tânără decât dânsul, intenţiona să scrie o carte despre viaţa celebrului pictor. Deodată şi-a dat seama că nu ştia mai nimic despre copilăria lui în România. Atunci şi-a adus vag aminte că G. i-a povestit odată că avea o rudă doctoriţă, care, deşi creştină, preda la o universitate din Israel. A căutat numele Riri Sylvia Aberfeld pe Internet.

Însă toate lucrările mele medicale şi literare fuseseră publicate sub numele meu schimbat în Israel, adică Manor. Exista un singur loc în care semnasem Manor-Aberfeld. Era vorba de prima mea carte de poezii publicată în România, în 2000! În cele din urmă, Ana şi-a dat seama că această poetă era una şi aceeaşi cu profesoara Manor de la Facultatea de Medicină din Tel Aviv. Ne-am emoţionat amândouă la telefon, Ana mi-a spus că e profesoară de engleză şi că cele două fete ale ei vor să afle amănunte despre bunicii lor din România.

— Ce vârstă au fetele? am întrebat-o.

— 30 de ani cea mică şi 34 de ani cealaltă.

Am făcut repede calculul.

— E într-adevăr păcat că nepoatele nu şi-au cunoscut bunicii din România…

Nu ştiam cum să-i prezint noii mele rude un fapt biologic: bunicii fetelor – dacă ar fi trăit – ar fi avut 130 şi 125 de ani! Erau născuţi în 1877 şi 1882! Din amănunt în amănunt, i-am spus că bunicii făceau parte dintr-o familie foarte bună şi foarte religioasă, că în casă se mânca cuşer, dar că nici unul dintre cei patru copii ai lor nu a fost câtuşi de puţin religios.

— Ceee? G. era evreu? a ţipat uluită mătuşa mea cea nou descoperită şi mai tânără decât mine. A ascuns atâţia ani adevărul? Cum de l-a ascuns, cum de nu mi-a povestit niciodată? Ce am să le spun fetelor mele care au crescut catolice, într-o familie catolică, din părinţi catolici?

Am început o corespondenţă electronică cu noile mele rude şi astfel am aflat că, în afară de pictură, Ioji scria şi poezie, de asemenea cânta şi compunea muzică pentru pian. Dat fiind că nu puteau înţelege poeziile lui scrise în limba română, mi-au trimis prin poşta clasică un pachet cu cele scrise în română în primii săi ani la Cairo. Voiau părerea mea despre ele.

Într-o zi, primesc din Italia un plic voluminos, îl deschid şi-mi recunosc scrisul! Am încercat să-mi amintesc când trimisesem ceva familiei din Italia, nu prin poşta electronică, şi de ce-mi venise pachetul înapoi? Deodată mi-am dat seama că aveam de fapt înaintea mea scrisul lui Ioji, care, iată, se afla la Cairo cu cinci ani înainte de a mă naşte şi îşi scria poeziile exact cu scrisul meu de mâna! Probabil că uneori scrisul, ca şi sângele, apă nu se face! După un an m-am dus în acea ţară din Europa, unde G. făcuse carieră internaţională, mi-am cunoscut noua parte de familie, am vrut să fac artei lui o legătură cu România, dar fetele au spus că tatăl lor fusese atât de apreciat şi iubit acolo,

încât nu vor să se afle că s-a dat drept catolic, poate că a avut motivele lui să păstreze tăcerea asupra trecutului din România. Ce drept ar avea ele, care l-au adorat, să nu-i respecte dorinţa? Pe de altă parte, fetele au început să citească mult despre religia mozaică şi despre evreitate şi, după câţiva ani, au adăugat pe Internet „pictor de origine ebraică“, ceea ce i-ar fi plăcut mult lui Omama. Bineînţeles, după ce şi-ar fi revenit din trauma că are un fiu care, deşi nu se botezase niciodată, le-ar fi spus tuturor că e creştin şi că ea, mama lui, evreică habotnică, era finlandeză, „artistă plastică“, cel puţin aşa scriau biografii în cărţile publicate despre Ioji. Ioji care spusese că e creştin şi a fost creştin în ochii tuturor. Probabil că şi în propriii săi ochi. Sau poate că pe undeva mai ştia că a rămas Ioji.

Demn de remarcat este că el, al treilea născut al bunicii Frida şi al bunicului Heinrich din Bucureşti, vorbea o arabă extraordinară, pe care numai cei foarte culţi o posedă. Întâmplarea a făcut ca la Paris, la una din multele recepţii oficiale europene la care a participat, să fie prezent şi Anwar Sadat. Ştiindu-se că a trăit un număr de ani la Cairo, Ioji a fost rugat să traducă invitaţilor în arabă ceea ce le spuneau gazdele în franceză. La sfârşitul recepţiei, soţia lui Sadat l-a felicitat pe Ioji – adică pe celebrul pictor G.S. – pentru desăvârşita cunoaştere a limbii arabe şi pentru eleganţa cu care a ştiut să se exprime.

Aşadar, deşi totul începuse pe Strada Cazărmii din Bucureşti, Ioji şi arta lui nu se vor mai întoarce niciodată acasă. Dacă *niciodată* e un cuvânt durabil.

Înapoi la casa bunicii şi la 1942–1943

Despre Sylvia mi-e greu să povestesc. Întotdeauna îmi va părea rău că nu am avut parte s-o cunosc. Dintre cei patru copii, atât de reuşiţi fiecare în felul lui, ea a fost marea mândrie a

familiei. Când Sylvia a împlinit zece ani şi tatăl meu a fugit din cazarmă, bunica, deşi era atât de religioasă, s-a dus după moda de-atunci la cea mai renumită ghicitoare a Bucureştilor. În faţa casei ei aşteptau totdeauna o mulţime de trăsuri elegante, cu doamne din înalta societate, care stăteau la rând ca să poată intra, povestea bunica.

„Eram tare îngrijorată de ce i se putea întâmpla tatălui tău la Paris, nu eram bogaţi şi el plecase fără un ban. Am vrut să văd ce-mi spune ghicitoarea, nu m-am uitat la plată. Ghicitoarea nu mă văzuse niciodată, locuia în cu totul alt cartier, nu putea şti nimic despre mine, dar s-a uitat la mine, s-a uitat în ochii mei şi apoi în palmă, şi mi-a spus:

— Ai trei băieţi şi o fată, fata nu are noroc. A spus asta apăsat. Fata *nu* are noroc, şi a dat din cap. Eu m-am gândit că poate Sylvia o să se mărite prost, se mai întâmplă, dar nu asta mi se părea important atunci.

— Ce e cu băiatul? am întrebat. Pentru el am venit la dumneata, ce-o să fie cu băiatul meu?

— Ai un băiat pe care l-ai numit ca pe regele nostru (Carol era numele tatei şi Carol era numele regelui care domnea când se născuse tata). Să n-ai nici o grijă cu el, nici n-ai idee cât de bine o să reuşească, o să fie bogat şi o să-i meargă bine. Dar fata nu are noroc, să-ţi aduci aminte de vorbele mele.

Bunica a ieşit năucă de la ghicitoare, pe de-o parte uluită că aceasta ştia câţi copii are şi că pe tata îl chema Carol, pe de altă parte fericită să audă că tata se va descurca, dar i se păruse ciudat că o să devină chiar bogat şi că o fată frumoasă şi talentată ca Sylvia nu va avea noroc în viaţă. Abia mult mai târziu şi-a amintit ce-i spusese ghicitoarea. Anii trecuseră şi Sylvia, devenită domnişoară, se făcuse foarte frumoasă. Tatăl ei îi aducea cele mai reuşite stofe şi pânzeturi de la „Papagalul“, îşi cosea singură rochiile şi părea

îmbrăcată la cele mai mari case de modă, cânta bine la pian şi era prima nu pe clasă, ci pe liceu. Se spunea despre ea că e o a doua Iulia Haşdeu. La 21 de ani a terminat cu *magna cum laude trei universităţi: Litere, Filozofie şi Academia Comercială. Imediat, Virgil Madgearu, care recruta elementele strălucite, a vrut s-o angajeze în ministerul lui.*

Îşi luase licenţele în 1932, dar imediat a început să scuipe sânge, i s-a descoperit o tuberculoză galopantă, s-a încercat totul, a murit în trei luni. Au venit vreo mie de persoane la înmormântarea ei şi iar s-a spus că a fost vorba de o a doua Iulia Haşdeu. Mormântul ei e unul din cele mai frumoase din Cimitirul Giurgiului, făcut din marmură albă şi având pe el fotografia şi iscălitura ei, dar ce importanţă mai are asta? Bunica nu s-a mai îmbrăcat de-atunci decât în negru, iar fotografia mărită a Sylviei, strălucind de tinereţe şi frumuseţe, fotografie făcută artistic, parcă pictată, stătea pe un perete din camera bunicii. Ştiu despre genialitatea Sylviei nu numai de la familia tatei, ci şi de la mama, care era de aceeaşi vârstă cu Sylvia. Ea locuise ani de zile la mătuşa ei, vizavi de casa bunicii Frida, şi cele două fete se împrieteniseră cu mult înainte ca mama să-l cunoască pe tata.

Dar să mă întorc la mine, cea nou-venită în casa bunicii. Casă odinioară cu patru copii. Să mă întorc la noua mea cameră, care nu avea fereastră spre curte, ci numai spre vestiarul lung de la intrarea în apartament. De o parte şi de alta a ferestrei, o perdea albă de dantelă atârna de peretele de care era lipit patul meu. Uneori mă ridicam în picioare pe pat şi, când nu mă vedea nimeni, mă înfăşuram în perdelele albe de dantelă, închipuindu-mă mireasă. Tocmai fusesem cu părinţii la o nuntă. Poate o să-i cer bunicii perdelele, îmi spuneam, să le păstrez şi să-mi fac din ele rochia de nuntă atunci când mă mărit. În casa bunicii, în fiecare odaie trona o sobă de

teracotă, Mărioara punea lemne în sobe şi flăcările porneau să ţopăie vesele şi nebune. Îmi plăceau mult sobele, era ceva nou pentru mine, în Justiţiei avusesem numai calorifere şi nu mai văzusem flăcările dansând. Din salonul de deasupra farmaciei de pe Strada Cazărmii se putea ieşi pe două balconaşe mai mult decorative decât funcţionale, aşa că cei mari preferau să tăifăsuiască pe terasa spaţioasă de lângă bucătărie.

Abia ne mutaserăm în casa bunicii când, într-o zi, stăteam cu mama şi bunica Frida lângă balustrada groasă de zid a terasei. Cred că aceasta a fost una dintre primele mele amintiri. Vizavi de noi şi de terasă era o casă cu etaj, dar mai mică decât a noastră, nu avea chiriaşi. În curtea casei stătea într-un şezlong o femeie cam de vârsta bunicii. Mama vorbea cu bunica tocmai despre doamna din curte. Am înţeles că o cheamă Berta şi am mai înţeles că mama şi bunica o cunoşteau bine, dar erau supărate pe ea, iar eu nu aveam voie să mă fac că înţeleg fiindcă s-ar supăra şi pe mine. Am priceput că la mijloc e un mare secret. Era. Mama venise din Craiova la 18 ani să locuiască la Berta, sora mamei ei. A încercat să urmeze un an Facultatea de Drept, dar nu a reuşit. Apoi, stând acolo, pe strada Logofătul Nestor, l-a cunoscut pe tata când el s-a întors din străinătate. Cinci ani locuise la Berta, peste drum de casa familiei Aberfeld. Pică venea din Cetate încărcat cu toate bunătăţile să-i viziteze pe ea, pe Berta, cumnata lui, pe soţul ei, Isidor Grunberg, şi pe fiul lor, Carolică. Apoi mama s-a căsătorit cu tata. Nunta a fost organizată modest, nu într-un local, ci în casa familiei Kestenbaum, rudele lui Isidor. „Nu am vrut nuntă mare, căci eram orfană şi tristă că mama nu poate fi de faţă la nunta mea“, mi-a spus mama după mai mulţi ani. Dar, după ce s-a căsătorit, mama s-a supărat pe mătuşa ei Berta şi nu şi-au mai vorbit niciodată, nici până azi nu ştiu de ce. Iar bunica, o viaţă întreagă vecină cu Berta, a fost şi

ea nevoită să rupă relaţiile cu ea. Abia când am împlinit 11 ani cele două vecine au reînceput să-şi vorbească.

„Ririca, mi-a spus bunica într-o zi, Berta mi-a mărturisit că cea mai mare dorinţă a ei e să te cunoască.“ Aşa că bunica – deşi se temea de ce va spune mama – m-a dus într-o zi la Berta. Avea părul deja încărunţit şi rar, strâns într-un coc la spate, corpul plin, sânii mari şi privirea caldă – arăta aşa cum trebuie să arate o mamă. „Tu eşti nepoata Raşelicăi, sora mea, semeni cu ea. Frumoasă cum a fost ea. Atât am vrut, să te văd, să te ţin în braţe…“ Mă îmbrăţişa şi plângea. Când am crescut m-am gândit la ce o fi simţit mătuşa Berta când mama, ca să ajungă la bunica, trecea pe lângă curtea ei, cu căruciorul în care eram eu, nepoata singurei ei surori, Raşela. Trecea şi nu se oprea. În tot cazul, la şase ani am avut o senzaţie foarte puternică pe terasă când am înţeles că doamna din curte era sora bunicii din Craiova şi că nu am voie să-i pomenesc numele sau să mă duc la ea, deşi stătea acolo, peste drum. La noi se vorbea tot timpul despre oameni din Craiova pe care nu-i puteam vedea, în schimb pe mătuşa Berta o vedeam, dar nu vorbeam despre ea!

Într-o zi a venit în vizită Nicu, fratele tatei, şi a intrat cu tata în camera bunicii, iar eu mă ţineam scai după ei. Vorbeau de una, de alta, subiecte pe care eram prea mică să le înţeleg. De exemplu, ce o să se întâmple cu evreii. Nicu povestea ce auzise prin Bucureşti.

— Mulţi se pregătesc în oraş să se boteze, se spune că cine e botezat nu va fi dus în lagăr, îşi salvează viaţa. Ce părerea ai, Carol?

Mai mult nu a apucat Nicu să spună. Bunica, cea de obicei tăcută, a început să plângă şi să ţipe că ce grozăvii i se vor întâmpla ei pe lumea cealaltă dacă o să devină mamă de copii botezaţi.

— Stai, mamă, linişteşte-te – i-a spus tata –, noi vorbim doar, Nicu ne-a spus ce se aude prin oraş,

că trebuie încercat orice să ne salvăm, asta a spus, nu că mâine ne ducem să ne botezăm.

— Să-mi faceţi voi mie, tocmai mie, una ca asta, văd că vă preocupă, o să vă botezaţi, o s-o faceţi, vai de mine şi de mine ce am ajuns!

Şi plângea, şi plângea, ea despre care credeam că nu mai are lacrimi, şi deodată i se face rău şi leşină. Nicu a consultat-o şi i-a spus tatei să cheme urgent ambulanţa că e vorba de un atac de cord. Bunica a stat în spital câteva zile, a fost tratată, şi-a revenit din atacul de cord şi de-atunci nimeni nu a mai pomenit despre *botez* în familia noastră.

— Ce înseamnă botez, tată? l-am întrebat, dar el a evitat să-mi răspundă. Copiii nu trebuie să le ştie pe toate – credea.

Eu însă auzisem de nemţi şi de Hitler şi că eram evrei, adică trebuia, poate, să ne pregătim bocancii, cum spusese mătuşa Cuca, sora bunicului, când venise în vizită chiar în ziua când ne mutaserăm la bunica. Dacă vor veni să ne ducă acolo, zisese. Unde acolo? Ce e aia *acolo*? De ce nu spune în ce oraş? În ce ţară? Ce înseamnă *acolo*? Nu învăţasem despre nici o ţară cu acest nume, ţara *acolo*, care să-i ia pe Pică, pe Omama? Nu las pe nimeni să-l ia pe Pică! La nici un *acolo*! Dar nu prea vedeam eu cum şi de ce. Vor să ne ia pe toţi de-acasă şi să ne omoare – îi mai spusese Cuca bunicii, când era gata de plecare.

Se înserase când m-am culcat pentru prima oară în patul de sub fereastra camerei pe care o primisem. Prima noapte în casa bunicii. Perdeaua de lângă mine se mai mişca şi, după ce s-a închis uşa, era linişte, părinţii se duseseră la teatru. Pică dormea în camera cu balconaşe, iar Omama în odaia ei. Deodată am auzit un zgomot. S-au răsucit de câteva ori nişte chei în uşa de la intrare. Uşa s-a deschis cu zgomot, s-a dat de perete şi am auzit paşi grei de cizme pe cimentul vestiarului. M-am ridicat pe pat în picioare şi m-am uitat pe fereastra dinspre vestiar. Trei bărbaţi cu mantale negre şi

pălării cenuşii pătrunseseră înăuntru, aveau bastoane în mâini, ţipau şi se îndreptau spre odaia bunicii şi spre salonul unde dormea bunicul. Sunt hoţi, mi-am spus, au venit să fure, o să-i bată pe bunici şi pe urmă o să fure tot ce găsesc. Poate o să-i ducă pe bunici *acolo*, cum zicea tanti Cuca. Dar întâi o să-i bată, o să le facă rău, o să-i doară. Păreau fioroşi. Aveau şi bastoane. Am sărit din pat, nu mi-am pus pantofii ca să nu fac zgomot, şi încet-încet am deschis uşa camerei mele care dădea spre vestiar. Voiam să mă strecor afară, să nu bage de seamă hoţii cei răi că sunt şi eu pe acolo, voiam să ajung tiptil-tiptil până în capul scării, să cobor fără zgomot şi apoi, când nu mă mai puteau auzi, să încep să alerg repede, să ies în stradă, să cer ajutor de la trecători: „Veniţi, veniţi, sunt hoţi în casă, îi bat pe bunicii mei, vor să le ia banii, vor să îi ducă *acolo*, nu e nimeni acasă! Părinţii mei nu sunt acasă. Veniţi! Vă rog! Îi bat pe bunici! Au bastoane!“

Dar mai întâi trebuia să mă strecor afară. Încercam să mă fac şi mai mică decât eram, mă ghemuiam în mine, mergeam pâş-pâş pe coridor, să nu mă audă nimeni, îmi era frică la fiecare pas, dar înaintam, încă puţin şi ajungeam la uşă, încă puţin şi eram lângă scări şi de acolo puteam face zgomot, puteam da fuga în stradă ca să-i rog pe trecători să intre în casă, să-i salveze pe bunici. Aproape reuşisem, oamenii cei răi nu mă simţiseră, ajunsesem la scară. Încă un pas şi începeam să cobor spre stradă. Ce bine!

Deodată cineva parcă m-a tras cu forţă înapoi. Am văzut iar perdelele albe ale ferestrei mele care dădea spre vestiar. În vestiar era linişte. Oamenii răi nu mai erau acolo. Nu puteam să cred, îi auzisem, îi văzusem, mă căzneam încă să merg încet, fără zgomot, mă căzneam încă să nu bage nimeni de seamă că sunt prin preajmă şi că eu, cea mică, trebuie să-i salvez pe bunici. Un an de zile cât am stat în casa bunicii am avut noapte de

noapte acelaşi vis. În fiecare noapte veneau hoţii. Mă trezeam şi vedeam perdeaua şi fereastra de pe coridor, cea prin care se vedea fereastra care dădea spre curte. Din pat, prin fereastra de lângă patul meu, puteam vedea numai că afară e întuneric, dar nu puteam zări niciodată stelele sau luna. Stiam însă că ele sunt acolo. Asta era important, să le ştiu acolo, ceva mai sus de fereastra a doua.

Ţin minte toate amănuntele visului fiindcă l-am avut în fiecare noapte, vreme de un an. Tot anul cât am locuit pe Strada Cazărmii. După un an, în prima noapte când am dormit în camera mea din aleea General Ghenea, n-am mai avut *visul*. Niciodată n-am mai visat că au venit hoţii să-i bată pe bunici sau să-i ducă *acolo* şi nici că încerc să mă strecor afară ca să cer ajutor, dar nu reuşesc fiindcă atunci mă trezesc din somn.

Între timp se apropia Paştele. Bunica ne-a invitat pe toţi la masă la ea, în noaptea de Seder. O săptămână întreagă toate femeile casei, în afară de mine, care nu eram femeie, ci copil, au gătit şi au tot gătit. Pe urmă s-au gătit ele cu ce aveau mai bun şi mai nou. Dar cu trei zile înainte de noaptea de Seder, bunica a deschis fereastra vestiarului, fereastră care era faţă în faţă cu fereastra camerei mele. Şi fereastra asta dădea înspre o curte cu pomi fructiferi. A deschis fereastra şi a chemat-o pe Mărioara s-o ajute. Atunci am văzut că afară, sub fereastră, pe zidul casei, era bătut un cui mare şi gros de care atârna o scară. O scară de lemn care tot anul stătea suspendată deasupra unui cais. Când cineva voia să urce din coridor în pod, scara era ridicată din cuiul ei şi adusă în casă.

— Caisul o să mai crească, Mărioara? am întrebat-o.

— În fiecare an creşte, a răspuns Mărioara.

— Poate că peste un an, a spus bunica, scara vă atârna la umbră, printre crengi de caişi.

Nici până azi nu ştiu dacă atât de înalţi cresc caişii sau mi-a spus mie numai aşa. M-am uitat la

pom, m-am uitat la scară şi mi-am închipuit că fiecare fuştei al ei are la mijloc o gură care se închide şi se deschide abia aşteptând să pice în ea câte o caisă. Între timp, scara fusese ridicată de la locul ei şi trasă în vestibul. Fuşteii nu aveau deocamdată guri. Am ridicat ochii şi am remarcat pe tavan un chepeng pătrat. Mărioara rezemă scara de chepengul care dădea în pod, îl deschise şi urcă în pod. Bunica chemase un vecin s-o ajute să dea jos din pod lada cu veselă, care era folosită numai o dată pe an, de Paşte. Veselă cuşer de Paşte. Poate era o vesélă véselă, bucuroasă că e scoasă în sfârşit la lumină. Când lada a ajuns în bucătărie şi a fost deschisă, s-au scos dinăuntrul ei multe farfurii de porţelan de la care nu mi-am mai putut lua privirea. Pe toate erau desenaţi, şi desenele ieşeau puţin în relief, japoneze şi japonezi cu ochi oblici şi înfăşuraţi în kimono. Până atunci nu mai văzusem asemenea desene şi începusem să cred că poate şi Moise avusese ochi oblici şi purtase kimono. Kimono în Ţara Sfântă? N-ar fi fost o idee rea dacă n-ar fi fost o idee profanatoare.

Masa fusese aranjată frumos. Şi ce de prăjituri… Îmi părea rău că nu e Paşte în fiecare seară. La masă am stat între Omama şi Pică, veneau apoi părinţii şi Nicu cu Claruţa, Donald şi micuţa Daphne, care avea nouă luni şi pe cât era de frumoasă, pe atât era de cuminte, nu a plâns niciodată, numai se uita mirată în jur. Poate presimţea că acesta e primul şi ultimul ei Paşte pe această lume. Când mi-au umplut farfuria, m-am grăbit să termin supa ca s-o pot vedea din nou pe fundul ei pe frumoasa japoneză înfăşurată în kimono. Mă durea inima să ştiu că ea şi prietenii ei de pe celelalte farfurii vor fi suiţi în pod pentru un an de zile şi vor petrece îngrămădiţi în ladă, pe întuneric, zilele şi nopţile care despart un Paşte de altul. Îmi părea rău că nu e Paşte în fiecare seară, dar dacă ar fi fost Paşte în fiecare seară probabil că

nu ar mai fi fost sărbătoare. „Zi de zi mâncăm, dar ce e zi de zi nu e sărbătoare“, îmi spunea Mărioara.

A fost prima noapte de Seder de care îmi aduc aminte. Cred că nu e de mirare că la toate popoarele sărbătorile religioase se petrec în jurul unei mese.

— Chiar dacă nu eşti religios – îmi spunea Pică atunci când eram numai noi doi –, bucatele alese, care-i bucură pe comeseni, le întăresc sentimentul de sărbătoare şi o evlavie religioasă îţi pătrunde în suflet şi îl încălzeşte. Îţi aduce o schimbare în bine. Iar părinţii părinţilor părinţilor noştri şi părinţii lor au sărbătorit Paştele în acelaşi fel ca şi tine, care trăieşti astăzi. Au citit pe rând din aceeaşi carte, au mâncat aceleaşi bucate, în aceeaşi ordine tradiţională.

— Au mâncat tot din farfurii ca alea aduse din pod?

— Când toată familia mănâncă în jurul unei mese, nu farfuriile sunt importante! îşi spuse Pică părerea.

Dar în familia noastră, la masa de Seder, Sylvia nu era cu noi. Însă de pe peretele de lângă masă mă privea din ramă cu ochii sclipitori. Era frumoasă, avea douăzeci de ani şi zâmbea din inimă, parcă ar fi vrut să sară din ramă şi să se aşeze lângă noi, să guste din minunatul peşte umplut, capodopera culinară a mamei ei, bunica Frida. Poate îşi amintea şi ea de primul Seder din viaţa ei, când Carol, Nicu şi Ioji îi stăteau alături în pantaloni scurţi, iar tatăl ei, Heinrich Bernard Aberfeld, stătea aşezat ca pentru totdeauna în capul mesei, privindu-şi nevasta cea tânără îmbrăcată într-o rochie înflorată. Pe-atunci bunica nu ştia câte lucruri rele i se mai pot întâmpla. Frida, mama tânără, aducea la masă bucatele alese, unele după altele. Ca şi acum. Nu fusese încă la ghicitoare. Servea comesenii şi era veselă. Poate.

La o săptămână după Pesah, duminică dimineaţa au venit la noi în vizită vărul tatei, Virgil, cu soţia

şi băiatul lor Ionel şi cu părinţii lui Virgil, Jean Montaureanu şi Cuca. De fapt, Cuca, sora bunicului Heinrich, frumoasă ca toată familia Aberfeld, nu era mama lui Virgil şi a Antoanetei, sora lui, dar îi crescuse de mici copii. Nenea Jean rămăsese văduv de tânăr şi se căsătorise cu tanti Cuca. Plin de viaţă, glumeţ şi talentat actor de teatru de revistă, Jean Montaureanu, mai târziu decorat ca artist emerit, jucase prin mai toate satele Moldovei travestit în Coana Chiriţa. De atâta perindare prin sate ajunsese să semene leit la chip şi la vorbă cu un ţăran român neaoş, nimeni n-ar fi zis că e evreu. Cred că nici el nu-şi mai aducea aminte. Doar că tanti Cuca era foarte religioasă şi mânca separat mâncăruri pregătite cuşer, iar el o cam lua în râs şi se certau din pricina asta.

Despre Virgil se spunea că semăna cu Amedeo Nazzari, un actor italian de film în vogă pe vremea aceea, dar Virgil era mai frumos decât el. Faţa îi era încadrată de un păr negru ca pana corbului, avea mustaţă, un nas frumos şi ochi căprui, calzi, care parcă ardeau. Iradia prestanţă şi carismă. Se căsătorise cu Mary, fata unuia din cei doi proprietari (Schwartz şi Sharaga) ai magazinului universal „La Fayette“. Virgil conducea acolo etajul destinat cărţilor şi, de asemenea, Editura Socec, iar cumnatul lui, Ocneanu, era şi dânsul proprietarul unei edituri renumite. Un mare autodidact – spunea tata –, toţi intelectualii români vin să se sfătuiască cu el la Socec şi să-i ceară ajutorul. Ori de câte ori aveau de dezvoltat un anumit subiect, Virgil, ca un Google ambulant şi precoce al timpului, îi orienta ce cărţi să citească. Dar Google nu iubeşte pe nimeni, pe când Virgil era un mare iubitor de oameni şi de cărţi.

2003

Ioana Pârvulescu, în cartea ei *Întoarcere în Bucureştiul interbelic*, menţionează că Virgil Montaureanu, librar care îşi inaugurase în toamna

lui 1932 librăria proprie, este descris astfel în revista *Unu*: „Un sfert de oră petrecut în preajma lui şi lângă etajul de cărţi, după ce primeşti informaţia justă şi aprecierea inteligent dotată, te poate transforma din oaspete întâmplător într-un împătimit al cărţilor. Cuvântul cald, zâmbetul şi emoţia cu care librarul trece fiecare carte din propriile mâini în cele ale cumpărătorului sunt remarcate de Saşa Pană, care-şi încheie scrisoarea cu o urare către Virgil: «Să-ţi fie rafturile mereu neîncăpătoare şi mereu golite.»“

Înapoi la Bucureştiul anilor 1942–’43. Casa bunicii. Aleea General Ghenea

— Măi Carol, îi spunea Virgil tatei fără să ştie că-i auzeam, ce pot să fac? Mie îmi plac mult cărţile şi lui Mary îi plac mult cărţile, dar cărţile de joc.

„Tanti Mary nu e frumoasă, îmi spunea mama, dar i se vede bunătatea pe faţă.“

— Mary e o gospodină şi o mamă extraordinară – i-a replicat tata lui Virgil –, fiecare cu sfera lui de interes, uite, şi mie îmi plăcea să joc poker şi table.

— Dar tu şi citeşti – i-a răspuns Virgil râzând.

— Tuţu, Tuţu, şi eu joc rummy cu Omama, şi eu joc cărţi! mi-am făcut eu auzit glasul.

— Tu să vorbeşti la ora copiilor – a râs tata de mine –, de când se amestecă cei mici în discuţiile oamenilor mari?

Am tăcut, jignită că eram socotită mică, dar am devenit atentă când i-am auzit discutând despre sora lui Virgil, Antoaneta, care era căsătorită cu un german creştin şi trăia de ani de zile în Germania.

— Ştii, Carol, ultima oară când a fost aici în vizită ne-a povestit că nici cei doi băieţi ai lor nu ştiu că e evreică. Băieţii sunt trup şi suflet devotaţi lui Hitler şi s-au înscris în organizaţia nazistă de tineret. Antoaneta şi soţul ei sunt îngroziţi că se va afla adevărul despre ea şi familia din România.

— Când ai primit veşti ultima oară? întrebă tata, dar n-am mai auzit răspunsul fiindcă, tocmai atunci, a intrat în cameră Ionel, băiatul lui Virgil, care era de-o seamă cu mine.

— Hai să ne jucăm pe terasă! a propus el.

Zis şi făcut. În trecere prin bucătărie, am văzut că Mărioara tocmai punea lemne în maşina de gătit, încălzea cuptorul şi aranja coca în forme de cozonac.

— Dă-ne şi nouă puţină cocă, Mărioara, am rugat-o.

— Ce să faceţi voi cu coca, cuptorul e plin şi oricum vă puteţi arde, nu vă dau voie să umblaţi la cuptor!

— Nu avem noi treabă cu cuptorul, i-a spus Ionel. Ştii ce-o să facem?

— Ştiu dacă-mi spui.

— Ce-ar fi să strângem căpăcelele de sticle de bere şi să le umplem cu cocă? O să iasă nişte prăjiturele mici, ca pentru păpuşi.

Am dus căpăcelele pe terasă, le-am umplut cu cocă şi le-am înşirat pe balustradă.

— Şi acum ce facem? l-am întrebat.

— Aşteptăm să se coacă la soare. Vezi ce cald e.

Le-am lăsat la soare, siguri că atât cât ne jucăm noi soarele o să-şi vadă de treabă. Dar soarele habar nu avea că trebuie să fie fierbinte ca un cuptor. Avea el multe altele de încălzit, nu balustrada de pe Strada Cazărmii.

— Nici să coacă nişte prăjiturele nu e în stare! s-a înciudat Ionel pe soare.

Până la urmă coca a început să crească revărsându-se peste capace şi mânjind balustrada. Mărioara s-a îndurat de noi, a curăţat balustrada şi, când a scos cozonacii din cuptor, ne-a dat fiecăruia câte o felie aburindă, dar faptul că îmi amintesc de întâmplare arată că eşecul şi-a avut importanţa lui şi că nu numai oamenii mari te pot dezamăgi, ci şi soarele însuşi.

A doua zi, în drumul spre terasă, unde mă aştepta Pică să jucăm împreună ţintar, am fost tare mirată de ce se întâmpla în bucătărie.

Pe plita fierbinte clocotea un vas de cositor atât de larg, încât aproape că aş fi putut face baie în el. Pe jos, o ladă mare de tot, plină cu roşii. Mărioara şi Omama au răsturnat în vasul de cositor toate roşiile şi le-au amestecat cu un făcăleţ. Când m-am întors de pe terasă, am văzut că roşiile se şi făcuseră ca o supă groasă, sângerie. Bolboroseau.

— Dă-te la o parte! mi-a spus mama. Vrei să sară bulionul pe tine?

Şi a avut dreptate, căci deodată stropi roşii au început să sară în aer, ajungând pe pereţii văruiţi în alb. Săreau şi săreau fără oprire.

— Aşa se face bulionul! mi-a spus Mărioara. Întoarce-te la joacă!

Mai târziu am văzut pe masa din bucătărie multe sticle goale şi un castronel cu o zeamă neagră.

— Ce e asta? am întrebat.

— Smoală caldă, mi-a spus mama.

Ea, bunica şi Mărioara turnau cu o lingură bulionul în sticle, astupau sticlele cu un dop şi, aplecând sticlele, băgau dopul în smoală fierbinte. Toate sticlele erau acum roşii pe dinăuntru şi aveau gâturile negre. „Să nu sară dopul! spunea Mărioara. Smoala ţine dopul şi, când va da frigul şi nu vor mai fi roşii, o să luăm câte o sticlă, o să-i scoatem dopul şi o să punem bulion în mâncare, să vezi ce bine o să ne prindă!“

Între timp, pereţii bucătăriei se făcuseră albi cu picăţele roşii şi mi s-au părut foarte frumoşi şi veseli. Oricum copiilor le place să se petreacă în casă minunăţii, să se facă schimbări, să aibă loc evenimente şi să apară pete colorate fistichiu.

pe-atunci nu se putea cumpăra bulion din prăvălie şi o dată pe an se serba în orice bucătărie Sfântul Ignat al roşiilor. Dar roşiile nu erau găini sau purceluşi. Nu mă întristam pentru ele. Mai ales că a doua zi, după ce se aranjaseră în cămară toate

sticlele cu bulion, iar s-a petrecut ceva neobişnuit în bucătăria bunicii. Un domn lat în umeri a intrat în casă cu nişte căldări şi un băţ; avea scara lui, nu a luat scara de sub fereastră.

— E zugravul! a spus Omama. El curăţă pereţii de bulion şi apoi zugrăveşte. Să fie alb şi curat.

— Doar cai verzi pe pereţi să nu fie! a râs bunicul.

— La anul o să facem iar bulion şi iar o să zugrăvim! l-a pus bunica la punct. Dar până la anu' mai e! Ai să fii elevă la anu'. Fată mare. Trece timpul şi te ducem la şcoală, Ririca.

O ascultam pe bunica şi nu ştiam dacă trebuie să mă bucur sau să mă întristez pentru dusul la şcoală. Mă uitam la Pică, dar el nu-mi spunea ce crede despre faptul că nu vom mai sta dimineaţa împreună.

Trecuseră vreo trei luni de la zugrăveală. Deodată au izbucnit o mare zarvă şi plânsete la noi în casă, am înţeles că se ascundeau de mine, copiii nu trebuiau să ştie lucruri aşa de triste – credea tata. Până la urmă mi-au spus. Mă jucasem cu Daphne în urmă cu o săptămână, o făcusem să râdă în hohote şi îmi ţinuse strâns degetul. A doua zi, Donald s-a îmbolnăvit de pojar, l-au ţinut izolat, cât mai departe de Daphne şi de camera ei, dar Nicu, tatăl lor, nu era liniştit. Nu e bine ca un copil aşa de mic să se molipsească de pojar de la Donald, spunea. A umblat prin farmacii, dar era război, până la urmă la o singură farmacie a găsit, cu mare protecţie, un vaccin contra pojarului. A cumpărat cu bani grei flaconul şi a venit acasă. Era pe înserat, Daphne se juca în odaia ei. A întrerupt-o din joacă şi cu mâna lui i-a injectat vaccinul. A doua zi, la zece dimineaţa, era moartă. Nu s-a putut face nimic. Probabil că vaccinul fusese alterat. Nicu plângea, el cu mâna lui de doctor îi făcuse copilului injecţia. El cu mâna lui. Claruţa plângea, toţi plângeau. Lumea şi-a dat iar cu părerea că poate s-a greşit când s-a dat fetiţei

numele Daphne. Daphne Adeane era moartă încă de la începutul cărţii, spuneau. Lumea are totdeauna ceva de spus când cineva suferă.

Îmi era greu să înţeleg ce se întâmplase, până atunci nu mai murise în preajma mea cineva cu care râsesem. Şi care semăna cu o păpuşă, dar era vie şi râdea şi îmi strânsese din toate puterile degetul.

— Aproape a trecut vara. Ririca, vino să-ţi spun ceva! m-a chemat mama. Ştii că te duci din septembrie la şcoală, dar şcoala ta nu va fi într-o şcoală.

— Cum să nu fie într-o şcoală dacă e şcoală?

— E război, Ririca, nimic nu mai e cum trebuie. În vremurile bune, eu am învăţat la surorile Urziceanu, la pensionul din Craiova, ce vremuri au mai fost! Dar acum nu se dă voie ca un copil de evreu să înveţe la şcoală împreună cu un copil de creştin. Eu am învăţat în aceeaşi clasă cu Tanţi Naiculaescu, părinţii ei erau cei mai mari boieri din Oltenia, mă duceam în casă la ea, eram prietene.

— De ce nu mai e voie dacă tu ai învăţat cu toţi copiii?

— Acum e război. Evreii sunt evrei şi creştinii sunt creştini, oamenii nu mai ţin minte că Iisus Hristos s-a născut evreu. Există acum mulţi copii de şcoală evrei la Bucureşti şi trebuie să li se găsească un loc unde să înveţe. În cartierul nostru uite că s-a găsit! La sinagoga de lângă noi, de pe intrarea (fundătura) Vânători nr. 13. Ziua va fi şcoală şi seara loc de rugăciuni pentru cei care vin de obicei la templu, ca bunica ta.

Mama spunea „bunica ta“ altfel decât spunea „Pică“. Dar eu chiar mă bucuram când bunica mă lua cu ea la sinagoga unde se ducea să se roage. Erau şi bănci acolo, asta e bine, mi-am spus. Ştiam că în clasă trebuie să fie bănci în care să stea copiii. Însă, atunci când credea că nu o aud, mama şi-a spus părerea lui Pică:

— Ce şcoală o să mai fie şi aia? Sinagoga e foarte mică, unde o să încapă acolo patru clase primare?

— Păi da, i-a răspuns Pică, sinagoga asta a fost construită în 1890 şi bineînţeles că atunci nu s-a gândit nimeni că va fi folosită ca şcoală primară.

În septembrie mama m-a dus la şcoală şi am văzut că în sinagogă începeau toate cele patru clase. Jos, în locul unde se rugau bărbaţii, băncile care stăteau de obicei cu faţa spre altar fuseseră întoarse cu faţa spre peretele din stânga altarului. În mijloc era un paravan. Între paravan şi intrarea în templu era clasa a treia. Între altar şi paravan era clasa a patra. Balconul nu era construit de jur împrejur, ci, fiind o sinagogă foarte mică, exista balcon numai pe partea de vizavi de altar şi pe una dintre părţile laterale, adică avea formă de L. La balconul din dreapta se înşirau, perpendicular pe balustradă, băncile clasei întâi primară, clasa mea. Băncile atingeau peretele din dreapta şi lăsau un spaţiu liber între ele şi balustradă. De-a lungul părţii celeilalte a balconului, partea de lângă scări şi de vizavi de altar, se afla clasa a doua primară. Profesoara mea, doamna Marian, era o femeie tânără, energică, cu o faţă simpatică şi atrăgătoare. Am făcut cunoştinţă cu ea în curtea templului, după ce fuseserăm lăsate la început să ne învârtim în cele două hore concentrice foarte iubite pe-atunci de copii: *Madam Tiro Riro Ra*. „Noi avem un castel frumos, Madam Tiro Riro Ra“, cântau fetiţele din cercul exterior. Noi, cele din cercul interior, cântam: „Noi avem să vi-l stricăm.“ „Şi cu ce-o să ni-l stricaţi? Madam Tiro Riro Ra.“ „Noi pe Doina o dorim.“ „Şi ce-aveţi să-i dăruiţi?“ Atunci se anunţau tot felul de cadouri nostime care să atragă pe cineva din cercul exterior să intre în cercul interior. Până când cercul interior devenea mai mare şi învingea. „Şi ce-aveţi să-i dăruiţi, Madam Tiro Riro Ra?“ Era o listă întreagă: „O cutie de bomboane garnisită cu cartoane“ sau „Un

bărbat cu capul spart“ sau „O păpuşă jucăuşă aruncată după uşă“ şi multe altele. Ne învârteam în cerc, cântam şi râdeam de aceste cadouri, dar una câte una rupeam cercul cel mare, ademenite de cadouri, şi tot măream cercul cel mic. Aşa ne-am obişnuit repede cu şcoala, dacă am fost lăsate să jucăm şotron şi Madam Tiro Riro Ra. Când am obosit de atâta învârtit în horă, am fost chemate de clopoţel şi profesoare.

Apoi noi, fetele clasei, ne-am aşezat câte două în bancă, de parcă ne născuserăm acolo. În timp ce doamna Marian ne vorbea, le auzeam şi pe profesoarele din celelalte clase vorbind. Când vorbea un copil, toate cele patru clase îl puteau auzi, căci eram de fapt cu toţii în acelaşi templu, iar paravanele nu absorbeau sunetele. Pentru noi, totul era nou şi nu ştiam că poate fi altfel, fetiţele mai mari ştiau, apucaseră să înveţe într-o şcoală-şcoală.

Pentru mine, nou era şi că sunt elevă şi că am o uniformă cu guler alb brodat şi că mi s-a dat un ghiozdan şi un sandviş şi o pauză să-mi mănânc sandvişul. În pauza când mâncam mă uitam în jos, la fetiţele mai mari, era curios să le vezi de sus. Când, după părerea mea, avansasem mult la scris, citit şi matematică, adică după vreo jumătate de an, m-am uitat de sus la tabla clasei a patra primară şi am rămas uimită. Pe tablă erau foarte multe numere înşirate unele după altele şi unele peste altele, cu mulţi de plus, şi până la urmă se scria rezultatul. Care era rezultatul atâtor numere adunate? Scria mare: zero. Ştiam bine matematică – îmi dădeam eu cu părerea –, or fi făcut vreo greşeală fetiţele de zece ani, nu se poate ca atâtea cifre să se adune şi să dea zero. Cred că nici doamna Marian nu a încercat să-mi explice atunci că mai există şi ecuaţii pe lumea asta. Dar, iată, copiii oamenilor se pot adapta şi pot să înveţe patru clase laolaltă într-o sinagogă cu băncile

întoarse dinspre altar şi separate prin paravane. La război ca la război.

Aşa am început lungul drum de la şapte la 18 ani. Eram deja în sistem. Acolo. În templul de pe Aleea Vânătorilor am făcut primele două clase primare şi nu am mai apucat să cobor ca să mă instalez, eu, fetiţă, în partea pentru bărbaţi a templului, în locul unde se găseau altarul şi clasa a treia şi clasa a patra primare. Nu am mai apucat să fiu absolventă şi a clasei a treia în templu, fiindcă, iată, se terminase războiul care despărţise copiii de creştini de copiii de evrei la o vârstă când nici nu prea ştiam ce înseamnă asta. Oare ştiau cei care au dărâmat templul din ordinul lui Ceauşescu că acolo am învăţat şi m-am jucat Madam Tiro Riro Ra? Dar, chiar dacă ar fi ştiut, cei mari nu sunt sentimentali, mai ales comuniştii, ei nu ar fi putut să înţeleagă ce şi cum. Copiii îşi au limba lor sub orice regim. Nu există analfabeţi la copilărie.

Copilul – adică eu – învaţă bine! spunea mama şi se mândrea cu mine. Învaţă bine, i-a spus doamna Marian mamei, dar de ce întârzie în fiecare dimineaţă? Acesta a fost începutul întârzierilor mele, dar nu şi sfârşitul. Atunci am aflat şi că învăţ bine, şi că întârzii. Spre sfârşitul clasei întâi primară, doamna Marian i-a spus mamei să cumpere o coroniţă şi să i-o dea din timp, căci la serbarea de sfârşit de an o să iau premiul întâi cu cunună! Mama era foarte mândră. De Pică nu mai vorbesc.

— Dacă e şi cu cunună, bravo! spuse tata şi râse la mine şi de mine cu drag.

La serbare trebuia să recit o poezie găsită într-un almanah, ceva în genul: „Mamă, să nu fii geloasă, dar în fiecare dimineaţă când mă duc la şcoală mai am acolo o mamă, o mamă bună şi grijulie pe care o iubesc: ea este doamna profesoară!“ Totul era în versuri, pe care din păcate nu le mai ţin minte.

Mă plimbam prin cameră şi învăţam poezia pe dinafară – făceam o pauză înainte de-a dezvălui

misterul celei de-a două mame (doamna profesoară). Îl întrebam pe Pică dacă să fac la urmă o reverenţă şi cum s-o fac, şi Pică mi-a arătat, dar când s-a înclinat i-au căzut ochelarii de pe nas şi am râs şi am făcut reverenţă spre un scaun aşezat pe post de profesoară. Când învăţasem bine poezia şi reverenţa şi-mi tot probam coroniţa pe cap, am început să mă scarpin pe tot corpul, să-mi iasă pete roşii ca bulionul şi să-mi crească temperatura până la 40 de grade. „Copilul are scarlatină şi pojar concomitent – a spus doctorul Herşcovici, idolul copiilor din vremea mea. Griş cu lapte şi purgativ!“ a ordonat.

Nu spusese mama că e război şi nimic nu e ca de obicei? După ce că făcusem clasa întâi la templu într-o jumătate de balcon, după ce că obţinusem premiul întâi cu cunună, după ce că am învăţat cum să recit o poezie şi să fac o reverenţă profesoarei, după ce că mi se pusese de la începutul anului în fiecare dimineaţă o punguţă cu camfor la gât ca să mă ferească de boli, iată că luasem şi scarlatină, şi pojar! Toţi copiii împreună cu profesoara au fost de faţă la serbarea de sfârşit de an, numai eu am fost îndopată cu griş cu lapte, stăteam în pat, iar coroniţa de frunze verzi şi de flori era agăţată alături şi nu-mi împodobea părul. *De ce tocmai eu?* Aşa am descoperit această întrebare esenţială.

Mă însănătoşisem când, într-o bună zi, Pică mi-a adus cadou o carte de poveşti. Era cea mai frumos tipărită carte de poveşti din câte văzusem până atunci – poveştile lui Ion Creangă ilustrate de pictorul Th. Kirakoff. Pe fiecare pagină, într-un chenar albastru, se înşiruiau cuvintele care alcatuiau povestea. Din loc în loc, în chenarul albastru, în loc de cuvintele poveştii, era un desen mare cât toată pagina, dar tipărit pe o planşă aplicată pe carte. Desenele erau lipite de cotor în aşa fel încât, dacă ridicai planşa până la lipitură, dădeai peste o foaie albă. Albul e plicticos, trebuie

umplut – m-am gândit. Să fac un desen sub desen? Să-mi scriu sub desenele din carte un jurnal cu tot ce mi se întâmplă? Nici mama n-o să poată vedea ce scriu şi nici dacă vor veni nemţii sau oamenii răi prin casă, oricât ar cotrobăi, tot nu vor putea să găsească ce scriu eu acolo. Zis şi făcut. Ce nu am scris acolo! Despre prietenele mele Daniela şi Ilona, despre cum învăţăm noi în templu, despre părinţii copiilor cărora le e mereu frică, de parcă n-ar fi oameni mari, ba l-am desenat chiar şi pe Hitler cu mustaţa lui, dar, cu lipsa mea totală de talent la desen, i-am făcut o mustaţa care-i înghiţise aproape toată faţa. De fapt, mustaţa e mult mai uşor de desenat decât faţa, scriam eu în jurnal. Dar am făcut-o mare de tot, să se vadă cât de urât e.

Am scris despre prietena mea Lidia Lam, care locuia în mijlocul aleii şi avea o mamă mult mai în vârstă decât mamele celorlalţi copii. Îmi plăcea mult să merg la Lidia acasă, mama ei stătea de vorbă cu mine, o puteam întreba orice, în casa lor erau multe cărţi şi obiecte interesante, dar la un moment dat mama nu mi-a mai dat voie să mă duc acolo. Sub poza lui Harap Alb am scris că nu înţeleg de ce nu mă mai lasă să merg la Lidia. Timpul petrecut cu ea era pentru mine o bucurie, aş fi vrut să nu trebuiască s-o ascult pe mama. Dar a trebuit. Pe urmă s-au mutat de pe alee. Mulţi ani am căutat să aflu ceva despre Lidia, dar nimeni nu ştia nimic despre familia Lam.

Îmi aduc aminte că am scris în cartea lui Creangă şi despre primii băieţi care mi-au făcut curte! Erau doi de pe alee, care la nouă ani (şi eu, şi ei) mi-au scris două scrisori de dragoste şi s-au înroşit ca roşiile (şi ei, şi eu) când mi le-au dat. De unul îmi plăcea, de altul nu. Dar mai presus de toate mă temeam să nu afle mama. Mi-era frică şi de umbra mea. Asta-mi mai lipsea! Nu aveam voie să joc nici şotron cu ei, şi deodată primesc scrisori cu propuneri de împrietenire? De la *băieţi*? Am

copiat scrisorile, ca să le ţin minte, pe spatele desenelor din cartea lui Creangă. Am înapoiat scrisoarea băieţelului de care nu-mi plăcea, fără să-i spun ceva. La scrisoarea lui Marius, de care îmi plăcea, am răspuns: „Să lăsăm prietenia – am scris, dar nici nu prea înţelegeam bine la ce se referă –, să lăsăm prietenia pentru când vom fi mai mari.“ M-am mutat de pe alee şi de câte ori veneam în cartier să o văd pe bunica speram că Marius va trece din întâmplare şi ne vom vedea. Ne-am revăzut după douăzeci de ani. Era frumos ca în copilărie, dar cu cel puţin un cap mai scund decât mine. E adevărat că-l încurajasem să revină când o să fie mare. Dar nu chiar atât de mare şi de scund şi de căsătorit (şi eu, şi el).

Când am ajuns la ultima poză din cartea cu poveştile lui Creangă s-a terminat şi războiul. Ultima poză se întindea pe toată pagina. Moş Ion Roată voia să citească o petiţie. Vodă Cuza se sprijinea în sabie şi-l asculta. Am avut mult loc să-mi scriu peripeţiile din acea zi: tot spaţiul alb de pe spatele ultimei ilustraţii. Când ne-am mutat pe Calea Victoriei, copiii de pe alee au rămas şi în alee, şi în memorie, şi sub pozele din carte. Când am plecat din România, în 1960, am căutat cartea cu poveştile lui Creangă, am citit tot ce era scris sub poze şi am şters, mâzgălind cu cerneală, rând după rând. Să nu râdă cineva la anticariat citind despre copiii dispăruţi din aleea General Ghenea, dispărută şi ea mai târziu, de parcă a intrat în turbinca lui Ivan Turbincă-Ceauşescu. Şi nu a mai ieşit.

Aşa a fost legătura lui Ion Creangă cu amintirile – *mele* – din copilărie…

Dar nu prea cred că cine a cumpărat cartea a avut ideea să ridice pozele şi să găsească iată, nişte hieroglife mâzgălite de un copil neegiptean, care a fost odată ca niciodată şi s-a destrămat ca un nor de nisip în Sahara.

Câte lucruri se perindă în viaţa unui om, spunea Lizica, o prietenă a mamei, dar eu eram abia la început.

2002

Din 1990, de câte ori m-am întors în România pentru acţiuni medicale sau literare, primul lucru pe care l-am făcut a fost să intru în librării şi să ne dăm bineţe, eu şi cărţile, precum se cuvine unor mai vechi şi mai noi cunoştinţe. Dar în 2002 privirea mi s-a oprit pe o carte. Ce surpriză! Mi s-a tăiat respiraţia! Cartea poveştilor lui Ion Creangă întocmai ca a mea – copertă, format şi desene interioare. Era o reeditare a cărţii, superb ilustrată, pe care o primisem cadou de la Pică atunci când am împlinit opt ani. Totul identic, doar că de data aceasta desenele nu mai erau separate, ci fuseseră tipărite odată cu cartea, adică nu se mai puteau ridica. Acum, dacă aş fi vrut să-mi scriu memoriile sub poze, n-aş mai fi putut!

Am cumpărat cartea, am luat-o cu mine în Israel şi am tradus unele povestiri pentru nepoatele mele. Dar peste o lună, la următoarea vizită în România, am găsit într-un anticariat chiar cartea din copilăria mea, cea cu ilustraţii separate, aşa că acum îi am în bibliotecă şi pe vechiul, şi pe noul Creangă. Dar nu am mai scris nimic sub ilustraţii, căci azi nu aş mai avea suficient loc pentru tot ce mi se întâmplă chiar şi la 80 de ani!

De fapt, amintirile din copilăria lui Creangă au fost cu totul altfel decât amintirile mele din copilărie. Diferenţa dintre Humuleşti şi Bucureşti. Diferenţa dintre două epoci şi două identităţi etnice.

Şi totuşi, locuitorii efemeri ai Planetei Copilărie se aseamănă şi se întâlnesc poate undeva, în colţul unei uliţe, în zâmbetul şugubăţ al vreunui dispărut drag rămas în memorie, sau în surpriza adusă de vreun năvod în care se zbat mereu amintiri vii. Peste tot copilăria încă este cu noi şi în noi, şi

nimeni nu e analfabet la copilărie. Cartea de poveşti a lui Ion Creangă, „reîncarnată“ în 2002, reprezintă continuitatea timpului meu pe aleea General Ghenea 7 din Bucureşti. Capul unui bunic lângă capul unei nepoate, privind fermecaţi unul la altul. Şi acum. Încă.

1944. Aleea General Ghenea. Aprilie

Aşa cum războaiele încep la o anumită dată, dar nu poţi şti când se termină, la fel e şi cu bombardamentele. Bombardamentele începuseră în Bucureşti la o anumită dată: 4 aprilie. Nimeni nu ştia pentru câtă vreme se vor întâlni bombele cu oameni locuiţi de vise, cu clădiri locuite de oameni şi cu tufe de liliac, care tot înfloreau ca şi cum nu le păsa decât de romantismul primăverii.

Fratele tatălui meu, Nicu, locuia nu departe de noi. Trecuseră doi ani de la moartea tragică a lui Daphne şi iată că, în acel aprilie, el şi Claruţa aşteptau un eveniment fericit. Pe Strada Olimpului, strada lor, la numărul 13, se construise un adăpost de mare capacitate. După ce a sunat alarma, când toţi vecinii de pe stradă s-au îndreptat spre acel adăpost, Claruţa a refuzat să iasă din casă, cu toate insistenţele lui Nicu. Treisprezece e un număr cu ghinion – a spus –, rămânem în casă. E de necrezut, dar pe adăpostul solid construit a căzut o bombă şi nimeni nu a supravieţuit!

La sfârşitul acelei luni s-a născut verişoara mea, Minola, o fetiţă blondă şi frumoasă. Şi în timpul razboiului se pot întâmpla evenimente fericite.

Când încă nu împlinisem nouă ani, ne-am mutat în blocul de pe aleea General Ghenea. Acest bloc era ultima clădire de pe partea stângă a aleii, care se termina în zidul ce împrejmuia dealul Arsenalului. Din cauza acestei vecinătăţi, locul devenise una dintre ţintele preferate ale aviatorilor. O bombă căzuse chiar pe zidul gros care separa dealul Arsenalului, cel plin de secrete, de aleea noastră. În acel bombardament aproape toate

casele de pe strada paralelă cu a noastră – aleea General Roşca – fuseseră distruse una după alta, ca într-un joc de domino.

Astfel, în acea primăvară, noi, copiii, am jucat şotron cu cioburile vaselor sparte din aleea cu case dărâmate şi am improvizat o scenă de teatru în pantă pe iarba de pe dealul Arsenalului, unde am pătruns prin breşa din zidul bombardat. Pentru noi, în acea primăvară, orice lucru obişnuit devenea cu totul altceva. Nu exista vreun adăpost pe aleea noastră, aşa că, atunci când se dădea alarma, eu, mama, tata şi bunicul ne duceam la un adăpost de la subsolul unui bloc uriaş de pe Strada Bateriilor. Se adunau acolo poate două sute de persoane, dar era loc pentru toţi, căci se deschiseseră toate camerele-debara de la subsol, care aparţineau proprietarilor blocului.

La unul dintre bombardamente n-am apucat să ajungem pe Bateriilor. Tocmai coboram scările când au început să cadă bombele. Atunci tata ne-a înghesuit pe toţi patru sub casa scărilor, lângă uşa de ieşire în stradă. Stăteam acolo ghemuiţi, căci locul nu era destul de înalt, şi lipiţi unul de altul. Mama plângea. Se auzea zgomotul bombelor şi al caselor care se prăbuşeau pe aleea vecină. Alarma de încetare s-a lăsat aşteptată mai mult decât oricând, sau poate aşa ni s-a părut nouă acolo, sub casa scărilor. Nu mai era cu noi nici un alt vecin, căci mulţi locuitori ai Bucureştilor preferaseră să se refugieze în satele din preajma capitalei. Mulţi bucureşteni, dar nu evrei. Se dăduse un decret. Evreii nu aveau voie să părăsească oraşul.

Prietenii tatălui meu, care şi-au adus aminte că în tinereţe el lucrase şi ca ziarist sub pseudonimul Camil Borceanu, i-au făcut rost de un buletin pe acest nume şi l-au sfătuit să se refugieze împreună cu familia, dându-se drept creştin. Zis şi făcut. Tata a închiriat o căsuţă în curtea unei ţărănci din comuna Buda – cum se numea atunci – şi aşa am făcut cunoştinţă cu râul Argeş şi lunca lui. Dar

înainte de a ajunge la Argeş, tata a trebuit să mai rezolve o problemă. Toţi cei cu părul roşu erau pe-atunci suspectaţi că sunt evrei. În acel sat, prezenţa bunicului cu părul lui roşu ar fi atras sigur atenţia.

— Trebuie să-ţi vopsim părul! i-a spus tata bunicului.

— Carol, toată viaţă am fost un om serios şi respectat, cum să-mi vopsesc părul? Cum să fac una ca asta la bătrâneţe? Găseşte altă soluţie, eu nu mă vopsesc! E peste puterile mele! Nu e de demnitatea mea, te implor, înţelege-mă!

Era prima oară când îl vedeam pe bunicul răzvrătindu-se în faţa tatei. Era complet răvăşit. Pe-atunci numai femeile tinere îşi vopseau părul, când voiau să devină blonde. Şi făceau asta doar la coafor, nu existau de vânzare vopsele pentru acasă. Iar majoritatea femeilor de peste 50 de ani pe care le cunoşteam aveau părul cărunt sau alb natural. Nu se vopseau.

Bunicul părea disperat, pierdut, diminuat în propriii săi ochi. Îi dispăruseră acea minunată seninătate, înţelepciunea şi simţul umorului care-l făceau să navigheze peste orice situaţie aşa cum trece o luntre peste un râu vijelios. Orice situaţie, dar nu nemaiauzita şi nemaipomenita situaţie ca el, Herman Zuckerman, bărbat decorat în Primului Război Mondial pentru vitejie pe front, să trebuiască să-şi vopsească părul ca o demimondenă.

Dar tata s-a dus la un coafor şi a făcut rost de vopsea pentru păr, inclusiv o rezervă pentru încă nişte vopsiri viitoare, când părul roşu avea să se arate de sub părul vopsit negru. Tata obţinea întotdeauna ce îşi punea în cap. Eu sperasem că nu va găsi vopsea pentru acasă, era ceva complet neobişnuit pe-atunci. Dar a găsit.

— Ce putem face, i-a spus Tuţu lui Pică, nu omul domneşte peste vremi, ci vremile domnesc peste om! Trebuie să salvăm copilul, trebuie să plecăm din Bucureşti la timp!

Şi mama a pus pe ea un halat vechi şi un prosop mare pe umerii bunicului, l-a rugat să-şi scoată ochelarii şi a început să-l vopsească şuviţă cu şuviţă. Am stat lângă bunicul să-l distrez cât a trebuit să aştepte să se prindă culoarea, apoi mama l-a pus să se aplece asupra chiuvetei şi l-a spălat pe cap. Văzându-l, m-a cam pufnit râsul, dar m-am abţinut cât am putut.

— Pică, am un bunic brunet, să ştii că-ţi stă bine! Te iubesc şi roşcat, şi brunet!

Şi aşa am plecat pentru trei luni la Buda, cu un bunic brunet şi cu un tată sub pseudonimul Camil Borceanu. Care aviator dintre cei care aruncau bombe peste Bucureşti putea să-şi închipuie că, în afară de a preface case normale în case dărâmate, iată, prefăcuse şi un bunic roşcat într-un bunic brunet?

Mai–iulie

Satul Buda.

— Bine aţi venit! Ia te uită ce domnişoară aveţi, să vă trăiască! E ceva mai mică decât Florica noastră, zise Lenuţa, proprietăreasa casei de închiriat, şi se repezi la valize luând câte una în fiecare mână.

În mers, mâinile i se legănau în echilibru ca talgerele unui cântar. Lenuţa avea părul alb, o basma roşie şi o bluză albastră.

— Dacă ar avea părul blond, ar semăna cu steagul României! i-am şoptit mamei la ureche.

— Taci din gură, să nu ne-audă! Să nu se supere, a spus mama.

Ce să se supere? De ea ne ardea nouă acum, când un câine uriaş se repezise la noi? Poate că ne mirosise toate vopselele, mi-am spus. Bunicul cu vopsea neagră în păr şi tata cu vopsea în acte.

— Marş! La o parte! a ţipat la el Lenuţa. Sperii copilul, tontule!

Câinele se potoli. Bine că nu putea să vorbească şi să spună tot ce credea el despre părul bunicului

şi despre Camil Borceanu.

— Nu-l luaţi în seamă, latră el, dar nu muşcă! Poftiţi, poftiţi după mine!

În curte erau două case, între ele două cabane mici de tot şi în faţa curţii, pe uliţă, un puţ din care se scotea apă cu o găleată legată de un lanţ. Pe urmele Lenuţei, am intrat cu toţii într-una din cele două case.

— V-am dat casa în care stătea ginere-meu, Costel. Acum e pe front. Fiica mea şi Aurica, nepoţica, stau cu mine. Am făcut curat, am schimbat aşternuturile. Domnişoara cu domnul mare în prima cameră, dumneavoastră cu domnul în cealaltă cameră. Să dea Dumnezeu să fie bine! spuse Lenuţa şi ne lăsă singuri.

Nu pentru multă vreme! În uşa deschisă apăru primul musafir: câinele care ştia totul despre bunicul, dar nu mai lătra ştirea în gura mare. Se obişnuise cu părul bunicului. Mama era ocupată cu despachetatul, tata se întorsese la Bucureşti, iar eu m-am apropiat de câine să-l mângâi, căci părea pocăit. După ce i-am dat şi nişte salam, am început o lungă prietenie (trei luni, cât am locuit acolo) cu Majestatea Sa, Câinele Curţii Neregale. Curtea de Buda.

— Tanti Lenuţa, i-am spus proprietăresei, spune-mi, te rog, cum îl cheamă pe câine?

— Dar cine a avut timp să-i dea un nume, păcatele mele? Să zică bogdaproste că stă şi el pe lângă o casă de creştini şi-i dăm dimineaţa o bucată de mămăligă. Îi lipseşte un nume, amărâtul de el?

Am fugit la Pică, care avea patul în cameră cu mine. Am tras câinele după mine şi i-am spus lui Pică vestea, că bietul nu avea nume.

— Cum se poate, Pică, să n-aibă şi el un nume? Ce-ar fi să-i spunem Guţă?

Pică nu a avut nici o obiecţie şi Guţă i-a rămas numele. Eram tot timpul împreună şi l-am învăţat să împartă mâncarea (mea) cu mine. Cred că nu-i

venea să creadă ce noroc căzuse pe capul lui. Mânca de parcă nişte turci cu iatagane se puteau năpusti în fiece clipă să-i înşface mâncarea de sub bot. Dar nu numai Guţă, ci şi eu eram fericită acolo. Totul era nou, neobişnuit pentru mine.

— Carol, i-a spus mama tatei după o săptămână, copilul ăsta n-o să mai vrea să stea decât la ţară de-acum încolo!

Pentru mine chiar că era trai pe vătrai, se isprăvise cu adăpostul, nu se mai auzeau bombe, nu mai mergeam la şcoală, stăteam în aceeaşi cameră cu Pică şi în loc de păpuşi mă jucam cu Guţă şi Aurica. Într-o zi, Pică m-a luat cu el la lunca Argeşului. Treceam printre copaci atât de apropiaţi, că se rezamau unul de altul şi auzeam păsările ciripind şi vedeam albinele zburând din floare-n floare. Până atunci ştiam cum arată mierea, dar nu cum se face. Apa Argeşului se auzea aproape, tot mai aproape. Când am văzut râul, soarele dogorea puternic, dar – prin frunzişul des – se strecurau doar pete de lumină mişcătoare, purtate mereu de apele care veneau unele după altele, nu se opreau niciodată, curgeau spre alte sate, spre alţi copii pe care Argeşul avea să-i vadă, şi eu nu. Răcoare, linişte, zgomot, lumini, umbre, miros de iarbă şi flori. Miros de proaspăt. Clipele acelea nu se pot descrie, se pot scurge din nou când închizi ochii şi eşti iar lângă Pică.

După două săptămâni lui Pică începuse să i se vadă părul roşcat de sub vopseaua neagră.

Mama luă un castron pentru salată şi două sticluţe, pe care le răsturnă în castron şi le amestecă bine cu o lingură.

— Ririca, te rog să stai la uşa şi, dacă vine proprietăreasa, să-i spui că nu ne-am simţit bine şi ne-am culcat. Să n-o laşi să intre nici în ruptul capului!

Mama ţinea în mână o pensulă mică, ca acelea folosite de zugravi. Pică stătea pe scaun cu o privire de condamnat la moarte. Nu mai văzusem

de fapt un condamnat la moarte, dar dacă aş fi văzut eram sigură că privirea lui ar fi arătat aşa. Parcă era Maria Antoaneta! Mi se rupea inima de mila lui, îi venea să plângă, dar se stăpânea din cauza mea. Totuşi era mai bine decât la prima vopsire, aceea fusese foarte grea.

— Lasă, Pică, nu te doare şi trece repede. Pe urmă te mai vopseşte mama abia după trei săptămâni, nu e nevoie mai devreme!

Cum am spus asta, Pică a izbucnit în plâns. Nu mai ştiam ce să-i facem să se potolească. Mama m-a certat că nu am tăcut.

— Nu ţi-a spus Pică odată că tu când vrei să vorbeşti mai bine să taci şi când vrei să taci să nu vorbeşti?

De data asta lui Pică i-a venit să zâmbească, pesemne că se obişnuise cu ideea vopsitului. El, cel decorat cu o mare medalie în Primul Război Mondial. O văzusem cu ochii mei, păstrată cu sfinţenie într-o cutiuţă. Faptele de vitejie le făcuse cu părul lui roşcat.

Tocmai când credeam că precis nu suntem evrei în ochii satului, vin Lenuţa şi fiica ei Florica la noi, pe nepusă masă.

— Domnule Borceanu, să ştiţi că tot satul vorbeşte. Nici nu ştiţi ce lucruri se spun despre dumneavoastră.

Tata şi mama s-au făcut albi la faţă, de parcă fuseseră tăvăliţi prin făină. Nu l-am văzut de multe ori pe tatăl meu speriat. Acum era.

— Şi ce zice satul de noi? întrebă tata, căutând să pară calm.

— Păi, uite, dumneavoastră nu mergeţi duminica la biserică, lumea a băgat de seamă şi tot satul vorbeşte… dar mai bine nu vă spun, că eu nu cred aşa ceva despre dumneavoastră!

— Ce lucruri spun? întrebă tatăl meu.

— Ei spun… spun că sunteţi adventişti!

Părinţii se uitară unul la altul şi răsuflară uşuraţi. Să fim adventişti, numai evrei să nu se ştie că

suntem.

— Carol, n-ar fi bine să mergem duminica asta la biserică, adventişti sau nu, să nu circule prea multe vorbe prin sat?

— Nu, spuse tata, dacă aici în sat ne dăm drept creştini ca să ne salvăm de bombardamente, e una. Satul nu e biserică. Dar să te dai drept creştin într-o biserică unde vin oameni care cred e ca şi cum i-ai lua în râs… Zi slavă Domnului că ne cred adventişti, aşa că nu trebuie să ne ducem la biserica ortodoxă din sat.

Dar cuvintele lui n-au liniştit-o pe mama, care se temea că vom atrage atenţia asupra noastră şi nu vom rămâne adventişti multă vreme.

A doua zi, cântatul cocoşului m-a trezit din somn, ca în toate zilele petrecute acolo. Guţă, trezit şi el pesemne de cocoş, sări în pat peste mine şi lângă mine şi lătră bucuros că mă revede. Nu mai eram prizoniera mamei sau a Gherghinei, deschideam larg ferestrele, mirosea a fân şi a aerul dimineţii… Mă îmbrăcai repede şi ieşii în curte. Nu trebuia să mai cer voie, casa era şi curte, curtea era şi casă. Eu eram şi iarbă, şi mirosul fânului de curând cosit, şi puteam să fiu orice, nu trebuia să cer voie, nu trebuia să trebuiască, eram ca pomii, prindeam rădăcini şi-mi creşteau frunze! Dar şi zburdam, voiam să zburd şi zburdam, nu-mi era ruşine să zburd… Lângă mine, Guţă aştepta să vadă unde mergem. Guţă nu avea planuri proprii. Aştepta. Nu mă pierdea o clipă din ochi şi mă mirosea ca şi cum voia să memoreze mirosul meu dintre toate mirosurile. Căci mirosul meu nu seamăna cu nici un alt miros de pe lume, fiindcă el mă iubea pe mine dintre toate fetiţele şi eu îl iubeam pe el dintre toţi câinii de pe pământ.

Pe plita din curte era un ceaun în care se făcea mămăliga. Când mămăliga a fost gata, mama Auricăi a tras mai aproape o măsuţă rotundă şi joasă de lemn şi a răsturnat pe ea mămăliga din ceaun. Aşa ceva nu mai văzusem. Mămăliga

răsturnată direct pe măsuţă. Apoi a luat o aţă groasă, a înfundat-o de câteva ori în mămăligă şi a tăiat mămăliga fără cuţit cu ajutorul aţei. A obţinut astfel opt bucăţi de mămăligă pe care le-a pus în nişte castronaşe cafenii. Peste fiecare bucată de mămăligă din castronele a pus câte un ou prăjit. Asta a rămas cea mai bună mămăligă pe care am mâncat-o vreodată.

Mama gătea separat în casă, pentru noi, pe o lampă de gaz. Făcea şi tocăniţe, şi sarmale, şi fripturi, dar se necăjea din cauza mea.

— Copilul ăsta nu mănâncă mai nimic! îi spunea tatei. Se îndoapă numai cu mămăligă. Uită-te la Guţă – îmi spunea mama –, şi el e mai deştept decât tine! Înainte să venim mânca doar mămăligă, şi acum uită-te la dumnealui, înfloreşte, nu se mai atinge de mămăliga, numai cărnică şi fripturică.

— Las-o, dacă-i place mămăliga – o liniştea Pică –, nu că ar fi vreo mămăligă fermecată, dar o mănâncă împreună cu cealaltă fetiţă în curte, la iarbă verde, nu închisă în apartament, la etaj.

Pică avea dreptate, şi-apoi el ştia prea bine cum e la ţară, aşa fusese şi la Cetate Dolj! Bunicul mergea cu mine şi cu Aurica până în lunca Argeşului, care era foarte aproape de casă. Eu, Aurica şi Guţă înainte, bunicul în urmă, dar pe urmele noastre. Era ca şi cum căzusem dintr-o lume fără zgomot şi miros, într-o lume care-mi spunea tot timpul ceva nou şi din care culorile îmi picau în poală ca nişte fructe din pom. Pe drum, Aurica îmi povesti încet, ca Pică să nu poată auzi, despre tatăl ei. Îl chema Costel şi era plecat. În războiul cu ruşii.

— Nu ne-a venit de mult poşta de la el, dar poate o fi primit Ioana ceva…

— Cine e Ioana?

Aurica s-a oprit în loc şi s-a uitat să vadă dacă Pică e destul de departe.

— Ioana e o fată din sat. Tata a lăsat-o borţoasă.

— Ce e aia *borţoasă*?

— Nu ştii? Poate nu ştii nici cum se fac copiii?

— Nu ştiu.

— Păi i-a făcut un copil, şi mama plângea când tata nu mai dădea cu zilele pe acasă. Pe urmă l-au luat la armată. A venit să ne spună că pleacă. Acum Ioana stă să nască şi tot satul vorbeşte ce-o să fie. Nici nu mai am tată. Mi l-a luat Ioana!

Niciodată nu auzisem aşa ceva în aleea General Ghenea.

— Sunt poveşti şi pe-acolo, la voi, îmi spuse Aurica, nu ştii tu câte poveşti sunt pe lumea asta, dar aici, la noi în sat, se ştie tot, secretele sunt ca o pâine care dospeşte şi creşte şi creşte şi creşte, până dă afară din covată.

A doua zi mergeam pe uliţa satului, când văd că vine parcă spre noi o femeie tânără şi grasă.

— O vezi? Nu e grasă, e borţoasă! Ea e!

Era mai mult lată decât înaltă. Se legăna în mers ca o raţă. Lipăitul picioarelor Ioanei se auzea de departe şi s-a mai auzit o vreme şi după ce a trecut de noi. M-am uitat la Aurica. Mama mea avea o vorbă când era foarte necăjită: „Dacă mă tăiai, nu mi-ar fi curs sânge!“ Dacă o tăiai în acea clipă pe Aurica, precis nu i-ar fi curs sânge. Aşa necăjită era. O să mai aibă un tată când s-o întoarce din război? Dacă se întoarce, se întoarce la casa lui sau la casa Ioanei şi tot satul o să râdă de mama Auricăi? Prietenele mele de la şcoală, din templu, erau nişte fetiţe obişnuite, în afară de problema cu evreii, nu aveau alte probleme acasă, ştiau că mâine va fi ca şi poimâine. Sau nu le cunoşteam eu problemele. Dar Aurica? Să rămână fără tată din cauza războiului ori din cauza Ioanei? Şi nici măcar nu puteam să-i spun ceva lui Pică, dacă mama auzea ce-mi povestise Aurica şi că mai ştiu şi ce înseamnă borţoasă, ba că am şi văzut-o pe borţoasă, nu mă mai lăsa să fiu prietenă cu ea.

În fiecare zi mă gândeam că Aurica îmi spune totul despre ea şi părinţii ei, iar eu nu-i spun nimic, ba chiar mi-e frică să nu scap că nu suntem adventişti, că bunicul are părul roşu şi că eu păzesc uşa când mama îl vopseşte.

Dacă o s-o rog să nu spună la nimeni pe lume şi o să-i povestesc ce e cu noi? Dar dacă spune şi se află? Mergeam cu ea spre lunca Argeşului, lumina răzbea de sus, printre frunzele copacilor, pe poteca împestriţată cu pietricele, iar gândurile mele erau

şi ele nişte pietricele care mă înţepau în limbă ca să nu tac. Să povestesc totul. Aurica tocmai îmi spunea ce dor îi e de tatăl ei, că mama ei plânge atunci când crede că n-o vede nimeni şi că ţipă la ea din te miri ce. Ca la noi, m-am gândit. Nici noi nu suntem prea veseli când nu ne vede nimeni. Suntem evrei, ceea ce nu prea avem voie să fim, asta e rău în ochii celorlalţi oameni mari. În tot cazul, să fii adventist e mult mai bine decât să fii evreu. Mâine îi spun totul Auricăi, nu e frumos ca ea să-mi povestească despre tot, şi eu nu. O s-o rog să nu spună la nimeni.

A doua zi, când a cântat cocoşul, eram deja trează. Mă mânca pielea şi-mi apăruseră pe tot corpul nişte pete urâte. Tata m-a luat imediat cu el la Bucureşti şi m-a dus la doctorul Herşcovici.

— Copilul are urticarie, a făcut alergie la vreo plantă din sat ori la polen ori la apă. Îmi pare rău, dar trebuie să vă întoarceţi imediat în Bucureşti, alergiile astea pot fi periculoase. Uite o loţiune de uns, şi între timp să mănânce doar cartofi fierţi, fără sare sau grăsime. Dar principalul e s-o scoateţi din mediul la care e alergică, nu putem şti la ce anume.

Vestea a căzut ca un trăsnet pe capul părinţilor mei. Pică fusese proaspăt vopsit, stătuserăm trei luni în sat, bombardamentele asupra Bucureştiului nu încetaseră, trebuia să-l părăsesc şi pe Guţă după ce-l făcusem fericit, dar şi el mă făcuse fericită pe mine. Îl iubeam şi aşa am descoperit America: atunci când ai grijă de cineva şi-l iubeşti, eşti şi tu fericit. A trebuit să-i spun rămas-bun noii mele prietene, am plâns amândouă, nu aveam să ştiu dacă Ioana îi va naşte un frăţior sau o surioară Auricăi şi dacă tatăl ei se va întoarce din război şi dacă va locui la mama ei sau la Ioana. Ne-am promis să ne scriem întotdeauna. La nouă ani, cuvântul *întotdeauna* e foarte scurt. Vin de-a valma atâtea lucruri, unele peste altele, că îl şterg

pe acest întotdeauna pe care-l credeai pentru totdeauna.

August. Aleea General Ghenea şi comuna de lângă Bucureşti

Dacă din primăvară Bucureştiul fusese bombardat din când în când de aliaţii anglo-americani şi alarmele duraseră puţin (avioanele nu aveau baze de alimentare apropiate şi trebuiau să părăsească repede zona pe care o bombardau), acum, în august, după declaraţia regelui Mihai că România cere armistiţiu, nemţii nu au vrut să se retragă şi au început să bombardeze Bucureştiul ziua şi noaptea, nu mai exista pauză între bombardamente, eram tot timpul în alarmă (bazele lor de alimentare pentru avioane se găseau în apropiere).

— Mi se face rău! spusese de fiecare dată mama, încă din aprilie, de când începuserăm să mergem la adăpost, până în august – în afară de cele trei luni petrecute la Buda. Îmi e rău, ce-o să mai fie? şi brusc leşina. Tata o freca la tâmple, o încuraja, dar ea ţipa şi plângea şi după ce îşi revenea din leşin. De altfel, la fiecare alarmă sau zgomot de bombă care cădea în împrejurimi, mama ţipa, leşina şi întotdeauna cei din adăpost se adunau în jurul ei s-o ajute. „Ce să fac, aşa sunt eu, slabă din fire, o mămăligă“, se scuza mama.

Pe 24 august, la scurt timp după ce intraserăm în adăpost, tata îi spuse mamei că trebuie să se grăbească până acasă cu Pică şi că se întorc repede. „Ai grijă de mama!“ mi-a spus, probabil fiindcă eu nu leşinasem nici o singură dată în adăpost şi spuneau toţi că sunt cea mai curajoasă de-acolo. După o vreme, un bărbat de vreo 40 de ani, înalt, cu un păr negru ondulat, intră pe coridorul adăpostului subteran şi întrebă: Cine este doamna Aberfeld?

Mama începu să ţipe: „Vai de mine! S-a întâmplat ceva cu Carol?“

Necunoscutul o linişti: „Totul e bine, dar trebuie să vă vorbesc între patru ochi.“

Ne-am retras într-un colţ − eu, mama şi necunoscutul.

— Am fost coleg de şcoală cu Carol şi suntem prieteni. De altfel, probabil că o cunoaşteţi pe soţia mea, avem cofetăria pe numele ei, cofetăria „Cornelia“.

Nu puteam să cred, era cea mai bună cofetărie din cartier, renumită pentru cremşniturile ei în tot Bucureştiul!

— Uitaţi despre ce e vorba, doamnă Aberfeld, am vorbit cu soţul dumneavoastră şi am ajuns amândoi la concluzia că s-ar putea ca nemţii să ocupe Bucureştiul pentru câteva zile înainte să fie înlăturaţi, dar aceste câteva zile le vor fi de ajuns ca să-i lichideze pe toţi evreii din oraş. Noi avem o casă mare în comuna… (nu-mi aduc aminte numele) şi există acolo o pivniţă secretă. Vă primesc cu dragă inimă la noi pentru câteva zile, în sat am spus că-mi aştept nişte fini, iar dacă nemţii vor ocupa oraşul, vă ascundem în pivniţă până trece pericolul. Tatăl dumneavoastră şi Carol au şi ajuns acolo, se dau lupte de stradă în Bucureşti, între români şi nemţi, am adus buletinele soţiei şi fiicei mele, care e aproape de aceeaşi vârstă cu Riri. Din clipa asta sunteţi soţia mea şi fiica mea şi, dacă cineva întreabă pe drum, le arăt actele.

Zis şi făcut. Aveam de mers vreo trei ore după aprecierea tatălui meu fictiv. Se vedeau incendiile de la clădirile bombardate, se auzeau explozii şi bubuituri de peste tot. Am ajuns la o intersecţie şi pe trotuarul unde eram noi trăgeau nemţii, iar de pe trotuarul de vizavi trăgeau în nemţi soldaţi sau jandarmi români. Ion, „tatăl“, ne şopti să ne culcăm pe burtă. Stăteam aşa, întinşi la pământ, şi gloanţele ne şuierau pe deasupra capului. Mama tăcea, era culcată şi tăcea. Tăcea, nu ţipa, nu leşina. Ion va avea cu o grijă mai puţin – îmi spuneam.

— Mamă, totul e bine? am întrebat-o mirată.

— De ne-am vedea odată la tata! mi-a răspuns.

Ce curaj avea mama, când voia!

Ne-am ridicat, am pornit mai departe, dar am fost din nou nevoiţi să ne trântim pe burtă. Trecând pe străzi liniştite şi pe străzi în care unii trăgeau în alţii, iar noi ne trânteam pe trotuar, am ajuns, după vreo patru ore, în comuna unde, în pragul unei case impunătoare, ne aştepta Cornelia, regina prăjiturilor. Cum ne-a văzut, s-a repezit la mama, a strâns-o în braţe şi a spus tare, să fie auzită de vecini: „Bine ai venit, fină! De când nu ne-am văzut!“ Îi spusese aşa, deşi o vedea pentru prima oară în viaţa ei. Deodată povestirile din revistele mele mi se părură mărunte faţă de aventurile din acea zi, din clipa în care părăsiserăm adăpostul. Şuieratul gloanţelor, culcatul pe burtă, să treci tu – evreică – pe lângă soldaţii germani, nici usturoi n-ai mâncat, nici gura nu-ţi miroase, să ai un tată pe care-l cheamă Ion şi pe care-l vezi pentru prima oară, să ai o mamă care nu ţipă şi nu leşină, deşi trec gloanţele şi îi şuieră pe la urechi, să ai o naşă pe care n-ai văzut-o vreodată, dar îţi spune că te cunoaşte şi te pupă, ce putea fi mai grozav? Mai ales că începând cu 18 august eram mare: aveam nouă ani.

Apoi am ţinut-o într-o petrecere în acea casă unde mai erau şi alţi copii, şi alţi bunici, iar cele trei zile au fost – cel puţin pentru mine – minunate… Eram cu Pică şi rafturile de acolo erau pline ori cu cărţi, ori cu prăjituri. Curtea duduia de copii. Seara, când închidea cofetăria, Cornelia venea încărcată cu toate prăjiturile care nu se vânduseră. Să aibă numai clienţi fără poftă de mâncare! îmi ziceam în gând.

— Pică, îi spuneam bunicului meu cel adevărat, eu când o să mă fac mare o să mă mărit ori cu un librar, ori cu un cofetar!

— Ai dreptate! Aşa să faci! îmi spunea Pică.

Am fost fericită în acea casă şi eram mândră de tata că avea asemenea prieteni creştini şi că găsea o cale de ieşire chiar când şuierau gloanţele prin aer şi erau nemţi la fiecare colţ de stradă.

Septembrie

Sunt la o şcoală care nu e sinagogă şi fiecare clasă are patru pereţi, unde nu auzi simultan vocile a patru profesoare, predând fiecare unei alte clase. O şcoală unde copiii creştini şi copiii evrei învaţă împreună. De două ori pe săptămână avem oră de religie. Profesorul este un preot bătrân, foarte frumos la chip, cu o barbă albă ca zăpada şi cu nişte sprâncene stufoase. La prima lecţie ne-a povestit despre Adam şi Eva, cum până la urma l-au supărat pe Dumnezeu şi au fost azvârliţi din rai pe Pământ.

— Ştii – îi şoptesc colegei mele de bancă –, ieri am citit într-o revistă că în jurul Pământului e stratosfera, care are o înălţime de 50 de kilometri. Dacă i-a azvârlit de la o asemenea înălţime, cum de nu s-au rănit?

— Întreabă-l şi tu pe părinte! mă îndeamnă fetiţa de lângă mine.

Nu am ce să fac şi – în loc să torc ca o pisică de fericire că, iată, stau într-o bancă normală, într-o clasă normală, într-o şcoală normală – ridic mâna.

— Părinte, ieri am citit că până să ajungi pe Pământ trebuie să treci prin stratosferă, care are o înălţime de 50 de kilometri. Oare Adam şi Eva nu s-au rănit când au căzut de sus şi au trecut prin stratosferă?!

„Întrebările nu sunt niciodată indiscrete, dar răspunsurile – câteodată, da“, a spus Oscar Wilde, de care nu aveam habar atunci. În tot cazul, se pare că aceasta a fost exact una dintre acele situaţii în care răspunsul ar fi indiscret.

Preotul s-a tot gândit şi până la urmă a răspuns:

— Păi, dacă Dumnezeu i-a azvârlit, tot El a avut grijă, în marea Sa bunătate, ca Adam şi Eva să nu

se rănească în drumul lor spre Pământ.

La sfârşitul orei, copiii trebuiau să treacă prin faţa sfinţiei sale şi să-i sărute mâna. Dar pe mine părintele cel frumos nu m-a lăsat să-i sărut mâna. Tot anul nu am mai pus niciodată întrebări şi am învăţat cu sârg Biblia şi Noul Testament. Părintele cel frumos mi-a dat tot timpul cele mai mari note şi mă lăuda în faţa clasei: „Vedeţi, ea nu e creştină, dar ştie lecţiile despre Iisus Hristos mai bine ca voi!“ Totuşi nu m-a lăsat niciodată să-i sărut mâna.

Îmi părea atât de rău că nu l-am ascultat pe Pică: „Tu când vrei să vorbeşti să taci şi când vrei să taci să nu vorbeşti!“

E adevărat că, pe-atunci, voiam să devin astronom, dar de ce să lămuresc lucruri legate de astronomie tocmai la ora de religie?

După vreun an, religia a fost scoasă din programul tuturor şcolilor din România. Se instala anotimpul religiei roşii.

1990

În 1990 am trecut pe unde fusese casa bunicii. Adică pe locul unde existase o casă în care se născuseră şi crescuseră patru copii, o casă cu sobe de teracotă şi un cui în exterior, de care era atârnată o scară deasupra unui cais. Casele pot fi ucise, ca şi oamenii? Casele atât de fireşti, de îngrijite, de frumoase, fiecare în felul ei, şi având – ce banalităţi sănătoase! – curţi pline de copii şi de flori? Oare fusese timp suficient să-i îndepărteze pe copii atunci când au dărâmat casele? Sau pe copiii care nu mai erau copii, dar rămăseseră acolo? Locul casei bunicii s-o fi aflând sub care cameră dintre sutele de camere ale palatului zidit peste groapa colectivă a cartierului? Până la urmă, mi s-a spus că locul exact al casei bunicii este o bucată de caldarâm de pe bulevardul Regina Maria de lângă Palatul-Casă a Poporului, caldarâm străbătut de maşini în viteză. Iar pe lângă locul unde fusese odată aleea General Ghenea am trecut

probabil fără să ştiu că trec pe-acolo. Ştiam că e foarte aproape de casa bunicii, dar orice indicaţii dispăruseră. Ca şi cum un roman, născut şi crescut la Pompei şi plecat pentru câteva zile la Roma, s-ar fi întors după erupţia Vezuviului să-şi caute casa îngropată în cenuşă şi lavă.

1945. Mai

Tata s-a dus în cămară să aducă sticla de şampanie pe care o cumpărase la începutul războiului, promiţându-ne că o va deschide doar la moartea lui Hitler. Sticla scăpase teafără şi trecuse cu bine prin toate mutările familiei, din Justiţiei 41 în Cazărmii 21, din Cazărmii 21 în aleea General Ghenea 7 şi din aleea General Ghenea 7 în Calea Victoriei 128 A, unde tocmai ne mutaserăm. Ne-a chemat pe toţi, chiar şi pe mine, care mai aveam patru luni până să împlinesc zece ani, pe mine, care nu beam nici vin, darămite şampanie. Am deschis împreună, tata, mama, eu şi Pică sticla lui Hitler. În fine, sticla dedicată sărbătoririi morţii lui. *Mazel Tov*! Noroc bun! a spus tata. Am înţeles că norocul bun ne era adresat nouă, căci Hitler era mort şi oricum moartea lui însemna continuarea vieţii noastre, cu toate că eram evrei.

„Carol, şampania e foarte bună!“ a spus mama şi ne-a sărutat, pe tata, pe bunicul şi pe mine. De Craiova nu a pomenit şi nu a comparat şampania asta cu şampania de acolo. Mă cam miram, căci începusem şi eu să cred că la Craiova totul e mai ceva ca la Bucureşti. Dar în acea lună am mai avut o sărbătoare: sărbătoarea franzelei albe. Tata a adus acasă prima franzelă. În timpul războiului nu se putea cumpăra franzelă. Aproape că nu mai exista făină albă.

— Ia şi gustă! E făcută cu făină albă şi are exact gustul de dinainte de război.

Aşa am văzut atunci prima franzelă din viaţa mea de copil, care îşi amintea numai ce i se întâmplase după şase ani. Nu ţineam minte gustul

franzelei de dinainte de război. Eram prea mică. Mama a tăiat o felie, a uns-o cu unt şi mi-a întins-o. Ea îmi dădea întotdeauna să mănânc prima tot ce era mai bun.

— Să vadă copilul ce este o franzelă ca-n vremurile bune.

Am muşcat din felie şi nu ştiu dacă avea chiar un gust extraordinar sau dacă emoţiile din jurul primei franzele i-au îmbunătăţit gustul, dar voi, cititorii de acum, mă puteţi invidia. Bineînţeles că mâncaţi uneori franzelă. Dar nu prima din viaţa voastră. Nimic nu poate fi comparat nici la gust, nici la culoare cu prima felie de franzelă de după război.

Când bunica a venit prima oara în vizită la noua noastră locuinţă şi a ieşit pe balconul de pe Calea Victoriei, s-a mirat.

— Ştiţi, i-a întrebat pe părinţi, că exact vizavi de bloc e o casă care a fost renumită pe vremuri în Bucureşti, casa lui Tincuţa-colivie?

— Casa lui Tincuţa-colivie?

— Da, da, casa aceasta boierească cu etaj şi cu poarta boltită, deschisă spre curtea interioară, poartă prin care intra odată o trăsură cu cai.

Deşi apartamentul nostru era situat la etajul patru, acoperişul roşu şi în pantă al casei cu un singur etaj se termina ceva mai jos de fereastra camerei mele.

— Plafonul camerelor la casele boiereşti e foarte înalt, mă lămuri Omama.

— Şi de ce se numea casa lui Tincuţa-colivie? am întrebat-o curioasă.

— Ei, Ririca, spuse bunica, era odată un mare boier care a înălţat casa pentru iubita lui şi pe ea o chema Tincuţa. Casa era foarte frumoasă, dar şi Tincuţa era foarte frumoasă, şi boierul gelos nu o lăsa să iasă din casă, degeaba avea ea trăsură. De aceea tot Bucureştiul o poreclise Tincuţa-colivie, căci săraca femeie stătea tot timpul între pereţii casei.

De-atunci, de câte ori mă uitam prin fereastra odăii mele la Calea Victoriei, mi se părea că o zăresc pe Tincuţa, frumoasă şi tristă, la fereastra casei de peste drum.

1947

Învăţam deja de trei ani la Institutul Moteanu de pe Calea Victoriei, dar nimic nu m-a salvat de pedeapsă în ziua aceea. Stăteam de cel puţin o jumătate de oră cu nasul într-un colţ al clasei şi cu spatele spre colegele mele. Mai era puţin şi suna de recreaţie, anunţând astfel şi sfârşitul pedepsei mele. Fusesem pusă la colţ pentru că vorbisem în timpul orei de geografie cu Ruthie Dauber, colega de bancă. Cea mai bună prietenă a mea. Era la fel de înaltă ca mine, dar avea părul blond şi nişte ochi mari albaştri, cercetători. Văzuse prea multe în timpul războiului şi ştia că trebuie să fii tot timpul atent, să vezi tot ce se petrece acum şi aici. Era mereu în mişcare, chiar şi gura ei, frumos conturată, cu buze proeminente, nu se odihnea o clipă. Ori vorbea, ori zâmbea. Mă făcea mereu să râd. Bănuiam că zâmbeşte şi atunci când doarme.

După război, tatăl lui Ruth făcuse tot posibilul să fugă din Cernăuţi, adică de ruşi, şi să ajungă împreună cu familia la Bucureşti. (La fel cum câţiva ani mai târziu va face tot posibilul să fugă clandestin din România, adică iarăşi de comunişti, şi să ajungă în Austria cu toată familia.) Deci Ruthie venise în clasa noastră nu mult după încetarea războiului, şi la început nici nu ştia bine româneşte. Ne-am împrietenit din prima clipă şi în recreaţii ne plimbam la nesfârşit împreună şi ne miram de atâtea lucruri care ni se întâmplau, parcă, numai nouă. Când am avut, cam în aceeaşi lună, prima menstruaţie, ni s-a părut că e o mare revoluţie despre care merita să vorbim între noi. Ca să nu se înţeleagă despre ce discutăm, am poreclit acest eveniment fiziologic *tanti Lily*.

— Ştii, ieri a venit tanti Lily în vizită! spuneam − şi toţi credeau că e vorba de o mătuşă, iar noi ne prăpădeam de râs.

Dar cel mai mult aveam poftă să vorbim şi ne provocam una pe alta la râs tocmai atunci când nu era voie: în timpul orelor.

— Am să cer să fii mutată lângă altă fată. Voi două vorbiţi tot timpul! decretă profesoara şi ieşi în sfârşit din clasă cu câtă demnitate îşi alesese să arboreze în acea zi.

Institutul Moteanu era un pension la care se făcea şcoală de înalt nivel, şi totuşi se aplicau pedepse ca pe vremuri.

— Vezi că ai nasul mânjit de var! mi-a spus Ruthie şi a râs la mine şi de mine. Tocmai acum te-a pus la colţ, când ţi-a venit tanti Lily în vizită!

Eu eram totuşi mulţumită că nu mă pusese să stau la colţ în genunchi, ci în picioare. Raluca se apropie de noi. Nu ca să mă consoleze, ci fiindcă simţise că ar fi putut să fie ea Riri, cea pusă la colţ de profesoară.

Raluca nu era pur şi simplu o colegă, era Raluca cea blondă şi haioasă, cea care ştia să farmece, să atragă privirile, să fie în vârstă de 18 ani şi în vârstă de 12 ani în acelaşi timp. Toate am fi vrut să fim ca ea, dar, oricât ne căzneam, nu eram. Raluca era şi singura din clasă ai cărei părinţi divorţaseră. Pe-atunci divorţurile nu erau la modă. Raluca rămăsese cu mama ei pe care o adora şi cu soţul acesteia.

— Vii la mine după-masă? A rămas o prăjitură foarte bună de la ziua mea.

Nu mai fusesem niciodată la ea acasă.

— E timpul să vii! spuse Raluca, de parcă mi-ar fi ghicit gândurile. Vorbeşte cu mama să te aducă Gherghina şi să vină să te ia.

Şi Raluca ştia de Gherghina, dar ea nu râdea. „Aşa e mama ta şi gata!“ rezumase odată situaţia.

— De ce te simţi ruşinată cu Gherghina? Tu o trimiţi după tine?

M-am despărţit de Gherghina la intrarea apartamentului Ralucăi.

— Ce bine că ai venit! m-a îmbrăţişat Raluca şi mi-a făcut loc să intru din vestiar într-un salon imens care continua cu sufrageria, ambele camere foarte luminoase, pline de tablouri şi flori, mobilate atât de cald şi armonios, încât îţi făcea impresia că din orice colţ se întinde spre tine o mână să te mângâie şi să te invite să te aşezi unde vrei şi cum vrei, să te simţi confortabil, să asculţi muzica liniştii. Şi atunci am văzut-o pe mama Ralucăi. De la Raluca ştiam că o cheamă ca pe sora tatălui meu: Sylvia. Şi ca pe mine. Văzând-o, am rămas încremenită.

Sylvia era „îmbrăcată“ doar cu nişte pantofi negri cu tocuri înalte şi subţiri. Pe corpul proaspăt bronzat la mare, pielea avea o superbă culoare cafenie, aşa cum prind bronzul numai femeile blonde. Pielea era cafenie toată, cu două excepţii: în dreptul pieptului şi în partea de jos a abdomenului. Doar acolo erau două fâşii orizontale de piele rămasă albă. Acolo unde fusese costumul de baie… Trupul şi faţa Sylviei erau de o frumuseţe perfectă, gesturile ei erau graţioase şi faptul că mergea goală prin toată casa părea la ea cel mai firesc lucru din lume. Nici în filmele de la Hollywood n-am mai văzut o femeie atât de copleşitor de frumoasă, înzestrată totodată cu o asemenea naturaleţe emoţionantă. Ca şi cum noi, cei îmbrăcaţi, am fi fost artificiali şi caraghioşi. Ca şi cum o gazelă s-ar fi plimbat prin apartament. Mersul ei nu avea nimic erotic. Nimic provocator. Probabil ca să te simţi normal sau anormal – îţi vine din cap. Dar asta nu m-a ajutat prea mult mai târziu, când iar am mers pe stradă lângă Gherghina şi m-am simţit din nou stângace şi stingherită de prezenţa ei.

— Cum a fost la Raluca? m-a întrebat mama.

— Cum să fie? Am stat de vorbă şi am mâncat o prăjitură grozavă! m-am auzit spunând.

2004

În 2004 am citit într-o revistă că la Paris o doamnă din înalta societate, Raluca Sterian-Nathan, şi-a descoperit calităţi de vizionară şi poate citi în cafea şi în cărţi, dar, bineînţeles, doar prietenilor apropiaţi. Trebuie să fie Raluca mea, mi-am spus. De când părăsisem, la 13 ani, Institutul Moteanu, n-o mai văzusem şi nu mai auzisem nimic despre ea. Am cerut la informaţii numărul ei de telefon. Stătea pe Avenue Foch. Nici mai mult, nici mai puţin. Numărul nu era secret, dar probabil că nu voia să răspundă oricui. După ce am format cu multă emoţie numărul, i-am auzit vocea jucăuşă: „Poate că sunt acasă, poate că nu sunt acasă, dar, *mai ales*, *nu închideţi telefonul*! Spuneţi-mi cine sunteţi!“ Atunci mă aud spunându-i: „Raluca, n-ai să crezi, dar sunt Riri Sylvia Aberfeld de la Institutul Moteanu!“ În acea clipă a ridicat telefonul ţipând: „Riri! Chiar ieri m-am gândit la tine!“

Bineînţeles că am râs cu lacrimi amândouă, şi încă de la telefon mi-am dat seama că nu murise pe dinăuntru, că, spre deosebire de multe alte colege de aceeaşi vârstă, noi două am continuat să fim proaste şi deştepte şi vii şi mereu în schimbare şi râzând de noi înşine în ciuda a tot ce ştim şi am învăţat. Ne-am dat întâlnire la Fouquet’s, din al cărui comitet de fondatori făcea parte. Îşi avea masa chiar la intrarea în restaurant. Am recunoscut-o de la distanţă. Era încă frumoasă, remarcabilă şi avea o privire pătrunzătoare, curioasă şi zâmbitoare, ca a unei fetiţe. Ţinea în braţe un căţeluş cu părul cârlionţat.

Toţi chelnerii s-au repezit spre Raluca, mai târziu am băgat de seamă că era foarte generoasă cu ei. În tot cazul, nici dacă ar fi fost preşedintele Franţei nu i s-ar fi acordat mai multă consideraţie! *Madame Nathan*, spuneau ei, şi parcă era intrarea în scenă din *Hello Dolly*, celebra operetă.

Ce m-a impresionat era că până şi căţeluşul îşi avea castronaşul lui personal la Fouquet's! Masa Ralucăi era chiar la intrare, cum am mai spus, şi aproape toţi cei care intrau în restaurant, personalităţi remarcabile ale societăţii franceze, o cunoşteau pe Raluca şi veneau la ea s-o salute. Avea talentul de a-i face să râdă. O iubeau şi râdeau cu ea. De mulţi ani Raluca făcea parte din faimosul *Tout-Paris*.

La Fouquet's, şi apoi pe terasa apartamentului ei de pe Avenue Foch, ne-am povestit reciproc vieţile de după vârsta de 13 ani. Era de necrezut, dar la un an după ce o vizitasem în somptuosul ei apartament din Bucureşti – şi o cunoscusem acolo pe cea mai frumoasă şi uluitoare femeie văzută vreodată de mine –, au năvălit securiştii, au perchiziţionat toată casă, au sechestrat-o şi au aruncat-o pe Sylvia şi pe soţul ei în gheena închisorilor româneşti din acei ani.

— Gheorghe Gheorghiu-Dej – i-am spus Ralucăi – parcă era un ucenic al lui Stalin, care şi-a întrecut maestrul. Până şi sovieticii ar fi avut ceva de învăţat de la cruzimea regimului său.

— Mama a murit tânără, la numai câţiva ani după ce ai cunoscut-o.

Mi-a fost foarte greu să cred. Aş fi vrut să mă ridic în picioare, să depun un buchet de flori undeva, oriunde, să mă revolt, să reclam – cui? – lipsa de logică prin care zeiţa care se plimba iradiind de frumuseţe şi având tot universul la picioare a fost schingiuită, umilită. I s-a amputat viaţa. Cine ştie cum o fi arătat după chinuri şi înfometare!

M-a cuprins tristeţea. Interesant, de ce atunci când moare un om atât de frumos şi de tânăr resimţim mai dureros pierderea decât dacă se prăpădeşte cineva care nu ne-a impresionat prin frumuseţe? Percepem oare distanţa dintre frumuseţea care te apropie de zei şi banalitatea efemeră a existenţei? Oamenii frumoşi ne

încurajează prin însăşi fiinţarea lor printre noi, făcându-ne să credem în nemurirea frumosului? Să ne propovăduiască ei iluzia perfecţiunii posibile? În tot cazul, imaginea acelei gazele emoţionante, care se plimba cu atâta graţie, feminitate şi naturaleţe prin casa ei şi căreia îi rămăsese doar un an să se plimbe astfel, este una dintre imaginile care vor dispărea numai odată cu mine. Cine nu a văzut-o nu poate înţelege. Păcat că nu a văzut-o Rembrandt.

Iar Raluca, după ce i-au arestat mama, a trebuit să se întoarcă în casa tatălui ei, lângă o mamă vitregă care n-o iubea. A îndurat foame, persecuţii şi a trecut prin întâmplări neplăcute până a reuşit să fugă la Paris. L-a cunoscut acolo pe renumitul editor Nathan, s-au îndrăgostit şi au avut o căsnicie reuşită. Soţul ei murise cu puţin înainte de a o reîntâlni eu pe Raluca.

— Şi tu – m-a întrebat Raluca –, cum de te-ai acomodat cu trecerea de la literatură la medicină?

— Păi medicina la nivel înalt te face să porneşti mereu spre un nou punct de vedere. Deci are ceva în comun cu poezia şi literatura. Semne de întrebare fertilizând alte semne de întrebare.

— Nu ştiu de ce, dar eu nu te văd stând faţă în faţă cu un pacient! a remarcat Raluca, cea care mă cunoştea din cealaltă viaţă a mea.

— La început am avut într-adevăr o problemă. La 25 de ani arătam ca de 18, eram sfioasă, deschisă şi încercată de acea îndoială de sine care-i torturează pe toţi cei cu fire de artist. E posibil să fi realizat în trecut cea mai bună operă de artă sau de literatură, dar când treci la alta, mori şi învii aşteptând părerea criticilor, ai îndoieli, o iei de la capăt. Eşti partenerul propriei tale torturi. Deodată am înţeles că – dacă am ajuns medic – pacientul are nevoie de un alt gen de personalitate în faţa lui.

— Ce fel de personalitate?

— Cel mai cinic şi mai raţional om din lume simte nevoia, când e bolnav, să creadă în existenţa

unui medic-dumnezeu. Ca un african. El se simte atât de neajutorat când e bolnav, încât vrea instinctiv să creadă că există un medic-vraci, că acesta are puteri supraomeneşti, că îl poate vindeca. Dacă cineva comandă o vilă unui mare arhitect, de exemplu, şi îi face o vizită acasă, nu se simte dezamăgit să-l vadă în pijama şi papuci de casă. Să înţeleagă firescul faptului că renumitul arhitect se duce uneori la toaletă! În relaţia pacientului cu medicul său, aşa ceva ar dăuna raportului dintre ei. Dorinţa subconştientă a pacientului este ca doctorul să-l ajute ca un fel de *superman* aflat deasupra banalităţilor neglorioase ale existenţei omeneşti.

— Şi ce-ai făcut? Aveai 25 de ani – a spus Raluca.

— M-a ajutat faptul că am jucat teatru în şcoală. Mi-am impus să-mi creez un alt gen de personalitate. Să corespund aşteptărilor. Să capăt prestanţă. Gândeşte-te cum ar fi să scrii poezii şi să ai şi prestanţă! Dar pentru un medic asta face parte din tratament – felul în care eşti perceput de pacient. Eram acolo pentru pacienţi, întotdeauna gata să-i ascult şi să le fiu cel mai bun avocat. Empatică (asta ţinea totuşi de latura mea scriitoricească). Exista doar problema lor, numai ei existau, ei erau în suferinţă. Nu le povesteam ceva personal, doar nu veneau să-mi asculte problemele. Mi-am impus acest mod de a mă comporta şi am reuşit. Mă preferau doctorilor în vârstă.

— Fiind empatică, probabil că într-adevăr ai înţeles de ce au nevoie bolnavii.

— În tot cazul, noul meu fel de a fi a devenit repede o a doua natură. Când consult un pacient nu există pentru mine nimic altceva decât el. Dar când ies din spital sunt cu totul alta. Reîntoarsă la mine.

— Sper – mi-a zis Raluca – că ai să fii extravertită cu mine!

Revenind la Bucureşti, am avut onoarea, datorită Ralucăi, să fiu invitată acasă, în acel an, la

prinţesa Anana Florentina Bibescu, aristocrată aparţinând uneia dintre cele mai nobile spiţe româneşti. Era în vârstă, de o inteligenţă incisivă, cu o gândire cu totul originală şi un spirit rămas tânăr, dinamic, modern. Corpul vizibil îmbătrânit şi suferind contrasta puternic cu mintea rămasă ageră şi tânără. Primul lucru despre care m-a întrebat prinţesa Bibescu a fost ultimul lucru la care m-aş fi aşteptat să fiu întrebată de o prinţesă:

— Cunoaşteţi cumva reţeta prăjiturii care se face de Purim? La Brăila, locuiam în copilărie pe aceeaşi stradă cu o familie de evrei şi nu pot uita gustul prăjiturii *Hamantaschen*, pe care o făceau aceştia. Am încercat de mai multe ori să găsesc reţeta ca să le fac prăjitura copiilor mei, când vin de la Paris (amândoi copiii prinţesei Bibescu trăiesc la Paris), dar nimeni nu are reţeta!

Toată emoţia îmi trecuse, am simţit doar căldură şi apropiere sufletească. Nu-mi imaginasem că se poate rupe gheaţa şi cu o prinţesă chiar atât de repede! Şi neprotocolar.

— Cum ajung în Israel vă trimit o reţetă extraordinară, pe care o am de la bunica mea, mare gospodină. O reţetă pe care o avea şi ea de la mama ei, deci veche de peste o sută de ani!

Prinţesa Bibescu mi-a spus că a publicat în tinereţe un volum de poezie şi mi-a dat un exemplar cu dedicaţie. Apoi mi-a povestit istoria vieţii ei sub comunism, aproape că am plâns ascultând-o. A fost ridicată de pe proprietatea familiei care se afla la Brăila şi – cu doi copii mici – trimisă la reeducare la Canal, unde a lucrat ca strungar. Prinţesa Bibescu strungar?! Dar de la comunişti te poţi aştepta la orice.

Am trimis prinţesei Bibescu reţeta dorită, ca să se bucure de gustul regăsit al prăjiturii din copilărie. Îmi urmărea emisiunile când apăream la televiziune în România şi-mi citea cărţile de poezie. Ne-am revăzut de mai multe ori, dar în ultima vreme, când i-am format numărul de

telefon, n-a mai răspuns. „Vocile dragi ale celor care au tăcut“ a scris, cred, Anatole France.

De câte ori veneam la Paris mă întâlneam cu Raluca. Am revăzut-o şi după ce a publicat o captivantă carte autobiografică, excepţional scrisă: *L'âme tatouée*, cu o prefaţă de Samuel Pisar. Am făcut totul ca această carte să fie publicată în România şi am reuşit. Raluca se reîntorsese, prin cartea ei, în ţara unde cunoscuse atâta suferinţă. Dar ea însăşi, în carne şi oase, nu a mai vrut să vină, să-şi reamintească, să revadă locurile cunoscute, printre care o anume clădire din Bucureşti, în al cărei subsol fusese torturată şi violată de agenţii Securităţii. Această clădire de care mi-a povestit se află vizavi de biserica Kreţulescu, lângă librăria Humanitas de acum. De-a lungul anilor am vorbit des la telefon cu Raluca şi din Israel. Ne povesteam una celeilalte noutăţile din vieţile personale. În urmă cu un an mi-a spus că nu se simte bine. Când am sunat-o iar, nu a răspuns şi apoi am aflat că a murit. Nu avea copii sau rude şi nici nu ştiu numele prietenilor ei ca să mă pot interesa ce s-a întâmplat. A dat odată un interviu la televiziunea franceză, pe care l-am găsit după ce am scris pe Google *Raluca Sterian-Nathan*. În interviu spune că toată viaţă a vegheat-o un înger păzitor care, în cazul ei, a avut atât de mult de lucru, încât a trebuit să facă multe ore suplimentare ca s-o ferească de rău! În interviu era aşa cum o revăzusem la Fouquet's: veselă şi vie, sclipitor de inteligentă şi rafinată. Ca întotdeauna. O iubesc. Mă face să râd. Pot oare oamenii să moară dacă îi iubeşti şi dacă te fac să râzi?

Înapoi la 1947

Acolo, la Institutul Moteanu, am avut norocul să întâlnesc cel mai bun profesor de literatură pe care l-am avut vreodată, domnul Garabet, care te făcea să te îndrăgosteşti până şi de gramatica română. Pe mine mă răsplătea cu cele mai mari note şi gândul

la asta îmi dă curaj chiar şi acum. Un profesor bun e un profesor pentru tot restul vieţii. Cât mi-a fost profesor am scris multe poezii şi o piesă de teatru, *Caterina e nevinovată*, pe care am jucat-o cu colegele de clasă în curtea şcolii.

Tot atunci Mihai Gafiţa – redactorul revistei *Universul copiilor* – mi-a publicat trei poezii. Eram mândră că îmi puseseră poezia – *Serbare în luncă* – singură pe o pagină întreagă, iar de jur împrejur ilustraseră cu desene. Apoi m-am gândit mult la copiii care îşi pierduseră tatăl pe front şi am scris o poezie pe care am recitat-o de mai multe ori, despre o fetiţă care pândea în fiecare zi poştaşul. Într-o zi îl vede că se îndreaptă spre casa lor şi e fericită, deschide cu nerăbdare scrisoarea de la tata. De fapt, era o înştiinţare că murise. Poezia mea s-a pierdut, dar nu şi durerea închisă în ea. Durerea copiilor aruncaţi brusc în necopilarie şi purtând poverile lăuntrice ale trecutului.

1947 a fost şi anul când noi, copiii de doisprezece ani, ne-am început ucenicia în arta de a dansa pe sârma fricii. Dacă în primăvara acelui an scrisesem o poezie de dragoste „regelui nostru“, pe care am recitat-o cu mare înflăcărare şi mult succes la serbarea de sfârşit de an, iată că în decursul aceluiaşi an, într-o dimineaţă, înainte să plec la şcoală, tata şi mama m-au chemat în dormitor să-mi spună ceva. Era cu totul neobişnuit să mă cheme tocmai acolo şi tocmai când mă grăbeam să plec la şcoală. Dormitorul era cea mai izolată cameră din apartament, departe de vestiar şi de intrare. Ne-am aşezat toţi pe pat, care era deja strâns şi acoperit cu sfânta cuvertură de catifea stacojie, pe care nimeni nu avea voie să se aşeze. Cine ştie cât o fi costat în urmă cu o mie de ani, când se căsătoriseră ei doi, îmi spuneam în sinea mea, de nu ne lasă mama să ne aşezăm pe ea. „Că se strică!“ spunea. De data aceasta ne-am aşezat cu toţii pe catifeaua devenită ospitalieră şi mi-au spus să nu mai vorbesc despre rege la şcoală, că e

periculos să vorbeşti despre el în aceste vremuri, că a fost silit să renunţe la tron.

— Nu e adevărat! am spus. Duminică l-am văzut la fereastra palatului, la schimbarea gărzii, era frumos, era vesel!

— Era, suspină mama.

— Dar, mamă, regele stătea ca în fiecare săptămână la fereastra din partea stângă a palatului, lângă câinele lui lup, şi ne făcea cu mâna. Nouă, copiilor de pe stradă, şi gărzii.

— Săptămâna viitoare nu va mai fi acolo, Ririca, nu va mai fi niciodată acolo, l-au gonit!

— Bine că cel puţin îl lasă să plece, că nu-i fac nici un rău! îşi dădu tata cu părerea, dar eu tot nu puteam crede că regele pleacă.

Cel mai trist a fost când părinţii mi-au pus în faţă foaia cu poezia pe care o recitasem în faţa şcolii, la serbare. Îi ţin minte numai sfârşitul: „Din toate colţurile României, gândurile noastre prind să se închege: Trăiască-al ţării noastre iubit Rege!“ Era în primăvara lui 1947. Acum eram în decembrie 1947. *Ei* nu stătuseră nici o clipă în această jumătate de an cu braţele încrucişate.

Comuniştii de la putere se transformaseră la noi în casă în *ei*. Tata, mama şi Pică nu spuneau niciodată *comuniştii*, spuneau *ei*. *Ei* nu erau noi, *ei* trebuiau să nu afle, să nu înţeleagă ce credem noi despre *ei*. Să ne creadă altfel decât suntem, că nu avem nici o părere a noastră despre *ei* în casa noastră, în corpul nostru, în capul nostru. Să ne ferim – prin deşteptăciunea noastră –, să părem mai proşti şi mai neînsemnaţi decât suntem, chiar dacă pe mulţi nici asta nu i-a ajutat când a fost să-i ridice noaptea din pat.

— Trebuie să rupem foaia cu poezia, nu avem încotro, dacă fac o perchiziţie pentru orice fleac, cum fac *ei*, şi găsesc foaia, va fi rău de noi toţi!

Am rupt cu mâna mea foaia şi am plâns.

Spre deosebire de mama, care voia să fiu tot timpul ca ea şi cu ea, şi deci tot timpul găsea

motive să mă pedepsească, tata nu mă pedepsea pentru nimic altceva decât pentru minciuni.

— Ririca, să nu minţi! Nu există lucru mai urât ca minciuna.

Cred că singura dată când tata mi-a dat o palmă a fost atunci când m-a prins cu o minciună. Eram foarte mică, dar am învăţat lecţia fiindcă ştiam, simţeam că tata are dreptate şi că nu e frumos să minţi. Acum nu sunt sigură că asta m-a şi ajutat în viaţă. Iar când am mai crescut şi am putut să înţeleg mai bine, tata mi-a citat din Cehov: „Rugina roade fierul, păduchele roade iarba şi minciuna roade sufletul!“

Şi iată că acum tocmai tata era cel care-mi cerea să-mi ascund gândurile, să fiu mai deşteaptă decât *ei*, să despart „casă“ şi „acasă“ de bloc, de stradă, de şcoală, de orice loc unde erau *ei* sau puteau fi *ei* – mascaţi în colegi. Să mă prefac, adică să mint. Şi mai curios era că lucrurile se desfăşurau cu o viteză de avalanşă, mereu apărea ceva nou în ziare şi ceva nou de citit printre rânduri, astfel încât ce-mi cerea tata, deşi eram încă un copil, devenise o a doua natură, chiar la un copil educat: să spună adevărul. Apăruse divorţul dintre ceea ce crezi şi ceea ce spui. Făceam asta automat, aşa cum alegi grâul de neghină. Dar noi păstram neghina. „Să nu dea Dumnezeu omului cât poate duce.“ Şi uite că nici noi nu aveam încotro. „Nu omul este peste vremi“, spunea până şi Pică. Pe terasa noastră spunea el asta. *Ei* şi ce mai făceau acei *ei* dominau o bună parte din discuţii. Dar şi Craiova, şi vremurile bune reapăreau mereu, ca o fata morgana în Sahara prăpădului făcut de acei *ei.*

— De ce ai ochii roşii? Ai plâns? m-au întrebat la şcoală fetele în acel decembrie 1947.

Să înveţi să spui numai ce trebuie să spui îţi ia timp, dar eram la Institutul Moteanu. Eram printre noi, nu printre *ei*.

Le-am spus adevărul: „Am plâns şi sunt amărâtă fiindcă a plecat regele!“ Iar *ei* nu au auzit de la

nimeni ce am spus atunci. Secretul a rămas înmormântat la Institutul Moteanu. Până în 1960, anul când am plecat din România, nu am mai trimis nici o poezie la vreo revistă. Scriam despre dragoste şi despre teama că vremea va trece prea repede, or asta nu era nici publicabil, nici proletcultist. Nu pomeneam nici măcar în trecere în poeziile mele de clasa muncitoare şi de conducătorul ei iubit. De neconceput în acei ani de maimuţărire a poeziei.

1948. Septembrie

Reforma învăţământului a dus la desfiinţarea tuturor şcolilor particulare din România şi înlocuirea limbii franceze cu limba rusă. Drept care pensionul particular de pe Calea Victoriei, Institutul Moteanu, a fost desfiinţat şi m-am mutat la altă şcoală.

— Ce rău îmi pare că Ririca trebuie să părăsească pensionul! i-a spus mama Marcelei, prietena ei. Ţii minte ce frumoşi au fost anii când învăţam amândouă la pensionul surorilor Urziceanu din Craiova?

Mie îmi plăcea să mă uit la Marcela (Berman?). Era foarte frumoasă, brunetă cu ochii verzi, avea un corp superb şi se îmbrăca de parcă ar fi venit tocmai atunci de la o filmare. Iubea fiecare piatră a Bucureştiului şi nici unul dintre evenimentele oraşului nu-i era străin. Din când în când venea în vizită la noi cu Angi, fiica ei ceva mai mare decât mine, dar care avea voie să joace şotron cu băieţii.

— Lala, la tine e ca la Istanbul, nici nu mă aşez bine pe scaun că şi soseşte cafeaua!

— Păi se poate fără o cafeluţă? Îţi aduc imediat şi un şerbet de zahăr ars, pe care l-am făcut ieri!

Cât timp mama a stat în bucătărie să pregătească linguriţele cu şerbet de zahăr ars în pahare cu apă rece, după moda de-atunci, Marcela mi-a povestit că la Craiova mama fusese o fetiţă ca toate celelalte, mergea la serate dansante cu băieţii, se

plimba cu băieţii şi, în cele din urmă, s-a plimbat pe Strada Unirii numai cu Mişu, prietenul ei, într-un cuvânt, a avut toate libertăţile.

— Nu ştiu de ce e aşa de severă cu tine! N-avea nici o grijă, am s-o rog să te lase să vii la noi, la ziua de naştere a lui Angi.

Când mama s-a întors de la bucătărie, Marcela o informă că vineri e ziua de naştere a lui Angi, iar copiii cu care fusese în colonia de vară vor veni s-o sărbătorească.

— Las-o şi pe Riri! O să fie frumos.

Mama nu s-a grăbit să răspundă. De ce oare nu o întrebase Marcela între patru ochi, se gândea, să nu afle copilul de invitaţie?

— O las să vină, spuse mama după un timp, dar numai dacă vin şi eu cu ea.

— Lala, dar nici o mamă nu va fi acolo, copiii sunt între ei, eu rămân numai cât servesc mâncarea, în restul timpului stau în altă cameră.

— Înţeleg, dar ştii şi tu cum sunt eu, o exagerată, o mamă nebună, n-o pot lăsa singură.

Marcela nu avu încotro, ne invită pe amândouă. Era marţi. Până vineri le-am povestit tuturor prietenelor mele din clasă că în sfârşit mă duc şi eu la un ceai cu băieţii, că mama mă lasă, doar că va sta şi ea acolo cu mine.

— La un loc cu copiii? se mirau ele.

— Nu are a face, le spuneam, principalul este că se va obişnui cu ideea, că va fi un început, pe urmă o să mă lase şi singură.

De la zece ani voiam să merg la o petrecere unde să fie şi băieţi, nu pentru băieţi, ci pentru că toate prietenele mele se duceau la astfel de reuniuni. Pentru ele nu era nimic deosebit. Se duceau, vorbeau, râdeau împreună, de parcă băieţii erau fete ca noi.

Eu nu mai fusesem niciodată la un ceai cu băieţii, deşi împlinisem 13 ani. Cum va fi?

Vineri dimineaţă, mama şi Pică discutau pe terasă despre interesanta poveste a unui avocat din

Craiova. Ştiam povestea pe dinafară de mult, dar ei o relatau de parcă se petrecuse ieri.

— Am văzut o fotografie a familiei, spunea bunicul. Mama viitorului avocat Marcel E. a murit la naşterea copilului, tatăl lui s-a recăsătorit şi Erna, sora celei de-a două soţii, o femeie de vreo 20 de ani, căsătorită la Berlin, a venit în vizită la Craiova când Marcel avea doi ani. În fotografia de familie pe care am văzut-o atunci, Erna, sora mamei vitrege, îl ţinea pe Marcel, copil de doi ani, pe genunchi.

— Ceea ce nu l-a împiedicat după 20 de ani, când Marcel studia avocatura la Berlin şi şi-a vizitat rudele de acolo, să se îndrăgostească de Erna, şi Erna de el! îl completă mama. A venit în ţară, a spus că vrea să se căsătorească. Erau peste 20 de ani diferenţă între ei, în Craiova nu se mai pomenise aşa ceva, a fost un scandal nemaipomenit, dar nu a ajutat la nimic. Tânărul avocat a spus că, dacă tatăl lui nu-l lasă să se căsătorească, se va sinucide. Erna avea o fiică de vârsta lui Marcel. Toată Craiova (aşa spuneau mereu: toată Craiova, de parcă nu putea fi doar jumătate din Craiova), toată Craiova vuia, dar tânăra pereche a venit să locuiască în oraş! se minuna mama de parcă era prima oară când auzea de întâmplare.

— Trebuie remarcat – spunea bunicul – că era vorba de oameni foarte subţiri, el a devenit un avocat extrem de solicitat în Craiova, iar ea – o persoană foarte cultivată – s-a ocupat de teatrul pentru amatori. Juca în spectacole şi recita pedant şi exagerând fiecare cuvânt în modul acela nenatural şi afectat în care se juca teatru odinioară. Problema era că şi în viaţa de toate zilele vorbea şi gesticula ca pe scenă, dar ce importanţă a avut asta faţă de faptul că soţul ei a adorat-o?

— Da, mi-ai povestit odată ce scandal a fost cu ei la templu – spunea mama –, adu-mi aminte ce s-a întâmplat exact.

Puteam să răspund eu în locul bunicului, căci ştiam pe de rost tot ce se întâmplase la templu. În afară de asta, aş fi vrut să stau şi eu puţin de vorbă cu bunicul despre ziua lui Angi de după-amiază. Doar că Pică nu era liber, se dusese din nou la templu la Craiova cu mama.

— La sărbătorile noastre de toamnă, după cum se ştie, bărbaţii stau jos în templu şi femeile la balcon. Lui Marcel nu prea îi convenea să stea despărţit de nevastă, şi ce făcea? Stătea pe bancă lângă ceilalţi bărbaţi, dar cu capul întors spre balcon, se uita în sus la Erna, o sorbea din ochi şi îi trimitea bezele. În templu! Ştii, Lala, eu n-am fost niciodată religios, dar acolo chiar şi eu, şi prietenii de faţă am găsit comportamentul ăsta cam nelalocul lui.

Între timp se făcuse ora mesei, am mâncat foarte puţin, mă tot gândeam ce va fi la Angi.

După masă, mama nu s-a grăbit, aşa că am ajuns pe strada Lucaci când toţi copiii erau deja acolo. Angi avea o casă-vagon, patru camere care dădeau din una în alta, despărţite de glasvanduri pliante. Peste geamurile glasvandurilor erau întinse perdeluţe albe fixate jos şi sus cu nişte bare. Două uşi erau astfel pliate, încât trei camere se transformaseră într-o singură încăpere mare. Pe lângă pereţi erau puse multe scaune şi o masă.

Marcela ne îmbrăţişă, termină de pus platourile cu sandvişuri şi prăjituri pe masă şi o duse pe mama în ultima cameră, la care uşile pliante rămăseseră închise. M-am uitat de jur împrejur. Băieţii şi fetele păreau că se cunosc toţi dinainte, treceau de la un grup la altul, vorbeau, gesticulau şi râdeau laolaltă. Toată lumea era a lor. Eu nu ştiam să le vorbesc limba. Nu era locul meu acolo, dar aş fi vrut să fiu ca ei. Acasă la mine cărţile nu mă măsurau din priviri, nu mă judecau, puteam să le deschid de câte ori doream. Copiii de aici erau fiecare, pentru mine, o carte închisă, şi unei cărţi noi, închise, nu-i ştii conţinutul. În afară de Angi,

nu cunoşteam pe nimeni, dar se sărbătorea ziua ei, ea era centrul atenţiei. Poate nu văzuse că am venit.

M-am aşezat pe un scaun, nu ştiam ce să fac cu mâinile şi picioarele. Toţi cei de acolo aveau un cod pe care nu-l ştiam. Nimeni nu mă vedea şi nimănui nu-i păsa de mine, oricum nu aveau nevoie aici de cineva care nu mai fusese vreodată într-o societate cu băieţi. Devenisem exact ca omul invizibil din poveste. Îmi venea să plâng şi mă abţineam. Dar cele mai triste lacrimi sunt cele pe care nu le laşi să curgă. Deodată un băiat înalt şi bronzat se desprinse de grup şi veni spre mine. Nu era o greşeală, chiar venea spre scaunul meu. A căutat cu ochii un scaun liber, l-a adus lângă scaunul meu şi mi-a zâmbit.

— Eu sunt Mircea. Nu te-am mai văzut până acum la Angi. De unde o cunoşti?

I-am zâmbit şi eu. Într-o secundă, altă lume! Am uitat că voiam să plâng. M-am simţit în rând cu toţi ceilalţi, o fată la fel ca celelalte.

— Mama ei a fost colegă de şcoală cu mama mea, am răspuns, dar în acea clipă perdeluţa uneia dintre cele patru uşi pliante ale camerei rămase închise a fost trasă într-o parte de mâna mamei mele.

Din chenarul geamului, mama, aşezată pe un scaun, se uita la mine cum vorbesc cu un băiat. Mă privea şi chiar zâmbea puţin, dar cine ştie ce gândea despre această nemaipomenită situaţie, eu cu un băiat aşezat lângă mine şi vorbindu-mi pe deasupra. Un băiat? În acel moment tot ce prinsese viaţă în mine a îngheţat.

— Te-ai albit la faţă, îmi spuse Mircea, ce s-a întâmplat?

Nu i-am răspuns. Îmi era ruşine. Nu mai eram în stare să vorbesc, să mă mişc, devenisem o carte cu paginile lipite. Mircea mă provoca să-i povestesc despre mine, despre şcoala mea, despre filmele văzute în ultimul timp, despre cărţile citite. Eu

chiar citisem cartea care-i plăcuse lui Mircea cel mai mult, după cum văzusem şi filmul despre care vorbea, dar era ca şi cum un pietroi de o tonă îmi stătea pe limbă. Încercam să-l urnesc. Nu puteam. Îi răspundeam lui Mircea doar cu *da* sau *nu*. Cuvinte scurte. O dată îi răspundeam *da* şi o dată îi răspundeam *nu*, şi în timpul ăsta mă gândeam că îi par proastă şi plicticoasă şi „nu ai ce vorbi cu ea“; ştiam ce poate crede, dar nu puteam face altfel. Îndărătul uşii pliante, mama continua să ţină ridicată perdeluţa, urmărindu-mă ce fac. Ochii ei erau negri, mari şi foarte frumoşi. Mama era o femeie foarte frumoasă. Mă privea. Chiar zâmbea puţin.

Tot restul serii am stat ca o spectatoare într-o sală de teatru, nu ca un actor pe scenă. Nu am făcut parte din spectacol, toţi copiii se zbenguiau, eu am tăcut, aşezată undeva jos, în întunericul sălii. Apoi ne-am întors spre casă, o să fiu din nou singură în camera mea. Ca o plantă într-un ghiveci, care îşi ţine singură stropitoarea şi din când în când toarnă apă pe ea însăşi.

Pe drum mama mi-a spus: „Ce fată bună, Marcela! Ce mult mă iubeşte! Ce milă îi e de mine!“

Eu îmi recăpătasem glasul. Totdeauna am vrut s-o fac pe mama să fie mulţumită de viaţă, în acea clipă parcă uitasem cum ridicase perdeluţa şi mă privise.

— Dar de ce trebuie să-i fie cuiva milă de tine? am întrebat-o. Eşti tânără, eşti frumoasă, noi te iubim, stai pe Calea Victoriei, de ce trebuie să-i fie Marcelei şi altora milă de tine?

Era ciudat, dar se juca un cadril între mine şi mama. Ea dorea să mă schimbe, eu doream s-o schimb. Ea voia să-mi dicteze toate mişcările, să facă din mine ce nu eram şi ceea ce probabil nu reuşise să facă din ea însăşi. Iar eu dintotdeauna am sperat s-o reeduc, să-i explic şi până la urmă s-o fac să înţeleagă, să nu se mai intereseze de

lucrurile de care era interesată şi care pe mine mă plictiseau de moarte. Trăiam cu speranţa că într-o bună zi îi voi putea spune ceva real şi că nu va face din asta o tragedie, că va înţelege realitatea şi pe mine, şi atunci va fi ca o păpuşă care învie şi iese din cutia de carton a Craiovei.

Era mama mea, îmi era complet străină, dar o iubeam, speram că odată şi-odată o să pot vorbi cu ea şi-i voi putea spune: „Eu“, şi atunci nu va ţipa la mine, nu îmi va trage o palmă. De mult ce mă feream de reacţiile ei exagerate, mă învăţasem poate să mă feresc şi de înăuntrul meu, de neruşinarea gândurilor mele. Mi-era ruşine şi că nu mă interesa nici o poveste despre acea Craiovă păstrată la naftalină. Voiam să fiu ca toţi copiii de vârsta mea. Pe de altă parte, ştiam cât de importantă sunt în ochii mamei, cea mai bună bucăţică a mâncării era „pentru copil“. Şi spunea mereu: „Să înveţi, să ai banul tău, să nu depinzi de bărbat!“ Tocmai ea spunea asta.

— Să o iubeşti pe mama ta – spunea tata cu orice ocazie –, la doi ani, când ai fost grav bolnavă, şi-a smuls părul din cap de disperare!

— Tată, am rugat-o eu să-şi smulgă părul din cap? Cu ce sunt eu de vină pentru asta? îi răspundeam tatei, dar numai în gând.

Altminteri tăceam, nu aveam curajul să-i spun că aş fi preferat să nu mă ţină de mână. Să nu-şi smulgă părul din cap. Să coboare perdeaua, să acopere geamul, să-mi dea drumul când e important să mi se dea drumul. Să mă iubească. Dar de ce să sufăr eu din pricina asta? Eram deja mare, aveam 13 ani, toate mamele pe care le cunoşteam erau altfel decât mama. Ce n-aş fi dat să apară din nou acea mamă a mea care, într-o dimineaţă de război, a putut să meargă zece kilometri printre gloanţe şi nu a scos nici un ţipăt, nici măcar o dată. Aş fi preferat să nu se întoarcă atât de repede înapoi la Craiova.

1949. Primăvara

În noua mea clasă aveam o prietenă pe care o iubeam mult, Adina P. Ne împărtăşeam toate secretele, aşa cum făcusem odată cu Ruthie, care se mutase la Viena.

Într-o după-amiază m-am dus la ea acasă. Locuia nu departe de noi, într-o curte plină de liliac înflorit. Casa era una de tip vagon, asemănătoare cu casa lui Angi. Uşa de la intrare fiind deschisă, am intrat şi m-am îndreptat spre camera Adinei. În prima cameră nu era nimeni, în a doua nu era nimeni, dar prin uşa întredeschisă a celei de-a treia, am văzut-o şi am auzit-o pe mama Adinei, care-i citea surorii de şase ani a Adinei. Tocmai lăsase cartea din mână şi îi spunea fetiţei: „…şi jidanii s-au năpustit asupra Domnului nostru Iisus Hristos şi L-au scuipat în faţă şi L-au bătut cu pumnii şi L-au pălmuit…“

Poate că tot aşa îi povestise şi Adinei când avea şase ani, probabil că la fel îi povestise mama ei, bunica Adinei, atunci când ea avea şase ani. Îmi părea atât de rău că aşa îi va povesti Adina fetiţei ei când o să aibă o fetiţă (sau un băieţel). Povestea asta veche, dar nouă pentru mine, mă şfichiui peste faţă ca un bici, povestea uceniciei în antisemitism. La fel cum înveţi să spui: „Bună ziua!“ Am ieşit din casă fără ca cineva să mă fi simţit acolo. Plângeam. Adina era cea mai bună prietenă a mea. O iubeam. Dar eu ce eram pentru ea?

Expediţia mea în lume începuse aici, printre copii creştini, primele mele poezii au fost visate şi scrise la violoncelul vrăjit al limbii române, dintotdeauna mă simţisem de-a locului. Să fi fost poate – începeam să înţeleg – o obrăznicie din partea mea? Pe cine întrebasem dacă mi-a dat cineva dreptul să fiu atât de mândră de limba română? Mama Adinei îi povestea fetiţei ei despre evreii cei răi din anul zero, *de acum 1949 de ani*. Şi uite că atunci când eu aveam şase ani, ca sora Adinei, bunicul meu nu-mi povestise nimic despre

românii care cu *numai un an* în urmă uciseseră în Bucureşti zeci de evrei, dar şi pe savantul Nicolae Iorga, creştin. Bunicul credea că unei fetiţe de şase ani trebuie să-i povesteşti lucruri frumoase pe care să le împărtăşească cu alţii ca pe o pâine. Bunicul meu iubea până în străfundul sufletului România şi-mi spunea că Iisus Hristos propăvăduise dragostea şi iertarea şi nu ar fi tolerat ura faţă de alţi oameni. Poate că mama Adinei nu avusese un bunic ca al meu. Poate că Adina şi mama ei nu ştiau că Iisus era din Nazareth, din Galileea, ţară locuită de evreii care trăiau sub ocupaţie romană. Că Iisus, că preacurata Maria, că cei doisprezece apostoli fuseseră cu toţii evrei. Poate că Adina nu ştia că numai la romani exista ca pedeapsă crucificarea, evreii nepracticând o asemenea pedeapsă. Dacă fuseseră şi evrei care ceruseră pedepsirea lui Iisus, au fost atâţia alţii care Îl veneraseră şi ajutaseră, precum evreul Simon, acela care I-a luat crucea şi a purtat-o până pe Golgota, sau evreul Iosif din Arimathea, cel care i-a cerut lui Pilat trupul Mântuitorului şi L-a înfăşurat într-un giulgiu de in şi L-a depus în mormântul destinat Lui. Nu, nu ar fi trebuit să mă nimeresc tocmai atunci la Adina şi să alunec peste acele cuvinte mocirloase. Oricum mama ei, pesemne, nu era purtătoarea de cuvânt a creştinităţii.

România rămânea pentru mine locul unde am iubit până şi pietricele cu care jucam şotron. Mă simţeam o localnică. Era poate o obrăznicie.

Anii 2000

Citesc în *Jurnalul fericirii* al lui Nicolae Steinhardt:

„Mă întâlnesc pe stradă cu profesorul Al., căruia mă apuc să îi spun atât de emoţionat, încât îi ghicesc mirarea înduioşată – că există şi evrei care iubesc cu adevărat România.“

Genialul Steinhardt, evreu-creştin-călugar-om, era unul dintre ei. Când i-am citit *Jurnalul fericirii* am fost fericită că există şi a existat.

Nu am mai pus întrebări. M-am simţit îndreptăţită să mă simt localnică pe aceste meleaguri. Primisem un *green card* de la călugărul Nicu Steinhardt. În Israel l-am cunoscut personal pe fermecătorul Ioşca – Iosef A. Steinhardt – un adorat mecena al artiştilor veniţi în turneu din România. A fost atât de iubit, încât, după moartea sa, artiştii români ajunşi în Israel, în puţinul timp pe care-l aveau la dispoziţie, se duceau în cimitirul evreiesc să-i depună flori la căpătâi şi un gând frumos. Am cunoscut-o la Tel Aviv şi pe Victoriţa Steinhardt, verişoară primară a lui Nicu, o femeie cu o memorie excepţională şi de la care se putea învăţa tot arborele genealogic al familiei. Am fost s-o vizitez împreună cu dr. Anca Mendel, fiica lui Ioşca, specialistă în psihiatrie. Atunci mi-am reamintit că în *Jurnalul fericirii* Nicolae Steinhardt pomeneşte de o înrudire a familiei lui cu cea a doctorului Freud din Viena. Închidere sau deschidere de cerc?

1950

Am împlinit 15 ani într-o vreme când copiii de un an erau învăţaţi să vorbească, iar oamenii mari erau învăţaţi să tacă. Aproape că nu le mai era de folos că la un an învăţaseră să vorbească. Închisorile erau ticsite. Duşmanii de clasă se înmulţeau ca iepurii şi erau infiltraţi peste tot. Se impunea vigilenţa. Demascarea lor. Lupta pentru pace era în toi şi în război permanent cu aceia care, iată, doreau război şi moarte.

La masa verde, faţă-n faţă,
Cer unii moarte, alţii viaţă!

În acei ani se învăţa şi se recita această poezie a Mariei Banuş în toate şcolile. Cei care cereau moarte, „imperialiştii anglo-americani“, erau

înfăţişaţi pe afişele din ţările comuniste ca nişte monştri odioşi, scunzi, stafidiţi, cocoşaţi, cu sacul de dolari într-o mână şi cu jobenul Unchiului Sam pe cap. Prin contrast, cei care le puneau stavilă erau soldaţi sovietici şi muncitori înalţi, tineri, frumoşi, vânjoşi, îmbrăcaţi în salopete albastre. O altă aşa-zisă poezie recitată peste tot în loc de Tatăl nostru era (citez din memorie): „Coşurile fabricilor care pe cerul liber şi senin scriu cu fum numele tău, *Lenin.*“

De doi ani, apropierea zilei de 21 decembrie – ziua de naştere a tovarăşului Stalin – se făcea simţită din plin în toate şcolile României. „Fiecare elev să pregătească darul său pentru tovarăşul Stalin“, ne spunea diriginta. Ordinele – căci era un ordin – nu se discutau, se executau! Încă din octombrie începeam să tricotăm câte un fular pentru tatăl copiilor din întreaga lume sau să desenăm câte un tablou, sau să brodăm câte o perniţă. Şi, bineînţeles, trebuia să însoţim darul cu o scrisoare plină de urări. Până pe 21 decembrie se strângeau toate cadourile – într-o clasă de 30 se adunau 30 de cadouri, apoi pe şcoală şi apoi pe ţară – şi ni se spunea că toate cadourile din România se îndreaptă acum spre Kremlin. Cred că *supremul tovarăş* ar mai fi în viaţă şi azi dacă ar fi hotărât să-şi înfăşoare gâtul în fiecare zi cu unul dintre interminabilele fulare trimise din România!

Mi se întâmplă câteodată, din păcate, să uit ziua de naştere a vreunui prieten, dar până în ziua de azi, când se apropie 21 decembrie, îmi aduc aminte: „Ziua lui Stalin!“ Tresar. Unde sunt ele, fularele de altădată?

La alegeri ieşea totdeauna victorios Partidul Muncitoresc Român, cu o majoritate de 99%. Cu toate acestea, înainte de alegeri, Partidul şi UTM-ul îşi exprimau îngrijorarea faţă de posibilele manifestări ale duşmanului de clasă şi de încercările lui „de a-şi ridica capul“ în ziua alegerilor.

În acea zi de alegeri era un frig cumplit, dar nouă, fetelor din clasa mea, ni s-a încredinţat fiecăreia câte o stradă pe care să patrulăm toată ziua şi să luăm aminte să nu se pună la cale vreo acţiune duşmănoasă.

Strada era acoperită de zăpadă, mă plimbam fără rost în sus şi în jos, îmi îngheţaseră picioarele, când am văzut pe o bancă din grădiniţa publică doi tineri. Se aşezaseră peste zăpada de pe bancă. Stăteau şi vorbeau. Nu am putut auzi nici un cuvânt, bătea vântul, fata începuse să plângă, el o mângâia pe păr. Nu ştiu de ce, dar am intuit că erau nevoiţi să se despartă, că se vedeau pentru ultima dată. S-au ridicat, s-au îmbrăţişat şi au luat-o fiecare în altă direcţie. După un minut au întors capul şi au dat fuga unul spre celălalt. Încă o îmbrăţişare, păreau aşa de trişti şi disperaţi, şi apoi au plecat, poate, unul din viaţa celuilalt. Iar mie mi-a venit să plâng.

— Ai văzut ceva suspect? m-a întrebat tovarăşul de la UTM.

Lacrimi – mi-a venit să-i răspund. „Nu, tovarăşe, nu am remarcat nici o activitate suspectă!“ A doua zi s-a scris că partidul a obţinut 99,8% din voturi. Pe o bancă într-o grădiniţă publică doi tineri plângeau, ei nu ştiau că îi supraveghez şi eu nu ştiam de ce se despart. Nu ne-am mai revăzut vreodată. La toţi trei ne-a fost foarte frig.

În mai puţin de trei ani, faţa Bucureştiului se schimbase. Nu-l mai recunoşteai. Aşa grăit-a Stalin. În loc de Dumnezeu, murise Omul. Sau au murit amândoi. Legile se înmulţeau ca iepurii pe câmp, dar ideile, ca şi cuvintele, se împuţinau devenind fixe, repetate ziua şi noaptea în ritmul unor lovituri de ciocan în cap, până când aveai impresia că sunt dintotdeauna ale tale. Cărţile scrise de autori importanţi erau eliminate de pe rafturile librăriilor. Cu rare excepţii, apăreau numai cărţi scrise de mercenari ai tocului, de oameni care

îşi căutau, ca într-o reţetă culinară, ingredientele, ce cuvinte trebuie să introducă în cartea-plăcintă, în aşa fel încât să fie acceptată de cenzură. Să miroasă bine. A proletar şi a ţăran muncitor. „Stegari căliţi ai veacului ce vine, purtând în inimi alte destine.“ Lozinci noi. Limbi noi. Cum de apăruseră atât de repede? Cum de le învăţaseră atât de repede? Cum se răspândiseră peste tot, de parcă existau automate invizibile de scos din ele cuvinte caraghioase, ridicate la rang de sfinţenie? Gheorghe Gheorghiu-Dej şi oamenii lui semănau peste tot, ca pe un câmp, seminţe. Numai că acestea erau seminţele fricii. Ca să rodească nu aveau nevoie de apă, ci de sânge. Ceea ce mi se părea extraordinar era că până şi mama adăugase în taifasul ei de pe terasă cu Pică nişte cuvinte în care nici măcar nu se pomenea de Craiova. „În vremurile bune“, spunea mama, şi totul, chiar şi Bucureştiul, era înăuntru. Iar Pică îi răspundea trist: „Vremurile bune se deosebesc de prezent ca ziua de noapte.“

Era de parcă o zăpadă alcătuită din cuvinte ciudate, străine, nemaifolosite vreodată se aşternuse peste toată ţara. Şi expresiile acestei limbi noi – viitorul ţării = luminos; burghezo-moşierimea = suge sângele clasei muncitoare; imperialismul anglo-american = putred = vrea război, şi nu pace ca şi noi; duşmanul de clasă = nu doarme = trebuie zdrobit; prietenia dintre poporul sovietic şi poporul român = nemuritoare; tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej = scapă ţara de burgheji, mai întâi împreună cu Ana şi Luca, iar apoi singur-singurel; Iosif Vissarionovici Stalin = soarele popoarelor etc., etc., etc. – cuvintele acestea nu se mai topeau, se rânduiau unele peste altele, îngheţate şi încremenite. Rămâneau acolo. Dicţionarul limbii de lemn. Trebuia să înfuleci cuvintele acestea ca o gâscă îndopată, şi ele ţi se lipeau de cerul gurii şi le rosteai ca să maschezi cuvintele vechi cu cele noi. Să nu fii recunoscut

pentru că ai accentul limbii vorbite în vremea vremurilor bune. Era o plasă de cuvinte noi peste goliciunea gândirii tale, ca s-o ascundă. Bănuiesc că nouă, copiilor, ne-a fost totuşi mai uşor cu cuvintele noi decât oamenilor mari, care stăteau mai prost la capitolul „schimbări radicale“. Şi care erau preocupaţi de supravieţuire şi de cum să se ferească de informatori. În cartea *Pâine şi vin* de Ignazio Silone, am citit şi recitit o frază potrivită pentru cei care se îmbătau cu cuvinte şi ideologie şi îi denunţau pe colegi şi vecini Securităţii. „Cât de mizerabilă e inteligenţa – spune Silone – dacă nu e bună la nimic altceva decât să servească drept alibi pentru a-ţi păstra conştiinţa liniştită!“

„Suntem stegari căliţi ai veacului ce vine!“ cântam la şcoală, dar ne simţeam căliţi de sentimentul de frică. Grija permanentă de a te strecura, de a nu fi remarcat, te învăţa nu numai cum să vorbeşti, ci şi cum să te îmbraci. Ca prin farmecele unui vrăjitor rău, dispăruse parcă deodată de pe străzi forfota veselă şi multicoloră a femeilor elegante, cu pălăria de fetru asortată la rochie, şi a bărbaţilor în costume impecabile, cu cravate de mătase naturală şi pălării Borsalino. Într-un timp record, bucureştenii se transformaseră în proletari sau se deghizaseră în proletari, sau erau obligaţi de regulile fricii să se arate mai proletari decât sovieticii. Totul era să nu atragi atenţia asupra ta, să faci parte dintr-o armată uniformă şi diformă de basmale şi şepci, de haine spălăcite şi produse în serie. Să devii şi tu un produs în serie. Să nu te latre cineva, suspectându-te: „Asta nu e de-al nostru!“ Până şi tata îşi cumpărase o şapcă, ceea ce mi s-a părut *sfârşitul lumii*.

Eu aveam un palton special pentru şcoală, cumpărat pe puncte, ros pe ici, pe colo, prin părţile esenţiale. Principala lui calitate era că arăta ponosit şi semăna cu celelalte paltoane din clasă. Pentru ieşit seara cu părinţii la teatru aveam un alt palton,

lucrat pe comandă de o croitoreasă. În Bucureştiul copilăriei şi al anilor mei de şcoală, îţi coseai rochiile la croitoreasă, dar până să-ţi vezi terminată rochia treceai printr-o întreagă saga.

— Nu găseşti nimic ca lumea de cumpărat în tot oraşul, spunea bunica, şi dânsa avea mult bun-gust la îmbrăcat. Ce ne-am face fără doamna Kiseleff?

Doamna Kiseleff era o croitoreasă foarte bună. Pentru că nu existau confecţii de-a gata, cât de cât purtabile, majoritatea oamenilor cumpărau stofe, stămburi, mătăsuri şi le duceau la croitoreasă.

Confecţionarea unei rochii era aici un adevărat ritual. Întâi trebuia să-ţi stabileşti o oră la croitoreasă prin telefon. Ajunse la doamna Kiseleff, ne instalam într-un adevărat consiliu. Obiectele în discuţie erau stofa şi câteva reviste de modă care, pe căi miraculoase, ajungeau din Occident în Orientul *comunistizat* (cuvânt inventat de mine) tocmai pe măsuţa din antreul doamnei croitorese. Ca şi cum ar pătrunde o scrisoare destinată sardelelor dinăuntrul unei cutii închise de conserve. Dar cu faptele nu puteai discuta. Revistele tronau în toată măreţia lor – ce importanţă avea că erau poate vechi de câţiva ani? – în casa doamnei Kiseleff.

La stofa asta se potriveşte mai bine modelul ăsta sau ăsta… La vârsta fetiţei se potriveşte mai bine croiala asta sau asta (iar eu preferam de regulă alt model decât ăsta sau ăsta). La vârsta dumneavoastră, doamna Aberfeld, v-ar sta mai bine modelul ăsta sau ăsta. După ce – vorba marxistului: slavă Domnului! – alegeam modelul, ceea ce dura foarte mult în cazul meu, fiind singură contra celorlalte două, se discuta ce nasturi, fermoare, accesorii trebuie să cumpere mama, mi se luau măsurile şi se fixa data primei probe. Dar, la o croitoreasă bună, data primei probe era mereu amânată.

— Croitul durează mult mai mult decât am crezut! Este destul de mult neprevăzut în croitorie,

spunea doamna Kiseleff la telefon, iar mama – deşi credea că luase în lucru multe alte comenzi – tăcea chitic. Să n-o supere!

La prima probă totul era însăilat şi prins în ace. Învăţasem să mă feresc de ace, dar tot mă înţepam, mai ales atunci când doamna muta acele ca să ajusteze rochia pe corpul meu şi-mi spunea să nu mă mişc, şi eu mă mişcam! După ce fuseseră desenate pe mine cu creta tot felul de semne, de parcă eram o tablă de scris la şcoală, şi după ce mi se scotea peste cap zdreanţa de rochie, la fel de ciuruită de ace ca şi pielea mea – se fixau data şi ora celei de-a doua probe. La a doua probă erau mai puţine ace de înfipt, dar trebuia să urc pe un scăunel şi să mă învârt din când în când. Astfel, eu murind de-a binelea de plictiseală, se însemna cu creta lungimea rochiei măsurată de la podea. La a treia probă – amânată la nesfârşit – rochia era aproape gata şi eu eram terminată. Niciodată nu am suportat bine plictiseala.

Dar uitam de chin când mergeam pe stradă şi nu trecea băiat care să nu se uite la mine, din cauza rochiei probabil. La noi în casă se spunea: „Doamna Kiseleff e într-adevăr genială în domeniul ei!“ Poate că era singura privinţă în care eram de acord cu mama.

15 ani a fost şi vârsta la care am luptat pe două fronturi cu totul şi cu totul diferite.

După reforma învăţământului, se decretase că singurele şcoli după absolvirea cărora te puteai înscrie la ce facultate doreai erau liceele tehnice. Se spunea că în liceele teoretice – cele normale până atunci – vor fi înscrişi numai cei care nu reuşesc la examenul de admitere în liceele tehnice şi, în plus, dacă terminai aceste şcoli, intrai foarte greu la facultate şi numai la anumite facultăţi.

Eu scriam poezii de la nouă ani, scrisesem şi o piesă de teatru, organizam în fiecare an serbările şcolare şi jucam teatru la Ateneul Popular, cum se numea atunci teatrul de amatori. Niciodată nu mă

interesase altceva decât literatura, teatrul şi filmul, dar, fiindcă ni se spusese că numai dintr-o şcoală tehnică vei putea fi admis la facultatea dorită, m-am înscris pentru examen la un liceu tehnic, apropiat de casă: Liceul Tehnic Sanitar, situat în fosta şcoală condusă de călugăriţele de pe strada Pitar Moş. Erau vreo 500 de candidaţi pe 40 de locuri, dar am reuşit să intru.

Al doilea front a fost lupta contra propriei mele timidităţi. De câte ori mă aflam într-o societate în care erau şi băieţi, eram ca paralizată. În cel mai bun caz tăceam, sau tăceam şi mă înroşeam, ceea ce mă paraliza şi mai tare.

Aveam în cameră o oglindă mare şi într-o bună zi m-am privit în oglindă de parcă ţineam în mână un revolver îndreptat spre mine. „Ai să deschizi gura şi ai să vorbeşti!“ m-am somat. Fiinţa din oglindă a ridicat mâinile şi s-a predat. Am încercat să-mi închipui că în faţa mea se află un băiat. El spune ceva. *Trebuie să-i răspund! Trebuie!* Am început să deschid şi să închid gura. Să povestesc vrute şi nevrute, numai să scot un sunet, să vorbesc. Ca şi cum băiatul nu ar fi fost acolo. De fapt chiar nu era, dar, tot făcând exerciţii în faţa oglinzii o săptămână, două, m-am auzit deodată spunând câte ceva şi în prezenţa băieţilor adevăraţi şi am putut vorbi ca şi cum nu ar fi fost de faţă. Ca şi cum mama nu mi-ar fi povestit că bărbaţii vor doar să lase fetele gravide şi pe urmă să le părăsească. Ca şi cum băieţii ar fi fost nişte făpturi normale.

Dar ce m-a ajutat mai mult decât comenzile pe care mi le dădusem privindu-mă în oglindă a fost faptul că băieţii nu numai că erau şi ei „făpturi normale“, dar aveau şi ochi şi mă urmăreau de multă vreme cu privirile. Printre ei, Claudiu.

Claudiu era fratele unei colege de şcoală. Îl găseam prea blond şi prea palid. Îmi trimitea poezii, dar parcă ar fi fost frate cu mine. Când mă vedea, se înroşea şi se bâlbâia. Sau tăcea. Totuşi

odată a prins curaj şi a încercat să mă îmbrăţişeze. E curios că ţin minte sfârşitul uneia dintre poeziile pe care mi le-a scris: „Te-aş privi o viaţă-ntreagă / şi te-aş asculta mereu / căci atât îmi eşti de dragă / şi atât te iubesc eu!“

Mama îmi permitea tot ce era legat de activităţile şcolare şi de UTM ca să nu fiu suspectată că aş fi un element duşmănos, aşa încât continuam să mă duc la Ateneul Popular. Piesele alese erau scrise de autori pe linie, dar jucam teatru, ceea ce îmi plăcea foarte mult, mai ales că de mică mersesem la spectacole cu părinţii. Am cunoscut acolo şi artişti profesionişti care lucrau cu noi, ca profesori. Printre ei, Peter, care avea 28 de ani, era chipeş, subţire, înalt şi însufleţit de nişte ochi negri, pătrunzători. Atenţia lui mă flata, dar încă mă simţeam la vârsta „dintre ultima păpuşă şi primul sărut“. Între şi între. Îmi făceau curte mulţi băieţi, asta mă încuraja şi mă vindeca oarecum de timiditate, dar abia ieşisem din lumea cărţilor şi din odaia cu cărţi. Aveam 15 ani, arătam ca de 18 ani şi mă simţeam ca de 10. Îmi plăcea numai să plac. Punct. Era o experienţă nouă şi plăcută pentru cineva care se simţea prea înaltă şi având prea multe mâini şi picioare şi care nu ştia ce să facă şi ce să spună. Experienţă nouă, asta cu băieţii care-mi făceau curte – dacă nu punem la socoteală şi cele două scrisori de dragoste primite la nouă ani.

Între timp Peter încerca să-mi stea mereu prin preajmă şi ţinea morţiş să-mi cunoască părinţii. Am intenţiile cele mai serioase – spunea –, dacă aş şti de pe-acum că atunci când vei împlini 18 ani te vei căsători cu mine, ne logodim acum. Ştiu că risc enorm ca în aceşti trei ani să întâlneşti pe altcineva şi să te răzgândeşti, dar te iubesc şi doresc să vorbesc cu părinţii tăi. Vreau să fii soţia mea! Mă mângâia pe păr şi repeta: Vreau să fii soţia mea, nu-i aşa că sunt primul care te cere de nevastă?

M-am tras deoparte. Eram speriată rău. Mama nu mă lăsase nici să joc şotron cu băieţii, şi acum, la 15 ani, îi aduc un ginere de 28 de ani care mă mai şi mângâie pe păr! Vedeam panicată scena, dar mă şi pufnea râsul! Am încercat în toate felurile să-i explic lui Peter că oi fi arătând la 15 ani ca la 18, dar sunt copilăroasă ca la 10 ani şi ultimul lucru care mi s-ar potrivi ar fi o logodnă.

Mai târziu am jucat în teatrul de amatori rolul principal din *Cumpăna* de Lucia Demetrius. Era rolul unei femei de 40 de ani, fosta proprietăreasă a unei fabrici. Ea încearcă să-l seducă pe tânărul secretar de partid care naţionalizează fabrica. Ţin minte că mi-am trasat pe faţă, cu ajutorul unui creion negru, o mie şi una de linii ca să am o mie şi unu de riduri, cum credeam că trebuie să aibă o femeie bătrână de 40 de ani!

Într-o zi am văzut în ziar un anunţ cu o anumită dată şi loc ale unui concurs. Se căuta o fată de 15 ani pentru un film cu George Vraca. Slavă Domnului! Am fost aleasă din vreo sută de candidate. O săptămână întreagă am fost filmată împreună cu alţii în Gara de Nord, cred că urcam şi coboram dintr-un tren, dar de fapt pluteam de fericire, l-am văzut de aproape pe George Vraca jucând şi, la sfârşitul săptămânii, am primit primul salariu din viaţa mea. Primul salariu la 15 ani! Era o sumă foarte frumoasă, egală cu salariul pe o lună al unui funcţionar. Tocmai apăruseră la Bucureşti, la consignaţia cu pachetele trimise de rudele din Apus, primii ciorapi de nailon, foarte transparenţi, ciorapi Cristal, cum li se zicea, şi costau o avere.

Cu banii câştigaţi la filmări mi-am cumpărat o pereche de ciorapi Cristal. Aşa am început, sub nasul comuniştilor şi în ciuda lor, epoca mea de cochetărie, atât cât se putea în Bucureştiul acelor ani.

1951

Era tot mai greu să te aprovizionezi şi numai familiile cu bunici îşi puteau permite luxul să-i trimită la cozi interminabile pentru alimente. Pică îşi lua sacoşa şi pleca. Nu totdeauna se întorcea cu ea plină. Dar era foarte activ, căci îţi trebuia multă perseverenţă ca să obţii rezultate concrete.

— La început – povestea Pică – îi întrebam: Aveţi brânză? Nu, domnu' mare, nu avem! Acum mă cunosc de la intrare. Nici n-am intrat bine şi strigă spre mine: N-avem brânză!

În fiecare apartament al blocului nostru locuiesc deja laolaltă două-trei familii. În fiecare dintre cele patru camere, o familie cu copii. Bucătăria şi baia sunt proprietatea tuturor şi dimineaţa e o concurenţă acerbă să prinzi un loc în aceste spaţii destinate unei singure familii. Bătăi în uşa băii, ţipete, certuri sunt porţia de toate zilele… Tata a reuşit să scutească numai apartamentul nostru de o prezenţă străină. Autorităţile spuneau că într-o cameră vor dormi părinţii, într-o cameră Pică, într-o cameră eu, deci în a patra cameră trebuie să ni se aducă o altă familie. Dar Tuţu i-a convins că nu e cazul, pentru că se dăduse cămăruţa de pe terasa de lângă bucătărie (alocată servitoarei pe vremea burgheziei, când se construise blocul) unei fete de la ţară, care lucra în oraş ca frizeriţă. Cum pe terasă nu exista baie, tata a arătat că a patra cameră serveşte frizeriţei ca trecere către baia noastră – deci nu poate fi luată.

Faţă de ceilalţi locatari din bloc, viaţa noastră a fost mult mai bună. În apartamentul nostru nu se stătea la coadă la baie şi bucătărie. Numai eu continuam să fac coadă ca să ajung la inima şi la urechile mamei. În vară împlineam 16 ani, dar tot nu-mi dădea voie să invit, la rândul meu, băieţi şi fete la un *ceai*, cum se spunea atunci. Nu permitea nici unui băiat să ne treacă pragul. Şi nu-mi dădea voie să mă duc în alte case, la prietene, atunci când tot grupul se întâlnea, râdea, dansa.

— Mă auzi? Nu-ţi dau voie să vii după opt seara acasă! Ce-o să spună blocul?

— Când vin târziu de la şedinţele UTM din şcoală nu spui „Ce-o să zică blocul?“ De ce de-acolo pot veni şi la 11 noaptea?

— Acolo n-ai încotro, te pot elimina dacă nu eşti prezentă. Mă aştept de la tine să te porţi cum se cuvine şi să fii la timp acasă.

— Mamă, am încercat să explic, o fată se poate întâlni şi după-amiaza cu cineva şi să nu fie „ceva decent“. Eu nu mă izolez cu cineva, mă duc cu un grup întreg de prieteni la un ceai sau la un spectacol, toate astea încep abia la ora opt. Pot să-ţi spun în casa cui sunt sau la ce spectacol mă duc, nu e mai bine aşa?

Dar era ca şi cum ce-i spuneam nu ar fi avut nici o legătură cu ce auzea. Exista o singură reţetă valabilă pentru ea, nu pentru mine: „Nu-ţi dau voie.“

Atunci plecam fără să spun că mă duc la un ceai. Dacă-i spuneam nu mă lăsa să ies din casă. Toţi cei din grupul meu petreceau de minune, mai puţin eu, care stăteam cu gândul la ce scandal mă aşteaptă acasă, dar rămâneam până la sfârşit, voiam atât de mult să fiu ca cei de vârsta mea. Voiam. Dar nu eram. Eram concentrată nu asupra lor, ci asupra mea şi asupra a ceea ce-o să mi se întâmple acasă.

La ora 11 sunam la uşă. Cheia casei nu mi s-a dat niciodată înainte să mă mărit. Părinţii dormeau deja. Pică avea misiunea să-mi deschidă uşa. Nu-mi spunea nimic, dar nici nu mă apăra, nici nu ascundea ceva faţă de mama. O a doua misiune a lui legată de venirea mea târzie acasă era să se ducă în bucătărie, să se uite la ceasul de pe perete şi să memoreze la ce oră ajunsesem. Niciodată nu l-am rugat: „Pică, spune-i mâine lui Muţa că am venit mai devreme!“ Îl iubeam şi-mi era şi milă de el. Nu voiam ca din cauza mea să aibă cea mai mică neplăcere. Dar mă durea că Pică al meu era

mai puţin al meu de când mă făcusem mare. Nu-i mai puteam povesti despre mine. Îl pierdusem pe Pică al meu! Trecuse în tabăra mamei. Trebuia să fie acolo. Era normal să fie acolo. Dar şi ce e normal poate fi greu de acceptat.

A doua zi, când mama afla la ce oră venisem noaptea, începea scandalul.

— Ţi-am spus că nu ai de ce să vii după opt. Nu permit! De ce nu-ţi bagi minţile în cap? Ai să vezi tu ce-ai să păţeşti!

După-amiază, când am venit de la şcoală, am găsit dulapul cu rochii încuiat. „Să te duci la petreceri şi la întâlniri cu prietenele tale îmbrăcată în uniformă!“ Ştia că în uniforma şcolii n-o să ies din casă. Am început să plâng. Îmi venea greu să cred că oamenii care te iubesc îţi pot provoca asemenea durere. Am plâns toată noaptea. De ce să fiu singura fată de vârsta mea căreia nu i se dă voie să fie împreună cu prietenii ei, de ce numai la mine, care aveam o casă spaţioasă, de ce numai la mine nu se putea veni? De ce numai eu nu am cheia apartamentului în care stau şi de ce trebuie să se scoale Pică din somn şi să-mi deschidă uşa? De ce tocmai Pică, cel care fusese de partea mea atâţia ani, trebuia să raporteze la ce oră am venit? „De ce“ pot fi două cuvinte tâmpite!

De dimineaţă am luat o hotărâre. Când am fost chemată de Pică la micul dejun, i-am spus că nu vin şi că n-o să mai mănânc până nu mi se dau rochiile înapoi, până nu am voie să ies seara din casă. Două zile n-am mâncat şi mi-am plâns toate lacrimile. Nici dacă mă scutura cineva cred că nu mai puteau ţâşni lacrimi din mine.

Rând pe rând, şi mama, şi tata, şi Pică au venit să-mi vorbească, dar nu m-au înduplecat. Greva foamei ca la închisoarea Doftana! Ştiam că am dreptate, că nu fac nimic rău, că vreau să fiu ca toate fetele de vârsta mea. Plângeam pentru că nu eram aşa. Poate şi pentru că nici nu voi mai putea fi vreodată ca ele după tot ce mi se întâmpla.

A treia zi mi-au deschis dulapul de rochii şi atunci am deschis şi eu gura ca să mănânc.

— Carmen – îi spuneam la şcoală prietenei mele –, la japonezi există ceremonialul ceaiului. La mine există ceremonialul de după ceaiul dansant la prieteni. Pică deschide uşa. Pică se uită cât e ceasul în bucătărie şi mama mă admonestează a doua zi!

— Ştiu că ţi-e greu! îmi spunea Carmen, dar nici ea nu mai credea că se poate schimba ceva la mine acasă. Eu nu sunt din Bucureşti – spunea Carmen –, stau în gazdă, o duc prost cu banii, dar parcă mi-e mai bine decât ţi-e ţie pe Calea Victoriei a ta!

În mijlocul anului şcolar am fost trimisă de şcoală la raionul Uniunii Tineretului Muncitor, care era aproape de Piaţa Romană şi de casa noastră. Să ajut acolo secţia cultural-artistică, să organizăm manifestări culturale în fabrici, şcoli şi întreprinderi. Şeful secţiei, tovarăşul A., era genul de om care ştia să tune şi să fulgere, ceea ce pentru o funcţie ca a lui nu era nepotrivit în acele vremuri.

Avea o faţă închisă la culoare şi plină de cicatricile lăsate în copilărie de o boală molipsitoare, ceea ce mi-a amintit de faţa Gherghinei.

Tocmai tuna şi fulgera, tronând la o masă lungă, la care stăteau înşiraţi colaboratorii secţiei. Ca de obicei, ajunsesem mai târziu, după ce începuse şedinţa. M-am căznit să mă fac cât mai mică, să nu fiu luată la ochi. M-am aşezat pe singurul scaun liber. Tovarăşul A. nu mă observase, el era preocupat doar de articularea sunetelor pe care le scotea pe gură ţipând. Ce sarcini pusese partidul în faţa noastră, ce este important pentru partid şi pentru clasa muncitoare şi cum să se oglindească toate astea în manifestările culturale pe care le vom organiza împreună în acel an. Şi muştele pot muri aici de plictiseală – îmi spuneam. Dar nu! Deodată muştele au încetat toate să moară. Nu mai

rămăsese nici urmă de plictiseală. Schimbare totală, ca atunci când treci de pe un post de radio pe altul, cu muzică bună. Vocea tovarăşului A. nu se mai auzea. Lângă mine stătea un tânăr care mă privea şi-mi zâmbea din priviri. Ştefan. Am început să vorbim atât cât se putea, ca să nu atragem atenţia.

— Ştii ce face A.? îmi şopti noua mea cunoştinţă. Are un obicei – de câte ori îl cheamă cineva la telefon spune la sfârşit: „Să trăieşti, tovarăşe!“ Închide telefonul şi adaugă (când nu mai poate fi auzit): „100 de ani cu faţa la perete!“

M-am stăpânit cu greu să nu izbucnesc în râs.

— Crezi că aşa mi-o fi spus şi mie: „Să trăiţi, tovarăşa Riri, 100 de ani cu faţa la perete“?

— Dar ce, ai vorbit cu el la telefon?

— Nu! Am vrut să mă laud.

La terminarea interminabilei şedinţe, Ştefan m-a condus acasă. I-am explicat de ce trebuie să ne despărţim cu mult înainte de intrarea în blocul meu: ca să nu fiu văzută cu un băiat!

— Dar ai 16 ani! s-a mirat.

— Nu pentru mama. Mama are principiile ei şi e încăpăţânată. Nu reuşesc s-o conving! La mine nu vin băieţi, nu telefonează băieţi, nu se fac ceaiuri.

— O să-mi subţiez vocea şi o să te caut la telefon!

— Nu pari să fii în stare să-ţi subţiezi vocea! m-am auzit spunându-i.

Am mai vrut să adaug ceva şi nu am reuşit. Mă reîntorsesem la ceaiul dansant de la Angi, când răspunsesem prosteşte doar cu *da* sau *nu*, paralizată de privirea mamei de după perdeluţă.

Băieţii fac fetele să sufere – îmi tot spunea mama, iar eu nu voiam să depind de ei ca să mă facă pe urmă să sufăr. De la o vreme îmi impusesem o regulă: după o singură întâlnire sau două – îmi plăcea să fiu complimentată, să fiu privită cu admiraţie – refuzam următoarea întâlnire. Nu ştiam de ce mă simţeam bine făcând

asta. Le răzbunam pe fetele care devin jucării în mâna bărbaţilor şi sunt părăsite după ce rămân gravide? Oare rămăsesem închisă mental în camera mea, oare numai acolo eram în siguranţă? Oare numai acolo nimeni nu-mi putea face vreun rău, în camera mea, printre cărţile mele – supusele mele? Îmi era frică de un străin care-mi putea face rău dacă îl încurajam să nu-mi mai fie străin?

Poate fusesem prea preocupată de bătălia mea ca să fiu lăsată în pace şi nu avusesem timp să descopăr cine sunt de fapt, să ştiu ce simt, să respect ceea ce simt. Până atunci, ca de multe alte ori în viaţa mea ulterioară, m-am dirijat după un model pe care mi l-am implantat eu însămi în cap. Sclavă a creierului. Aveam un creier domesticit.

A doua zi era duminică. Am stabilit cu Ştefan să ne întâlnim la ora 10 la acelaşi colţ de stradă şi să mergem la şosea.

L-am găsit acolo de parcă nu s-ar fi mişcat din loc de când ne despărţiserăm. Am luat-o prin zăpadă. M-a prins de braţ. Am încercat să-i dau mâna la o parte. Nu am încercat prea tare. Tăceam. Amândoi ne obişnuiam cu prezenţa celuilalt, îi simţeam ritmul şoldurilor prin palton. La şosea m-a luat de mijloc. Niciodată nu mersesem aşa cu un băiat. Mi-a povestit despre el. Avea 19 ani şi venise în Bucureşti la facultate.

— Am să-ţi spun o poveste. E prima oară când o spun cuiva. La 15 ani am cunoscut o fată în clasa mea, în şcoala din Sibiu, şi ne-am îndrăgostit. Părinţii mei sunt săraci, şi fata a fost şi ea crescută cu mari greutăţi, că era orfană de tată de mică. De la 15 ani am fost tot timpul împreună, şi la 18 ani, când am devenit majori, am vrut să ne căsătorim. Familia mea nici n-a vrut să audă, iar mama ei îi găsise un soţ potrivit – directorul unei întreprinderi –, foarte bine situat. „Un om cumsecade care are să scoată familia din sărăcie.“

— Şi? A făcut cunoştinţă cu directorul? am întrebat.

— Nu, fiindcă am decis că suntem deja majori, ne-am dus singuri la primărie să ne căsătorim! Am luat actele necesare, am stabilit o zi de întâlnire pe treptele primăriei, am început să urcăm treptele, urcam şi discutam. Ce vom face după aceea, unde vom merge. Nu puteam sta nici la mine acasă, nici la ea. Nu ne-ar fi primit nici unii. Eu trebuia să încep să învăţ la Bucureşti. Să stau la cămin. Cu ce bani să întreţin o familie? „Nu avem pe nimeni în toată lumea asta decât dragostea noastră“, a spus Maria.

Când am ajuns pe ultima treaptă, am început să ne îmbrăţişăm şi să plângem. Se uita lumea la noi. Ne-am dat seama că nu ne putem căsători. Ni se părea că treptele se clătină sub noi. Că ne prăbuşim. De fapt, nu ştiu de ce-ţi povestesc toate astea, abia te-am cunoscut!

— Poate tocmai de asta! Şi ce s-a întâmplat mai departe?

— Mai departe am coborât treptele primăriei, dar altfel decât le urcaserăm.

— Şi?

— Şi apoi s-a căsătorit cu directorul. Va avea copii care nu vor fi ai mei. Vor semăna cu directorul!

— Îmi pare rău, dar a fost totuşi extraordinar, urcarea treptelor, căsătoria. Aproape că aţi făcut-o. Nu mulţi ar fi suit treptele.

— De când te-am întâlnit, e prima dată când am coborât cu adevărat treptele. Mi-am dat seama că pot trăi şi după Maria.

Nu ştiam ce să spun. Îmi era frică tocmai pentru că întâlnisem pe cineva de care nu trebuia să-mi fie frică. Zăpada îl preschimbase dintr-un băiat brunet într-unul cu părul alb. Se uita la mine zâmbind. Întotdeauna mi-au plăcut bruneţii.

Ne-am aşezat pe prima bancă, peste zăpada de pe ea, şi aşa s-a topit şi gheaţa dintre noi.

— Ce vie eşti, mi-a spus. Tu n-o să mori niciodată!

— Ai să-ţi aduci aminte de mine şi când o să ai 80 de ani?

— Dar nici eu n-o să mor niciodată! 80 de ani vor fi mijlocul tinereţii noastre. Pentru că acum sunt viu. Pentru că acum eşti vie, pentru că dimineaţa asta e tot atât de vie şi de frumoasă ca şi noi…

S-a aplecat şi m-a îmbrăţişat. Ce-o să spună Craiova? ar zice mama mea.

„Există atâta frumuseţe în fiecare început“, mi-a şoptit Ştefan la ureche versurile lui Rilke.

În România acelor ani, cele mai absurde lucruri deveniseră de mult o parte din rutină. În fiecare an, la 1 mai, sărbătoarea internaţională a muncii, la 23 august, eliberarea României de către sovietici, şi la 7 noiembrie, aniversarea revoluţiei din 1917, în funcţie de un protocol respectat riguros, toate întreprinderile, instituţiile, şcolile din Bucureşti pregăteau pancarte cu lozinci, multe steaguri roşii şi mult mai puţine steaguri tricolore. Se ţineau adunări pregătitoare şi se indica tuturor locul de întâlnire în ziua manifestaţiei, la ora 7 dimineaţa, de exemplu. Noi, toţi elevii şcolii sanitare, ne adunăm în apropierea şcolii de pe strada Pitar Moş şi ne îndreptăm spre bulevardul Magheru. Cineva nota toate numele participanţilor şi, la terminarea defilării, la punctele de împrăştiere de lângă lacul Herestrău, se verifica dacă toţi cei notaţi mai sunt prezenţi. Nu aş fi vrut să fiu în pielea unui participant care se evaporase pe drum. De fapt, de frică, nu prea se evapora nimeni. De asemenea, ni se înmânau unora dintre noi steaguri sau pancarte pe care trebuia să le purtăm până la sfârşitul manifestaţiei. Eu fiind înaltă – 1 metru 70, ceea ce era foarte mult faţă de media înălţimii fetelor din acea perioadă – primeam întotdeauna un steag şi mă alegeam cu mâinile amorţite! Pe bulevard ne încolonam câte 12-14 într-un rând şi începeam marşul. Atunci venea un tovarăş şi ne împărţea fiţuici cu texte scrise: lozincile care trebuiau

strigate. La fiecare două, trei rânduri, conţinutul era altul. De exemplu, trei rânduri trebuiau să strige de-a lungul străzilor parcurse: *Trăiască în veci prietenia dintre poporul român şi poporul sovietic!* Următoarele trei rânduri trebuiau să strige în conformitate cu fiţuica primită: *URSS – bastion al păcii e!* Alte trei rânduri strigau altceva, ca lumea să nu se plictisească: *Trăiască Stalin, cel mai bun prieten al poporului român!* Sau: *Trăiască tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej!* Şi aşa mai departe. Fiecare avea scris ce trebuia să strige cu entuziasm, până la răguşeală. Traseul demonstraţiei era foarte lung, „oamenii muncii“ din întreprinderi, şcoli, universităţi veneau din toate colţurile oraşului şi mărşăluiau dinaintea unei tribune foarte înalte (pentru ca duşmanul de clasă să nu poată atenta la viaţa lor). Acolo stăteau „conducătorii mult iubiţi ai poporului muncitor, în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej“. Cei care treceau jos, mii şi mii, îşi fluturau mâinile şi steagurile roşii salutându-i ca pe Caesar Imperator, iar cei care stăteau sus, la tribună, se topeau de plăcere văzând mulţimea imensă care-i iubea şi îşi fluturau la rândul lor mâinile. Dar pesemne că ei nu se alegeau cu mâini amorţite ca mine în lupta cu steagul roşu fluturat cale de 10 kilometri. Zeci de mii de oameni traversau astfel de trei ori pe an tot Bucureştiul, mergând ore întregi într-un ritm lent, purtând steaguri şi pancarde grele în mâini şi strigând lozinci. Culmea manifestaţiei era atinsă când se ajungea în sfârşit în faţa tribunei conducătorilor iubiţi, şi la microfoanele emisiunii de radio se auzea între marşuri vocea crainicului: „*Bucuria spontană* a poporului român umple străzile capitalei“, „Oamenii vor să-şi exprime recunoştinţa faţă de conducătorii lor iubiţi“. De trei ori pe an? Dar cine gândea pe-atunci cu voce tare? Şi spontan?

La toate posturile de radio se transmitea un cântec despre un copil coreean, orfan de război:

„Sunt Wu-Wu-Wing al tău, cel mic / Mi-e foame şi mi-e frig“ – şi tot timpul se vorbea despre războiul dintre Coreea de Nord comunistă – sprijinită de China şi de Uniunea Sovietică – şi Coreea de Sud acaparată de mâinile monstruoşilor imperialişti anglo-americani.

La şcoala noastră, unde erau numai fete, ni s-a spus că baletul şi opera din Coreea comunistă vor da un spectacol în Parcul Herestrău. Împreună cu alte şcoli din Bucureşti, am fost transportate acolo cu autobuzele ca să asistăm la spectacol. A fost într-adevăr un spectacol feeric, de înaltă calitate artistică.

Ţin minte o scenă cu o mamă care-şi pierde copilul într-un bombardament şi, în durerea ei, îşi imaginează că dansează cu el purtându-l prin aer. Dar cel mai mult mi-a plăcut tenorul principal al operei coreene. În primul rând, îl chema *Ri San Ku*, adică avea jumătate din prenumele meu, *Riri*. Era un bărbat de vreo 30 de ani, mai înalt decât ceilalţi actori de pe scenă, şi se părea că unul din părinţii lui nu fusese coreean. Avea o faţă foarte expresivă, iradiind magnetism. Îl găseam chiar frumos. Întotdeauna mi-au plăcut oamenii cu ochi catifelaţi şi pătrunzători, care te privesc transmiţându-ţi un mesaj cu care trebuie să-ţi baţi capul. Când a început să cânte, s-a făcut o tăcere neobişnuită într-un loc cu atâta tineret. Avea o voce extraordinară – mi s-a părut mie şi fetelor din clasa mea. În pauză ne-am dus în spatele arenei să luăm autografe în limba coreeană, lucru atât de neobişnuit.

Îl vedem pe Ri San Ku în picioare, dând autografe. Imediat eu, câteva colege şi Carmen, colega mea de bancă, ne îndreptăm spre el. Deodată Ri se uită la mine de parcă eram singură acolo şi toţi ceilalţi dispăruseră, de parcă ne cunoşteam dintotdeauna. Râdem, află că mă cheamă *Ri-ri*, zâmbeşte. Pe scurt, mă invită şi la celelalte spectacole pe care le dădea în Bucureşti

şi-mi oferă toate florile pe care le primise la acel spectacol. De asemenea, m-a invitat şi m-am dus cu Carmen la o recepţie la Athénée Palace, unde era găzduit cu toată delegaţia.

Trebuie să spun că oriunde m-am întâlnit cu el am fost împreună cu Carmen, îmi închipui că nu prea i-a convenit, dar nu mi-am permis nici un moment să fiu singură cu el. Morala proletară? Mă vedea invizibilul ochi al mamei? Nu, dar aşa mi se părea firesc să procedez la întâlnirile cu un tenor de operă în vârstă de 30 de ani şi coreean pe deasupra!

M-am dus toată săptămâna la teatrele unde avea spectacol: ne punea mie şi lui Carmen câte un scaun printre scaunele pe care erau aşezaţi membrii orchestrei – că locuri libere nu existau în sală – şi cine mai era ca mine şi Carmen? Ne uitam una la alta şi izbucneam în râs! Mi-era frică să nu diluăm muzica orchestrei cu râsul nostru şi să ne dea afară, Ri era pe scenă şi nu ne putea apăra. Totuşi, şi de pe scenă, făcea ce făcea şi-mi trimitea câte o privire acolo jos, unde mă aflam printre muzicanţi! În pauză ne chema pe mine şi pe Carmen în culise. Acolo îmi dădea toate florile şi fursecurile pe care le primise de la admiratori! Ştia limba rusă şi mereu erau traducători prin preajmă. Începuse să mi le descrie pe mama şi pe sora lui din Coreea, pe scurt, eu, care aveam numai 16 ani, nu pot spune că ideea unei căsătorii-aventură şi plecarea în Coreea nu mi-au surâs în surdină, nu degeaba aveam 16 ani şi şaisprezece mii de vise. Era ca şi cum te-ai fi îmbătat. Deşi niciodată nu fusesem beată, mulţi eroi din povestirile citite îmi mărturisiseră nu o dată că se îmbătaseră, aşa că ştiam de la ei ce este beţia. Teoretic. Cu fiecare spectacol în alt colţ al Bucureştiului, eu scaun lângă scaun cu cei din orchestră, Ri San Ku sus pe scenă, cântându-şi ariile, mă simţeam ca o prinţesă, dar una uimită, totul era atât de neaşteptat, neobişnuit, exotic. Comuniştii, războiul

din Coreea, turneul operei din Phenian – şi iată că lumea cenuşie a Bucureştiului din acei ani putea deveni trandafirie. Mergeam peste tot – până şi la şcoală – cu o poezie în cap. Voiam s-o scriu. Nu am scris-o. Dar, dacă aş fi scris-o, s-ar fi numit *Odă neprevăzutului*.

Norocul meu era că spectacolele aveau loc de obicei la matineu, aşa că nu întârziam prea mult acasă. Şi Carmen era fericită: primea în fiecare zi de la mine toate buchetele de flori şi fursecurile pe care mi le dăruia Ri. Că doar nu era să merg acasă şi să mă vadă mama cu maldăre de flori şi de prăjituri dăruite de un tenor coreean! Asta ar fi catastrofat şi o mamă mai obişnuită decât a mea.

În săptămâna în care ne-am văzut zilnic, m-a învăţat literele alfabetului coreean şi cum se spune *I love you* în coreeană: *Nanan saran hamnida*. Totul în prezenţa lui Carmen, pe care cred că o cam detesta. Ne-am despărţit cu o sărutare – prima şi ultima în acest capitol imprevizibil. Dar de data aceasta nu am mai ţinut cont de prezenţa lui Carmen. A fost o sărutare adevărată şi o îmbrăţişare care au presărat şi puţină realitate peste această poveste ireală, în care nu s-a întâmplat nimic şi totuşi s-au întâmplat atât de multe. O singură sărutare. Nu era atunci anul în care Yves Montand cânta: *Tu me fais tourner la tête*?

Pe urmă, Ri San Ku mi-a scris o scrisoare plină de emoţie din Coreea, pe adresa lui Carmen. Mi-a trimis fotografia lui şi fetele din clasa mea au schimbat cuvintele unui cunoscut cântec şi cântau despre Ri care îi scrie lui Riri: „Ochii ei nu poate să-i uite / Chiar de peste multe mări şi ţări.“ Coreeanul Ri San Ku scria pe ruseşte unei fete din Bucureşti, adică mie, care am rugat o colegă refugiată din Basarabia să-mi traducă în limba română: „Precum nişte boabe de mărgăritar picurate peste suflet au fost preţioasele momente petrecute împreună.“ La 16 ani totul e un prilej de minunare. Cam ameţisem după frumosul Ri, dar

acesta era ultimul lucru la care m-aş fi putut aştepta din partea mea: gânduri şi vise stârnite de un reprezentant al Coreei comuniste. Până am plecat din România, în 1960, am păstrat brelocul cu steagul coreean, scrisoarea şi fotografia cu autograf ale lui Ri. Abia atunci, ştiind că nu le pot lua cu mine, le-am rupt şi le-am aruncat. Am avut odată 16 ani – mi-am spus la vârsta de 24. Dar dacă s-ar fi putut scoate atunci din ţară lucruri scrise, fără nici o îndoială că aş fi luat cu mine fotografia şi scrisoarea. Interesant e că nici la 50 de ani, în Israel, nu i-am povestit mamei că, cine ştie, aş fi putut avea copii coreeni! S-ar fi speriat chiar şi atunci că atâta supraveghere ar fi putut să nu dea roade. Sau să aibă ca roade nişte bebeluşi coreeni şi o fiică trăind în Coreea! Deci niciodată mama nu a ştiut că existaseră cândva Ri San Ku şi dorinţa mea de a lua parte la ceva ce aducea a aventură. Dar Ri există şi acum, când am 80 de ani, şi m-a învăţat să spun abia ieri, în urmă cu 64 de ani, cuvintele *Nanan saran hamnida*. Eu te iubesc. Şi îi văd umărul larg, de care nu mi-am sprijinit niciodată capul, deşi aş fi vrut s-o fac, şi văd semnele de întrebare la care nu am răspuns. Ciudate sunt căile Domnului – ar fi spus un preot şi mi-ar fi dat ca penitenţă să postesc. Încă o dată, ca în acea grevă a foamei de la 16 ani. Dar evreii nu se spovedesc!

1952

Toată vara bunica a fost bolnavă. Avea cancer şi stătea la pat. Nu suporta bine morfina şi prefera să îndure durerile fără să apeleze la acest medicament. Străbăteam cu mama zilnic toată Calea Victoriei până pe Strada Cazărmii, ca s-o vedem şi să-i ducem de mâncare. Totdeauna bunica fusese slabă şi scundă, dar acum părea şi mai măruntă, obrajii îi erau palizi, însă aproape că nu se văita, în ciuda durerilor. Era o femeie curajoasă. Pe peretele de lângă pat se afla tabloul

cu fotografia-pictură a singurei ei fiice, Sylvia Aberfeld, cea rămasă tânără şi frumoasă. Stând în pat, o privea tot timpul. Poate că îşi lua rămas-bun a doua oară de la ea. Poate spera că o va reîntâlni.

— Ririca, ce greu e să te desparţi de cei care-ţi sunt dragi, mi-a spus bunica într-o dimineaţă.

A doua zi, la 30 august 1952, a murit şi a fost înmormântată la Cimitirul Giurgiului, lângă bunicul Heinrich şi lângă Sylvia cea de 21 de ani. Se despărţise de noi, dar se dusese lângă tatăl copiilor ei şi lângă unica sa fiică.

În septembrie a început iar şcoala şi prima oră a fost de limba rusă. Predarea limbii ruse în toate şcolile din România se făcea de cadre fără pregătire profesională adecvată şi foarte puţine texte din manualele de uz erau folositoare. Puteai să studiezi rusa câţiva ani, dar să nu ştii să ceri lucruri elementare în ruseşte, într-o prăvălie oarecare.

Pentru noi însă, această frumoasă limbă reprezenta doar o limbă impusă de comunişti, se suprapunea cu importarea prin forţă a sistemului comunist în România şi voiam numai să trecem cu bine examenele, dar nu s-o învăţăm. Dat fiind că nivelul celor care ne predau limba rusă era scăzut, nu era greu să-i păcălim, să scriem cu un creion subţire peste textele din cărţi traducerea în limba română şi să dăm impresia că ştim lecţiile.

În clasa mea preda o profesoară foarte drăguţă şi bună, dar atâta tot. La această primă lecţie de după vacanţă, ne-a spus: „Inspectorul care a venit anul trecut de la minister mi-a cerut să facem şi conversaţie la începutul fiecărei lecţii.“ Cum eram prima în catalog – Aberfeld –, mă scoate la tablă.

— Riri, hai să facem conversaţie. Ce film ai văzut în ultimul timp? Dar să-i traduci titlul în limba rusă!

Am început să caut febril un titlu de film, dar orice titlu îmi reaminteam îmi era imposibil să-l traduc. Şi după câţiva ani de rusă – la fel ca tot

restul clasei – nu ştiam decât alfabetul. Deodată mă inundă fericirea. Întotdeauna există o soluţie, numai că trebuie s-o găseşti, spunea tata.

— Am văzut filmul *Ruslan şi Ludmila*!

— Şi ce ţi-a plăcut cel mai mult din film?

Iar eram disperată, nu ştiam să leg două vorbe, d-apăi fraze despre film. Deodată mi-a venit din nou o idee salvatoare.

— Cel mai mult mi-a plăcut Ruslan!

— *Ocen haraşo*!

Am făcut conversaţie cum a cerut inspectorul, a spus tovarăşa profesoară de limba rusă, drăguţa de ea.

În restul anului, toate fetele scoase la tabla în ordine alfabetică au fost întrebate înaintea lecţiei dacă au văzut un film, iar răspunsul lor a fost *Ruslan şi Ludmila* şi că ceea ce le-a plăcut cel mai mult din film a fost, bineînţeles, Ruslan. Am făcut conversaţie cum a cerut inspectorul! spunea iar şi iar, fericită, tovarăşa profesoară. Pavată cu bune intenţii.

Anii de şcoală sunt plini de semnificaţii şi par foarte lungi. Din viaţa mea de 17 ani petrecusem ultimii opt, adică mai mult de jumătate, după Cortina de Fier. De ani de zile, şi aceştia erau tocmai anii mei de dezvoltare, anii mei de întâlnire cu lumea, nu mai venea nici un străin în România, nu se mai putea pleca din România. „Au venit noaptea şi l-au luat“ era una dintre cele mai răspândite veşti pe care şi le dădeau oamenii, iar cei care nu erau arestaţi se simţeau potenţial arestaţi, vinovaţi fără vină. Ziarele nu scriau nici un rând de informaţie veritabilă, librăriile erau pline cu cărţi de propagandă în favoarea raiului socialist.

Am văzut odată un film la cinematograful Scala. Îl ţin minte în amănunt. Miezul nopţii. O bancă într-un parc. Pe bancă, un tânăr şi o tânără. Stau unul lângă altul. Nu mai e nimeni în parc în afară de ei. Pe cer, lună plină. Şi atunci, tânărul îi spune

iubitei sale: „Draga mea, astă seară nu te sărut, căci am văzut la prânz, la gazeta de perete a uzinei, că ai lucrat numai la şase războaie de ţesut în paralel, şi nu la paisprezece, ca lucrătoarele stahanoviste. Dar dacă mâine vei deveni fruntaşă în producţie, da, atunci mâine ne vom săruta şi voi fi mândru de tine.“ E de mirare că ţin minte şi cinematograful unde am văzut acest film, model de realism socialist în cinematografie? Minciuna nu stătea cu regele la masă, ca în celebra poezie a lui Vlahuţă, ci era ea însăşi Majestatea Sa Minciuna, o regină crudă şi hidoasă, cocoţată la domnie după bunul său plac. Totul era o minciună, de vreme ce revolverul – vizibil sau nu – era îndreptat spre tine, cel încă nearestat. Armata sovietică şi comuniştii care înhăţaseră regimul în mâini erau peste tot. Şi pereţii puteau avea urechi. Trebuia să înveţi regulile şi să jonglezi cu ele de parcă erau nişte mingi. Să repeţi ca un papagal cuvintele noului dicţionar răsărit ca din pământ, înmânând false certificate de valoare şi legalitate. Să arăţi public că, bineînţeles, crezi în ceea ce nu crezi, să supravieţuieşti în condiţii de moarte spirituală şi morală. Să lupţi ca să găseşti de mâncare, să te gândeşti cum să nu baţi la ochi şi cum să te strecori de azi pe mâine. Să fii un amărât în mod cronic şi discret. Un amărât viu pe jumătate mort.

Eu, care crescusem într-un astfel de regim, credeam că e cea mai bine organizată dictatură din lume, că nu există nici o breşă de scăpare, dovadă că în Uniunea Sovietică oamenii nu mai aveau nici o speranţă într-un alt viitor încă din 1917. Totuşi mă miram cum de-au reuşit să închidă atât de ermetic o ţară ca România şi cum toţi îşi recitau în public, ca nişte copii buni, lecţiile de căţeluşi cuminţiţi. Iar acasă, ca să poată vorbi între ei, oamenii dădeau tare aparatele de radio. Ca să-i bruieze astfel pe eventualii ascultători de pe partea cealaltă a peretelui. Da, la 17 ani, credeam că trăiesc într-o dictatură originală, unică, fără

pereche în istorie, până când unchiul meu Virgil Montaureanu ne-a împrumutat o carte. El, care fusese renumitul librar al secţiei de cărţi a magazinului „La Fayette“, avea acum, la intrarea unei clădiri, o cămăruţă de reparat stilouri! O ducea foarte greu, dar rămăsese acelaşi om cu frumuseţe de aristocrat şi emanând spiritualitate. Din surse neştiute, Virgil mai reuşea să facă rost de câte o carte bună venită de peste hotare şi s-o treacă din mână în mână pe la prieteni.

Am început să citesc cartea adusă de unchiul Virgil şi nu am putut-o lăsa din mână. Era cartea lui Stefan Zweig, terminată în aprilie 1936, *Castellio contre Calvin, ou Conscience contre violence*[1].

1. Publicată recent (Humanitas, 2016) sub titlul *Lupta în jurul unui rug. Castellio împotriva lui Calvin*, trad. din germană de E. Marghita. (*N. ed*.)

Zweig a scris această carte descriind dictatura lui Calvin în Geneva, dar s-a referit de fapt la dictatura fascistă în plină ascensiune în acei ani în Germania. Iar eu o citeam la Bucureşti în 1952 şi aveam impresia că Zweig descrie, în toate amănuntele ei, dictatura comunistă din acea perioadă a vieţii mele. Dictatura pe care, până la citirea cărţii, o crezusem unică atât în creativitatea ei diabolică, cât şi în închiderea ei ermetică faţă de orice posibilitate de evadare. Şi iată ce scria Zweig despre dictatura lui Calvin: „Datorită unei formidabile tehnici de organizare, Calvin a reuşit să transforme un oraş întreg cu mii de cetăţeni, până atunci liberi, într-o rigidă maşinărie de ascultare oarbă; a izbutit să nimicească orice tendinţă de independenţă, să acapareze orice libertate de gândire, aservind-o numai şi numai doctrinei sale.“[2]

2. Ed. cit., p. 12. (*N. ed*.)

Dacă înlocuiai numele lui Calvin cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, asemănarea cu România era perfectă.

Sebastian Castellio, un erudit şi un idealist, care trăia sărac lipit pământului în afara zidurilor Genevei, s-a revoltat contra condamnării la arderea pe rug a lui Michel Servet, omul care descoperise circulaţia sângelui în organism. Castellio a avut curajul să scrie în acei ani: „A ucide un om nu înseamnă niciodată a apăra o doctrină, ci înseamnă a ucide un om.“[3] Deşi şi-a dat seama că în lupta contra lui Calvin este de fapt ca o musculiţă faţă de un elefant, Castellio a îndurat toate persecuţiile, şi-a riscat viaţa şi a scos la lumina tiparului noi şi noi pamflete contra lui Calvin. Numai o moarte prematură l-a scăpat de exil sau de execuţie, iar opera i-a fost interzisă, arsă, distrusă şi astfel numele celui care înainte de Hume şi Locke a predicat toleranţa în Europa – scrie Zweig – a fost uitat, de parcă tratatul lui Castellio *Traité des hérétiques* nu ar fi fost tipărit niciodată.

3. Ed.cit., p. 20. (*N. ed.*)

Cât de exact a putut rezuma Zweig în 1936 situaţia din România anilor ’50: „Dacă într-un organism statal fiecare cetăţean trebuie să se aştepte oricând să fie anchetat, cercetat, condamnat; dacă ştie că fiecare acţiune a sa şi fiecare cuvânt rostit sunt urmărite permanent de invizibile căutături iscoditoare; dacă la orice oră din zi şi din noapte uşa casei se poate deschide brusc pentru percheziţii – atunci nervii cedează treptat. Se naşte o spaimă colectivă căreia îi sucombă încetul cu încetul până şi cei mai curajoşi.“[4] Iar la sfârşitul cărţii, Zweig scrie: „Toate ideologiile şi izbânzile vremelnice se sfârşesc odată cu epoca lor: numai ideea libertăţii spirituale, care domneşte peste toate celelalte idei şi nu poate fi biruită de nici una, revine veşnic, fiindcă e veşnică precum spiritul.“[5]

4. Ed. cit., p. 68. (*N. ed.*)

5. Ed. cit., p. 216. (*N. ed.*)

Citeam şi aproape plângeam. Pentru mine, aflată în cuşca unui astfel de regim, să citesc o asemenea carte în acei ani, în acea cuşcă, a fost ceva de nedescris, ceva care m-a tulburat profund, m-a influenţat, mi-a dat speranţă. Mai existaseră asemenea dictaturi, exact la fel ca şi cea comunistă. Şi dictaturile s-au sfârşit de-a lungul istoriei. Mai devreme sau mai târziu, dar s-au sfârşit.

E greu pentru un cititor de azi să-şi imagineze România lui Gheorghiu-Dej. Să-şi imagineze că citeşte această minunată carte a lui Zweig aflându-se în România lui Gheorghiu-Dej. Nepreţuitul dar al acestei cărţi a fost speranţa – în plină teroare a dictaturii – că dictatura se poate destrăma într-o bună zi.

1960

Odată ajunsă în Israel, prima carte pe care am vrut s-o cumpăr din librării sau anticariate a fost *Castellio contre Calvin*. Nu am găsit-o, şi atunci am comandat-o din străinătate. După două luni ţineam în mâini cartea republicată în 1949 în Elveţia, la Editura Grasset. Am recitit-o – era aceeaşi carte scrisă cu sânge de Stefan Zweig în perioada grea de instalare a nazismului. Am recitit cartea acum, când trăiam într-o lume liberă. Nu am mai tremurat citind-o. Am citit-o la rece într-o ţară în care nimănui nu-i păsa ce citesc. Reciteam o carte foarte bună. Aşa cum ştia să scrie Zweig. Dar o citeam altfel. Cartea rămăsese aceeaşi. Eu devenisem o fiinţă neîncercuită de gratii invizibile. Neexpusă la explozie lăuntrică.

1953. Începutul anului

Ca de obicei, trebuie să petrec Revelionul într-un restaurant cu părinţii mei şi prietenii lor. Am 17

ani şi jumătate, toţi tinerii care-mi sunt prieteni se întâlnesc acasă la unul dintre ei să sărbătorească sosirea noului an. Tinerii cu tinerii. Ca de obicei, mama nu-mi dă voie. „Nu-ţi permit, vii cu noi!“ spune. „Mai bine rămân acasă cu Pică!“ Dar nu m-au lăsat acasă cu Pică.

Restaurantul era foarte frumos amenajat, cu vâsc sub lămpi şi cu lampioane. La mese numai oameni veseli. Aveam rezervată o masă de treisprezece persoane. Adică şase perechi de adulţi şi eu, a treisprezecea. Prietenii părinţilor aveau şi ei copii, unii de vârsta mea, dar era de la sine înţeles că nici un copil de vârsta mea nu ar fi venit cu mama şi cu tata la Revelion.

Ne-am aşezat în jurul mesei, nu auzeam nimic şi nu ţin minte nimic din discuţiile celor mari. Ochii mei rămăseseră aţintiţi la masa vecină, unde stăteau tineri de vârsta mea, veseli, degajaţi, râzând împreună. Din când în când, dansau unii cu alţii. Eu mă simţeam din ce în ce mai ridicolă şi mai neajutorată printre oamenii de la masa noastră. Nici măcar un singur lucru din ce spuneau nu mă interesa. Se distrau de minune, glumeau şi făceau remarci în legătură cu mâncarea. Ca de exemplu: „Ce sarmale extraordinare! Ai gustat lacherda?“ Unul dintre prietenii tatei era avocat şi a povestit despre un proces la care tocmai pledase. El şi frumoasa lui soţie erau evrei unguri, şi atunci când orchestra a intonat un ceardaş le-au dat lacrimile. Întotdeauna mi-a fost greu să înţeleg de ce există un patriotism unguresc neobişnuit de puternic la evreii unguri, supravieţuitori într-o ţară în care evreii au avut atât de mult de suferit.

Între timp, tinerii de la masa alăturată dansau şi fredonau melodiile lansate de orchestră. Aveau 17, poate 18 ani. Eu aveam cel puţin o mie! M-aş fi întors în camera mea şi la Pică. Dar nu se putea. La masa noastră toţi aşteptau venirea noului an! Încă un minut! Şampanie în cupe, aşa să ne fie tot anul!

„Ririca, la mulţi ani!“ m-au sărutat părinţii la ora douăsprezece.

Ne-am aşezat din nou. Parcă eram bătută în cuie. Tinerii de la masa de lângă noi râdeau, dansau, se priveau şi se atingeau ca din întâmplare. Mie – aşezată la masă între oameni mari – începuseră să-mi curgă lacrimile pe obraji. Nimeni nu a băgat de seamă. Tristă sosire, 1953!

Şedinţa UTM din Parcul Stalin

Într-o zi ne-au dus cu autobuzele, pe noi şi pe alţi elevi din şcolile Bucureştiului, în amfiteatrul din Parcul Stalin. Acolo am asistat la o scenă tristă şi degradantă, pe care numai comuniştii o puteau regiza. Au vorbit despre Ana Pauker, au înfierat-o. În februarie Ana fusese arestată, cu binecuvântarea tătucului Stalin. O reuşită a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Ştiam de la Tommy Surany că fiica Anei Pauker, Maşa Pauker, şi soţul ei erau la Facultatea de Electronică, în acelaşi an cu el. La masa prezidiului adunării din Parcul Carol tocmai fusese adusă Maşa. „Dăm cuvântul tovarăşei Maşa Pauker!“ au spus.

Şi Maşa a vorbit împotriva mamei ei, care făcuse grave greşeli – spunea lecţia pe care i-o dictaseră s-o recite – şi că ea, Maşa, fiica ei, o înfierează pentru greşelile comise, se dezice de ea.

Acesta a fost preţul rămânerii ei în universitate. Un preţ degradant, dar pe care mulţi alţii aflaţi în situaţia ei l-ar fi plătit. Nu e exclus să fi făcut asta şi îndemnată de propria ei mamă, înainte de a fi arestată.

Ce lume tristă şi abjectă mi se părea lumea comunistă! Trăiam acolo. Devenise lumea mea. Făceam parte din mascaradă.

(Mai târziu Maşa şi soţul ei, ajunşi în Franţa, au devenit proprietarii unei mari întreprinderi electronice şi multimilionari.)

În acele zile circula o anecdotă:

În celula unei închisori au fost aduşi trei deţinuţi care nu se cunoşteau între ei.

Se uitau curioşi unul la altul şi erau interesaţi să afle de ce fusese arestat fiecare.

— Eu am fost arestat – spuse primul – pentru că, în urmă cu un an, l-am vorbit de rău pe Vasile Luca!

— Eu – zise al doilea – am fost arestat pentru că, în urmă cu o lună, l-am vorbit de bine pe Vasile Luca!

— Daţi-mi voie să mă prezint – zise al treilea –, eu sunt Vasile Luca!

Martie

Lucrurile importante au loc de obicei din întâmplare. Alegerile noastre par şi ele lipsite de importanţa pe care o pot căpăta în realitate. La acel 1 martie 1953 am fost invitată la trei petreceri de Purim. Două mă atrăgeau foarte tare, cunoşteam acolo pe toată lumea, ceea ce era plăcut pentru o fostă timidă ca mine. Şansa să merg la a treia petrecere era nulă, în a treia societate o cunoşteam doar pe Nelly şi mereu îi spuneam că nu pot înţelege cum de a ales un grup în care băieţii erau cu numai trei ani mai mari decât fetele, adică „nişte copii“. Sunt încă nesiguri pe ei şi vor să facă pe grozavii – îi spuneam lui Nelly. În ultima clipă mi-am schimbat hotărârea. A fost de fapt o hotărâre care mi-a deschis un anumit parcurs de 27 de ani de viaţă. M-am decis într-o doară. M-am gândit că Nelly e cea mai bună prietenă a mea şi nu e frumos să-i refuz de atâtea ori invitaţia de a veni în societatea prietenilor ei. Mă sacrific şi eu o dată, mi-am spus, şi deja regretam decizia, că nu mă duc la ceilalţi pe care îi cunoşteam de mult. Purimul fiind o sărbătoare la care lumea vine mascată, am găsit într-un cufăr al bunicii o rochie aruncată acolo de vreun sfert sau vreo jumătate de veac. Era de catifea neagră, cu un decolteu adânc în spate şi exact pe măsura mea. Arătam bine şi să

arăt bine îmi dădea curaj, asta fiind totdeauna cea mai bună armă a mea contra timidităţii care îşi mai scotea din când în când capul, ca un şarpe al trecutului. Stăteam foarte aproape de clădirea în care avea loc petrecerea, dar am căutat să scurtez cât pot drumul, aproape alergam pe stradă de frică să nu mă întâlnesc cu vreo cunoştinţă. În acel an, 1953, să mergi pe stradă cu o rochie lungă care-ţi iese de sub palton, parcă ţipând: „Sunt de pe vremurile burghezo-moşiereşti“ – era ceva inimaginabil. Am urcat scările ţinându-mi rochia lungă cu mâna şi am sunat la uşă. Mi s-a deschis, şi restul uşilor s-au deschis deja automat, în continuare, ani şi ani şi ani. Ca nişte oglinzi care se reflectă unele în altele, aproape la infinit. Dar nu bănuiam ceva care stătea să înceapă, care aştepta la rând. Atunci venisem pentru acea seară. Credeam că va fi doar acea seară. Că voi uita anul şi data. Că va fi doar una dintre multe alte seri.

Petrecerea era în toi. Fiecare era ocupat cu activitatea sa momentană fără să-i pândească pe nou-veniţi. Dansau.

Ar trebui să ştiu şi eu să dansez, mi-am spus. Ar trebui să ştiu să beau vin, ar trebui să am gânduri spumoase şi superficiale, ar trebui să gândesc altfel, să nu gândesc, să nu am complexe, ar trebui să fiu ceea ce nu sunt. Să nu privesc dintr-o parte la mine însămi, ca un spectator, să nu ridic perdeluţa şi s-o văd pe mama uitându-se la mine. Cât de în largul lor se simt dansatorii – mă gândeam –, par în largul lor ca nişte peştişori în ocean.

Dar n-am apucat să rotesc mai departe caleidoscopul acestor gânduri în cap, fiindcă imediat un băiat drăguţ, înalt, smead, slab şi cu sprâncene groase m-a invitat la dans. „Nu ştiu să dansez!“ i-am spus. „Nici eu!“ mi-a răspuns. Şi aşa, cum nu ştiam nici unul să dansăm, am rămas împreună până în 1980. De fapt, numai după 1980 am învăţat să dansez. Cu alţii. Până acum dansul e

una dintre cele mai mari plăceri ale mele şi pot dansa în neştire ore întregi. Există atunci pentru mine numai ritmul şi muzica, orice altceva din univers dispare. Când dansezi crezi că vei trăi veşnic, eşti cu adevărat viu.

Dar să nu anticipez. Atunci nu eram încă ceea ce am devenit. *Vie*. Sau nu ştiam să devin ceea ce subconştientul meu ştia că sunt. Când am dansat prost, cavalerul meu şi-a petrecut mâinile peste spatele meu expus deasupra decolteului. Când m-a condus acasă, nu a cerut permisiunea şi şi-a petrecut braţul pe după mijlocul meu. La prima întâlnire, când am întârziat (cum făceam de obicei) nu m-a aşteptat (cum făceau toţi ceilalţi băieţi mai mari decât el, care mă răsfăţau şi mă aşteptau şi câte o oră întreagă). Mi-a plăcut tocmai faptul că nu mă răsfaţă. Mi-a plăcut că avea simţul umorului. Mi-a plăcut că-mi aducea în nări mirosul de portocale din Israel, dat fiind că el apucase să facă parte dintr-o organizaţie sionistă de tineret, înainte de a fi desfiinţată de comunişti, şi ştia multe despre Eretz Israel cel inaccesibil nouă. Dar poate că ne plac cel mai mult cei despre care nu ştim de ce ne plac. Şi care sunt atât de diferiţi de noi, încât trebuie tot timpul să fim activi, încordaţi, să exersăm un fel de gimnastică a acomodării.

În tot cazul, Titel ne-a invitat peste câteva zile, într-o vineri, la el acasă. Era ca şi cum făceam deja parte din grup şi această imediată apartenenţă m-a bucurat. În ziua de vineri – era 5 martie 1953 – m-am dus cu tot grupul pentru prima oară la locuinţa lui de pe strada Ionescu Gion 4. Când am intrat în apartament am fost şocată. Ştiam că toţi tinerii din grup au exact părerile mele şi ale părinţilor mei despre comunism. Ştiam că Titel fusese în Hashomer Hatzair, organizaţie sionistă, şi că are rude în Israel. Însă, tronând pe perete lângă masa din sufragerie, mă izbeşte o acuarelă înrămată reprezentându-l pe Stalin. Nu mai înţelegeam nimic. Dacă în acele vremuri portretul lui Stalin

era expus obligatoriu în întreprinderi, instituţii, şcoli şi universităţi, nu era deloc obişnuit să-i vezi chipul pe perete, într-o casă particulară.

— Ce caută ăsta aici? l-am întrebat pe Titel aproape brutal.

— Tatăl meu este cel mai fricos om din România. A activat în Partidul Social Democrat şi şi-a văzut mulţi prieteni şi colegi de acolo băgaţi la închisoare. Ţine poza lui Stalin şi acasă în speranţa că va fi lăsat în pace şi că o să i se ierte păcatele tinereţii. Cine s-a fript cu ciorbă suflă şi-n iaurt!

— Spune-mi, Titel, tatăl tău e acasă acum?

— Nu, părinţii mei pleacă întotdeauna când îmi invit prietenii.

— Splendid! am spus. Până una-alta, îl întorc cu faţa la perete, că doar nu vrei să „ciugulim“ cozonac sub privirea lui Stalin?

Şi fără să mai cer voie, deşi eram pentru prima oară în casa lui, am apucat tabloul lui Stalin şi l-am întors cu faţa la perete. Era în jurul orei 9 seara. Cât am petrecut noi acolo, Stalin a stat, sărăcuţul de el, cu faţa la perete.

A doua zi au anunţat la radio că marele Stalin, părintele popoarelor şi soarele omenirii, a dat ortul popii, lung prilej – o săptămână – de a se transmite muzică simfonică clasică de dimineaţă până seara, o binemeritată desfătare pentru urechile noastre. O pauză de la lecţiile de îndoctrinare prin radio şi de la lupta pentru pace şi socialism.

De fapt, Stalin murise cu o zi înainte, exact la 5 martie, în jurul orei 9 seara, exact când îl întorsesem cu faţa la perete. Pe-atunci nici nu ştiam ce înseamnă practica *voodoo*. Am făcut-o fără să ştiu că există! Aşa cum burghezul lui Molière făcea proză.

Toţi prietenii lui Titel mi-au reproşat că nu l-am întors cu faţa la perete mai devreme, cu mulţi ani mai devreme.

— Păi dacă nu vă cunoşteam pe voi şi nici această casă cu Stalin în sufragerie! m-am

justificat.

Iunie–iulie

1953 a fost şi anul când am terminat şcoala. Am scris, speriată, nişte versuri:

„Sfârşit de şcoală şi-nceput de viaţă / Pe ce cărări tu paşii-mi vei purta / Şi câte vise făurite-acuma / De aspra-ţi realitate s-or sfărma?“

Eram speriată ca voi îmbătrâni cu zborul îngrădit de închisoarea comunistă. Gratiile nu erau vizibile pentru mine, dar le simţeam atât de concret. Mai eram speriată şi că mă voi schimba cu trecerea anilor. Nici măcar nu-mi trecea prin cap atunci să fiu îngrijorată că-mi vor apărea riduri, eram însă foarte preocupată şi îngrijorată că voi îmbătrâni pe dinăuntru şi voi semăna cu bătrânii de 40 de ani plus, vârsta părinţilor mei şi a prietenilor lor, că voi avea preocupările lor şi felul lor de a gândi. (Slavă Domnului, când scriu aceste rânduri, am împlinit nu 40, ci 80 de ani şi deocamdată o astfel de nenorocire nu mi s-a întâmplat, nu simt pe dinăuntru nici o întrerupere în vârtejul gândurilor. „Ce tânără am îmbătrânit!“am scris într-o poezie – şi pe bună dreptate.)

1953 a fost şi anul când am luat una dintre cele mai grele hotărâri din viaţa mea: să abandonez înscrierea la o facultate umanistă şi să mă îndrept spre o facultate ştiinţifică. Scriam poezie de la nouă ani. Literatura, beletristica, filozofia, actoria şi regia de cinema erau domeniile care mă atrăgeau cel mai tare de când mă ştiam. De-a lungul anilor de şcoală fusesem considerată cea mai bună la literatură, organizam serbările în şcoală, compuneam texte, primii bani îi câştigasem la 15 ani pentru o filmare, aşa cum am scris mai înainte, jucam într-un teatru de amatori. Dar ca şi mai târziu în viaţă, deşi capul meu plutea în nori, un picior îmi rămânea puternic proptit pe pământ.

A trebuit să-mi dau seama de faptul că regimul comunist elimina din materia studiată în facultăţile

umaniste pe cei mai însemnaţi autori şi gânditori dacă aceştia nu slujeau propagandei. Sau îi comenta complet deformat de o critică vulgar-sociologică, pe care trebuia s-o reciţi ca un papagal la examene. Nu erai încurajat să gândeşti, ci să repeţi slogane învăţate pe dinafară. În ultimul an, la filozofie, se studia nesfârşitul şir de volume al operelor lui Stalin. *Opere* – aşa se numeau. Îmi povestea un prieten de la filozofie că li s-a dat o temă: „Dezvoltaţi ce a spus tovarăşul Stalin despre colectivizarea agriculturii într-o anumită carte“, dar în acea carte generalissimul scrisese o singură frază despre agricultură. Cu alte cuvinte, trebuia să cunoşti la perfecţie fiecare pagină din cărţile lui Stalin, ca să nu mai intrăm în micul amănunt al legăturii îndoielnice dintre filozofie şi agricultura comunistă. Pare aproape incredibilă această mascaradă din facultăţile umaniste de pe vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, dar scopul evident al acestor facultăţi era de a fabrica propagandişti în serie, în serviciul îndoctrinării comuniste.

În ultima clipă înainte de admiterea la facultate, m-am decis, cu multă strângere de inimă şi mai ales datorită acelui picior al meu care stătea ancorat de pământ, să schimb direcţia şi să mă înscriu la o facultate ştiinţifică. Şi acolo se făcea – de două ori pe săptămână – o oră de marxism-leninism, dar în rest nu puteau descrie, de exemplu, oasele prin prisma exploatării osului de către os.

Am ales medicina la întâmplare, nici o facultate ştiinţifică nu mă ademenea, dar voiam să am o diplomă universitară ca să primesc o leafă sigură când termin facultatea. Mă vedeam un medic neînsemnat sau un modest architect sau un mediocru inginer, fiindcă nu credeam că poţi reuşi într-un domeniu care nu-ţi place, care nu te interesează, pentru care nu eşti dotat.

Toată vara am învăţat pentru admiterea la medicină şi nu mi-a fost uşor, mai ales că mă

vedeam des cu Titel – în timpul săptămânii – şi cu prietenii cu care „l-am omorât pe Stalin“ la sfârşit de săptămână. Am scris şi o poezie despre o noapte de vară în care „Luna-ţi priveşte curioasă prin casă / Că nu te lasă-a învăţa ce-i pasă? / Într-o noapte de vară / Ridici mâna ca să prinzi caldă în ea / Cea mai luminoasă a cerului stea / Dar e aievea-aproape ceea ce vrem a avea?“

În fiecare săptămână grupul se întâlnea în casa unuia dintre noi, cu o singură excepţie: la mine acasă. Deşi aveam un apartament foarte încăpător, la mine nu se putea veni. Băieţi la mine acasă?!

Dintre casele prietenilor în care ne adunam duminicile, nu pot să nu-mi reamintesc apartamentul fraţilor Moni şi Nori Lupu şi al familiei lor. Mama Bluma Lupu era prototipul unei *idische Mame*, scundă, rotunjoară, religioasă, una dintre acele femei pline de bunătate, pe care nu ţi le poţi imagina cum arătaseră înainte de deveni mame de familie, de parcă se născuseră deja în vârstă de 40 de ani şi mame. Dar Bluma era şi foarte activă ca sionistă, stătuse din cauza asta în închisoare o bună bucată de timp. De ce ţin minte apartamentul? Pentru că, atunci când am intrat în grupul care devenise şi al meu, am aflat că apartamentul familiei Lupu, în care vieţuiau în trei camere patru persoane, a trebuit să fie împărţit cu încă o familie, o familie complet străină. Fapt este că de ani de zile nu se construise nimic în Bucureşti, populaţia, în creştere, nu avea unde să stea. Pe locul caselor dărâmate de bombardamente în timpul războiului se amenajeau grădiniţe. Apăruse şi un cântec: „A mai înflorit o grădiniţă în Bucureşti!“ Dar aceste grădiniţe erau ca ventuzele la mort! Am mai scris înainte că, în încercarea de a rezolva problema locativă, se dăduse o lege prin care ţi se putea introduce o altă familie în apartament, deci în fiecare cameră trebuia să locuiască o familie, şi asta în apartamente normale, care posedau o singură baie şi o singură bucătărie.

Câteodată într-un apartament mai mare erau repartizate chiar două, trei familii – şi atunci într-adevăr „iadul erau ceilalţi“, ca în piesa lui Sartre.

Mai ales dimineaţa era iadul pe pământ: toţi se grăbeau să ajungă repede la serviciu sau la şcoală şi baia sau bucătăria erau asaltate.

pe-atunci se publicau în ziare numai lucruri referitoare la paradisul comunist, niciodată nu apărea ceva despre crime, dar din gură în gură se afla că în aceste apartamente comune aveau loc lucruri cumplite şi nu o dată cei condamnaţi să trăiască alături de nişte străini ajungeau la exasperare, ba chiar la omoruri.

Când a ieşit din închisoare, doamna Lupu, care ca orice femeie-mamă prin vocaţie era o bună gospodină, a venit acasă şi a găsit încă o familie în apartament. Rândul la bucătărie sau la baie devenise o asemenea problemă, încât Bluma s-a hotărât să împartă dependinţele cu acea familie, adică să păstreze baia şi closetul, iar cealaltă familie să ia bucătăria în care să amenajeze un colţ pentru spălat şi closet.

Până în ziua de azi văd baia peste care se punea o scândură ca planşetă de întins coca şi acolo se gătea, acolo se preparau deserturile şi cozonacii. Peste closet se punea de asemenea o scândură pentru a lărgi spaţiul de gătit. Introduseseră şi o maşină de gătit lipită de closet, căci numai acolo mai era puţin loc. Când veneam în vizită cu tot grupul şi cineva voia să redea băii şi closetului rolul iniţial, se îndepărtau scândurile şi i se punea respectivului baia-bucătărie la dispoziţie. Apoi – magie – iar se etalau tăvi şi platouri cu mâncare pe scândurile din „bucătărie“.

Cât de ciudate şi triste pot părea azi asemenea lucruri, dar viaţa nu-i răsfăţa pe copiii paradisului socialist al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Le-am descris fiindcă astăzi sunt uitate, negate, de neimaginat; şi totuşi era vorba de însăşi existenţa oamenilor sacrificaţi istoriei.

În august împlineam 18 ani, dar şi la această vârstă, ca şi atunci când jucam şotron, băieţii erau mai răi decât duşmanul de clasă! Şi, bineînţeles, nu aveam voie să am un prieten. Dacă mama auzea o voce de băiat la telefon, trântea receptorul, nu mă chema!

În aceste condiţii, mama lui Titel – Marioara – salva situaţia. Ea mă cerea la telefon, auzind o voce feminină mama mă chema imediat, dar între timp – desigur – vocea feminină se transforma în vocea lui Titel.

De altfel, avusesem între timp ocazia să-i cunosc pe părinţii lui Titel. De obicei soţii sunt diferiţi, dar Maria şi Emil Sussman erau într-adevăr cu totul şi cu totul diferiţi. Marioara, născută Lupescu, dintr-o familie de evrei sefarzi din Ploieşti, era exact opusul mamei mele. Nimic din ce e omenesc nu-i era străin. Lucra, avea picioarele bine ancorate în pământ, nu era frumoasă, dar era plină de viaţă, simpatică şi cu mult simţ al umorului. Nici bărbaţii nu-i displăceau. O adoram fiindcă puteam discuta cu ea despre orice, de parcă era o prietenă de o seamă cu mine. Emil era fiul unui foarte bogat bijutier originar din Iaşi, al cărui magazin celebru de vizavi de Prefectura Poliţiei de pe Calea Victoriei, „Fraţii Sussman“, îl moştenise împreună cu fratele lui, Dolphy. Spre deosebire de Marioara, Emil era palid, visător, anemic, necoborându-şi nici un moment capul din nori, preocupat numai de studii şi scrieri de economie politică. Îşi semna articolele şi traducerile din germană S. Emil. Făcea parte din Partidul Social Democrat şi era prieten cu Titel Petrescu, şeful partidului. Când li s-a născut un băieţel, Emil a vrut să-i dea numele Matteotti, după celebrul social-democrat italian, şi tot ce a obţinut Marioara a fost să îl reducă la Mateo. Oricum, toţi i-au spus viitorului meu soţ Titel – şi asta dată fiind prietenia lui Emil cu Titel Petrescu.

În 1947, Emil şi fratele lui au lichidat magazinul de pe Calea Victoriei (temându-se de evenimentele ce vor veni), astfel că nimic nu s-a naţionalizat în 1948. Între timp, Emil se încadrase conferenţiar de economie politică, ceea ce i-a permis lui Titel să răspundă convenabil la întrebarea: Ce făceau părinţii tăi în 1948? Şi să poată intra mai târziu la facultate.

În acei ani mare parte dintre social-democraţi au fost aruncaţi în închisori, şi cealaltă parte – Emil şi Ştefan Voitec printre ei – au fost „aruncaţi“ *fără să fie întrebaţi* în Partidul Comunist. Existau social-democraţi cinstiţi – comuniştii aveau nevoie să arate asta străinătăţii.

Ştefan Voitec devenise ministru, şi Emil – care îşi transformase hobby-ul în meserie: economia politică – îmi relata mult mai târziu vizitele sale la minister, la vechiul coleg de partid şi prieten. „Intram, ministrul Voitec stătea la un birou uriaş, îmi făcea semn să mă aşez vizavi de el. Mă aşezam.“

— Emil – spunea Voitec – să nu vorbeşti!

— Nu, Ştefane! Ce mai faci?

— Bine!

Vechii prieteni se uitau câteva minute bune unul la altul, dar îşi pironeau ochii şi pe biroul ministrului, după care Emil se ridica.

— Îmi pare bine că te-am văzut, Ştefane!

— Şi mie! Să mai vii, Emile!

Îşi strângeau mâinile şi se despărţeau. În sfertul de oră petrecut împreună nu schimbaseră nici o vorbă. Biroul era probabil plin cu aparate de înregistrat.

Dat fiind că avea atâţia buni prieteni în închisoare şi ştia ce înseamnă un regim comunist, dar mai ales fiindcă era un om slab şi fricos din fire, intelectualul Emil era unul dintre cei mai înspăimântaţi oameni pe care i-am cunoscut în România. Cred că era panicat tot timpul de faptul că numai din întâmplare nu fusese arestat, sau nu

încă. Poate că lucrurile care capătă cea mai mare importanţă înăuntrul nostru sunt tocmai cele care nu ni se vor întâmpla niciodată, dar ne bântuie multă vreme ca nişte stafii.

August. Festivalul

În oraşul încremenit de şase ani ca o statuie, dar una pe capul căreia nici păsările nu se mai aşezau, a început deodată să circule un zvon şi zvonul s-a concretizat în articole apărute în toată presa României comuniste. Avea să se întâmple ceva. Pe calea „spre belşug şi fericire“ urma să aibă loc ceva care nu va adăuga belşug, dar va aduce poate fericire. Ca într-un imens laborator ştiinţific, se va efectua o experienţă de mare anvergură: timp de două săptămâni, zilele nu vor mai semăna unele cu altele. Între 3 şi 16 august treizeci de mii de tineri din lumea întreagă vor veni la Bucureşti, la cel de-al patrulea Festival Mondial al Tineretului. Vor veni tineri din aşa-zisa lume a treia, vor veni tineri din raiul ţărilor socialist-comuniste, dar vor veni şi tineri din iadul capitalist, inclusiv Israelul. 600 de delegaţii din 20 de ţări.

Ne gândeam că pentru mine şi grupul meu de prieteni se deschidea în sfârşit prilejul de a intra în contact cu reprezentanţi din Israel ca să auzim din gura lor ce se petrece în ţara nouă-veche a speranţelor şi a portocalelor. Ţara în care poate că vom reuşi să ajungem într-o bună zi, dacă vom evada în sfârşit din închisoarea regimului comunist, închisoare din care de mai bine de cinci ani nimeni nu putuse pleca sau veni. Închisoare în care nu se aduceau cărţi şi filme din lumea intelectuală liberă. Închisoare care, iată, îşi deschidea porţile pentru primirea atâtor oaspeţi străini.

Cu mult înainte de festival, restricţiile alimentare au fost mai severe ca niciodată. Totodată s-au construit şi amenajat teatre,

„Stadionul 23 August“, parcuri, pregătindu-se cazarea şi manifestările cultural-artistice ale musafirilor. Cum hotelurile nu puteau fi suficiente, s-au improvizat tot felul de locuri de cazare în şcoli şi întreprinderi şi case particulare.

Într-o dimineaţă veneam din Piaţa Senatului şi, intrând pe Calea Victoriei, am luat-o pe trotuarul din dreapta. În faţa primei clădiri, cea înaltă şi cu turnuleţe rotunde, se opriseră zeci de trecători. Cine trecea şi se uita în sus se oprea. M-am uitat în sus. La etajul întâi, într-un balcon stăteau trei negri tineri în carne şi oase şi în *T-shirts* ţipătoare. Oaspeţi ai festivalului, ajunşi cu o zi, două înainte de majoritatea delegaţiilor, găzduiţi în acea clădire, tinerii negri – foarte negri – ieşiseră pe balcon să privească oraşul. Credeau că sunt într-un loc normal.

Dar cine văzuse străini negri în balcoane, în Bucureşti?! Nu văzuseră ei, bucureştenii, de ani de zile, nici măcar străini albi.

În tot cazul, primii trecători care, ridicându-şi privirile, i-au descoperit, au scos ţipete de uimire şi i-au arătat cu degetul: Vedeţi? Vedeţi? Acolo, în balcon?

Apoi toţi cei care treceau se opreau şi priveau în sus. Nu le venea să creadă. Şi noi ne-am oprit. Deodată uluirea tuturor s-a transformat în bucurie. Vedeau cu ochii lor prezenţa străinilor. Negri. Între timp oamenii opriţi deveniseră o mulţime care – nesuspectând acolo prezenţa Securităţii – a pornit să aplaude furtunos.

Negrii s-au speriat, dar pe urmă s-au lăsat adulaţi şi ovaţionaţi. Nu ştiau de ce, dar înţeleseseră că se aflau într-un spaţiu nu tocmai normal. Ceea ce nu ştiau era tocmai faptul că ei, trei tineri americani obişnuiţi, deveniseră simbolul normalităţii în acel spaţiu anormal.

După-amiază m-am întâlnit cu Titel şi cu toată gaşca.

Le-am povestit scena.

— Se vede că acum, când vor veni mii de oaspeţi în oraş la festival, Securitatea nu va putea fi foarte eficientă – a remarcat Ghido Drimmer. El era întotdeauna serios şi prudent şi avea motive să fie: fratele lui se afla de la 18 ani, din 1948, într-un chibuţ din Israel, mama lui era profesoară de limba ebraică şi buna lui prietenă, Boţi, lucra ca secretară la Ambasada Israelului din România. Elementul pozitiv (în ochii comuniştilor) din familie era tatăl lui – un foarte apreciat inginer la Căile Ferate Române.

Faptul că Ghido credea că Securitatea va avea „faliţii ei“ în perioada festivalului conta mult în ochii noştri şi, într-adevăr, aşa s-a şi întâmplat.

2013. Ce-a fost – cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache

Paul Cornea: „Au apărut atunci pe piaţă filme, băuturi, chiar şi cărţi occidentale şi aceste potemkiniade au sugerat oamenilor distanţa la care ne găseam faţă de ţările capitaliste, un adevăr în răspăr cu ceea ce se scria în ziare ori li se spunea participanţilor la învăţământul politic. Însă, fără îndoială, cel mai mare câştig [al festivalului] a rezultat din convieţuirea, vreme de două săptămâni, a miilor de tineri străini cu tinerii noştri. Nimic nu a putut fi mai benefic decât contactul reciproc, decât dialogurile pe care, din cauza amploarei şi a dispersiunii, turnătorii n-au mai fost capabili să le supravegheze, iar propagandiştii partidului nu le-au putut controla.“

Înapoi în 1953

Bucureştiul începuse să semene cu o mireasă în ziua nunţii. Nunta cu cel de-al treilea Congres Mondial al Tineretului şi cel de-al patrulea Festival Mondial al Tineretului. De la aeroport până în Piaţa Naţiunii, steagurile tuturor naţiunilor – ca nişte bijuterii colorate – fuseseră arborate pe stâlpi

de-a lungul străzilor. În Piaţa Scânteii se instalase un glob mare decorat cu porumbei şi peste tot era scris „Pace şi prietenie“.

— O să vină şi o delegaţie israeliană la festival, vor ajunge întâi cu avionul la Viena. De acolo vor călători cu trenul şi vor ajunge la Bucureşti în Gara de Nord – ne-a informat Ghido.

Spaima cu care ne-am dus în Gara de Nord în ziua respectivă s-a risipit când am văzut coborând din tren delegaţia israeliană. Ni s-a părut că e vorba de locuitorii altei planete. Ei nu puteau înţelege emoţia noastră când le-am vorbit, când le-am putut da mâna. Dar tot ce voiam să le spunem ne-a fost cu neputinţă să exprimăm în cuvinte.

Eram exact ca adolescentul din cartea lui Dostoievski, care se întreba: „Oare cum se face că ceea ce spune un om deştept este mult mai stupid decât ceea ce rămâne nerostit de el?“

Realitatea era însă că numai cine trăise ca noi în ultimii ani, în mediul incredibil de viaţă conceput de comunişti, numai acela ne-ar fi putut înţelege. Tot restul oamenilor crescuţi într-o ţară liberă ar putea înţelege cuvintele, dar nu ceea ce spun în realitate şi în profunzime şi în diagonală aceste cuvinte.

În tot cazul, nici unul dintre cei crescuţi „normal“ n-ar fi putut înţelege cât eram de însetaţi noi, provincialii lagărului socialist, de spectacole, de cărţi şi de filme occidentale.

Cu repeziciune, Bucureştiul a fost invadat de tineri veniţi din toate colţurile lumii, îmbrăcaţi într-o diversitate de neimaginat până atunci pentru noi. Ei umpleau străzile cu forfota, veselia şi neprevăzutul lor. Cred că mulţi securişti se pricopsiseră cu dureri de cap şi se predaseră ridicându-şi mâinile.

Eu şi cu prietenii mei nu eram originali: doream să vedem cât mai multe spectacole. Totuşi nu găseam bilete. Atunci am plănuit să ne îmbrăcăm cât se poate de trăsnit, imitându-i pe delegaţii

străini, şi să jucăm teatru: suntem o delegaţie venită din altă ţară. Brusc, nici unul dintre noi n-a mai ştiut decât englezeşte, iar Marcel era interpretul român care ne conducea, traducând în româneşte celor interesaţi tot ce spuneam noi, „străinii“, în limba engleză.

Am intrat astfel la multe spectacole în frunte cu „traducătorul/îndrumătorul“ grupului nostru.

Am cutezat să ne ducem într-o seară la spectacolul de dans al formaţiei israeliene. Îmbrăcaţi în alb şi portocaliu, cu picioarele goale, ne-am lăsat cuceriţi de simplitatea şi spontaneitatea lor, precum şi de flautistul care-i acompania.

În pauză am îndrăznit să vorbim cu unii dintre ei şi am aranjat să ne întâlnim şi în afara sălii de spectacol. Ştiam că nu prea puteau să ne urmărească pe toţi, aşa că am făcut ceva aproape sfidător pentru acele vremuri. Ne-am dus cu israelienii într-o pădure de la marginea Bucureştiului, am strâns surcele şi vreascuri şi băieţii au făcut un foc de tabără aşa cum făcuseră cândva în tabarele sioniste. Ne-am aşezat în cerc în jurul focului, noi, evreii din Bucureşti, şi ei, evreii din Israel, şi am început să vorbim unii cu alţii, traducând atunci când era cazul – unii dintre noi ştiau ebraică. Le-am povestit cum stăteau lucrurile într-o ţară comunistă. Pe lângă asta, tinerii au întotdeauna despre ce să vorbească între ei. Apoi am cântat cu toţii, feţele ne erau luminate de flăcări, ne simţeam liberi ca păsările cerului. Era ireal că stăteam în pădure, în jurul unui foc de tabără, împreună cu „străini“ sionişti. De parcă Securitatea n-ar fi existat. De parcă începuserăm şi noi să credem că suntem străini, că eram liberi să ne simţim la fel cu cei din ţările capitaliste.

Deodată văd de la distanţă un el şi o ea care se plimbau prin pădure ţinându-se de mână. Aveam la mine o geantă mică de lac stacojiu, pe care mi-o pusesem în poală. Când s-au apropiat de noi, fata a

recunoscut geanta ca fiind de producţie românească. Atunci era foarte puţină variaţie în magazine şi fetele purtau acelaşi model de genţi sau de pantofi.

— Asta e româncă, nu e străină – o aud spunându-i însoţitorului ei –, ce caută cu străinii?

Am îngheţat. Dar după ce s-au oprit ca să audă în ce limbă vorbim – atunci am tăcut cu toţii –, ne-au măsurat iar din privire, ne-au întrebat ceva şi ne-am făcut că nu înţelegem. Atunci au plecat mai departe. Israelienii n-au putut pricepe de ce arătam aşa de îngrozită şi voiam să plec cât mai iute acasă.

Dar cu intrările la spectacole aproape că am înregistrat un eşec. Ştiam că la cinematograful în aer liber din piaţa de la intrarea în Parcul Libertăţii (fostul Parc Carol, unde mă jucam când eram mică) se va proiecta o singură dată celebrul film *Hamlet*, în care Laurence Olivier juca rolul principal. Auzisem de el chiar şi în România. Nu văzuserăm nici un film englezesc până atunci, darămite un astfel de film. Trebuia să fi trăit ca noi în acei ani, sub cenzura comunistă, ca să pricepi în ce măsură fusese important pentru noi să vedem filmul.

Nu existau bilete de vânzare, iar controlul era foarte strict, aşa că nu au înghiţit povestea cu grupul de străini care trebuie introdus. „Locurile sunt numerotate, tovarăşi, aveţi bilete pentru grup sau nu?“ ni s-a spus la intrare.

— Să nu ne pierdem cumpătul! a zis Marcel. Hai să studiem locul!

Grădina cinematografului avea faţada spre piaţa parcului şi spatele spre parc, iar pe laturile din stânga şi din dreapta erau ziduri înalte. Dar zidurile ofereau şi nişte întreruperi: un restaurant cu o magazie în formă de cub lipită de el; pe cealaltă latură era o casă particulară cu un etaj, ale cărei balcoane dădeau spre grădina unde se va proiecta filmul.

Se întunecase deja. Eram vreo zece muschetari. Ne-am îndreptat spre magazia cu acoperiş plat a restaurantului. Băieţii au ajutat fetele să se caţăre pe acoperişul magaziei de unde, stând în picioare, am fi putut vedea filmul. Eram fericiţi. Dar fericirea noastră nu a durat mult.

— Nenorociţilor! urla de jos proprietarul restaurantului. Acoperişul e şubred! Dacă se prăbuşeşte îmi striviţi toţi cartofii din magazie! Daţi-vă jos, că imediat chem miliţia!

Asta ne mai lipsea. Dacă nu ne va omorî prăbuşirea acoperişului, ne vor ucide părinţii noştri. Ne-am dat jos tăcuţi şi ne-am îndreptat spre casa cu balcoane. Schimbăm locul, schimbăm norocul! Uşa de la intrare era deschisă. Intrăm? Intrăm! Hamlet ne înfierbântase minţile. Cu fiecare minut pierdeam un *a fi sau a nu fi*! Deci am urcat scările tiptil, să nu facem zgomot, şi *minune*! Iată că Dumnezeu există! Ajungem pe un coridor care dădea direct în balcon. Deschidem uşa balconului ca pe un *sesam deschide-te*! Şi comoara *Hamlet* e la picioarele noastre! Avem loc în lojă! Ne aşezăm pe pardoseală, dar ne simţim pe acoperişul lumii. Eram şi Rothschild, şi nişte alpinişti ajunşi pe Everest. Cei mai bogaţi tineri din lume. Priveam hipnotizaţi ecranul şi ascultam fericiţi engleza dumnezeiască a filmului – filmul care aşteptase să ajungem noi cu bine pe balcon şi abia atunci, exact atunci, să înceapă. Casa de filme J. Arthur Rank nu ştia pentru ce spectatori clandestini făcuse filmul. Şi astfel, în faţa balconului nostru, s-au ivit prin cortine de neguri castelul, prietenii lui Hamlet, stafia tatălui lui Hamlet şi Hamlet însuşi, căruia, când a aflat de crima comisă, i se prelingeau picături de sudoare pe faţă.

După ce şi-a conjurat prietenii să păstreze tăcerea asupra celor văzute, Hamlet, interpretat de Laurence Olivier, parcă a privit şi spre balconul devenit al nostru, spunând, bineînţeles, în engleză:

„Sunt mult mai multe lucruri în cer şi pe pământ decât îşi poate omul închipui.“ De fapt, nu lui Horatio, ci nouă ne spunea asta marele Will!

Dar, după mai bine de 30 de minute, când Hamlet îşi lua rămas-bun de la Ofelia, interpretată de Jean Simmons, şi noi intram odată cu ea în castel, auzim deodată româneşte! Că Ofelia avea o servitoare româncă era greu de crezut în acea atmosferă shakespeariană. Că servitoarea înjura de mama focului ne-a surprins şi mai tare. Ne prăbuşiserăm în plină proză. Ce se întâmplase? Stăpânul apartamentului se dăduse jos din pat ca să meargă la toaletă şi a trecut prin coridor. Nu ne-am putut da seama de ce, dar nu i s-a părut deloc firesc să descopere zece muschetari străini în balconul lui, toţi cu gâturile sucite spre filmul din grădină. Poate că şi balconul lui era şubred. Poate cunoştea piesa şi i s-a părut că da, e ceva putred în Danemarca apartamentului său. Dar nu spusese mai înainte Hamlet că „scurtimea e sufletul gândirii“? Pe scurt, proprietarul ne-a văzut pe noi şi noi l-am văzut pe el. Purta o cămaşă de noapte albă, largă şi lungă până la călcâie, cum mai purtau pe-atunci unii bărbaţi în vârstă. Avea o scufă pe cap ca în vechile reclame de purgative, deşi nu ţinea şi o lumânare în mână. Iar pe faţa lui se vedea că nu posedă nici măcar un dram de simţ al umorului. Nu ştiu cât de tare voia el să dea fuga până la closet, dar ştiu cât de repede ne-am ridicat noi de pe jos, şi duşi am fost pe scara atât de ospitalieră când o urcaserăm.

Ajunşi în stradă, ne-am sfătuit iar între noi. La literatură învăţaserăm odată despre celebrul strigăt al mulţimii: *Capul lui Moţoc vrem!* Noi voiam să vedem mai departe *Hamlet*-ul, nu doar capul lui Laurence Olivier de pe afiş.

— Hai să încercăm să sărim peste zid, după cât a trecut de la începutul filmului n-o să mai fie control – am sugerat eu. Zis şi făcut. Zidul era foarte înalt, băieţii s-au ajutat unul pe altul şi,

odată ce primii au ajuns în grădină, împreună cu cei de afară, le-au ajutat şi pe fete. Am trecut peste zid! Cu o întrerupere de un sfert de oră, am văzut tot restul filmului. Câştigaserăm dreptul să vedem singura proiecţie în Bucureşti a unui film pe care cei din lumea capitalistă îl puteau viziona de la sine!

Nu spunea Hamlet: „Eu aş putea să fiu închis într-o coajă de nucă şi tot m-aş socoti un rege al nemărginirii“? Regi ai nemărginirii ne simţeam şi noi printre cei mărginiţi!

A doua zi am văzut în *Scânteia* un articol despre film: „…Frământarea interioară [a lui Hamlet] nu îl ajută să găsească un scop pentru care să trăiască şi să lupte.“ I-am arătat lui Pică articolul şi am râs amândoi. Bine că toţi românii aveau pe-atunci un scop pentru care să trăiască şi să lupte!

1954

Într-o zi învăţam pentru examene şi mi-am aruncat o privire pe geam. Deodată mi-a venit să mă frec la ochi. Pe acoperişul roşu în pantă al casei Tincuţei-colivie creştea un pom! Niciodată nu văzusem aşa ceva, ca un pom să crească pe un acoperiş. Se vede că vântul adusese pământ pe locul unde panta acoperişului era oprită de streaşină. Cu timpul, vântul a adus cu el şi o sămânţă. Deci soare era, pământ era, de plouat ploua şi sămânţa a germinat. Sau pomul era noua incarnare pe acest pământ a Tincuţei. Eu urmăream pomul zi de zi cu privirea şi îi admiram eforturile de a se înălţa. Schimbările în bine. Tincuţa sau un pom – ce vedeam îmi devenise drag şi era o parte din peisaj.

Între timp îmi dădeam seama că, dacă fugisem de Facultatea de Litere şi Filozofie ca să evit propaganda marxist-leninistă, iata că şi la medicină existau încercări de a ridica în slăvi cultura sovietică. Şi ceea ce era şi mai regretabil – se strecuraseră în catedre şi profesori improvizaţi: deveniţi profesori doar pe motive de apartenenţă la Partidul Muncitoresc Român.

Unul de acest soi era S.O., profesorul de biochimie, care habar nu avea de biochimie, scria pe tablă elemente chimice cu valenţele greşite. La cursuri s-a lăudat tot anul cu fenomenala sa descoperire ştiinţifică: o anumită coenzimă! Când la examen un student nu ştia să descrie coenzima descoperită de el, lua o notă foarte mică sau nu trecea examenul.

După un an, la o şedinţă a Academiei, S.O. a fost acuzat că şi-a falsificat rezultatele experimentelor, aşa că pseudocoenzima lui şi-a dat obştescul sfârşit, iar S.O. nu a mai torturat studenţii. A fost înlăturat.

Alt profesor improvizat era profesorul M., de biologie. E demn de remarcat că mai multor promoţii de medicinişti din acei ani nu li s-a predat materia numită *Genetică! Această ştiinţă importantă era rezumată de M. în câteva fraze: „Genetica e o pseudoştiinţă reacţionară, inventată de capitalişti, care are drept scop să prevină lupta de clasă a muncitorilor. Pretinzând că toate calităţile omului sunt transmise ereditar, rezultă că cine e capitalist e născut capitalist şi va rămâne aşa toată viaţa; de asemenea, cine e născut proletar va transmite această calitate şi copiilor săi, care vor rămâne proletari fără posibilitatea de a se revolta contra capitaliştilor şi a-i birui. Deci, tovarăşi studenţi, genetica e o pseudoştiinţă al cărei singur scop e să descurajeze lupta de clasă.“(!!!)*

La toate cursurile, M. făcea paradă de prietenia lui cu marea savanta sovietică Olga Lepeşinskaia, pe care avusese onoarea s-o cunoască în Uniunea Sovietică. Olga începuse să studieze medicina la 50 de ani şi, după absolvire, primise cele mai înalte decoraţii şi ordine sovietice din mâna lui Stalin însuşi, pentru descoperiri ştiinţifice epocale! „Prietena mea Olga Lepeşinskaia – ne spunea M. smerit în faţa acestui geniu – a arătat că omul sovietic poate deţine secretul făuririi vieţii în laborator.“

— Ne puteţi povesti prin ce experiment? am întrebat curioşi, ca orice oameni inteligenţi.

— Bineînţeles. Savanta a luat o hidră şi a pisat-o în mojar, distrugând toate celulele animalului. Apoi, prin procedee inventate de ea, a reuşit ca din materialul chimic rămas, material amorf lipsit de celule, să dea naştere în laborator unor celule noi şi să refacă hidra. Vă daţi seama, tovarăşi studenţi, savanta a dat naştere unor celule vii în laborator, ştiinţa sovietică va controla viaţa! Ce minunat!

Problema s-a ivit după un an – dar noi nu mai făceam atunci biologia la curs –, când în

laboratorul Olgăi Lepeşinskaia a venit o delegaţie de savanţi americani şi nici unul dintre experimentele ei nu a mai reuşit în prezenţa lor. De fapt, hidra e un animal care se poate reface din propriile celule şi, cum rămăseseră chiar şi după „strivire“ unele celule întregi, hidra se regenerase din celulele vii, şi nu din materialul amorf. Olga a rămas probabil cu medaliile, dar nimeni nu a mai auzit de ea. Mă întreb cum şi-o fi predat M. cursurile fără prestigioasa lui prietenă din umbră.

— Ce mai nume, Lepeşinskaia! a spus Pică şi a râs când i-am povestit episodul.

— Bineînţeles – l-am tachinat eu –, la Craiova n-a existat o astfel de savantă! Şi nici la Cetate Dolj! Îmi povesteai numai de Veta şi Mariţa, gazdele tale de-acolo!

— Pe vremea când eram eu la Cetate, Lepeşinskaia nu avea încă 50 de ani, deci nici măcar nu începuse să studieze medicina! Uite de ce nu a venit la Cetate! a pus capăt discuţiei Pică.

Pică şi părinţii mei erau mândri de mine că sunt o foarte bună studentă la o facultate grea ca medicina, dar eu eram mai puţin mândră.

Cum poţi fi mândră de tine însuţi dacă urmezi o facultate doar din motive practice, ca să ai o meserie şi o diplomă şi un loc de muncă asigurat în viitor?

Nu-mi plăcea că la medicină trebuia să înveţi pe dinafară pagini întregi, că nu ai cum să-ţi foloseşti – credeam eu – imaginaţia, logica, creativitatea.

Colegii mei erau – cu rare excepţii – mai în vârstă decât mine, se visaseră doctori de mici copii şi dăduseră de câteva ori examenul de admitere la medicină până să reuşească să fie primiţi. Erau cei mai fericiţi oameni din lume că au ajuns acolo şi dacă încercai să discuţi cu unii dintre ei despre altceva decât chestiuni medicale era ca şi cum ai scoate o lampă din priză. Ieşeau pe bulevardul din faţa facultăţii în halate albe, să vadă lumea că sunt aproape doctori.

Aveam însă şi câţiva colegi care făcuseră înainte de medicină Facultatea de Filozofie şi cu care m-am împrietenit. De exemplu, Bianca – Coca – Segal şi colegul ei de la filozofie Alexandru Ivasiuc. Ambii exmatriculaţi de-acolo pentru origine socială nesănătoasă. Ambii cu mintea brici. Originea socială a Cocăi lăsa într-adevăr de dorit din punctul de vedere al comuniştilor, dar cu originea socială a lui Saşa Ivasiuc se petrecuse ceva cu totul neobişnuit în acele vremuri, când toţi încercau să-şi camufleze trecutul şi averea părinţilor. După cum mi-a povestit Coca, Ivasiuc avea cea mai bună origine socială din perspectiva regimului: amândoi părinţii fuseseră învăţători modeşti în Sighetul Marmaţiei. Familie săracă. Din motive necunoscute de noi, Saşa a preferat să-şi ascundă această origine lăudabilă şi să fie dat afară de la filozofie pentru originea socială nesănătoasă! El le povestea Cocăi şi altora că e nepotul unui fost prim-ministru maghiar – contele de Tisza!

În mediul nostru universitar, Saşa Ivasiuc era o figură unică. Cu Saşa stăteam de vorbă despre orice, cu excepţia subiectelor legate de medicină. Era înalt, slab, cu părul vâlvoi şi ochi adânciţi în orbite, severi şi pătrunzători. Îi lipseau dinţii din faţă. Nu mai cunoscusem nici un tânăr căruia să-i lipsească dinţii din faţă, dar lui Saşa prea puţin îi păsa şi probabil că nici nu vrusese să se ducă la dentist. De altfel, atunci când nimeni nu purta cămaşa peste pantaloni şi nu existau încă beatnici, el arăta exact ca un tânăr sosit din viitor cu bluza lui lungă şi largă peste pantaloni. Remarcabil din toate punctele de vedere, dezvolta/inventa argumentele unei teorii şi apoi, cu aceeaşi uşurinţă, putea inventa argumentele cu care să combată acea teorie. „Totul curge.“ Era un torent de gânduri, cuvinte, mişcare. Se agita tot timpul vorbind.

Diabolic de inteligent, parcă voia să arate în mod ostentativ, cu un oarecare snobism, aş zice, că nu se sinchiseşte de aspectul său exterior, ci numai

de cel lăuntric, că numai strălucirea minţii contează. Pentru el, până şi examenele la medicină se desfăşurau într-un mod unic: profesorii aproape că nu-i puneau întrebări, ci erau curioşi să afle ce credea Saşa despre diverse probleme medicale.

Între timp, Coca Segal îl cunoscuse pe Dan Stănescu, unul din cei mai străluciţi studenţi ai anului, cu care avea să se căsătorească apoi. În mod firesc, Dan a devenit şi un bun prieten al lui Saşa.

1990–2000

Revenită în 1990 în România cu ajutoare medicale, am întrebat de Saşa Ivasiuc şi am aflat că, după ce stătuse cinci ani în închisoare, nu a mai continuat medicina. La câteva săptămâni după ce a ieşit din închisoare, fusese numit şeful serviciului de presă al ambasadei americane – lucru fără precedent, cred, pentru un proaspăt absolvent al puşcăriei în acele vremuri. Mai târziu a avut o bursă la o şcoală de literatură din Iowa, a devenit secretar al Uniunii Scriitorilor, redactor-şef la Cartea Românească, director al unei case de film – o carieră uluitoare pentru cineva condamnat pentru participare la încercarea de revoltă din timpul Revoluţiei Ungare. Am aflat că şi unii dintre foştii colegi de închisoare şi-au pus întrebări, nemaisimpatizându-l de-atunci.

Ivasiuc devenise celebru şi ca scriitor, a publicat zece cărţi, romane şi eseuri.

Se pare totuşi că era o mare distanţă între inteligenţa lui ieşită din comun şi talentul de scriitor. Judecând după fotografii, Saşa, după ce ieşise din închisoare, dădea importanţă aspectului său exterior şi se îmbrăca în modul clasic obişnuit.

A murit tragic în 1977, la cutremur, când blocul Scala s-a prăbuşit.

Din 2000 începusem să citesc toate publicaţiile literare care apăreau în România şi, de câte ori se scria despre Alexandru Ivasiuc, se amintea faptul

că-şi pierduse dinţii din faţă, schingiuit fiind de Securitate în 1956. I-am telefonat fostului meu coleg de facultate şi prieten Dan Stănescu, acum profesor de medicină la Universitatea din Bruxelles: „Spune-mi, Dane, nu-i lipseau dinţii din faţă lui Saşa şi în timpul facultăţii, înainte de închisoare, sau mă înşală memoria?“ Dan mi-a confirmat că memoria nu mă înşală. Dar nu a scris Soljeniţîn că dacă tu, cititorule, nu ai fost în Gulag, nu ai nici un drept să judeci?

Eu continui să-l am în faţa ochilor pe Saşa cel plin de talente, insolit, sclipitor, genial, unul dintre cei mai originali oameni întâlniţi în viaţa mea. Saşa Ivasiuc – care inventase ce înseamnă să fii beatnic *avant la lettre. Şi care stăpânea ca nimeni altul jerbele de artificii asociative ale minţii.*

Înapoi în 1954

La cursuri ne adunam în amfiteatru zeci de studenţi, dar la spital şi la lucrările practice lucram în grupe de câte zece.

În grupa mea de zece, majoritatea aveau origine socială sănătoasă: erau fii de ţărani şi muncitori, dar tocmai ei spuneau multe contra regimului şi se plângeau de condiţiile proaste din căminele studenţeşti. Parcă plutea mai puţină frică în aer şi se ţineau mai puţine şedinţe UTM după moartea lui Stalin. În grupa noastră era şi o anume Jenica B.B., mult mai în vârstă decât noi, care ne povestea că umblase desculţă toată copilăria. Nu lipsea de la nici un curs şi nota fiecare cuvânt rostit de conferenţiar. Dacă un profesor spunea când intra: „Parcă s-a mai încălzit puţin afară“, ea scria şi asta. Era măritată cu un ministru şi ne feream de ea ca de foc.

— Vedeţi – ne atrăgea atenţia o colegă –, Jenica are un carnet în care îşi notează şi ce spunem noi, nu numai ce spun profesorii!

— Să noteze – râdea de ea Valentin P. La ce o să-i folosească?

Valentin, băiat de ţărani, era chipeş, plin de umor şi avea o însuşire foarte utilă pentru noi: se împrietenea cu toate secretarele profesorilor, probabil că nu ştiau una de cealaltă, şi când profesorul îi dădea secretarei să bată la maşină întrebările (întrebările pe care le trăgeam la sorţi la examen), secretara îi înmâna fermecătorului Valentin copia listei cu o zi, două înainte de examen. Iar Valentin nu a fost niciodată egoist: cum primea întrebările, ni le împărţea tuturor. Faptul că ştiam dinainte pe ce subiecte pune accentul un profesor ne ajuta enorm la pregătirea examenului.

Dar Jenica avea metoda ei, îşi făcea fiţuici pe subiecte, folosind fiecare cuvânt al profesorului. În ziua examenului avea două posibilităţi. Prima: când se aşeza în bancă să scrie, îşi ridica puţin fusta şi găsea subiectul din bilet printre fiţuicile prinse sub jartierele ciorapilor. Atunci lua întotdeauna zece, repetând întocmai expresiile profesorului de la curs. Şi ce profesor nu e amorezat de vorbele sale? A doua posibilitate era să nu reuşească să copieze, şi atunci lua 5 sau 6, cu toate că nu lipsise de la nici un curs. Nu o prea ducea capul. Nouă nu ne păsa de copiatul ei, voiam să fim lăsaţi în pace.

Eu nu discutam cu nimeni politică şi-mi măsuram fiecare cuvânt în public. Singurul din grup cu care vorbeam despre orice, atunci când eram între noi şi nu ne putea auzi nimeni, era Alexandru (Pupu) Brancovici, un băiat cu părul blond, extrem de bine educat, sensibil şi reţinut. Aveam o încredere nemărginită unul în celălalt. În Israel am întâlnit pe cineva care-i cunoştea familia şi care mi-a spus că tatăl lui Pupu fusese trimis la Canal, iar profesorul Burghelea, rectorul de la medicină din acei ani, un om de o calitate morală excepţională, a făcut în aşa fel încât nimeni să nu afle acest lucru. Numai pentru că nu s-a ştiut că

tatăl lui e arestat a putut Brancovici să intre la medicină şi să studieze nestingherit.

Îmi făcusem un obicei: în cele două, trei săptămâni de sesiune, învăţam tot timpul, nu dormeam nopţi întregi şi mă puneam la punct cu tot ce nu învăţasem în timpul anului. La examene luam note foarte mari, dar îi invidiam pe cei care, chiar dacă treceau cu greu anul, iubeau medicina.

Din păcate, „viaţa“ începea pentru mine atunci când puteam – fără să se bage de seamă – să lipsesc de la facultate. Existau cursuri la care nu se făcea prezenţa. Atunci eram la bibliotecă sau acasă. Continuam să studiez literatura pe cont propriu. În primul an de facultate, în loc să mă dedic anatomiei, m-am dedicat lui Ibsen. I-am citit toate piesele de teatru şi poemul. Îl găseam mult mai interesant decât tratatele de medicină şi în special mă făcea să-mi pun întrebări. Anatomia era prea clară. Exista. Era aşa. Nu era nimic de discutat despre structura unei vertebre. Trebuia s-o descrii exact cum era.

În al doilea an de medicină am studiat, în tot timpul liber pe care mi l-am creat, secolul al XVII-lea al literaturii franceze. Astfel, cum eram şi la o facultate fără prea mult marxism, puteam să rămân prezentă şi în lumea care mă atrăsese dintotdeauna.

— Riri, mi-a spus într-o zi Marioara, mama lui Titel, retrage-te de la medicină. Nimeni nu va spune că ai renunţat pentru că nu eşti în stare s-o duci până la capăt, toţi ştiu că eşti printre cele mai bune din an. Dar ţie nu-ţi place medicina, de ce să continui?

— Uite ce este – i-am răspuns –, mie, dacă încep un lucru, îmi place să-l duc la bun sfârşit. Când o să am diplomă de medic, o să văd ce fac cu ea. Ori o s-o ţin atârnată pe perete şi o să fac altceva decât medicină, ori voi avea un serviciu oarecare în domeniul medical!

Cu Titel, care studia ingineria, mă întâlneam tot timpul. Facultatea lui nu era departe de Facultatea

de Medicină, ne duceam împreună la cinema, ne plimbam, mă conducea acasă, dar nu urca. În continuare nu aveam voie să aduc nici un băiat acasă. Nu aveam voie să am un prieten! Aşa spunea mama şi nu se putea discuta cu ea. Cel puţin o dată pe săptămână, mă întâlneam cu grupul nostru. Cel puţin o dată pe săptămână, în afară de vreo zece zile iarna, când plecau la ski, şi zece zile vara, când plecau în excursii pe munte. Şi Titel se ducea cu ei. Singura care rămânea eram eu, ştiam că nu mi se va da voie.

Toţi prietenii din grup erau studenţi, o parte veniseră în Bucureşti din provincie şi închiriaseră camere la gazde. Tommy Surany, care făcea electronică, şi prietena lui, viitoarea soţie, Eva Cohn – care era studentă la biologie –, veneau din Transilvania şi aduceau cu ei acele maniere de vechi Imperiu Austro-Ungar, încă păstrate. Tamara Iszac – după căsătorie, Wender – era din Braşov şi colegă cu mine la medicină. Marcel era din Cernăuţi, fusese deportat în copilărie la Moghilev, în Ucraina, şi suferise mult în timpul războiului şi imediat după, când ajunsese împreună cu părinţii la Fălticeni. Suferinţele îndurate la o vârstă atât de fragedă nu l-au împiedecat să fie vesel, descurcăreţ şi plin de iniţiative. Îi plăceau mult opera, concertele şi fetele cu părul roşu. În România a avut totdeauna câte o Dulcinee roşcovană şi una dintre ele, după un roman de doi ani, i-a zdrobit inima, dar asta e altă poveste. Într-o zi ne destăinuie tuturor un secret:

— Sunt în tratative!

— Marcelos, cu cine eşti tu în tratative? Te-ai dus la Ialta? l-am luat noi peste picior.

— În tratative cu nea Cristache!

— Cine e nea Cristache?

— Cel care ar putea deveni cel mai important personaj din viaţa noastră! Mi s-a urât că noi, care nu facem parte din elita comunistă, nu putem găsi niciodată bilete la operă şi la premiere, de

exemplu! Am studiat situaţia la faţa locului. Cei care controlează biletele la intrare sunt nişte oameni necăjiţi. Cu lefuri de mizerie. Nu mă întrebaţi cum, dar m-am împrietenit cu unul dintre ei, nea Cristache! Vă fac cunoştinţă cu el la prima ocazie. Mi-a dat nişte bilete vechi, pe care le veţi lipi ca şi cum ar fi noi. În seara când vreţi să mergeţi la operă, luaţi biletele vechi lipite şi treceţi numai pe la intrarea unde controlează biletele Cristache. El vă rupe biletele ca şi cum ar fi valabile şi vă dă voie să intraţi! Nu-i daţi nici un ban acolo, ca să nu fie prins. Veniţi în aceeaşi săptămână la mine şi-mi daţi banii pe bilete, iar eu trec pe la nea Cristache acasă şi-l plătesc pentru voi.

Zis şi făcut! Un avantaj – poate singurul din prietenia noastră cu Uniunea Sovietică, în afară de excelenta traducere a literaturii ruse clasice în limba română – consta în faptul că la Opera Română veneau cele mai bune spectacole din Leningrad şi Moscova. Totodată, operele interpretate de artiştii români erau excepţionale în acea perioadă. Preţul biletelor era foarte mic, deci nu era vorba de preţ, ci de faptul că biletele se vindeau protejaţilor regimului cu multă vreme înainte de spectacol. Niciodată nu găseai bilete la casă.

Dar de când exista nea Cristache în viaţa noastră, eu şi Titel puteam decide să mergem la orice premieră numai cu o oră înainte. Astă seară se dă *Călăreţul de aramă*! *Premiera*! Hai să mergem! Ne îmbrăcam frumos şi treceam cu bine de controlul biletelor false la nea Cristache. A doua problemă era unde găsim locuri. Tot Marcel ne-a recomandat-o pe „Anna Zaccheo“. Rulase un film italienesc cu un personaj feminin de o frumuseţe tulburătoare care se numea Anna Zaccheo. Acest nume devenise în Bucureşti un simbol al femeii atrăgătoare. S-o poreclim Anna Zaccheo pe plasatoarea de la operă fusese din partea noastră

poate o răutate. Era vorba de o femeie umilă, ştearsă şi ridată, care parcă cerea iertare că există.

Anna Zaccheo ne cunoscuse deja pe mine şi pe Titel. Ea ne făcu semn s-o urmăm şi introduse două scaune suplimentare într-o lojă de vizavi de scenă. Lângă loja din mijloc a lui Gheorghiu-Dej!

Pentru că se obişnuia să dai un bacşiş plasatoarei, ei îi dădeam întotdeauna banii pe loc, nu ne temeam că vom fi văzuţi, numai că suma era mult mai mare decât cea obişnuită. Merita. În acea seară spectacolul era excepţional şi decorul unic. Se reproduseseră pe scenă, într-un mod genial, o furtună şi o ploaie torenţială şi ape care urcau şi urcau până la picioarele statuii.

În pauză i-am văzut pe Gheorghe Gheorghiu-Dej şi pe fetele lui, pe miniştri şi pe toţi oamenii Securităţii. Ne-am plimbat pe lângă ei şi nimănui nu i-am părut suspecţi. Iar plăcerea noastră că am reuşit să pătrundem la spectacol a fost sporită de vânzoleala noastră printre oamenii Securităţii. Inteligenţa lui Marcel i-a învins!

Astfel, datorită lui Marcel, lui nea Cristache şi Annei Zaccheo, am putut, de-a lungul anilor de studenţie, să vedem cele mai bune spectacole de operă şi de balet şi să ne plimbăm pe lângă Gheorghiu-Dej. Securitatea nu ţinea chiar toate lucrurile sub control. Nu ne-am pus niciodată problema ce se va întâmpla dacă vom fi prinşi. Credeam în noroc! Şi ştiam că facem o faptă bună: îmbunătăţeam situaţia materială a celor doi necăjiţi care erau Cristache şi plasatoarea.

1955. Iunie

În acea vară Ghido, Marcel şi Tommy au făcut armata împreună şi s-au fotografiat toţi trei în uniforme. (A fost prima fotografie dintr-un şir lung de fotografii. De-a lungul anilor, cei trei muschetari se vor fotografia cam o dată pe an în aceeaşi poziţie ca la armată. Ultima oară s-au fotografiat la Ierusalim în 2013, când Ghido a

primit Premiul Israel. În 2015 Tommy a părăsit planeta aceasta, dar nu şi inimile noastre.)

În august împlineam 20 de ani. Nu aveam nici un chef să-i las iar pe Titel şi pe prietenii mei să petreacă în munţi şi eu să rămân în Bucureşti.

— Ce ar fi să fug la munte cu voi? mi-am întrebat prietenii.

— Foarte bine, îţi împrumut eu nişte bocanci – a spus Marcel, care purta şi el 40 la pantofi.

Zis şi făcut. A fost un proiect pe care l-am pus minuţios la punct. În duminica în care tot grupul cumpărase bilete de tren până la Braşov, i-am spus mamei că mă duc la ştrand – şi dusă am fost! Mă aşteptau cu toţii în Gara de Nord şi fiecare adusese îmbrăcăminte şi mâncare şi pentru mine. De când a pornit trenul şi până la Braşov s-au făcut bancuri pe socoteala mea, glume pe care ei le gustau mult mai tare decât mine. De exemplu: părinţii mei şi bunicul închiriaseră un taxi şi goneau după tren înarmaţi cu un revolver!

Numai în largul meu nu mă simţeam, mai ales că ştiam ce-o să mă aştepte când o să mă întorc acasă, dar eram împăcată cu hotărârea luată. Poate că voi reuşi să-mi educ părinţii şi să-mi câştig o brumă de libertate, ca toţi cei de vârsta mea.

Ştiam că poate ar fi trebuit de mult să fug de-acasă în munţi cu prietenii, ştiam că „am dreptate“, dar, pe măsură ce timpul trecea, mă simţeam tot mai vinovată, o vedeam parcă pe mama cum ţipa şi plângea cât e de nefericită, cum nu-i venea să creadă că ordinele ei nu mai sunt ascultate.

— Titel, când ajungem la cabană, telefonăm la mine acasă.

— Telefonăm. Dar vorbeşti numai tu, pe mine oricum nu au vrut să mă cunoască, spuse Titel.

Cățărându-ne tot mai departe pe peretele muntelui, douăzeci de tineri şi tinere, grupul nostru, făceau glume, râdeau, inhalau prospeţimea aerului, priveau în jos la oraşul devenit minuscul, căutau semnul galben care indică drumul. Toţi se

simţeau în largul lor. Parcă se născuseră acolo. Îşi reînnoiseră pactul cu împrejurimile.

Eu aş fi vrut să fiu ca ei şi ca toată lumea, aş fi vrut să mă bucur la fel ca ei, dar gândurile îmi zburau acasă, la criza de nervi pe care i-o provocasem mamei.

Îmi era milă de ea. M-am uitat la ceas. Acum era ora când Mariana, o prietenă rămasă la Bucureşti, îi telefona mamei s-o anunţe că nu sunt la ştrand în Kisseleff, ci am plecat la munte cu tot grupul. Pentru câteva zile.

— Cum te simţi în bocancii mei? mă întrebă Marcel.

— Perfect, nici nu ţi-i mai dau înapoi!

Când după ore întregi de mers şi căţărat am ajuns la cabana Piatra Craiului, a început să plouă. O ploaie deasă şi măruntă, care nu avea de gând să treacă prea repede.

Am scos din rucsacuri mâncarea şi conservele şi ne-am pus pe înfulecat.

Am întrebat: Unde e telefonul?

Telefon? Nu avem! Cel mai apropiat telefon e la o altă cabană, la vreo şase ore de mers.

— Tot plouă, îmi spuse Titel, mâine vor rămâne toţi în cabană să joace tot felul de jocuri de societate, iar noi pornim dis-de-dimineaţă spre acea cabană. Cum ajungem, telefonăm şi ne întoarcem înainte de lăsarea serii.

Seara, după ce-am mâncat, obosiţi de drum, am intrat în camera foarte lungă şi foarte îngustă care avea să ne servească drept dormitor. Existau acolo două rafturi de lemn, pe priciul de sus erau zece locuri de culcare şi pe priciul de jos tot zece. Acestea erau paturile comune în care se dormea atunci în cabane. A fost prima oară când am dormit lângă Titel, dar laolaltă cu atâtea alte persoane.

Când ne-am sculat dimineaţa, nici unul dintre noi nu avea şireturi la bocanci! Am căutat peste tot şi n-am găsit nimic. Nu ne puteam continua drumul cu bocancii desfăcuţi. Eram disperaţi, dar –

într-un târziu – unul dintre noi ne-a mărturisit că făcuse o glumă. Se sculase noaptea, scosese toate şireturile, le legase între ele şi le atârnase de-a lungul priciului superior! Noi căutaserăm tot timpul ceva ce era la nivelul ochilor noştri! N-am prea râs de gluma asta, dar bine că le găsiserăm. Descoperiserăm ce importanţă pot avea câteodată şireturile! Depinde în ce loc!

După ce-am luat la noi mâncare şi băutură, am pornit-o cu Titel prin ploaie spre cabana cu telefon. Am mers ore întregi. Am ajuns pe la prânz. Am cerut voie să telefonăm şi am plătit. Am format numărul locuinţei mele: 33303. Întârziam la fiecare cifră, parcă voiam să amân ce va urma. Mama a ridicat telefonul.

— Alo, Muţa, sunt eu! am spus gâtuită.

— Eu nu am nici o fată! mi-a spus şi mi-a trântit telefonul.

Sunt dezamăgiri pe care le simţi în cerul gurii cu un gust persistent. Titel nu a comentat. Am făcut înapoi încă şase ore în ţârâitul persistent al ploii. Tot acest mers de ore întregi pentru a afla că mama mea nu avea nici un copil! Îi eram recunoscătoare lui Titel că nu spune nimic. Orice ar fi spus n-ar fi fost nimerit. Nu era nimic de spus.

Am ajuns la cabană şi am căutat să mă bucur că sunt o fată ca toate celelalte. Că ajunsesem acolo mai greu decât altele, dar ajunsesem. M-am bucurat că mă aflu acolo. Că munţii sunt acolo. Că dorm pe un prici alături de alte douăzeci de persoane în dormitorul comun. Că a doua zi ploaia se va opri şi voi continua urcuşul. Că îmi vor fi dragi pădurea şi culmile şi mirosul zăpezii. Şi lumea din zarea pe care o puteam vedea. Şi care era tot ce aveam.

După două zile, când am sunat la uşă, mi-a deschis Pică. Mama şi tata, în picioare, unul lângă altul, mă priveau. Tatei i-a venit să râdă, dar mama i-a făcut un semn, era în plină dramă, şi atunci tata mi-a dat o palmă. Mi-a dat o palmă ca să poată

suporta restul zilei, să nu-şi înceapă mama scena cu smulsul părului din cap.

Dar după această palmă pe care am primit-o la 20 de ani, am înţeles că în mintea mamei problema nu era că plecasem cu un grup întreg de prieteni la munte, ci că fugisem cu Titel! Oricât i-am explicat că la munte dormeau câte douăzeci de oameni, uneori şi mai mulţi, într-o cameră, că poate afla de la părinţii celorlalţi prieteni că Bucureştiul îţi putea da mult mai multe ocazii să te izolezi cu cineva dacă voiai, în capul mamei vâjâia doar ideea că plecasem cu Titel! Deodată a început să întrebe: E evreu? Cine e? Cine sunt părinţii lui? Se vede că răspunsurile au fost satisfăcătoare în ochii ei.

Brusc l-a invitat pe Titel cu părinţii lui cu tot la masă la noi, ba chiar şi-a dat şi consimţământul să-mi chem tot grupul – *şi băieţii*!!! – la un ceai la mine!

Nu a fost nevoie de divertisment, toţi prietenii râdeau fără să se poată opri.

— Eşti sigură că nu ţin pregătit pentru noi un revolver încărcat? m-au întrebat. Chiar putem veni la tine? Chiar o să scăpăm cu viaţă?

Au scăpat şi fapt este că, deşi Titel nu mi-a cerut niciodată mâna – mi-am adus aminte acest amănunt în ziua nunţii –, m-am pomenit în cel mai scurt timp logodită! Nici măcar nu eram şi nu puteam fi gravidă. Priciurile constituiau un mare dormitor colectiv.

În tot cazul, din clipa în care mama a decis *Titel* (dacă tot am „fugit“ cu el şi dacă aflase deja tot blocul, Bucureştiul, România, inclusiv Craiova), exact din clipa aceea mama m-a eliberat din închisoarea pe care vrusese s-o ridice în jurul meu, de parcă nu era suficientă închisoarea ridicată de comunişti. Am devenit liberă să mă căsătoresc urgent şi astfel toată responsibilitatea asupra mea avea să fie predată viitorului meu soţ. Am fost liberă să fiu chemată la telefon de băieţi şi liberă să-mi invit prietenii, chiar şi cei născuţi băieţi. Îmi

venea să mă recomand peste tot ca acel personaj al lui Stendhal din *Mănăstirea din Parma*: „Pala, om liber!“

1956

De când îl întorsesem pe Stalin cu faţa la perete, fusesem de multe ori acasă la Titel, dar acum, că ne logodiserăm, părinţii lui m-au invitat pentru prima oară la o masă de seară „oficială“.

Eram patru: părinţii lui Titel, Titel şi cu mine. Stalin nu mai era de faţă. Am băgat de seamă că pe masă nu era nici o sticlă cu apă sau cu altă băutură, or eu nu pot să mănânc fără să beau. Totuşi mi-a fost ruşine să le spun că vreau apă, probabil că mâncau de obicei fără să bea, căci pe masa nu erau nici pahare.

Deşi îmi era foame, am mâncat puţin.

— Eu nu mănânc mult! le-am spus flămândă şi însetată.

Deodată s-a auzit soneria.

— Sună cineva! a spus Marioara.

— Da, a sunat cineva la uşă, a spus Emil.

— Este cineva care sună, a spus Titel.

Din nou s-a auzit soneria. Am tresărit.

— Sună! Nu auziţi? ne-a atras atenţia, calmă, Marioara.

— Ar trebui cineva să deschidă uşa.

— Da, domnule, ar trebui să deschidă cineva uşa! a spus Emil.

— Trebuie deschisă uşa! Trebuie văzut cine sună! a spus şi Titel.

Cu câtă linişte! Cu ce demnitate de lord englez. Sau cu ce indiferenţă?

Scena mi s-a părut foarte cinematografică. Dacă am să scriu vreodată un scenariu pentru un film englezesc – mi-am spus –, o să introduc o astfel de scenă Ionesco-*like*.

De la uşă s-au mai auzit câteva ţârâituri, apoi s-a instalat liniştea. Cel care sunase plecase. Nu e

nimeni acasă! şi-o fi spus. Nu am să ştiu niciodată cine a fost.

Îmi trecuseră foamea şi setea. Voiam să înţeleg psihologic scena. Avea importanţă să fii tot timpul stăpân pe situaţie, ignorând-o? Stând pe scaun?

Dar, când eşti îndrăgostit, ai în tine un burete cu care ştergi tot ce nu-ţi place.

În vară Pică a împlinit 74 de ani şi l-am internat să facă o operaţie de hernie. Când m-am întors de la spital, am găsit tot apartamentul dat peste cap şi mama mi-a spus plângând că l-au arestat pe tata, nu se ştie de ce şi nici unde l-au dus. Am vorbit cu nişte prieteni de la cooperativa pentru care lucra şi mi-au spus că în ultima vreme le adusese nişte comenzi din Cluj, aşa că mi-au dat telefonul unui avocat de-acolo. I-am telefonat şi am stabilit că a doua zi, după ce voi asista la operaţia lui Pică şi voi vedea că totul e în regulă, voi lua trenul spre Cluj. Mama, care de obicei era o fetiţă pierdută, plângea acum tot timpul şi nu mă putea ajuta prea mult. Ce să fac – spunea – aşa sunt eu, slabă.

A doua zi, Pică a trecut cu bine prin operaţie. La ieşirea din spital mă aştepta Titel. Îl rugasem să vină cu mine la Cluj. Faptul că în asemenea împrejurări a călătorit cu mine m-a ajutat mult. Nu mai fusesem niciodată la Cluj şi, deşi eram după multe ore de călătorie cu trenul şi mortificată de situaţie, m-a frapat frumuseţea acestui oraş universitar şi acoperişurile turnurilor care răsfrângeau lumina soarelui.

Am ajuns la avocat şi el m-a liniştit oarecum. Deşi era nervos din fire, tata nu spusese în public nimic contra comuniştilor, nu de asta l-au luat. El desfăcea în toată România produsele unei cooperative şi la Cluj venise în contact cu cineva care se pare că delapidase statul. Cei care-l arestaseră îl voiau pe tata martor în procesul acelui infractor, dar s-au gândit că cel mai bine va depune mărturie şi va spune tot ce a observat la acea

persoană dacă va fi mai întâi speriat şi ameninţat. Un martor în închisoare.

— Duceţi-vă liniştiţi – ne-a spus avocatul –, eu am să încerc să-i transmit pachetul pe care mi l-aţi adus şi sper că după ce va depune mărturie se va întoarce acasă!

În spectrul arestărilor de-atunci, această „miniarestare“ ni se părea un mare noroc! Nu era un arestat politic.

Ne-am întors la Bucureşti, l-am externat pe Pică din spital, am căutat s-o liniştesc pe mama şi după două săptămâni „martorul“ s-a întors acasă. Dar tata era alt om! De obicei vorbăreţ, devenise tăcut, nu scotea o vorbă zile întregi şi se uita de jur împrejur cu priviri speriate. Un bărbat puternic ca el! Devenise aşa în numai două săptămâni şi fiind arestat nu din raţiuni „politice“! Iar acasă nu mai vorbea până nu dădea radioul la volum maxim. Situaţia a durat vreo două luni, după aceea s-a mai liniştit, dar i-a apărut psoriasis, o boală de piele de care a suferit până la sfârşitul vieţii.

Mă durea inima să văd cum unui bărbat atât de atrăgător şi cochet ca el îi apăruseră pe piele zone largi, vizibile, de leziuni violacee.

Nu mult timp după ce tata şi-a revenit, s-au răspândit zvonuri despre evenimentele din Ungaria.

În duminica zilei de 4 noiembrie ruşii au intrat în Budapesta şi restul e istorie!

Saşa Ivasiuc şi alţi colegi – printre care cel mai frumos băiat din an, Mihai Serdaru –, împreună cu studenţi de la alte facultăţi, au vrut să se adune luni la o anumită oră în Piaţa Universităţii, ca de acolo să înceapă manifestaţii şi în România.

În cartea sa *Ora României,* Dan Stănescu scrie că l-a prevenit pe Saşa că autorităţile au aflat despre încercarea lor de revoltă. Saşa n-a vrut să abandoneze planul. După puţine ore, el, Serdaru şi alţi studenţi au fost arestaţi şi au primit câte cinci ani de închisoare.

1957

În 1957 au fost daţi afară din facultate câţiva colegi care, chipurile, ştiuseră şi păstraseră tăcerea asupra programării manifestaţiei din 1956, sau care fuseseră prieteni cu organizatorii. Dat afară a fost şi unul dintre cei mai străluciţi studenţi din an, Dan Stănescu, despre care scriam mai sus. Coca – Bianca Segal –, viitoarea lui soţie, a fost şi ea exclusă din UTM într-o şedinţă teribilă în care s-a spus că e „prietena prietenului duşmanului de clasă“. Am auzit cu urechile mele când i s-a dat această calificare! Cu alte cuvinte, a fost dată afară pentru că era prietena lui Dan, care era prietenul duşmanului de clasă Saşa Ivasiuc, cel arestat.

La 13 ianuarie 1957, Titel şi cu mine ne-am căsătorit. Am făcut şi cununie religioasă la Sinagoga Mare, şi cununie civilă la Raionul I.V. Stalin din Piaţa Amzei. Mi-am schimbat numele Riri Sylvia Aberfeld în Riri Sylvia Sussman.

Înainte de nuntă căutaserăm un apartament cât de mic, dar care să fie al nostru, însă în acele vremuri era cu neputinţă de găsit. Aveam posibilitatea să locuim la părinţi într-o cameră sau într-o cameră într-un apartament cu străini. Dar părinţilor li s-ar fi introdus imediat o familie străină în camera mea.

Am ales, aşadar, să locuiesc în continuare cu părinţii, şi Titel a venit să locuiască în camera mea. El lucra deja ca inginer într-o întreprindere de proiectări din Bucureşti – parcă IPROIL, dacă nu mă înşală memoria.

A doua zi, după ce ne-am întors din voiajul de nuntă petrecut la Hotelul Cota 1400 şi Titel s-a dus la serviciu, i-am declarat mamei că acum, după atâta vreme, când cred că deja duhurile găinilor ucise de Tereza în bucătăria noastră îşi găsiseră pacea, vreau să intru din nou în bucătărie şi să fac o prăjitură – prima din viaţa mea. Am cerut mamei

să-mi dea reţeta ei de *cake* englezesc şi ingredientele: fainã, zahăr, unt şi toate celelalte.

— Asta e făină bună, albă, luată alaltăieri de Titel pe cartelă, a spus mama, şi mi-a dat cu grijă o pungă, de parcă înăuntru erau cel puţin pietre preţioase.

Fainã albă se dădea atunci numai pe cartelă, nu o puteai găsi altfel. Ceea ce uitase mama era faptul că alaltăieri, în aceeaşi dimineaţă, îl rugase pe Titel să repare ceva la baie. Titel îi adusese în acest scop o pungă cu făină de ipsos!

Deci frec eu multă vreme untul cu zahărul, adaug ouăle, nucile, stafidele şi la urmă făina, pun prăjitura în cuptor, prăjitura creşte şi în toată casa se răspândeşte un miros nemaipomenit. Aşteptam aplauzele lui Titel, doar că atunci când a venit de la serviciu şi a încercat să-şi taie o felie – şi-a dat seama că de fapt i-ar fi trebuit un ferăstrău! Am izbucnit într-un plâns greu de stăpânit. Spuneam: „Dacă aş fi făcut vreo greşeală în prepararea prăjiturii ar fi poate de înţeles, doar n-am mai călcat în bucătărie de când se săvârşeau acolo crime împotriva găinilor. Dar eu fac bine prăjitura, pas cu pas, prăjitura reuşeşte, creşte, miroase frumos şi voi îmi daţi ipsos în loc de făină?!“

E greu de imaginat cât au putut să râdă atunci prietenii pe socoteala mea şi a prăjiturii împietrite, dar, aşa cum prima dragoste ne dezamăgeşte de multe ori şi cu toate acestea noi continuăm să iubim, la fel m-am întremat şi eu după această primă experienţă culinară şi mi-am continuat drumul de *cordon bleu* gastronomic.

După ce ne-am căsătorit, eu şi Titel am avut o discuţie serioasă, am întors problema pe toate feţele şi am decis să ne ducem la miliţie, pe Calea Victoriei, şi să depunem o cerere de plecare în Israel.

— Vă nenorociţi! ne-au spus părinţii mei.

— O să vă dea imediat afară din facultate şi de la serviciu! au spus părinţii lui Titel.

— Şi nici n-o să puteţi pleca, n-a mai plecat nimeni din 1950! au insistat iar părinţii mei.

— La o loterie la care nu joci – nu poţi avea nici o şansă! Ne-am hotărât şi gata!

Eram în ziua aceea singurii solicitanţi din toată clădirea miliţiei, s-au uitat la noi ca la nişte nebuni şi totuşi ne-au dat să completăm nişte formulare.

Acesta va fi secretul nostru. Unul dintre ele. Tremuram de frică, dar eu şi soţul meu semnaserăm cererea. Ca şi cum puseserăm frica pe cântar. Cantitatea de frică stârnită de ideea că am putea îmbătrâni într-o ţară comunistă era mult mai mare decât teama că mă vor da afară din facultate înainte de a o termina, că nu voi găsi nici un serviciu, că voi ocupa definitiv postul de duşman al poporului. Pentru mine era clar că, dacă cineva mi-ar fi dat posibilitatea de alegere între a trăi numai zece ani într-o ţară liberă sau de a trăi până la adânci bătrâneţi sub regim comunist, aş fi ales prima posibilitate.

Nu spuseserăm nimănui că am făcut cerere de plecare în Israel, dar de obicei miliţia anunţa direct la secretariatul universităţii sau la locul de muncă, şi atunci studentul sau salariatul era dat afară. Nu aveam altceva de făcut decât să aşteptăm.

De altfel, nu ne puneam mari nădejdi în plecarea pe cale legală. Titel a început aşadar să pună la cale planuri fanteziste.

— Am să cumpăr din talcioc piese de confecţionat măşti cu oxigen pentru înotul sub apă. O să ajungem sub vreun pretext la Dunăre, ne aruncăm sub apă cu măştile, rezistăm vreo patru ore, cât timp ne caută, şi ieşim din apă în Iugoslavia, pe celălalt mal al Dunării!

Deşi e cu trei ani mai mare ca mine – mă gândeam –, băieţii sunt întotdeauna mai copilăroşi decât fetele. Cum o să poată reuşi un asemenea plan? Pe de altă parte – îmi spuneam –, dacă va fi arestat şi condamnat la ani buni de închisoare, la fel ca toţi sioniştii care-i fuseseră îndrumători în

organizaţia sionistă de tineret, şi dacă în închisoare se va gândi tot timpul că avusese o şansă să fugă din ţară şi n-o folosise din cauza mea? Îl iubesc şi-l înţeleg, trebuie să-l las să ajungă singur la concluzia că e un plan nerealizabil.

Încetul cu încetul, Titel a găsit piesele de care avea nevoie şi a confecţionat o primă mască de oxigen pentru înotul sub apă. Ca să aibă un pretext pentru preocupările lui s-a interesat dacă există cluburi de scafandri. S-a interesat şi de posibilitatea de a ne arunca la Timişoara în canalul Bega, ca de acolo să ajungem la Dunăre!!!

Eu îl lăsam să strângă date şi nu scoteam o vorbă.

„Dacă nu încercăm acum – când suntem atât de tineri şi încă nu avem copii –, atunci nu o să mai putem încerca niciodată! Rămânem aici!“ spunea Titel. Eu îl ascultam şi tăceam.

Într-o zi însă a trecut la acţiune: a falsificat o hârtie oficială a IPROIL-ului care îl delegase să meargă pe teren ca să vadă nişte amplasamente pentru construcţia de poduri în Oltenia. Şi-a adus aminte că odată se întocmise un program, repede abandonat, de a se construi un pod în dreptul unui sat de pe malul Dunării, tocmai într-o zonă aflată vizavi de Iugoslavia. A adăugat cu mâna lui pe trimiterea oficială numele satului respectiv, ceea ce îl îndreptăţea să viziteze acea zonă interzisă ca să vadă cum stau lucrurile la faţa locului. Adică să ştie dacă existau şanse să ne aruncăm în Dunăre cu măştile noastre. Atunci când va fi gata şi masca mea.

Pe de-o parte, eram îngrozită de aceste planuri, ştiam că tatăl meu – care luase întotdeauna hotărâri mature şi inteligente – n-ar fi făcut niciodată aşa ceva, dar, pe de altă parte, îl admiram pe Titel tocmai pentru că nu semăna cu tata şi era atât de deosebit de alţii şi aventurier! Este un aiurit! ar fi spus tata dacă ar fi ştiut.

M-am despărţit de Titel în acea dimineaţă cu moartea în suflet. Cine ştie ce se putea întâmpla! Citeam texte medicale şi nu înţelegeam nimic din ce citeam.

Titel a luat trenul spre Dunăre şi compartimentul în care avea locul era gol, până când a intrat un tânăr cam de vârsta lui, îmbrăcat sportiv. S-a aşezat lângă el şi, ca să treacă mai repede timpul, au început să vorbească despre sport. Din una în alta, au trecut şi la fete şi nou-venitul i-a făcut confidenţe lui Titel, avea ezitări dacă să se căsătorească sau nu cu iubita lui.

Titel i-a făcut şi el confidenţe, dar cu rezerve. Nu i-a spus de exemplu că e evreu. Titel avea pielea atât de închisă la culoare, încât nimeni nu-l bănuia că ar fi evreu. I-a spus că lucrează ca inginer şi merge pe teren să vadă dacă se va putea construi într-un anume loc un pod. Cei doi tineri au stat de vorbă tot drumul şi s-au despărţit buni prieteni, chipurile.

Cum a intrat în satul respectiv, Titel a văzut că de-a lungul Dunării se întinde un gard de sârmă ghimpată şi o pază extraordinară nu te lăsa nici să te apropii de fluviu.

Ca din pământ, s-a ivit un miliţian lângă el:

— Ce cauţi aici?

— Am venit din Bucureşti trimis de serviciu, uitaţi ordinul de deplasare.

— Vedem noi ce ordin e ăsta! Vino cu mine! i-a spus miliţianul şi l-a arestat la câteva minute după ce sosise acolo. Se pare că sătenii aveau ordin să anunţe imediat miliţia despre orice străin care apare în satul lor.

Miliţianul l-a dus la secţie şi l-a împins într-un birou. La masă stătea un tip masiv care a ţipat la Titel:

— Cu ce scop ai venit aici? Spune tot!

— Am ordin de trimitere de la serviciu!

— Să văd ordinul! S-a uitat pe delegaţia de la IPROIL şi a căutat numărul de telefon. Acum aflu

eu dacă te-au trimis sau nu! a ţipat dezlănţuit tipul de la masă. Titel îngheţase. Tipul forma încetul cu încetul cifrele numărului de telefon. Va descoperi cu uşurinţă făcătura. Titel simţea că i se scurge tot sângele din inimă, se gândea la mine, la părinţi. Tatăl lui se înfricoşa atât de tare chiar şi atunci când nu exista nici un motiv real!

Deodată s-a deschis uşa şi – în uniformă de colonel de Securitate – a intrat tânărul din tren.

— Titel, ce e cu tine aici?

— Păi nu ţi-am spus – şi-a revenit Titel –, sunt inginer şi am fost trimis pe teren în zona asta.

— Sigur, sigur! Lasă-l, tovarăşe. E de-al nostru!

— Când mai vii pe-aici, să nu uiţi să mă vizitezi! i-a spus la plecare colonelul cel tânăr.

— La calendele greceşti! i-a răspuns Titel, dar numai în gând.

Dăduserăm tare radioul. Când Titel a terminat de povestit, mi s-au luat două pietre de pe inimă. Prima era că a scăpat, a doua – că nu va mai confecţiona masca de oxigen pentru mine! Eu abia dacă înotam la Snagov, aşa că nu prea mă vedeam aruncându-mă în Dunăre cu masca pe faţă. Dar probabil că pentru Titel aş fi făcut-o şi pe asta. O sinucidere programată! Bine că părinţii nu ştiau nimic.

După aceste episoade, Titel a suferit de arsuri stomacale jumătate de an.

Nu mult după isprava cu Dunărea, a venit într-o zi să ne viziteze Virgil Montaureanu împreună cu Ionel, acum student la mecanică. Ca de obicei, mi-a adus o carte. Ca de obicei, una plină cu idei burduşite de semne de întrebare şi de fermenţi. Era *Gog* de Giovanni Papini.

— Bineînţeles că e antisemit – spuse Virgil –, dar ce original explică el cauzele antisemitismului şi încă prin vocea unui evreu, doctorul Benrubi.

— Cum poate fi explicat din nou antisemitismul? l-a întrebat mama, care se simţea totdeauna neliniştită în faţa a ceva nou.

— Benrubi spune că în trecut, de câte ori lumea a fost liniştită şi s-a legănat echilibrată în braţele unei concepţii frumoase şi ale unor idealuri înalte, s-a ivit un evreu care a pus semnul de întrebare, a inoculat fermenţii îndoielii şi a răsturnat ordinea existentă, a azvârlit-o în noroi.

— Exemple? am întrebat.

— Am să ţi le spun nu în ordinea din carte, ci aşa cum le-a reţinut memoria mea, a răspuns Virgil. Dar, oricum, concluzia e aceeaşi. Există în Europa o lipsă de legătura clară între politică, morală, religie, artă, pe de-o parte, şi pântec, pe de altă parte. Şi iată, spune Papini prin gura lui Benrubi, a apărut Marx cu economia sa vulgară şi tot ce a rezultat mai târziu în urma scrierilor lui.

Sfârşitul secolului al XIX-lea a fost considerat o mare epocă a omenirii, în care familia era sacrosanctă, dar iată că vine evreul Max Nordau şi, prin scrierile lui, demască minciuna societăţii burgheze patriarhale. Adică o arată ca pe o societate bazată pe minciuni convenţionale.

Toţi credeau în romantismul german, în idealism şi în reabilitarea catolicismului, şi deodată vine un poet evreu din Düsseldorf, Heine, care răsădeşte semne de întrebare şi îşi bate joc de aceste noţiuni înscăunate.

Ne consideram oameni normali şi morali – spune Benrubi –, când deodată a apărut Freud şi, din nou, el, un evreu, a smintit tot ce se crezuse până atunci.

Dacă femeia era obiect de veneraţie în Europa, iată că apare Weininger şi o coboară de pe acest piedestal.

Dacă eram convinşi că trăim într-un univers normal şi solid, bazat pe timp şi pe spaţiu, iată că apare evreul Einstein cu relativitatea sa şi distruge vechea fizică. Şi aşa mai departe şi aşa mai departe, spune Papini prin gura lui Benrubi.

— Interesante argumente contra evreilor, am spus, dar ar fi trebuit să-l adauge pe listă şi pe

Baruch Spinoza.

— Şi pe Iisus n-ar fi trebuit să-l adauge pe lista celor care au revoluţionat ordinea care existase înainte? a întrebat Titel.

— Dar prin ce se mai face evident antisemitismul lui Papini? continuă Virgil. Nu o să credeţi, dar – după ce Benrubi vorbeşte în tirade însufleţite despre genialitatea rasei lui, de faptul că evreul e despot în domeniul materiei şi anarhic în domeniul spiritului şi că s-a răzbunat astfel pentru umilinţele suferite – iată că Benrubi parcă se înconvoaie, trece deodată de la superioritatea arogantă cu care îşi expusese ideile la un ton supus şi-l întreabă pe Gog cu cea mai mare umilinţă dacă ar putea să-i dea un avans din leafă.

— Şi, dacă nu mă înşel, îşi cere şi scuze pentru că a fost, poate, insolent spunând ceea ce spusese, a adăugat Ionel care citise şi el cartea.

— Se pare că acest fragment mai poate fi discutat şi analizat încă şi încă. Dar numai după ce citesc şi eu cartea, spuse tata.

Mama a adus faimoasa ei plăcintă cu vişine şi aproape că a pătat coperta lui *Gog* cu zeama lăsată de fructe.

— Muţa, uite încă un motiv să-l faci pe Papini şi mai antisemit decât este!

Am confiscat cartea şi am pus-o la loc sigur, ferit de vişine.

După o săptămână trebuia să-mi încep stagiul la Spitalul de Boli Contagioase din fundul curţii, la Colentina. Trecând prin curte, aveam la stânga pavilionul Spitalului de Boli Interne. Văd pe trepte o femeie care plânge, înconjurată de o mulţime de oameni. Câtă durere, săraca de ea, mi-am spus. Curios că seamănă cu tanti Mary, dar aşa cum va arăta când va fi bătrână. Deodată îl văd şi pe Virgil. Mă duc spre ei, vreau să cred că nu poate fi Mary. Ea este.

A doua zi, după ce fuseseră la noi, Ionel a început să sângereze de peste tot şi la spital i s-a

descoperit o panmieloftizie. Adică măduva osoasă încetase să mai fabrice globule roşii şi albe. Cauza, în general, nu se ştie. Dat fiind că celulele sângelui trăiesc două, trei luni, se simţise bine până când celulele vechi nu fuseseră distruse şi altele noi nu apăruseră ca să le ia locul. Când a început să piardă celulele sanguine nu a mai fost nimic de făcut, în stadiul ştiinţei de-atunci. După ce a fost internat o săptămână, a murit. Avea 22 de ani. Tanti Mary îl iubea atât de mult, încât şi acum, când era mare, îl învelea în nopţile de iarnă şi avea grijă să nu se mişte de sub plapumă şi să nu răcească. Ce înmormântare cutremurătoare a fost! Mary spunea că vrea să-i aducă plapuma la mormânt ca să fie învelit şi acolo. Nu vreau să-ţi fie frig – jelea ea. Ionel era singurul lor copil. Virgil Montaureanu – un mare iubitor de cărţi şi de oameni – nu s-a mai refăcut niciodată după această lovitură.

1958. Începutul verii

A doua vizită – a mea şi a lui Titel – la Miliţia Generală de pe Calea Victoriei s-a petrecut la un an după ce ne depuseserăm actele de plecare în Israel. Eram în sesiune de examene. Deodată, pe coridor, îl văd pe Titel.

— Tu aici? La ora asta?

— M-a chemat Lala să vin acasă de la serviciu urgent. Ajung imediat şi-mi dă o scrisoare de la Miliţie. E de la paşapoarte! „Ştii – îmi spune Lala cu candoarea ei –, nici n-am ştiut ce să fac. Am vrut să nu v-o dau!“ „Cum, Lala, să nu ne-o dai?“ „Nu vreau să plecaţi de lângă mine şi m-am gândit s-o ascund!“

— Bine că ţi-a dat-o, ştii ce copilăroasă este! am spus. Titel, chiar crezi că am primit aprobarea?! Îmi vine să plâng, dar nu pot, că se uită lumea la noi!

Le-am spus imediat colegilor că am pe cineva bolnav în familie şi e urgent. Duşi am fost! Toate

castelele din Spania erau deja locuite de noi doi. Le deschideam larg ferestrele şi ne aplecam spre necunoscut. Aveam în nări miros de aer proaspăt.

— Ce fericire, o să putem pleca, vezi ce bine e că am depus actele? spunea Titel mândru de el însuşi. O loterie la care nu joci…

Am zburat până pe Calea Victoriei. Cred că de ani de zile nu intrase cineva în Miliţia Capitalei zâmbind. Am fluturat hârtia. Mergeţi la etaj! ni s-a spus. Am aşteptat în faţa unui birou. Ne şi vedeam posesori de paşapoarte şi de bilete de avion. Eram euforici. Nu ne venea să credem! Frica şi provincialismul şi distanţarea de talmeş-balmeşul unei societăţi libere aveau şi ele avantajele lor: poate că acest fel de viaţă ne păstrase naivi şi dornici de a crede în miracole. Iată, ne aflam în centrul locului fioros, unde oamenii erau aduşi ca să fie torturaţi şi să nu mai vadă lumina zilei, dar noi veniserăm invitaţi, intraserăm singuri şi aşteptam în faţa unei uşi. Aproape ca într-o ţară normală. Când vom fi chemaţi înăuntru, ni se va da paşaportul şi vom face primul pas al ieşirii spre lumină. Ce simplu e să fii fericit!

Între timp, ca să nu facem vreo greşeală şi s-o plătim, nici nu îndrăzneam să vorbim unul cu altul, ne priveam şi comunicam prin semne ca surdo-muţii. I-am arătat lui Titel cu degetul uşa închisă: „Iat-o“, apoi mi-am rotit degetele mâinii drepte în aer şi am ridicat sprâncenele – „ce o fi?“ –, iar Titel a ridicat tot mâna dreaptă, dar cu degetele răsfirate în aer şi a lăsat-o să cadă, a ridicat-o iar şi a lăsat-o să cadă: „Potoleşte-te, linişteşte-te, ai răbdare!“ Am zâmbit: „Pe mai târziu, adică“. Da, mă gândeam, când vom ieşi cu paşaportul şi vom fi în drum spre casă, atunci va veni rândul bucuriei furtunoase, nesăbuite, nestăpânite. Ca în vremurile bune, ar fi spus Pică.

Uşa se deschise.

— Intraţi înăuntru, tovarăşi!

Am intrat. Ne căzneam să nu zâmbim, să nu se vadă cât ne bucurăm, să nu se răzgândească. Dar eram aici, ne simţeam ca aceia care au cucerit Everestul.

Pe perete, din rama lui, se uita la noi bănuitor Gheorghe Gheorghiu-Dej. Lângă o masă îmbrăcată în pânză roşie stăteau doi tovarăşi în uniforme şi cu grade mari. Unul avea o mustaţă cu care parcă voia să-l concureze pe răposatul Stalin şi o burtă cât a unei gravide care stă să nască. Al doilea era mai tânăr şi sfrijit şi ne privea din capul locului încruntat. Ne-au făcut semn să ne aşezăm pe scaunele de pe partea cealaltă a mesei.

— Astea sunt hârtiile pe care le-aţi completat şi semnat acum un an?

— Da! ne-am bâlbâit noi, încercând parcă să atenuăm fapta.

— Vreţi să plecaţi în Israel? Pentru ce, tovarăşi, să vreţi să plecaţi? Uite, am studiat dosarele voastre, sunteţi elemente talentate, cu origine sănătoasă, România are nevoie de oameni ca voi, tineri, studenţi, ingineri, spuse cel sfrijit. Ce-or să spună părinţii voştri, oameni cumsecade?

— Inconştienţi! urlă deodată cel care părea un Stalin gravid. Sunteţi inconştienţi, lăsaţi prostiile cât mai e timp, cât nu veţi avea de dat de socoteală partidului şi ţării!

— Vedeţi, suntem indulgenţi, luă din nou cuvântul sfrijitul. Daţi o declaraţie că renunţaţi la cererea de plecare, o semnaţi şi totul rămâne între noi!

— Nu merită ei aşa ceva, dar haide, treacă de la noi. Sunt tineri, spuse grăsanul. Semnaţi imediat şi părăsiţi clădirea.

Titel se uita la mine, eu mă uitam la el. Eram moartă de frică, dar am dat din cap spre Titel, căci ştiam ce gândeşte şi ce va face. Că îl aprob.

— Vă mulţumim mult, tovarăşi, pentru grija pe care ne-o purtaţi – a spus Titel –, dar nu semnăm.

— Vedeţi, am spus eu, avem rude apropiate în Israel şi nu putem semna.

Din acea clipă m-am speriat atât de tare de urletele şi de ameninţările celor doi, că nu mai ţin minte nimic până când ne-am văzut în stradă *însemnaţi, dar nesemnaţi* pe cererea de renunţare la cererea de plecare din ţară.

Cerere de renunţare la cererea de plecare.

Cerere de renunţare la cererea de plecare, cerere de renunţare la cererea de renunţare, cerere a cererii cererii. Fiecare cuvânt era ca un ciocan stârnitor de migrenă.

Am ajuns acasă, m-am băgat în pat, deşi era abia ora prânzului, şi am tras plapuma groasă peste cap. Întunericul mi-a apărut ca o lumină.

Poate august. 1958 ori 1957?

De departe am văzut mulţi muncitori şi multe maşini în faţa casei Tincuţei-colivie. O dărâmă, spuneau, şi o să construiască acolo un bloc cu multe etaje.

— O să aveţi praf şi zgomot câteva luni! au afirmat. Eu ridic capul şi văd pomul. Ajunsese să aibă deja peste un metru înălţime şi habar n-avea că i se va schimba viaţa. Intru în apartamentul nostru şi fug la Pică exact cum făceam de atâtea ori când eram mică.

— Pică, te rog eu mult, du-te şi vorbeste tu cu muncitorii să scoată pomul cu rădăcini cu tot şi să ţi-l dea ţie. Pe tine o să te asculte.

— Bine, o să pregătesc şi nişte bani ca să fie mai atenţi când mă ascultă! a glumit Pică. Dar ce o să facem cu pomul pe urmă?

— Cum ce-o să facem? Îl punem într-un ghiveci mare la noi pe terasă! Tot e obişnuit cu Calea Victoriei!

— Un pom la etajul patru? se miră bunicul.

— Dar acum nu e la etajul doi?

— Ordinele nu se discută, se execută! a râs Pică.

Nu a mai discutat, a coborât, a dat un bacşiş frumos şi de la fereastră am văzut cum doi muncitori culcaţi pe acoperişul în pantă se luptau cu rădăcinile pomului şi-l ridicau. Victorios, Pică a venit cu pomul în mâini. De-atunci creşte într-un ghiveci pe balcon şi îşi îmbogăţeşte cunoştinţele ascultându-i pe Pică şi pe mama vorbind despre Craiova.

Mă gândeam ce-o să fac atunci când pomul va atinge plafonul şi nu va mai avea loc să se înalţe. De obicei ne facem probleme de viitor pe care noi, nemaiexistând în viitor, nu va mai trebui să le rezolvăm. Ceea ce s-a şi întâmplat, dar să nu anticipez, căci mai erau doi ani până să mă despart de pomul pe care-l salvasem.

Septembrie 1958. Primul Festival Enescu

În tot Bucureştiul se răspândise de data aceasta o veste bună: pe data de 14 septembrie, trei ani după moartea lui George Enescu, va începe la Ateneul Român primul Festival Internaţional Enescu. Ştiam deja că, la deschiderea festivalului, dublul concert pentru vioară al lui Bach va fi interpretat de doi violonişti geniali: David Oistrah şi Yehudi Menuhin, ambii provenind din familii de evrei de origine rusă. Era o colaborare cu totul neobişnuită, o întâlnire emoţionantă în acele vremuri, dat fiind că David trăia în Uniunea Sovietică şi Yehudi în Statele Unite ale Americii, ţări şi sisteme separate prin impenetrabila Cortină de Fier. Şi iată că, la acest festival, un evreu sovietic şi un evreu american îşi vor strânge mâinile şi vor lăsa magia artei lor să vorbească peste sisteme şi în ciuda cortinei. Discutam cu prietenii mei că festivalul va fi un refugiu temporar din urâtul cotidianului, o salvare prin frumos, printr-o evadare dincolo de ziduri, printr-un Dumnezeu care va pluti în văzduh chiar şi pentru nereligioşi.

Dar am avut strângerea de inimă că nu voi putea fi şi eu acolo, expusă acelei magii a muzicii şi libertăţii. Ştiam că în acea seară vor putea intra în sala de concert doar favoriţii regimului, iar oamenii ca mine nu vor putea găsi bilete pe căile obişnuite.

Însă Ghido şi Marcel, pasionaţi de muzică, ne-au expus planul lor de a încerca să fie prezenţi la concert. Remarcaseră că sub podeaua în pantă a sălii de concert se afla o podea orizontală, deci exista un spaţiu liber între cele două podele. Zis şi făcut. În dimineaţa zilei de 14 septembrie, avusese loc acolo o repetiţie a filarmonicii. Ghido şi Marcel, prezenţi la repetiţie, au intrat sub podea când s-a terminat repetiţia. (Nici măcar regele Suediei, când, peste zeci de ani, l-a chemat pe Ghido la Stockholm să-i înmâneze marele premiu, nu a menţionat/nu a ştiut de acest act de bravură.) Au stat dragii de ei ascunşi acolo până seara. Exact înainte de deschiderea festivalului, cei doi muschetari, amorţiţi de aşteptarea incomodă, au ieşit afară neobservaţi.

— Păcat că nea Cristache nu e controlor şi la filarmonică! mi-a zis Titel. Ştii ceva? Eu oricum am o lucrare de terminat, poate încerci să intri singură, ai mai multe şanse.

Să încerc? Să nu încerc? Parcă smulgeam petalele unei margarete. Până la urmă am simţit că numai dacă încerc am şansa să câştig.

Un vot în favoarea încercării era faptul că arătam mult mai tânără decât cei 23 de ani ai mei şi aveam o faţă nevinovată, naivă, inocentă. Mi-am lăsat părul lung şi ondulat pe umeri, m-am îmbrăcat frumos şi am plecat. Ateneul Român este pe aceeaşi parte a Căii Victoriei ca şi casa în care locuiam. De departe am văzut că între Hotelul Athénée Palace şi Ateneu se înşirau patru (!) cordoane de miliţieni care controlau biletele, deci trebuia să treci la fiecare nou control de un alt cordon de miliţieni. Locul era ticsit de oameni. M-

am dat într-o parte şi mi-am făcut un plan, mă concentrasem ca şi cum ar fi fost vorba de o chestiune de viaţă şi de moarte, dar poate că era vorba chiar de viaţă şi de moarte când îţi puneai în cap să obţii câteva clipe de frumos, în ciuda şi sub nasul regimului.

Am văzut că vine o pereche cu biletele în mână. Aveau vreo 40 de ani, adică tocmai potriviţi ca vârstă să-mi fie părinţi. Mi-am potrivit paşii la ritmul paşilor lor şi m-am apropiat de ei lăsând impresia că suntem împreună. Ei nu şi-au dat seama de nimic. Arătam atât de naivă! Când primul cordon de miliţieni le-au cerut biletele, cei doi le-au prezentat la un loc. Eu mergeam pe lângă „părinţi“ şi nu m-am uitat la miliţieni. Priveam înainte. Tot secretul trecerii fără bilet este să nu grăbeşti pasul şi să nu te uiţi înapoi. Ai vrea atât de mult să te uiţi înapoi! Dar am mers încet de tot şi nu m-am uitat înapoi. N-am auzit nici o remarcă. Reuşisem. Îmi rămăseseră câţiva paşi pentru a studia situaţia până la al doilea cordon de miliţieni. Când reuşeşte o metodă, nu o schimbi. Am găsit altă pereche cu biletele ţinute într-o singură mână. Iar m-am apropiat, iar nu am grăbit pasul, iar nu m-am uitat înapoi, iar am trecut. De patru ori am trecut. Nu aveam cui să-i împărtăşesc bucuria că învinsesem sistemul, dar deodată i-am văzut de departe pe Ghido şi pe Marcel prăfuiţi, însă cu zâmbetul de la o ureche la cealaltă.

Până la urmă am găsit şi loc de stat jos. Singurul scaun rămas liber. M-am aşezat. De pe scenă, Yehudi Menuhin a zâmbit şi a privit în direcţia scaunului meu de câteva ori. Mi-am dat seama repede că vecina mea – o femeie frumoasă şi foarte înaltă – era chiar Diana, soţia lui. Ca şi la celelalte concerte date în alte ţări de genialul ei soţ, stătuse probabil numai lângă persoane care îşi cumpăraseră bilet la concert. Dar nici unul dintre cei lângă care stătuse înainte nu fusese încercat de o asemenea beatitudine ca mine în acea seară.

Dărâmasem un fragment din pereţii lumii cenuşii dimprejur şi pătrunsesem într-o oază a frumosului. Ce conta în acele momente că nu avusesem bilet sau paşaport în buzunar şi că voi rămâne acolo după ce magii serii vor pleca?

După ani de zile – când am ajuns în ţările lumii libere – am văzut cât de mulţi tineri au nevoie acolo de paradisuri artificiale ca să cunoască clipe de bucurie. Noi, copiii de pe vremea lui Gheorghiu-Dej, nu ne drogam. Aveam clipele noastre de fericire ascunse de ochii lumii urâte din jur. Ştiam să aprindem aceste momente de bucurie şi de râs. În ciuda regimului sau din cauza regimului. Momente de bucurie clandestină improvizată, pe care nimeni nu ni le putea lua. Descoperiserăm un frumos care se găsea în noi şi care nu avea nevoie de paradisuri artificiale ca să erupă. Comunismul, duşmanul, ne transformase în oameni sănătoşi sufleteşte, eram preocupaţi cum să păcălim regimul, nu cum să ne păcălim pe noi înşine.

Octombrie. Primele plecări

Eu nu sunt religioasă, părinţii mei n-au fost religioşi, şi mai ales Pică, cel care a avut o atât de mare o influenţă asupra mea, nu era religios.

Dar bunica Frida, mama tatălui meu, era foarte religioasă şi de la nouă ani m-a pus să postesc de Yom Kippur o zi întreagă, ca şi ea. De altfel, întotdeauna la sărbătorile de toamnă ale evreilor, Anul Nou şi Yom Kippur, m-a dus de mic copil la sinagoga în care se ruga. O vedeam citind dintr-o carte de rugăciuni cu litere ebraice şi observam privirile pline de lumină şi bunătate ale celor care se rugau alături de ea. Înainte de sărbători, bunica se ducea la piaţă. Printre toate găinile de vânzare acolo, ea căuta o găină care să fie foarte tânără, aproape un pui. O altă condiţie pe care trebuia s-o îndeplinească era să fie cât se poate de albă. O cumpăra şi o aducea acasă. Aici începea un

adevărat ritual religios. Eu, copilă încă, eram aşezată pe un scaun, bunica ţinea într-o mână o carte de rugăciuni din care citea şi în cealaltă mână ţinea de picioare puiul alb de găină şi-l rotea deasupra capului meu. De câteva ori. Nu înţelegeam textul rugăciunii, dar semnificaţia lui era ca toate păcatele pe care le putusem face de-a lungul anului trecut să fie preluate de găinuşă şi astfel eu să fiu judecată cu indulgenţă de Dumnezeu la Yom Kippur. Yom Kippur era ziua teribilă în care Dumnezeu hotăra soarta oamenilor în anul care stătea să înceapă. Cine va trăi şi cine va muri.

După rotirea găinii deasupra copilului Riri, găinuşa era predată celui care avea meseria de a sacrifica păsările şi animalele după ritualul credinţei iudaice. Se credea că găinuşa e *kapara* pentru mine, adică e sacrificată ca să fiu eu salvată, că toate păcatele pe care le putusem comite au trecut asupra găinuşei.

Printre prietenii mei evrei, tineri ca şi mine în anii ’55–’58, nu era nici unul cât de cât religios, dar în zilele negre ale dictaturii lui Gheorghiu-Dej ne adunam întotdeauna de sărbători, împreună cu alţi studenţi şi tineri evrei, în curtea Templului Coral din Bucureşti. Toată curtea se umplea de tineret şi nouă ne creştea inima. Era singurul loc unde puteam fi numai noi între noi, nu o minoritate, iar frica înceta să mai existe. Comunismul era lăsat la poartă. Intram la rugăciunea de Kol Nidre şi Yizkor, fie că eram sau nu religioşi.

De fapt, aşteptam tot anul sărbătorile de toamnă şi prilejul de a fi numai noi între noi, de a visa împreună la mirosul de portocali şi de libertate.

Acolo, în curtea Templului Coral, am aflat odată că prin intervenţii străine un mare conducător sionist, grav bolnav de leucemie, fusese eliberat din închisoare după ani şi ani, permiţându-i-se să

plece la Paris. De acolo spera că ar putea, în sfârşit, să ajungă în Israel.

Deşi era periculos, Titel, împreună cu câţiva tineri sionişti prieteni, m-a luat la Gara de Nord. El îl cunoscuse personal pe Abir încă înainte de arestarea sa, deci înainte de interzicerea organizaţiilor sioniste de tineret. Pe nu ştiu ce căi aflaserăm şi în ce vagon avea biletul. Voiam să ne luăm rămas-bun, să-i spunem că suntem acolo, că ne gândim la el. Dar la geam a venit numai soţia lui Abir. El zăcea pe bancheta din vagon. Nu avea putere nici să se ridice şi să vină la geam. Ne-am ridicat pe vârful picioarelor şi, pentru o frântură de secundă, i-am văzut faţa palidă, emaciată. Nu a apucat să ajungă în Israel. Leucemia a fost mai rapidă şi a murit la Paris. În Israel s-a dat unui chibuţ numele lui. Chibuţul lui Abir fără Abir.

Tot în curtea Templului Coral am aflat în anul 1958, pentru prima oară, vestea de necrezut că s-au eliberat primele aprobări de plecare în Israel. Unii dintre cei care făcuseră cerere în 1948–1950 începuseră să primească aprobările. Cine nu a fost atunci în curtea Templului Coral nu poate şti ce sunt bucuria şi speranţa. Din 1950 graniţele erau închise ermetic pentru evreii sionişti sau pentru cei care de fapt doreau să se salveze de comunism. Acum toţi voiau să depună încă o dată actele pentru plecare, după opt-nouă ani de la prima cerere. Pe parcurs, în afară de cazuri răzleţe, ca al nostru, nimeni nu mai făcuse cerere, căci ştiau că de aprobat nu se aprobă, dar îţi dădeau numele la serviciu şi erai dat afară imediat.

Am ajuns în mare grabă acasă, am pus tare radioul şi am început să discutăm. Ce facem? Depuseserăm cererea cu un an înainte. Eu mai aveam un an până să termin facultatea. Nu s-a aflat la facultate că am depus cererea nici după ce ne-au chemat la miliţie să semnăm renunţarea la plecare. Dar puteau afla în orice clipă. Sau poate au rupt atunci cererea de plecare. Să mai depunem o dată?

Când vestea aprobărilor de plecare în Israel s-a răspândit, au început să se formeze cozi uriaşe la intrarea Miliţiei de pe Calea Victoriei. Dispoziţia era ca toată familia să se prezinte acolo ca să completeze formularul cererii de plecare, adică nu era voie să vină numai un singur reprezentant.

În consecinţă – cum aproape toţi doreau să plece –, s-au format cozi imense de-a lungul bulevardului Elisabeta (cred că se numea atunci bulevardul 6 Martie) şi până pe Calea Victoriei, la intrarea în sediul miliţiei. Oameni cu copii, bătrâni şi invalizi stăteau încolonaţi câte patru-cinci pe rând şi aşteptau de la şase seara, de-a lungul bulevardului, în speranţa că a doua zi, de când se deschide şi până se închide miliţia, să poată intra şi completa formularele.

Am mers pe bulevardul 6 martie câteva staţii cu tramvaiul şi coada nu se mai termina. Mii de oameni. Dacă aş fi putut atunci filma scena acestei impresionante cozi am fi avut azi un document zguduitor. Şi în ce linişte stăteau atâţia oameni la coadă! Ore întregi. Le era frică, dar rămâneau la coadă. Tăceau. Se temeau şi de umbra lor. De altfel, erau conştienţi că printre ei se pot afla şi informatorii Securităţii, plantaţi acolo să facă ore suplimentare. Era o coadă mută, dar însăşi existenţa ei însemna o puternică palmă dată regimului comunist.

Oamenii văzuţi afară la coadă sau oamenii care intrau la miliţie şi completau cererea erau în pericol de a fi daţi afară de la serviciu şi din şcoli. Şi asta nu însemna că aveau să se numere neapărat printre fericiţii a căror plecare din România urma să fie aprobată.

Adică puteai să rămâi fără salariu şi să fii condamnat să-ţi continui viaţa sub regimul comunist. Totul era o loterie, nu exista nici o regulă după care unii primeau şi alţii nu primeau aprobarea de a părăsi ţara.

La secţia de medicină internă cu faimă mondială a academicianului N.Gh. Lupu de la Colentina, s-a ţinut în acele zile o şedinţă de partid. Se descoperise că un medic serios şi apreciat, conferenţiarul universitar Dulce, dacă memoria nu mă înşală, făcuse cerere de plecare în Israel. Membrii de partid şi secretarul s-au ridicat să vorbească unul după altul, înfierând acest element duşmănos şi cerând darea lui afară din slujbă şi din universitate.

Atunci s-a sculat în picioare veneratul şef al secţiei, profesorul academician Lupu, şi a cerut cuvântul. Toţi ochii s-au aţintit asupra lui.

— Tovarăşi! Doctorul acesta care a făcut până acum parte din secţia noastră trebuie condamnat la împuşcare!

S-a iscat o mare rumoare printre membrii de partid prezenţi. Nu că nu l-ar fi trimis la moarte cu uşurinţă dacă li s-ar fi cerut, dar nu auziseră încă despre existenţa unei asemenea dispoziţii. Poate că tovarăşul academician Lupu era mai bine informat cu ultimele dispoziţii. L-au întrebat.

— Da, le-a spus marele om, academicianul Lupu, da, trebuie împuşcat. Căci moartea prin împuşcare e mult mai blândă decât moartea prin inaniţie!

1959

În 1959, Titel trebuia să viziteze – de data asta nu falsificase traseul – nişte localităţi din Transilvania unde institututul dorea să construiască ceva special.

Părinţii mei erau în concediu la Sinaia. Vorbiseră cu Titel să-l aştepte în gară, să mai stea de vorbă cât timp opreşte trenul la Sinaia. La ora convenită, tata şi mama, cu un carton de prăjituri în mâini, l-au aşteptat pe Titel în gară. Trenul a apărut, dar n-au reuşit să dea de el. Mi-au telefonat la Bucureşti, însă nu mi-am făcut griji, o fi fost

multă lume, mi-am spus. Dar aveam de ce să fiu îngrijorată.

După opt zile Titel s-a întors acasă la data fixată. Când l-am văzut, am ştiut că i se întâmplase ceva. Ne ducem în camera noastră, punem radioul la volum maxim şi începe să-mi povestească.

A urcat în tren şi s-a aşezat. Înainte de Ploieşti au intrat doi controlori.

— Biletul dumitale nu e în regulă! Vino cu noi pe culoar să lămurim lucrurile!

Între timp, trenul oprise în gară.

— Biletul nu e bun! i-au spus.

— Nu se poate, institutul mi l-a achiziţionat.

Într-o clipă, „controlorii“ l-au dat jos din tren şi în următorul moment a fost îmbrâncit într-o maşină care aştepta cu portiera deschisă. A fost legat la ochi. După un timp a ajuns, tot cu ochii legaţi, într-o clădire. Întrebări puse de dimineaţă până seara care continuau şi noaptea. Când Titel simţea că de oboseală şi nesomn poate pierde controlul asupra celor spuse, cerea să fie dus la closet. Acolo încerca să se odihnească şi să-şi recapete cât de cât concentrarea.

Să spună şi să scrie numele tuturor celor din grupul nostru. Unde învaţă sau lucrează. Lista tuturor celor cu care am făcut ultimele patru Revelioane. Cu cine ne întâlneam de sărbători la templu. În buzunarul lui Titel au găsit lista cu numerele de telefon ale prietenilor. Din întâmplare, în capul listei era Ghido Drimmer.

— A, el e şeful grupului vostru sionist organizat. Prin Boţi, una dintre prietenele lui care e secretară la Ambasada Israelului, Ghido face legătura grupului cu fratele lui din Israel şi cu cei de acolo. Vezi că ştim totul! Spune-ne, despre ce vorbiţi când vă întâlniţi?

Disperat, Titel începea să înţeleagă că plămădeau aluatul pentru un proces antisionist, noi fiind actorii principali. Un nou grup sionist organizat. Dar a simţit că *ei* voiau să se mai

gândească. Să primească instrucţiuni. Nu mai eram totuşi în 1949.

— Tovarăşi, le-a spus Titel, dacă credeţi că cei de care vorbim sunt elemente duşmănoase, eu nu mă voi mai întâlni cu ei şi gata!

— Ba nu, tocmai că vrem să te vezi cu ei, dar să ne comunici tot ce se discută. Totul! Semnează aici că, dacă spui cuiva ceva despre această întâlnire cu noi – nici soţiei să nu-i spui! –, eşti pasibil de condamnare pentru înaltă trădare! Din când în când îţi vom telefona şi vom fixa o întâlnire ca să ne spui ce-ai mai aflat.

După trei zile i-au dat drumul, speriat de moarte şi nedormit. L-au urcat în tren. Biletul îi devenise deodată valabil!

— Dă mai tare radioul, îmi spune Titel, vrei să fiu trădător de patrie?

— Primul lucru pe care trebuie să-l facem este să-l chemăm pe Ghido la noi şi să-l avertizăm! i-am spus, nevrând să-i arăt nici măcar lui Titel cât sunt de speriată. Îmi imaginam că telefonul e supravegheat.

— Ghido, Anca (prietena lui de-atunci, care era studentă în anul meu la medicină) mi-a dat o carte pentru tine. Vino s-o iei!

A doua zi stăteam de vorbă în odaia mea de pe Calea Victoriei trei persoane: Ghido, Titel şi cu mine. Un perete al camerei era lipit de peretele clădirii Comitetului Geologic.

Să fi uitat să dăm tare radioul? Când l-au arestat pe Ghido (la 17 februarie) i s-a reprodus cuvânt cu cuvânt tot ce am vorbit atunci în camera noastră de la etajul patru.

Între timp am aflat că-l arestaseră pentru câteva zile şi pe Marcel şi că l-au bătut la tălpi. Am început să bănuim că un oarecare V., care intrase în ultimul timp în grupul nostru de prieteni, era informator şi l-am evitat. Nu l-am mai văzut niciodată. (Prin 2015 am auzit iar de el. Locuia la New York şi a trimis vorbă printr-un prieten că e

pe moarte, că are cancer generalizat, şi-l roagă pe Ghido să-l ierte. Ghido l-a iertat. Nu a spus Caragiale că dacă e trădare, trădare să fie, dar s-o ştim şi noi? Totuşi nu-i dau numele de familie.) De altfel, am încetat să ne mai vedem cu prietenii, nu am mai făcut Revelionul împreună şi nu m-am mai dus de sărbători la templu. „Cei din tren“ l-au mai chemat de câteva ori pe Titel, dar el le-a spus că soţia lui are mult de învăţat la medicină şi nu ne mai vedem cu prietenii decât excepţional. Nu l-au mai chemat. Vorba aceea marxistă: „Slavă Domnului!“

Între timp, prin facultăţi începuseră eliminările studenţilor despre care se primea informaţia că au depus actele de plecare în Israel.

Prietena mea Tamara – care se căsătorise cu talentatul muzician Maxi Wender din orchestra Teatrului de Revistă – era în cealaltă serie a anului, deci aveam examenele la date diferite. Ne cumpăraserăm amândouă acelaşi tratat la una dintre materii, căci ştiam că vom avea nevoie de el la date diferite. Dar Tamara n-a mai folosit tratatul comun. S-a aflat că depusese actele şi a fost eliminată din facultate. A plecat la Braşov şi a reuşit să ajungă în Israel abia după opt ani. Abia atunci a putut continua medicina.

Începuseră să se ţină şedinţe UTM programate, dar nu se anunţa niciodată dinainte cine va fi eliminat, nu ştiai dacă printre cei care vor trebui să părăsească sala, UTM-ul şi facultatea nu te vei număra tu însuţi. O şedinţă de acest fel fusese programată a doua zi la ora două. Toată noaptea nu închisesem un ochi.

200 de studenţi, 400 de ochi mă vor urmări dacă va trebui să mă ridic, să ies din amfiteatru şi din universitate. Şase ani din viaţa mea aruncaţi la gunoi, precum şi anularea posibilităţii de a avea în curând o slujbă. La ora prânzului am ieşit din casă şi m-am grăbit spre Facultatea de Medicină. De fapt, totdeauna mă grăbeam şi totdeauna întârziam.

Poate din cauză că mă născusem după zece luni de sarcină a mamei mele – de-atunci întârziam mereu. Până şi cei mai temuţi profesori universitari şi pe deasupra mari comunişti înţeleseseră că nu e nimic de făcut cu mine şi se resemnaseră, chiar zâmbeau câteodată când intram pe nesimţite, credeam eu, în clasă. Eram o studentă bună. Se acomodaseră ei cu mine.

Dar astăzi nu trebuia totuşi să întârzii. În ultimii doi ani soarta mea atârnase de cele ce se spuneau sau nu se spuneau la şedinţele UTM, trebuia să aud, trebuia „să aflu dacă au aflat“. Clădirea Facultăţii de Medicină din Bucureşti îmi apăru în faţă, cu coloanele ei impunătoare de marmură, de parcă nici nu s-ar fi ruşinat că fusese construită după preceptele decadente ale arhitecturii burghezo-moşiereşti din anul de graţie 1903.

Mai erau cinci minute până la ora două, ora începerii şedinţei. Amfiteatrul era plin. Am urcat treptele amfiteatrului până la ultimul rând. Mă aşteptau colegii de grupă. Întotdeauna se aşezau acolo sus, fiindcă puteau să şuşotească neobservaţi. Între Sanda şi Rodica era un loc liber.

Dacă aş fi avut o oglindă, mi-aş fi studiat expresia feţei. Trebuia să arborez o mină jovială, calmă, obişnuită. Una de-a lor. Să fiu sub control. Să expun o mimică de jucător de poker! De obicei, colegii mei de grupă – cu excepţia Jenicăi – nu se prea interesau de cele ce spuneau conducătorii şedinţei politice. Se ştia că Jenica avea un caiet în care îşi însemnează ce a spus fiecare în cutare zi şi la cutare oră. Numai de mine şi de Pupu Brancovici nu a avut ce scrie. Ne feriserăm.

— Riri, mi-a spus într-o zi Jenica, am auzit că evreii pleacă în Israel.

— Da? E prima oară că aud asta. Aşa spui tu?

— Cum, tu n-ai rude acolo?

— Nu am.

— Ei, pleacă mulţi evrei în Israel şi doar nu pleacă omul de la mai bine la mai rău, nu? O fi

mai bine în Israel, nu?

— Aşa spui tu? şi am ridicat vocea ca să se audă în jur. Aşa crezi tu, Jenica, că e mai bine în Israel?

— Nu, nu, ziceam şi eu ce-am auzit! şi-a încheiat ea iute încercarea nereuşită de a mă „demasca“.

Nu ţinuse seama că eram ceva mai inteligentă decât ea. Ceea ce nici nu era un compliment.

Aşezaţi de mult în ultimul rând al amfiteatrului, colegii discutau între ei. La rândul meu trebuia să mă arăt interesată de discuţii. De fapt, măsuram cu ochii distanţa dintre locul meu din ultimul rând şi masa prezidiului. Măcar să nu fie nevoie să cobor treptele, măcar să nu fie nevoie – îmi ziceam –, dar nu-mi puteam lua ochii de la trepte. Le vedeam deja în zigzaguri multicolore care zvâcneau. Îmi începuse atacul de migrenă. Zâmbeşte! îmi dau ordin, să nu se bage de seamă că eşti sub tensiune. Se împlinise mai bine de un an de când la fiecare şedinţă UTM muream şi înviam, dar mă purtam ca şi cum nu se întâmpla nimic cu mine pe dinăuntru. Ca şi cum nu-mi era teamă. Îmi venea să vomit de teamă. Dar iată că arborez un zâmbet şi zâmbesc prietenos spre Sanda.

— Riri, ce-ai păţit de-ai venit la timp? Eşti bolnavă? mă ironiză Sanda. Închipuie-ţi că am cunoscut ieri un tip formidabil, Lucian, student la geologie, toată provizia de râs pe o lună am cheltuit-o ieri cu el.

Sanda povestea şi povestea, îi vedeam buzele mişcându-se ca într-un film mut, dar nu-i auzeam cuvintele. A izbucnit în râs şi nu înţelegeam de ce. Şedinţa începuse. Nu o conducea secretarul nostru UTM, Nicolae, un om înţelegător şi cumsecade, ci însuşi Matei Ionescu cel groaznic, secretarul Comitetului de Partid pe universitate. (I-am dat acum un nume fictiv, e interesant că tocmai numele lui l-am uitat, dar nu-mi aduc aminte decât faţa lui şi ce spunea.) Arăta mai în vârstă decât noi şi avea un început de chelie. Vorbea şi era de parcă

în fiecare mână ţinea un revolver invizibil îndreptat spre studenţi şi spre mine. Chiar şi ceilalţi membri ai prezidiului aflaţi lângă secretar, la masa de pe podium, se temeau de el. Nimeni nu vedea revolverul, dar toţi ştiau că există, că poate trage în speranţele tale ca în nişte potârnichi. Că omul ăsta avea puterea să-ţi schimbe viaţa. Că avea multă putere. Că nu exista recurs la sentinţe.

De doi ani nu ştiam ce va veni mai întâi: ostracizarea sau plecarea mea din România, sau nici una, nici alta.

La fiecare şedinţă de acest fel, Matei Ionescu vorbea, ţipa, îi înjura pe duşmanii de clasă cei vechi şi pe cei nou-descoperiţi, tuna şi fulgera împotriva lor, păcătoşii. Cum spuneam, niciodată nu ştiai dinainte pe cine vor elimina de astă dată. Poate că acum o căuta cu privirile tocmai pe ea, pe Riri Sylvia Aberfeld. Durerea de cap migrenoasă se înteţi şi eram din ce în ce mai sigură că-mi voi auzi numele. Şase ani la cea mai grea facultate, întâlniri la o vârstă fragedă cu toate tragediile vieţii acumulate de oamenii bătrâni şi bolnavi din spitale, confruntarea cu preparatori şi profesori exigenţi, nopţi nedormite, supravieţuirea prin slalomul celor şaizeci de examene, lucrări, colocvii – toate se vor mistui ca nişte vreascuri într-un incediu. Nu vor mai exista. Nici eu nu voi mai exista poate sau ceva din mine nu va mai exista, ceea ce e totuna. Părinţii nu se vor mai reface niciodată după o astfel de lovitură. Voi fi dată afară şi poate nici nu voi avea norocul să ies din România cea înroşită de comunism şi de sânge.

— Riri, nici nu ai să-ţi poţi imagina ce mi s-a întâmplat la cămin! îmi spuse Rodica, aşezată în dreapta mea.

Rodica era o fată solidă, cu nişte sâni neobişnuit de voluminoşi. Poate că nu se număra printre fetele frumoase ale anului, dar simţul umorului îi era la fel de dezvoltat ca sânii şi avea mulţi admiratori.

— Ce crezi că mi s-a întâmplat?

— Ei, ce ţi s-a întâmplat? o întrebai.

— Tovarăşi – urla Matei Ionescu de la prezidiu –, tovarăşi, îmi pare rău să vă comunic, dar iar am descoperit printre noi existenţa unor buruieni otrăvitoare…

— Azi-dimineaţă – râdea Rodica încă înainte de a intra în poveste – mă trezesc din somn mai devreme ca de obicei. Toate colegele de cameră dormeau încă. Simt o senzaţie ciudată pe sâni. Cum stăteam eu culcată pe spate, ce văd?

Încercam cu disperare să pescuiesc printre cuvintele Rodicăi ce spunea Ionescu, dar îmi era imposibil. Durerea de cap se înteţea. Mă enervam că nu pot auzi, că nu pot sezisa din nuanţele vocii lui Ionescu ce se petrece. Voi rămâne în facultate? Nu voi rămâne?

— Ce vezi? o întreb pe Rodica.

— Asculţi? O să ai o surpriză.

Numai asta nu, să nu am nici o surpriză – mă rugăm în sinea mea unui Dumnezeu care probabil nu venea de mult la şedinţele UTM. Ce-o să mai ţipe mama: „Ţi-am spus eu să nu depui actele că o să te nenoroceşti. Vai de capul şi de zilele mele! va ţipa. Ce nenorocită sunt! Spune-i şi tu ceva, Carol! Ah, Carol, dacă m-ar tăia cineva acum, nu mi-ar curge sânge!“

Aproape că nici mie, dacă m-ar fi tăiat cineva în acel moment, nu mi-ar fi curs o picătură de sânge!

— Cine crezi tu că mi se plimba printre sâni? Şi mă privea galeş, de parcă-mi cerea voie să cotrobăiască între ei? Un şo-ri-cel! Da, da, un şoricel între sânii mei ca între Scylla şi Caribda! Să nu râzi prea tare că ne dau ăştia afară!

Eu simţeam ciocanele migrenei izbindu-mă în cap fără oprire. „Apasă pe butonul de produs râsul! îmi spun, trebuie să râd.“ „Un şo-ri-cel?!“ am repetat ca un ecou şi am râs de mine însămi, de situaţie, de norocul şoricelului făcând balet între sânii falnici ai Rodicăi… Poate voi avea totuşi

noroc. Toţi ştiu că nu sunt interesată să plec şi poate că nu se va afla. Toţi credeau că admonestarea persoanelor care au depus cerere de plecare nu mă putea interesa în nici un fel în acea după-amiază.

Până la urmă am putut să ascult ce zice Matei Ionescu. Rodica ocupase urechea celuilalt vecin de bancă, povestindu-i despre şoricel.

— Imaginează-ţi, mi-a dansat ceardaş pe piept! Poţi să-ţi imaginezi scena? Şoarecul se plimbă nestingherit prin paturile fecioarelor din căminul studenţesc! Îţi dai seama? Băieţii n-au voie să intre în căminul fetelor, dar şoarecii da!

„Ştiţi că o sută de muncitori lucrează un an în fabrică zi şi noapte ca să întreţină un singur student la studii? întrebă retoric de la prezidiu Ionescu. Şi aceşti ticăloşi, fiare cu chip de om, au profitat din plin de ceea ce le-a oferit patria noastră socialistă, ne-au supt sângele şi acum vor să plece cu cele învăţate aici spre iadul imperialist!“

„Doamne Dumnezeule – imploram pe cineva probabil absent de la post –, să spună odată numele, să spună pe cine au descoperit acum, şi abia după aia să-şi descarce camionul cu morală proletară“, îmi murmuram în ritmul ciocanelor migrenei. Dar trebuia să fiu atentă. Foarte atentă. Nimeni nu trebuia să simtă că urmăresc scena ca pe o chestiune de viaţă sau de moarte.

Din acel moment mi se păru că trebuiau să intre în joc două fete cu numele Riri: Riri A şi Riri B. Separate şi separabile.

Riri A era o fată care nu dorea să îmbătrânească în minciuni scrise sau spuse, în frica de a-şi vedea tatăl arestat în orice clipă, în climatul de creativitate cizelată după modelul realismului socialist. Riri A era un element care a depus actele pentru salvarea din paradisul comunist şi îşi aştepta pronunţarea osândei: oprobriul public, irosirea ultimilor ei şase ani de studii, scoaterea soţului de la locul de muncă. Totul se juca în acea

clipă. La o ruletă la care jocurile erau probabil deja făcute.

Riri B era o colegă obişnuită de grupă, la care totul este banal, care nu trebuie să dea nimic de bănuit. O fată grijulie să-şi preschimbe cuvintele în cărămizi pentru construirea unui adăpost de camuflat gânduri. Oricum, Riri B nu trebuie să pară că gândeşte ceva special, de fapt nimeni nu trebuie să bage de seamă că ea gândeşte, cum gândeşte, ce gândeşte. Să nu atragă atenţia asupra ei era poate cel mai important scop în actuala viaţă a lui Riri B. La urma urmelor, numai şiretenia şi calmul lui Riri B o mai puteau ajuta pe Riri A să supravieţuiască.

— Riri – îmi şopti Sanda –, de ce debitează ăsta iar toate lozincile ca un papagal? Ştii, poate mă văd mâine din nou cu geologul!

— Aştept să mă inviţi la nuntă şi la botez, râse cu ea Riri B, dar urechile lui Riri A se concentraseră să filtreze de la distanţă – prin toate zgomotele de fond – spusele lui Ionescu.

— Iar am descoperit printre noi fiare cu chip de om! Vor să plece la imperialişti? Să plece chiar acum dintre noi, să plece în patru labe, scuipând sânge! urlă acum dezlănţuit Matei Ionescu.

În amfiteatru erau 200 de studenţi maturi, între 23 şi 28 de ani, dar nici unul nu îndrăznea să se mişte, să atragă atenţia asupra lui, să spună că de fapt, iată, suntem oameni în toată firea, inteligenţi, şi nu aşa ar trebui să ni se vorbească. Revolverul invizibil era îndreptat de la catedră spre ei, încărcat.

— Îţi dai seama când mă trezesc şi văd şoricelul în valea dintre sânii mei… Nici nu mă mai mişcam, să nu-l sperii! Voiam să vadă şi colegele de cameră scena, altfel nu mă credeau, îşi continua Rodica în şoaptă interminabila poveste.

„Doamne Dumnezeule – implora Riri A pe cineva absent –, de ce nu spune odată numele, pe cine dă afară, să spună numele! Ce o să se mai

mire Sanda şi Rodica atunci când – în mijlocul poveştii cu geologi şi şoricei – va pica povestea cu eliminarea mea din facultate. Duşmanca de clasă Riri. Să-mi spună odată numele, să ştiu cu certitudine, să mă ridic, să cobor treptele, să ies huiduită, să se termine! Ce vor spune părinţii, bunicul, ce voi face mâine?“ se frământa Riri A, în timp ce Riri B îşi aplica un zâmbet ca un plasture peste neliniște.

— Nu trebuia să depui actele până nu terminai facultatea, dar tu nu întrebi niciodată pe nimeni, le faci pe toate după capul tău – îşi frământa mama mâinile şi plângea. Doamne Dumnezeule, ce nenorocită sunt!

— Doamne Dumnezeule – îi spuse Sanda, ce mă fac dacă nu-mi telefonează?

— O să-ţi telefoneze, ce, e orb? Nu a văzut ce bine arăţi? o încuraja Riri B, intrusa în banca amfiteatrului printre colegi.

— Ştii, Lucian mi-a cântat la vioară *Tristă duminică*.

— Ce cântec mai e şi ăsta? am întrebat-o ca să par interesată.

Acasă, mama încă nu plângea.

— E un cântec de dragoste al ţiganilor unguri, foarte la modă la noi în interbelic. Cei dezamăgiţi în dragoste fredonau acest cântec „Tristă duminică, tu n-ai venit, zdrobite-s speranţele…“ şi se sinucideau. A fost un val atât de mare de sinucideri din cauza acestui cântec – îmi spunea ieri Lucian –, încât s-a votat o lege în Parlament, care a interzis pe tot teritoriul României interpretarea şi răspândirea acestei melodii. O lege care interzicea un cântec de dragoste!

— Sper că voi doi, tu şi cu Lucian, veţi avea în curând o duminică veselă! îi dori Riri B. Dar hai să nu se bage de seamă că vorbim tot timpul, să ne prefacem că ascultăm!

Sanda tăcu. Rodica încă mai turuia la urechea lui Tiberiu despre şoricel. Matei Ionescu scoase în

sfârşit pisica din sac. Cele două Riri ascultau una lângă alta sentinţa ca două călugăriţe cucernice care se rugau împreună fără a scoate vreun sunet, mişcându-şi doar buzele.

— A depus actele pentru plecarea în Israel *Aurica Grunberg*! Să predea imediat carnetul UTM şi să plece din rândurile noastre, în patru labe să plece, să plece scuipând sânge, acestea sunt fiare cu chip de om infiltrate printre noi – se încălzea tovarăşul vorbind. Din acest moment nu mai e studentă a Facultăţii de Medicină, nu avem nevoie de astfel de elemente duşmănoase printre noi, de duşmani de clasă care ne înşală şi ne mint, care sug sângele poporului muncitor, care…

Toţi studenţii din amfiteatru ascultaseră de la început aceste cuvinte şi toţi se străduiseră să coboare până la nivelul cuvintelor, sau încercaseră să se gândească şi la altceva şi tăceau. Erau obişnuiţi cu aceste cuvinte şi cu asemenea şedinţe, era felul lor de a trăi de ani de zile, tot ce puteau spera era să treacă mai departe şi să nu fie remarcaţi. Să nu fii remarcat era cea mai deşteaptă lozincă personală. Un *modus vivendi* verificat în comunism.

Cei aşezaţi la prezidiu nu-şi pierdură timpul şi luară cuvântul imediat, cerând eliminarea parazitei din Facultatea de Medicină. În plus, câţiva activişti risipiţi prin sală începură să vocifereze, să huiduie, dând naştere unei atmosfere adecvate execuţiei planificate pentru acea zi.

Riri A şi Riri B simţiră o mare uşurare. E clar acum că ele vor putea trece mai departe, ca la o cursă cu obstacole şi surprize, mai departe, până la şedinţa următoare. La urma urmei, Ministerul de Interne din România îşi avea poate şi el limitele lui, faliţii lui, dintre aceia care au uitat să anunţe secretariatul Facultăţii de Medicină că Riri a depus actele pentru ieşirea din raiul comunist.

Deodată faţa Auricăi Grunberg începu să semene cu un bulgăre de zăpadă: era albă şi avea

în ea ceva îngheţat. Se ridică de la locul ei şi coborî cu grijă treptele, de parcă s-ar fi temut să nu cadă cu carnetul roşu de membră a Uniunii Tineretului Muncitoresc în mână. Roşu ca sângele pe care trebuia să-l scuipe. Poate chiar pe carnet. Asta mai lipseşte – se gândi Aurica şi îşi pipăi simţul umorului ca să vadă dacă el, cel puţin, mai rămăsese la locul lui. Puse în tăcere carnetul pe masa prezidiului, nu se uită la nici unul dintre cei aşezaţi acolo, nici la carnet, nici la sală, parcă era deja în altă parte, se întoarse cu spatele şi ieşi cât se poate de repede din amfiteatru şi din cei şase ani risipiţi în van. Totul se petrecuse atât de repede, de parcă făcuse înainte repetiţii imaginare – cum să iasă cât mai repede şi cât mai demn. Măcar atât. Din acel moment, Aurica Grunberg nu mai era studentă în ultima lună a ultimului an de medicină. O urmăream cu gândul, oare cum va da familiei această veste greu de digerat? Cum va găsi vorbe să-şi consoleze părinţii? Erau oameni săraci şi se lipsiseră de toate ca fata lor să poată studia în linişte, să aibă camera ei, să trăiască mai bine decât au trăit ei. Cum le va spune, ce vor spune, ce va face ea, Aurica, a doua zi dimineaţă?

Adunarea cu cei 200 de studenţi se terminase, dar oricum simţeam că sunt mult mai singură printre ei decât eram în odaia mea. În acest amfiteatru nimeni nu mă ştia, nu-şi putea imagina ce cred cu adevărat, cât eram de absentă când încercam să fac act de prezenţă acolo, să par ancorată acolo, să şterg de pe faţa mea orice urmă a gândurilor mele, ca un căţel care încearcă să-şi îngroape cu labele dinapoi murdăria.

Aş fi vrut să se stârnească un uragan ca în *Vrăjitorul din Oz*, care să mă poarte cu casă cu tot într-o ţară unde nu existau şedinţe şi culoarea roşie. Unde pereţii să nu aibă urechi şi minciuna să nu stea cu regimul la masă.

Deodată m-am gândit că cea mai mare acuzaţie pe care i-aş putea-o aduce regimului comunist ar fi

faptul că ea, Riri, s-a simţit un moment uşurată, aproape fericită. Nu ea fusese cea izgonită, ci altcineva. Ar fi putut fi ea, dar, din fericire, nu a fost ea. Nu ea trebuise să iasă în patru labe, ca o fiară scuipând sânge. Nu ea. Şi simţise atunci o uşurare, o bucurie…

Da, mi-am dat seama că asta era principala cauză pentru care uram regimul comunist. Mă schimbase. Devenisem o făptură cioplită cu dalta fricii. Ceva murise în mine. Iată că simţisem o mare uşurare când, în locul meu, o altă fiinţă umană căzuse ca o frunză în noroi. Dar aş fi putut fi eu, iar Aurica ar fi putut simţi ea o uşurare. Riri fusese atât de aproape de a fi Aurica. De a coborî ea treptele amfiteatrului.

— Ce s-a întâmplat? m-au întrebat părinţii când am intrat în casă.

— Nu s-a întâmplat, am răspuns şi am intrat în camera mea.

Simţeam nevoia să intru în pat numaidecât şi să-mi trag iar plapuma peste cap. Sub plapumă era cald şi mă puteam separa de mocirla zilei. Tocmai în ziua aceea Titel a venit târziu de la lucru. Când a venit, am fost nevoită să retrăiesc ziua. Să-i povestesc tot.

La 17 februarie 1959 s-a întâmplat un lucru teribil. Ghido, prietenul nostru, student strălucit la două facultăţi în paralel, matematică aplicată şi hidrotehnică, a fost arestat. A stat la Malmaison 10 luni.

2006

Lui Gedeon Dagan – numele lui Ghido Drimmer în Israel – i-a fost acordat anul acesta titlul de *doctor honoris causa* din partea Universităţii Tehnice de Construcţii din Bucureşti. Ceremonia a avut loc la Facultatea de Hidrotehnică din Tei. Ajuns în Israel în 1962, Ghido-Gedeon Dagan a devenit profesor emerit şi

specialist mondial în hidrologie. A rămas acelaşi om modest, dar strălucit, foarte serios şi înzestrat cu un simţ al umorului special. Când a primit Premiul Israel, cel mai mare profesor de hidrologie al Americii a spus la ceremonie că ştiinţa hidrologiei poate fi separată în două: înainte de Gedeon Dagan şi după Gedeon Dagan. Însă nici acel mare profesor, nici regele Suediei, care i-a înmânat premiul la Stockholm, nimeni de la Princeton sau Sorbona, unde a fost sărbătorit, nu a ştiut de universităţile absolvite de Ghido la Malmaison. Iar eu, care am fost de faţă la Stockholm şi la Sorbona şi la multe alte ceremonii extraordinare unde a fost celebrat, mi-am păstrat întotdeauna calmul – doar era firesc ca Gedeon să fie premiat. Însă, când am intrat în amfiteatrul din Tei şi m-am aşezat lângă ambasadoarea Israelului de-atunci, Rodica Gordon-Radian, şi lângă Ora, soţia lui Gedeon, a fost cu totul altceva. S-a auzit *Gaudeamus igitur* şi când a intrat Ghido – sărbătoritul –, aflat în cea mai onorată poziţie, împreună cu şirul de vreo zece profesori ai universităţii, toţi îmbrăcaţi în toga tradiţională, iată că m-am emoţionat cum nu m-am emoţionat nici la Stockholm, când regele Suediei l-a lăudat extraordinar în discursul său, şi nici la Sorbona, când profesorii de-acolo l-au ovaţionat. M-am emoţionat până la lacrimi. Poate fiindcă aici, la Bucureşti, a început totul. Poate fiindcă acum nu eram departe fizic de Malmaison şi de zidurile cu urechi de odinioară. De aici am plecat. Şi lucrurile prin care am trecut împreună ne-au făcut oameni. Nu că nu ne-am fi lipsit de acele încercări grele dacă am fi putut.

Dar, teoretic, am fost cu toţii absolvenţii Malmaisonului. Nu am avut nevoie de paradisuri sau de iaduri artificiale.

Înapoi în 1959

Începuseră să se înmulţească şedinţele UTM şi să se strângă şurubul. Nu numai în legătură cu plecările în Israel. Din nou se foloseau limba de lemn şi ameninţările. În seria mea izbucnise un mare scandal provocat de Jenica B.B. Acum, când devenise iar foarte important să te arăţi activ în UTM, Jenica a început să critice conducerea UTM a seriei noastre şi să recurgă la acţiuni care s-o promoveze pe ea în acel comitet de conducere. Bazată pe însemnările făcute de-a lungul anilor în carnetele ei, cine a spus ce şi când, a cerut mai întâi exmatricularea lui Valentin P. şi a altor doi colegi de grupă. Aceştia ar fi făcut afirmaţii duşmănoase la adresa partidului şi a condiţiilor din căminele de studenţi. Trebuiau eliminaţi, spunea Jenica.

Ne-am întâlnit noi între noi să vedem ce putem face. Trebuia găsit ceva foarte convingător, căci soţul Jenicăi era ministru şi prieten cu Gheorghiu-Dej. Dar atunci când asupra colegilor tăi pluteşte pericolul de a fi eliminaţi din facultate – ideile curg.

— Nu ne-a păsat niciodată, a spus un coleg, că Jenica copiază la aproape toate examenele, dar acum, dacă pentru cariera ei politică vrea să calce peste cadavrele noastre, hai să facem astfel încât să fie prinsă asupra faptei la primul examen!

— Excelentă idee, au spus toţi. O comunistă cinstită care-şi prinde toată materia de examen sub jartiere! Interesant că la asta o duce capul!

— O să primească Ordinul Jartierei! a adăugat Valentin şi ne-am încheiat consfătuirea râzând, mândri unii de alţii.

Zis şi făcut. La primul examen, ca de obicei, Jenica a intrat în plină activitate cu fiţuicile şi cu jartierele ei şi se tot uita în jos ca să găsească subiectele trase la sorţi. Să le găsească şi să-şi copieze răspunsurile. Dar nu pentru mult timp. La sugestia noastră discretă, asistentul a prins-o pe doamna ministru în flagrant delict, i-a confiscat

toată biblioteca de sub fustă şi i-a anulat examenul! Eram fericiţi. Erau atât de rare împrejurările în care te puteai apăra efectiv în acele vremuri.

Tot anul vuia, aşteptând cu nerăbdare şedinţa în care o vom admonesta. O comunistă cinstită nu copiază la examene, nu înşală, nu minte – spuneam noi. La fel a minţit şi în legătură cu Petculescu şi cu ceilalţi! La noi în grupă – spuneam noi cu mutre de mucenici – nimeni nu a vorbit de rău căminele studenţeşti sau partidul, această studentă a minţit după cum minţea şi la examene. Trebuie dată afară din UTM! Să i se treacă asta în dosar!

Cum Jenica voia să devină cu forţa membră în conducerea UTM a anului şi nimeni n-o iubea acolo, am avut, bineînţeles, şi sprijinul secretarului UTM. Număram zilele până la şedinţă. Ne bucuram că am reuşit. În ziua şedinţei n-a lipsit nimeni. Toţi voiau să vadă cum va fi pedepsită cea care a vrut să-şi dea afară colegii din facultate. Toţi voiau să fie martori la una dintre rarele ocazii de a simţi că există un Dumnezeu anticomunist activ, că a coborât ca Moş Crăciun tocmai la şedinţa Facultăţii de Medicină.

— Aaa, să vedeţi, fetelor, ne spunea o colegă, Jenica, ministră-neministră, va fi dată afară, nu vor putea face nimic s-o salveze!

Au putut. Exact la ora când trebuia să înceapă şedinţa, a venit un ordin de la partid. Tovarăşa Jenica B.B. e mai în vârstă decât majoritatea celor din an. Are 28 de ani. Din cauza vârstei nu mai este de fapt de doi ani membră UTM. Fiind ieşită din UTM din motiv de depăşire a vârstei, nu poate fi exclusă din UTM! Şi, mai ales, nu se pot discuta faptele ei la o şedinţă UTM.

În sală au început toţi să vorbească, se încinsese deodată o rumoare nemaiîntâlnită, surpriza fusese atât de mare, încât alungase frica.

Dar ne-am potolit repede. Principalul îl obţinuserăm: colegii noştri n-aveau să fie daţi

afară. Faptul că Jenica scăpase basma curată era mai puţin important. Oricum ştia că toţi ştiam şi de-atunci s-a ţinut deoparte. De-ale comunismului valuri.

1959, decembrie. Siriu

După absolvire primisem repartiţie în comuna Siriu. Titel, ca inginer, trebuia să rămână în Bucureşti. Nu aveai ce să construieşti la ţară. Eu eram gravidă în luna a treia. Toţi erau contra plecării mele la Siriu, dar – tocmai fiindcă tatăl meu câştiga bine şi aveam o situaţie privilegiată – n-am vrut să profit, am vrut să fiu ca toată lumea şi să fac orice lucru greu dacă şi alţii îl fac. Am vrut să lucrez acolo până la concediul de naştere.

Siriu era un sat cu zece mii de locuitori care se întindea pe 10 kilometri de o parte şi de alta a râului Buzău, înconjurat de munţi înalţi, acoperiţi de zăpadă. Un peisaj feeric, dar nu ca să locuieşti acolo aterizând de-a dreptul de pe Calea Victoriei. Fiindcă nu există alt medic prin împrejurimi şi venirea mea era importantă pentru comună, mi s-au pus la dispoziţie, la instalarea acolo, condiţii de transport neobişnuite. Când am ajuns în gară cu trenul, cu un geamantan mare care conţinea foarte puţine obiecte personale şi foarte multe cărţi (alese special pentru acest răgaz de singurătate forţată), mă aştepta ambulanţa circumscripţiei sanitare. Stăteam culcată pe patul din interiorul salvării şi – neexistând drum în adevăratul înţeles al cuvântului – maşina ambulanţei mă sălta în sus şi în jos foarte puternic. Mă gândeam la copilul din mine, dar de fapt eu însămi eram un copil. Această călătorie hurducată în ambulanţă până la Siriu a fost o adevărată nebunie în situaţia mea. Dar când nu mergeai cu ambulanţa – şi asta a fost prima şi ultima oară când am făcut-o – călătoria până la Siriu era foarte anevoioasă. De la Bucureşti făceam vreo 10 ore, schimbând trenul la jumătatea distanţei şi aşteptându-l pe al doilea. De la gara

finală trebuia să merg pe jos mai mult de două ore şi jumătate pe un drum înzăpezit. Nu existau atunci autobuze între gară şi sat. Se mai vedeau şinele unui trenuleţ care căra odată lemne, dar acum nu mai era în funcţiune. De obicei, deşi erau alunecoase, era mai uşor de mers pe şine, când se vedeau prin gheaţă. Dacă le acoperea zăpada, îmi vâram un picior până la genunchi în zăpadă, îl scoteam şi-l vâram pe celălalt: până şi noaptea visam paşii repetaţi la nesfârşit pe drumul alb, fără capăt. Visam cum defilau în faţa mea şine după şine, nesfârşitele şine pe care mergeam. Paşii prin zăpadă nu se mai terminau, dar trebuia să ajung înainte de căderea nopţii. În patru luni fusesem o singură dată acasă, şi soţul meu venise o singură dată să mă viziteze. Nu putea lipsi mult de la serviciu şi pierdea două zile numai pe drum. Dispensarul – unde şi locuiam, aveam o cameră acolo – era în afara satului, la marginea pădurii în care bântuiau lupii. Apa se scotea din puţ. În camera mea aveam, exact ca regina Maria Antoaneta în vremea sa, o măsuţă de spălat prevăzută cu un lighean şi o cană uriaşă. Îmi turnam apă şi aşa mă spălam. Nu existau telefon sau lumină electrică (în puţinul timp în care stătusem la Bucureşti în concediu, reuşisem prin intervenţia la un minister să-i conving să aprobe introducerea luminii electrice în sat. N-am apucat s-o văd.)

În camera mea mai existau o sobă cu lemne care funcţiona foarte bine, o oliţă de noapte care funcţiona şi ea foarte bine (stând lângă pădure, nu mă puteam duce noaptea afară la latrină) şi încă ceva, extrem de important. Proptit de perete, era un pat de o lărgime neobişnuită, făcut parcă pentru un regiment de infanterie – spuneam eu. Dar exploatasem foarte bine lărgimea patului: la perete depozitasem rânduri-rânduri toate cărţile pe care le adusesem. După-amiază, când toţi sanitarii şi pacienţii părăseau dispensarul, mă băgam în pat,

întindeam mâna, scoteam o carte din şirurile paralele cu mine şi citeam la lumina lămpii de petrol. Nu mai eram singură. Toată scena asta putea să pară şi foarte romantică, importată din Evul Mediu în secolul XX!

Cele două părţi ale satului erau legate printr-un pod suspendat la mare înălţime deasupra apelor vijelioase ale râului Buzău. Podul, acoperit de gheaţă şi zăpada, era alunecos şi, fiind suspendat, se legăna. Ca să pot vedea pacienţii din cealaltă parte a satului trebuia să trec peste acel pod. Mă ţineam cu toate puterile de balustradă, temându-mă să nu alunec şi să nu mă prăbuşesc în apele râului. Mi-era cu atât mai greu cu cât eram gravidă. Într-o seară, unchiul unei fete cu tuberculoză avansată m-a implorat să merg cu dânsul la ea acasă. Spunea că e urgent. M-am dus cu el şi balansul podului a fost de astă dată de-a dreptul traumatic. Dedesubt, râul larg şi vijelios parcă abia aştepta să alunec şi să cad.

Când am deschis uşa, am pătruns într-o cameră rău mirositoare, îmbâcsită şi abia luminată de o singură lampă de petrol. Dintr-un colţ al camerei, o fată extrem de palidă şi de slabă, de vreo 20 de ani, s-a repezit la mine, mi-a căzut la picioare şi mi le-a sărutat, de parcă eram în plin roman de Dostoievski.

— Ce faceţi? De ce? Vă rog, ridicaţi-vă! Nu trebuie… am bolbolosit uluită.

— Fie-vă milă de mine, să nu mă refuzaţi, îmi e foarte rău, îmi trebuie imediat codeină!

Fata hohotea de plâns, implorându-mă să-i dau de la dispensar codeină sau să i-o prescriu astfel ca „unchiul“ s-o cumpere. Am rămas surprinsă de contrastul dintre primitivismul în care trăiau şi faptul că pronunţa atât de corect numele medicamentului, „codeină“. Mi-am dat seama că nu avea ceva legat de exacerbarea tuberculozei, ci de faptul că, în decursul bolii, primind codeină, devenise dependentă de medicament. De parcă ar

fi fost morfină! Era trist să vezi o fată tânără într-o astfel de stare. Dar atât ea, cât şi unchiul, care părea să-i fie mai apropiat decât un simplu unchi, au făcut presiuni mari asupra mea în acea noapte. Eram singură cu ei în casă. Am spus că n-am voie să-i prescriu codeină. Şi că n-am codeină la dispensar. Nu m-au crezut. A durat foarte mult şi a fost foarte greu până am reuşit să-l conving pe unchi să mă aducă înapoi la dispensar. Când am revăzut podul suspendat legănându-se peste Buzău, am simţit o uşurare. Şi a fost greu să-l conving pe unchi să nu intre după mine în dispensar ca să caute codeină cu forţa prin sertare. Pentru prima oară am înţeles că avusesem poate un curaj care friza prostia. Că fusese într-adevăr o mare imprudenţă să consimt, gravidă fiind, să lucrez într-un loc considerat circumscripţie de muncă grea. Şi să dorm – femeie singură – într-un dispensar izolat, la marginea satului, unde noaptea se auzeau lupii urlând. Dar, ca de multe ori în viaţa mea, am trăit şi atunci sub dictatura pe care mi-am impus-o singură: Majestatea Sa Dictatura Cuvântului: *Trebuie*. *Trebuie I*, *Trebuie II*, *Trebuie III* ş.a.m.d. Era detronat un *trebuie* ca să fie înscăunat un alt *trebuie*. De exemplu, să nu se spună că alţii se duc să lucreze ca medici la ţară, iar eu, fata tatei, mă eschivez!

1960, februarie

Între timp, la Bucureşti a venit prin poştă înştiinţarea că putem părăsi România. Familia mea s-a temut să-mi dea brusc această veste, dată fiind starea avansată a sarcinei. Fără să-mi trimită vreo telegramă, soţul meu a trecut întâi pe la Pătârlagele, oraşul unde era situat centrul sanitar al raionului Cislău, şi a convins un funcţionar să vină cu el la Siriu. Nu puteam părăsi România decât dacă aveam o adeverinţă de la centrul sanitar al raionului că am predat în ordine tot inventarul dispensarului.

Întâi a bătut la uşă soţul meu, i-am deschis şi era atât de incredibil ca el să fie acolo, încât, deşi îl vedeam, am crezut că e un pacient care venise după orele de consultaţie, chiar am început să-i explic că a întârziat! Treptat, Titel mi-a spus vestea cea mare: că am primit aprobarea la care visam amândoi de atâta timp! A fost un adevărat şoc, eram fericită, în extaz – copilul meu nu avea să se nască sub regimul comunist şi în ţara care devenise un imens aparat de zdrobit oameni şi visuri. Însă imediat, ca gheaţa unui iceberg turnată peste Vezuviu taman când începe lava să clocotească, şi-a făcut apariţia funcţionarul de la Pătârlagele!

— Mă grăbesc, doamnă, trebuie să mă întorc astă seară – a spus funcţionarul, şi iată că a trebuit să-mi amân extazul pentru mai târziu.

— 20 de seringi, 10 pensete, 50 de pachete de vată, patru foarfeci, 100 de bandaje… şi încă, şi încă.

Număram şi scriam, scriam şi număram. Înăuntrul meu, până şi bebeluşul se plictisea şi-şi făcea din când în când simţită prezenţa dându-mi lovituri în burtă şi, probabil, întrebându-se: „Când o să plece funcţionarul ăsta? *Mamma mia*, ce birocraţie!“

A doua zi, dis-de-dimineaţă, am plecat spre gară, dar nu pe jos. De data asta am făcut prăpăd din banii pe care-i strânsesem: am închiriat de la un ţăran – angajându-l şi ca vizitiu – o sanie trasă de cai. Ca prin farmec, acel drum atât de greu de parcurs pe jos a devenit unul dintre cele mai frumoase şi stimulatoare la meditaţie drumuri din câte am făcut vreodată. Râul Buzău, larg, vijelios şi guraliv, se zbătea la picioarele noastre. Munţii înalţi şi albi străluceau în soare, părând făcuţi din nişte uriaşe diamante. Frumuseţea locului nu numai că ne tăia respiraţia, dar anihila orice gând. Ca într-un orgasm dezlănţuit, nu mai exista nimic altceva. Nu ne mai gândeam că plecăm de-acolo. Eram în spaţiul acela cu toată fiinţa noastră şi

timpul devenise un concept vetust. Nu se mai juca cu noi.

Aşezaţi în sania care gonea trasă de cai, simţeam mult mai bine peisajul decât atunci când atingeam zăpada, când trebuia să vârâm piciorul în ea la fiecare pas sau să ne luptăm ca să-l smulgem. Era de parcă sania, ca o săgeată dezlănţuită, ne implanta direct în peisaj, eram înghiţiţi de el, impregnaţi şi copleşiţi de frumuseţea lui. Deveniserăm munţi, deveniserăm râuri, deveniserăm pietre. Nu am păşit pe zăpadă, am alunecat *peste zăpadă aşezaţi în sanie. Ne-am imaginat că dacă o atingem e rece, dacă o ţinem în mâini se va topi. Iubeşti zăpada şi mai mult dacă nu o atingi – ne-am spus. Ca pe unii oameni. Dar aceeaşi goană nebună a saniei care ne-a făcut să ne contopim cu acel loc fermecat ne-a şi îndepărtat de el. Brusc, în faţa noastră a apărut silueta staţiei de cale ferată.*

1960. Bucureşti

În Bucureşti am fost purtaţi patru zile de la o autoritate la alta şi înapoi, dintr-un colţ al Bucureştiului în celălalt şi înapoi – un labirint al birocraţiei care te chinuia, dar n-aveai încotro. Până la urmă, ne-au dat o singură foaie de ieşire din ţară pentru amândoi. Nu se elibera paşaport. Pe foaie scria: Riri Sylvia şi Mateo Sussman – fără să se menţioneze dacă suntem fraţi sau soţ şi soţie. Am avut voie să trimitem amândoi în Israel, pe cale maritimă, într-o ladă, numai 60 de kilograme. De fapt, doar haine, lenjerie şi câteva cratiţe şi farfurii. Fiecare obiect din ladă a fost luat la puricat. Farfuriile au fost întoarse pe dos ca să citească firma de fabricaţie. Dacă era scris, de exemplu, că farfuriile sunt Rosenthal – nu erai lăsat să le iei. Apoi lada a fost închisă cu un lacăt şi ni s-a dat cheia.

Trist era că nu aveai voie să iei cu tine nici un rând scris şi trebuia să înveţi pe de rost toate

adresele şi numerele de telefon ale rudelor. Aflând că plecăm, au venit prieteni – şi creştini, şi evrei – să ne roage să le anunţăm rudele din Israel, Belgia şi Australia că le imploră să trimită bani ca să-i scoată din România. Ţin minte că eu aveam o listă şi soţul meu alta, treceam de colo-colo prin cameră unul pe lângă altul şi memoram adrese şi numere de telefon.

— Ce caraghios – am spus deodată –, de când ne-am căsătorit şi am cumpărat scaunele astea le ţinem învelite cu huse să nu se murdărească, să le păstrăm nou-nouţe, să dureze toată viaţa. Dar peste două zile plecăm…

— Hai să ne îndurăm acum! a spus Titel.

Într-un minut am scos husele, ca şi cum nu aveam ceva mai serios de făcut, şi scaunele nou-nouţe au apărut aşa cum fuseseră în magazinul de mobile, în toată splendoarea lor, tapisate cu o mătase albăstruie.

— Suntem nişte proşti! am zis, dar nu eram sigură dacă era vorba de faptul că vrusesem să menajăm mătasea scaunelor pentru zeci de ani sau că, având atâtea lucruri de făcut, noi scoseserăm husele de pe scaunele care urmau să mai trăiască alături de noi exact două zile.

Ne mai puteam bucura de ele. Două zile însemna mult. Adică multe adrese învăţate pe de rost.

— Matuşa Fici şi soţul ei, inginerul Haras din Haifa, strada Allenby 60 – încerca soţul meu să memoreze o adresă. Ricu Lufi Kibutz Sarid, telefonul… şi se plimba printre scaune recitând. Eu veneam din direcţia opusă şi recitam nu mai puţin vehement, în speranţa că voi ţine minte:

— Tanti Frida, numărul de telefon… Lizica şi Mony Kaufman, numărul de telefon, ruda lui Dan Stănescu din Australia, adresa… Ruda Cocăi Stănescu Segal, adresa din Israel… Adresa lui Dan şi a Cocăi din Bucureşti – treceam eu printre

scaune, recitând adresele ca pe nişte poezii, dar poezii care puteau schimba soarta unor oameni.

Părinţii şi bunicul meu erau foarte afectaţi de plecarea noastră. Totuşi tata îi spunea mamei:

— Sunt fericit pentru copii, dar nu sunt sigur dacă trebuie să facem şi noi cerere de plecare. Eu am 58 de ani, cunosc aici fiecare piatră, toţi mă cunosc şi mă apreciază, chiar dacă trăiesc până la o sută de ani am existenţa mea şi pe a voastră asigurată. În Israel nu am vârsta la care să mai încep ceva. Situaţia se va normaliza şi aici, ne vom putea vizita copiii şi în tot cazul îi vom putea ajuta mai mult fiind aici decât în Israel.

— Carol! a ţipat mama deodată. Dacă nu faci cerere de plecare mă arunc de la etaj! Vorbesc serios! Vreau să plecăm la copii! Eu nu stau fără copii! Mă arunc de la etaj!

O ascultam şi mă gândeam cât de greu e să cunoşti omul de lângă tine – aproape la fel de greu cu a te cunoaşte în sfârşit pe tine însuţi.

Mă uitam la mama şi nu puteam crede. Până atunci fusesem sigură că ştiu exact ce va gândi şi ce va spune în orice împrejurare. Ea, care plecase atât de greu din Craiova, care apoi nu mai plecase nicăieri, care voia ca zi de zi să se petreacă acelaşi lucru la aceeaşi oră, ea, pe care orice schimbare o înspăimânta – să fie gata să plece în altă ţară, pe alt continent, într-o altă limbă? Parcă o vedeam pentru prima oară. Parcă nu ştiusem nimic despre ea. Oare îi creăm pe cei din jurul nostru din coasta imaginaţiei noastre? Sau nu ei se schimbă, ci noi suntem căptuşiţi cu celule noi născute în ochii creierului?

Aeroportul Băneasa

A sosit şi una dintre cele mai memorabile zile din viaţa mea: 12 februarie 1960. Ziua când ceea ce păruse de nerealizat, evadarea (şi încă una legală!) din lumea cenuşie, absurdă şi ameninţătoare a României lui Gheorghe

Gheorghiu-Dej s-a petrecut. Dis-de-dimineaţă, Marioara şi Emil au venit să-şi ia rămas-bun de la noi, acasă la părinţii mei, unde, după cum am povestit, am continuat să locuiesc şi după căsătorie. Socrului meu îi fusese frică să nu fie văzut la aeroport. Dacă ar fi fost întrebat, ar fi putut să declare că el s-a împotrivit cu vehemenţă plecării noastre. Ne-au îmbrăţişat şi au plâns. Faptul că eram gravidă a făcut situaţia şi mai dramatică. Pică plângea în hohote, era aşa de trist să vezi un om de vârsta lui, pe care-l iubeam atât de mult, plângând în hohote. Mi-am adus aminte cu câtă bucurie îmi aducea în fiecare săptămână revistele pentru copii. Mi-am adus aminte cum m-a învăţat să citesc. Pică, iubitul şi bunul meu Pică.

Apoi ne-am urcat într-un taxi, eu, Titel şi părinţii. După ce am ajuns la Băneasa, Titel, care era foarte uituc, a văzut că nu avea la el cheia de la ladă.

Fără măcar să-l dojenească, tata a luat alt taxi până pe Calea Victoriei. S-a întors uimitor de repede, dar mi-a arătat că până şi căptuşeala pălăriei îi era udă de transpiraţie. Ne-a dat cheia. Nu după multă vreme, au venit nişte tovarăşi care ne-au spus că trebuie să ne despărţim imediat şi să intrăm în aeroport. Nu ştiam dacă-mi voi mai vedea părinţii vreodată. Plângeam cu toţii. A trebuit să intrăm şi i-am mai zărit printre lacrimi şi printr-un perete transparent, care-i separa pe cei intraţi de cei rămaşi. Eu, care de atâţia ani mă străduisem să-i fac pe părinţi să înţeleagă că sunt de mult adultă, m-am simţit deodată un copil mic şi neajutorat şi mi-am dat seama că-mi era greu să fiu, din acel moment, complet antrenată pentru adevărata lume a adulţilor, unde tu eşti cel care hotărăşte şi nu ai nici un sprijin şi ajutor în afară de propria ta persoană.

Plângeam aşa de tare, încât auzeam cu greu instrucţiunile, dar înţelesesem corect: femeile şi copiii până la zece ani trebuiau să intre într-o

cameră şi bărbaţii în alta. Fetele mai mari de zece ani trebuiau să intre în cameră cu mamele lor, iar băieţii cu taţii lor. Am crezut că nu înţelegem bine, dar înţeleseserăm perfect. Ceea ce a urmat a fost şi mai uluitor: în camera noastră, unde se adunaseră femeile şi copiii, ne-au spus să predăm poşetele la control şi să ne dezbrăcam în pielea goală pentru controlul corporal, să vadă că n-am ascuns aur, pietre preţioase sau valută pe undeva. Ştiam că nu ne vor trimite la gazare, dar ar trebui să ignor inteligenţa cititorilor dacă aş repeta aici ce asociaţii îngrozitoare există în mintea evreilor privind dezbrăcarea colectivă. În plus, în situaţia mea, fiind atât de tânără, de obişnuită să fiu plăcută şi feminină, faptul de a-mi arăta tuturor corpul deformat de sarcina avansată era traumatizant, mai ales că erau de faţă atâţia copii. Eram singura gravidă de acolo. Copiii îşi fixaseră privirea plină de curiozitate pe burta mea umflată. Îmi era atât de ruşine! Plângeam încă, şocată de despărţirea de părinţi, şi acum plângeam şi de ruşine. După ce au văzut că nu avem nimic ascuns la noi, ne-au spus că ne putem îmbrăca. Ceea ce nu-mi iert până în ziua de azi este că i-am spus celei care mi-a dat geanta înapoi: Mulţumesc! Reflex condiţionat al educaţiei primite la Bucureşti – să spui mulţumesc când ţi se înmânează ceva, dar de ce i-am mulţumit acelei femei grosolane, îngrozitoare, înspăimântătoare, de ce? Pe de altă parte, femeia executa ordinele primite, avea nevoie de un salariu.

După ce m-am mai liniştit, l-am reîntâlnit pe Titel, care avusese parte de acelaşi control după dezbrăcare. Ni se spusese pe unde să mergem. Am urcat în avionul TAROM şi încă ne era frică. Până la Atena ne-a fost frică, dat fiind că în avion ne aflam încă pe teritoriu românesc. Auziserăm de oameni care în ultimul moment au fost întorşi la Bucureşti (unde nu mai aveau nici casă, nici serviciu). Şi mai eram preocupaţi de ceva.

Învăţaserăm pe de rost, cum am spus, o grămadă de adrese şi numere de telefon. Ne era frică să nu le uitam din cauza emoţiilor şi a impresiilor noi din Atena şi Israel.

Nu mai călătoriserăm niciodată în viaţă cu avionul. Auziserăm că se vomita des pe-atunci în avion şi că pentru fiecare călător era pregătită o pungă specială în acest scop. În buzunarul scaunului din faţa noastră era într-adevăr o pungă. Am luat-o, am scos un stilou şi, atunci când nimeni nu ne vedea, când nu trecea nici un *flight attendant*, am scris pe pungă adresele şi numerele de telefon. Pe toate! Le memoraserăm bine şi exact. Am luat cu noi în Israel punga curată, dar plină de adrese.

Grecia, Atena

Am coborât din avion şi am făcut primii noştri paşi de oameni liberi. Nu ne mai era teamă că cei de la TAROM ne pot întoarce înapoi. Dar se vede că mai duceam încă pe umeri, ca pe o haină demodată, umbra comunismului, căci de cum am văzut un poliţist pe aeroport ne-am dus întins la el, ne-am deschis larg genţile şi i le-am vărât sub nas. I-am spus în engleză: Vă rugăm să ne controlaţi genţile! După expresia feţei lui, am înţeles că ne privea ca pe nişte deranjaţi mintal. Şi eram! Nu concepeam că poţi întâlni un poliţist pe aeroport, care să nu te controleze. Că nu-i pasă de ce ai tu în geantă! După acest prim şoc veritabil, am văzut că ne aşteptau funcţionarii din Israel, care ne-au condus, împreună cu ceilalţi pasageri ai avionului TAROM, la un hotel ieftin de lângă o piaţă de zarzavat. Însă nouă, mie şi lui Titel, ni s-a părut că avem de-a face cu un Hilton – dacă am fi ştiut pe vremea aceea despre acest lanţ hotelier. Ni s-au dat bani de întreţinere pentru patru zile şi am început să ne plimbăm prin Atena.

Trecem pe lângă piaţa de zarzavat şi-mi cad ochii pe un munte de conopidă. Conopida este

leguma mea preferată. Nu o dată mi se spusese că multe dintre legumele de la noi nu există în Israel, şi că, în special, nu există conopidă.

— Titel, i-am spus, conopida nu se strică în câteva zile. Hai să luăm una, o punem într-o plasă şi o gătesc în Israel ca să mă despart de gustul ei, va fi ultima conopidă din viaţa mea!

Titel a întrebat de preţ, era foarte ieftină, aşa că am luat cu noi o conopidă mare în Israel, de ce nu?

Ne-am continuat plimbarea şi primul lucru care m-a frapat au fost chioşcurile de ziare. Erau acolo ziare greceşti, franţuzeşti, englezeşti.

Nu scria nimic în ele despre munca din uzine şi fabrici, nu erau publicate fotografiile vreunor lideri comunişti şi laude aduse partidului invincibil, ferm şi unic. Nici măcar despre lupta pentru pace nu găseai vreun rânduleţ. În schimb, în aceste jurnale şi reviste, scria despre numeroase partide care aveau dreptul să se şi înjure între ele. Scria şi despre oameni deosebiţi, care nu semănau unul cu celălalt. De asemenea, paginile erau pline de poze cu femei frumoase. Mă uluiau, fiindcă nu erau totdeauna îmbrăcate, sau erau doar parţial îmbrăcate, şi aşa ceva chiar nu-mi imaginasem că se poate publica.

Plecând gravidă din România, n-am putut să-mi fac rochii noi. Oricum, în România de-atunci se purtau rochii foarte lungi şi pălării, pe când la Atena nu se mai purta aşa ceva de foarte multă vreme. Îmi făcusem la comandă în Bucureşti cinci pălării de fetru, una mai frumoasă ca alta, şi un palton de gabardină bej, larg şi lung, care aproape mătura strada. Eram considerată o fată cu mult bun-gust, şi iată-mă îmbrăcată cu lungul meu palton de gabardină, mulat peste burta enormă, şi purtând pe cap o pălărie verde superbă, cum încep să urc alături de Titel colina de la Acropole. Ne încrucişam cu cei care coborau şi atunci s-a întâmplat ceva ciudat: nu era unul care să mă vadă şi care să nu-şi întoarcă uimit capul după mine,

începând să râdă! Parcă eram o paparudă. Toate celelalte femei care urcau sau coborau de pe Acropole erau în mini şi nici una nu purta pălărie!

Când am ajuns în Israel primele lucruri făcute au fost:

1. Să donez toate cele cinci pălării de fetru unui chibuţ, ca cinci găini să-şi clocească confortabil ouăle, instalate în aceste pălării.
2. Să-mi scurtez singură rochiile şi paltonul, tăindu-le cu o foarfecă.
3. Să fierb conopida adusă de la Atena în râsetele lui Titel.

În Israel se înălţau peste tot munţi de conopidă. Dar să nu anticipez.

1960. Israel. 16 februarie. Lod – Kiriat Haim

În zborul spre Israel fusesem, paradoxal, aproape tot timpul tristă.

Aşa cum pielea sclavilor purta pentru totdeauna pecetea stăpânului înscrisă cu fierul înroşit în foc, mă simţeam marcată de anii trăiţi în România comunistă a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Spre dimineaţa zilei de 16 februarie, am ajuns pe aeroportul din Lod, Israel: eu, Titel şi fetiţa care avea să se nască liberă, într-o altfel de lume decât cea care fusese a noastră până atunci. Ani de zile am sărbătorit ziua de 16 februarie 1960 ca pe o zi a începutului, a independenţei, a evadării din cenuşiu şi deplorabil. Ziua când am încetat să tăcem ori de câte ori aveam de rostit cuvântul: *eu*. La aeroport ni s-a dat o carte de identitate provizorie şi ni s-a scris numele de familie în ebraică, dar greşit. În ebraică litera S se citeşte numai S, iar litera Z numai Z. Deci în ebraică trebuiau să ne înscrie ca Zussman, dar ne-au înscris ca Sussman, or, în ebraică, *sus* înseamnă *cal*. Deveniserăm, cum s-ar spune, Călescu, dar, neştiind ebraică, acest lucru n-a avut atunci nici o importanţă. De la aeroport am fost duşi cu un

autobuz, împreună cu alţi nou-veniţi din România, într-una dintre localităţile numite Kiriot, localităţi din golful Haifei, de unde se spune că se trăgea Iuda Iscariotul (în traducere, om din Kiriot). La Kiriat-Haim ne aşteptau, unele lângă altele, zeci de cabane de azbest, foarte mici, foarte modeste, mobilate rudimentar, dar care îţi asigurau gratuit un acoperiş până îţi puteai permite să-ţi cumperi o locuinţă. Pe drum treceau pe lângă noi camioane încărcate cu portocale şi ne-am emoţionat văzându-le, dar ni s-a părut ciudat că atâtea portocale cădeau din camion şi nimeni nu se oprea să le culeagă. În România portocalele erau pe-atunci foarte scumpe.

În cabana destinată nouă, numărul 223 A, am găsit pe masă zahăr, untdelemn, făină, fructe şi alte câteva alimente, pe pat erau cearşafuri şi pleduri, în bucătărioară erau o plită de gaz şi un răcitor cu gheaţă şi ţin minte că am remarcat că avuseseră grijă să ne pună şi o mătură! În ce ţară din lume – ne-am spus – te duci fără un ban şi găseşti din prima noapte un loc al tău, unde au grijă să-ţi dea cearşafuri, ba chiar şi o mătură! Dimineaţa, copiii din Kiriat-Haim au bătut la uşă şi ne-au adus un buchet de flori nouă, celor nou-veniţi. Nu aveam un ban, locuiam într-o cabană, nu ştiam limba, dar primiserăm deja flori, eram liberi şi ne simţeam bogaţi şi fericiţi. Nu cred că m-am mai simţit vreodată atât de bogată şi cu un orizont atât de larg deschis în faţa mea ca atunci, în cabana de azbest din prima noastră zi din Israel. Totuşi, un an cât am locuit acolo, nu ne-am putut obişnui cu schimbarea de regim, căci, de câte ori vorbeam între noi, mai întâi închideam ferestrele şi deschideam radioul! Să nu ne audă trecătorii. Securitatea! În prima zi în Israel am ieşit să ne plimbăm printre cabane. Bineînţeles, toţi vorbeau acolo româneşte, fiind şi ei nou-veniţi ca şi noi. Era foarte cald, deşi eram în februarie. Deodată, în această căldură tropicală, văd printre cabane ceva

incredibil: un domn şi o doamnă, el la vreo 50 de ani, într-un costum elegant cu cravată, venit parcă de pe străzile Vienei de odinioară, plimbându-se prin nisip şi ţinând de mână pe o doamnă de vreo 70 de primăveri, care purta o rochie înflorată cu guler de dantelă. Doamna ţinea în cealaltă mână o umbreluţă de soare roz cu volane, deschisă deasupra creştetului şi a rochiei cehoviene.

— Nu sunteţi dumneavoastră avocatul Marcel Eskenazi şi doamna Erna din Craiova?

— Formidabil! Dar de unde ştiţi?

Ştiam. Mai ţineam minte de la mama povestea băiatului care se căsătorise cu sora mamei lui vitrege. Şi cu templul în care o privea şi-i trimitea bezele la balcon.

După două săptămâni de la venirea noastră, au apărut ca noi locatari ai unei cabane din vecinătate Marcel G., prietenul nostru, împreună cu părinţii lui. Marcel cel împrietenit cu nea Cristache şi căruia îi datoram minunatele seri de operă şi balet în compania întâmplătoare, şi de care nu eram mândri, a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, precum şi a acoliţilor săi de la Securitate – Dumnezeu să nu-i ierte!

Titel şi Marcel fuseseră şi colegi de facultate şi în scurtă vreme şi-au găsit amândoi locuri de muncă în Tel Aviv. Veneau în Kiriat-Haim doar la sfârşit de săptămână.

Marcel ne vorbea despre planurile lui de viitor: „Cinci ani nici nu mă gândesc să mă căsătoresc sau să am o legătură serioasă. Am scăpat de comunism – acum vreau numai să pun deoparte bani din salariu, şi astfel să pot să mă plimb mult în fiecare an în străinătate şi să petrec fără nici o grijă sau obligaţie!“ L-am înţeles, căci fuseserăm oarecum martori oculari la necazurile lui sentimentale cu Dulcineele care în mod obligatoriu trebuiau să aibă părul roşu. Nu Oscar Wilde a spus: *Hearts live by being wounded*? Acum Marcel voia numai să se plimbe şi să se distreze. Vindecat.

Nu au trecut două luni şi s-a prezentat la cabana noastră cu o soldată mai brunetă decât orice brunetă şi care în plus avea pe umăr o puşcă încărcată! Dar n-a avut nevoie de puşcă. O femeie are şi alte farmece. Chiar dacă nu e roşcată, pesemne.

În tot cazul, după puţin timp am fost invitaţi la nunta lui Ghila – numele soldatei – şi a lui Mordechai sau, prescurtat, Motke – numele lui Marcel în Israel.

Se vede că planurile sunt făcute de ingineri şi viaţa e trăită de oameni.

Eu trebuia să nasc în aprilie. Venisem din România cu îmbrăcăminte groasă, dar în acel an căldurile începuseră devreme în Israel. Titel găsise de lucru, însă câştiga puţin şi-mi părea rău de bani, să cumpăr o rochie subţire de gravidă când trebuia să nasc nu peste mult timp. Cum era imposibil să umblu cu o rochie de stofă groasă pe călduri tropicale, îmi făcusem un obicei – să-mi petrec dimineţile neîmbrăcată, în cabana în care locuiam, citind şi ascultând muzică. Deodată aud o bătaie la uşă.

— Cine e?

— Sunt doamna Eskenazi.

Îmi pun ceva pe mine şi îi deschid. Era, ca de obicei, cu umbreluţa roz de soare şi cu rochia cehoviană cu volănaşe. Ireală printre cabanele de azbest răspândite prin nisip. Dar prezenţa ei sfida realitatea provizorie. Cu un gest şi o voce demne de Sarah Bernhardt, iată, stătea în uşa cabanei şi îmi declama cu tot dramatismul necesar: „Draga mea, eu îmi dau seama cu regret că stai mai mult în casă, nu ieşi afară de-loooc! Dar eşti gravidă! Dacă eşti gravidăăă, plimbăăă-te, plimbăăă-te ooore întregi!“ I-am explicat legătura prozaică dintre căldura de 30 de grade şi rochia mea de stofă de pe cheiurile Dâmboviţei. Nu avea o rochie largă cu volănaşe să-mi împrumute. Aşa că nu am

devenit cehoviană, deşi Cehov e scriitorul meu preferat.

1960. Aprilie

În fiecare săptămână ne duceam la Haifa sau la chibuţul Sarid.

La Haifa locuiau de mult cele două surori ale soacrei mele, Mela Kanner şi Fici Haras, şi cele două prietene ale mamei mele, Frida Fishman şi Lizica Kofman, fiecare cu familia ei, toţi oameni foarte calzi şi drăguţi. Nu o dată, la sfârşit de săptămână, ne-am dus în chibuţul Sarid la Ricu Lufi, fratele soacrei mele, cel mai mic dintre cei şapte copii ai familiei Lupescu. Când bunica lui Titel era gravidă cu Ricu, Mela, cea mai mare dintre copii, era şi ea gravidă, astfel încât mama şi fiica au născut aproape în acelaşi timp!

La 18 ani, în 1932, Ricu a venit singur în Israel şi s-a numărat printre fondatorii chibuţului. În timpul războiului, înrolat în armata engleză, a fost paraşutat în România ca să strângă date pentru aliaţi. A fost prins şi făcut prizonier ca ofiţer englez şi aşa l-a apucat sfârşitul războiului. Dar tot timpul în care fusese închis a reuşit să ascundă trei lucruri, şi asta i-a salvat viaţa. Primul lucru: că ştie limba română. Al doilea: că nu e englez. Şi al treilea, cel mai grav: că e evreu. După sfârşitul războiului, când s-a revăzut cu toată familia rămasă în România, Ricu a organizat până în 1948 trimiterea masivă în Israel, prin România, a evreilor unguri salvaţi de la Holocaust.

În această acţiune l-au ajutat mult Tzipora şi Artur Mendelovici, ajunşi la Bucureşti de la Sighetu Marmaţiei şi de la Auschwitz. În 1948, când Securitatea română era deja pe urmele lor, Ricu a organizat fuga sa şi a soţilor Mendelovici cu paşapoartele falsificate ale unor diplomaţi occidentali.

În Israel, Ricu l-a recomandat pe Artur – care făcuse înainte de război studii în Franţa, avea un

creier mai mult decât strălucit şi o memorie fantastică – lui Ben Gurion. Deşi exista regula ca cineva venit din Europa de Răsărit să nu fie primit în serviciul de informaţii, fiindcă se ştia că sunt trimişi şi oameni care să spioneze pentru comunişti, Ben Gurion a făcut o excepţie şi l-a recomandat pe Mendelovici. După un an de când ajunsese în Israel, Artur a devenit numărul doi în serviciul unde existau atâtea minţi extraordinare şi, nu după mult timp, a devenit şeful Shim Bet. În noua sa funcţie, a fost rugat să-şi schimbe numele cu unul israelian şi, din Artur Mendelovici, a devenit *Amos Manor*.

În chibuţul Sarid el era într-un fel şi membru al familiei lui Ricu, între cei doi exista o legătură excepţională, şi astfel i-am cunoscut şi eu bine pe el şi pe soţia lui, fiindcă ne întâlneam la toate sărbătorile. Mai târziu mi-au fost şi pacienţi şi am locuit aproape unii de ceilalţi în Tel Aviv.

— Amos, de unde vine numele de Manor? l-am întrebat odată.

— Din Biblie. În vremurile biblice, *manor* era numele axei centrale a războiului de ţesut pânză, pe *manor* se puneau toate firele când se ţesea pânza. Iar în Biblie stă scris că uriaşul Goliat a venit să se bată cu David înarmat cu o sabie mare cât un *manor* al războiului de ţesut.

1960. 24 mai

S-a născut Ruthie. Trebuia să se nască de fapt mult mai devreme. Interesant e că eu m-am născut după zece luni de sarcină a mamei şi, iată, şi Ruthie s-a născut cu o lună întârziere. Am ajuns la spital la ora cinci şi jumătate dimineaţa şi ştiam că, fiind prima naştere, trebuia să dureze ore întregi. Citisem asta în cărţi. Sora care m-a controlat i-a spus lui Titel că abia la prânz va începe naşterea şi l-a trimis la lucru. Dar, cum a plecat, am început să simt dureri tot mai frecvente. Am chemat sora abia la şase fără zece, căci nu credeam că poate începe

deja naşterea. Doar citisem în manualul de obstetrică despre durata primei naşteri!

Naşterea – în puţinul timp cât a mai ţinut – s-a petrecut în limba engleză şi mi-a fost tare greu să mă exprim în asemenea împrejurări într-o limbă străină. La ora şase am născut o fetiţă tare frumoasă şi mare, de aproape patru kilograme. Am fost foarte emoţionată când am văzut-o, dar imediat au luat-o de lângă mine pentru o zi întreagă. Aşa era protocolul la spital pe-atunci. Numai lui Titel, când a venit câteva ore mai târziu, fără să ştie că evenimentul avusese loc, i s-a arătat bebeluşul printr-un geam. Pentru că eram doctoriţă, mi s-a dat o rezervă individuală, iar Titel s-a întors la lucru. A revenit la ora şase după-amiază, toată ziua fusesem în acea rezervă complet singură. Am cerut bebeluşul, dar s-au încăpăţânat: există reguli! N-au vrut să-mi dea copilul în prima zi. Prin uşa întredeschisă am văzut în camera de vizavi o fată de vârsta mea care tocmai născuse. Nici ei nu i-au dat copilul, dar lângă ea stăteau părinţii şi prietenii şi rudele cu flori, iar eu am stat singură toată ziua fără copil şi fără Muţa, şi Tuţu, şi Pică ai mei, fără nici un prieten, şi m-am simţit singură ca în Sahara şi am plâns toată ziua până a venit Titel de la lucru şi mi-a trecut tristeţea.

Un an am locuit în cabana din Kiriat-Haim şi am fost atât de fericită în acel an, săracă şi fericită! Scăpată de comunism şi devenită mamă. De dimineaţă până seara nu mă dezlipeam de Ruthica. Eram de dimineaţă până seară cu bebeluşul meu şi, deşi se născuse în Israel, eu am învăţat-o pe *Sabra* limba română, şi nu Sabra pe mine ebraică. Fierbeam scutecele într-un lighean pe o lampă cu gaz, le atârnam pe sforile întinse între două cabane şi eram fericită. Primele două săptămâni n-am avut bani să cumpăr un căruţ de ocazie şi atunci am mers până la policlinică ţinând-o în braţe, pe o distanţă destul de mare, dar eram fericită. Mă plimbam cu căruţul mai târziu prin Kiriat-Haim,

orice femeie care mă vedea – arătam ca de 16 ani – mă oprea şi-mi dădea sfaturi – dacă să pun sau să nu pun un tifon peste căruţ şi mai ştiu eu ce. Mă năuceau cu sfaturile lor contradictorii, dar eram fericită. Singurul lucru trist în acest entuziasm de evadată din România era lipsa părinţilor şi faptul că eram complet analfabetă, nu ştiam nici măcar alfabetul ebraic, şi în acea izolare şi stând numai printre vorbitori de limba română nici n-am avut de la cine să învăţ.

Am vrut să mi se recunoască diploma de absolvire a Facultăţii de Medicină din Bucureşti ca să pot face anul de stagiu în Israel, dar pe diplomă era scris R.S. *Aberfeld*. Trebuia să dovedesc că sunt aceeaşi cu R.S. *Sussman*, cea intrată în Israel, lucru foarte greu dat fiind că nu fusesem lăsată să-mi iau din România certificatul de căsătorie, iar pe foaia de ieşire din ţară scria Riri Sylvia Sussman şi Mateo Sussman, dar nu şi că suntem căsătoriţi. Puteam fi frate şi soră. Şi nu scria nici numele meu dinainte de căsătorie.

Cea mai bună soluţie ar fi să vă căsătoriţi din nou! ni s-a spus. În Israel nu există căsătorie civilă. Deci ne-am programat la rabinat. Ne trebuiau doi martori de la căsătoria noastră din 1957. Toţi prietenii lucrau dimineaţa. Am găsit două doamne în vârstă care locuiau lângă noi şi care au consimţit să ne fie martore, întrebându-i pe prietenii prezenţi la cununie unde şi cum a fost. Am pus-o pe Ruthie în căruţ şi am pornit cu Titel să ne căsătorim oficial, astfel încât bebeluşul nostru să nu fie socotit copil din flori şi cei şase ani de medicină ai mei să nu devină *haloimăs*.

La rabinat intrăm în sala respectivă şi vedem o masă lungă cu vreo cinci judecători-rabini. Toţi impozanţi, cu bărbi lungi, albe sau argintii. Deodată personajele principale au devenit cele două doamne aduse de noi ca martore. De când îl cunosc pe Titel? Şi ce prietene a avut înainte de căsătorie? Şi ce a făcut cu ele? Şi erau evreice?

Mă uitam la chipurile rabinilor şi aveam impresia că sunt foarte interesaţi să audă amănunte picante. Pe toate! Le sclipeau ochii! Cele două doamne în vârstă, pescuite de noi ca martore printre nou-veniţii din Kiriat-Haim, nu ştiau că Fellini a scris pentru ele că „aş putea fi un martor convenabil numai cu condiţia să inventez“. Dar inventau, nu se sfiau. Simţeam cum îmi creşte mereu admiraţia faţă de ele. Însă întrebările insistente (care continuau) despre viaţa de preacurvie a unui băiat tânăr în prezenţa lui Ruthie şi a mamei ei au avut asupra mea un efect ilariant. Râdeam de zgâlţâiam căruţul şi pe Ruthie odată cu el. Râdeam, făcusem o criză de râs, nu mă puteam opri, râdeam isteric, cu lacrimi! Cu cât mă mustra mai mult Titel, cu atât râdeam mai tare! Atunci doamnele, care de fapt ne văzuseră pentru prima oară în urmă cu o săptămână, au început şi ele să râdă! Numai Titel nu râdea, căci plătise deja taxa – foarte mare – pentru căsătoria noastră. Şi după ce m-au dat afară din sala tribunalului rabinic am continuat să râd!

— Lasă-mă-n pace, Titel! Dacă eşti aşa prost că vrei să te căsătoreşti încă o dată cu aceeaşi femeie – asta e treaba ta! Dar eu când râd, râd!

Aşa am rămas necăsătorită în Israel şi am trăit în mare păcat cu Titel, până ce Tuţu, cu energia lui, a reuşit să ne trimită actul de căsătorie din România.

1960. 18 august

Împlinesc 25 de ani.

Îmi scrie Tuţu din Bucureşti:

Rirulina mea dragă!

Împlineşti azi 25 de ani – un jubileu frumos – şi ai alături de tine un soţ ideal. Amândoi aveţi cele mai frumoase cariere, iar ca o încununare a iubirii voastre aţi scos la lumina soarelui o comoară de mare preţ, pe mica şi dulcea Ruthişor.

Dar tu, scumpa mea fetiţă, să nu uiţi niciodată pe mama ta. Nu aveai încă patru ani la Buşteni când erai grav bolnavă şi, în disperarea ei, îşi smulgea părul din cap. Şi pe urmă atâtea şi atâtea clipe grele, urticarie, pojar, scarlatină.

Iar azi, când anii trecutului îmi zboară prin amintire şi văd ce aproape îmi eşti, simt cumplit depărtarea. Dacă măcar aş şti când ne-om mai revedea…

Te iubesc mult, nespus, scumpa şi draga mea Ririşor, şi aş da totul să te revăd, să aud iar glasul tău iubit în urechi. Să simt căldura zâmbetului tău drag şi privirea luminoasă a ochilor tăi frumoşi. La cei 25 de ani ai tăi, tatăl tău îţi doreşte alte trei sferturi de veac de viaţă fericită. Te strâng la piept, viteaza mea Ririşor, te sărut pe creştet şi îţi simt mult, mult de tot, foarte mult lipsa…

Tuţu

De când plecaserăm, eu, Titel şi părinţii ne scriam de două ori pe săptămână. Nu ştiam dacă ne vom revedea vreodată. Am păstrat aceste scrisori şi e atâta dragoste şi dor şi disperare închisă în ele, deschisă prin ele.

Când voi muri, abia atunci scrisorile vor muri şi ele. Vor fi aruncate. Dragostea şi dorul cuprinse înăuntru vor pleca mai departe, ca un stol de păsări călătoare care se destramă. Acolo unde pleacă şi dispar scrisorile de dragoste, împreună cu oamenii al căror nume e scris pe plic. Sau mai exact: a fost scris pe plic cu atâta emoţie…

2015

În vederea pregătirii acestei cărţi, am deschis deci cutia cu scrisori de la părinţi şi deodată am dat de singura ilustrată trimisă de tata în acel an şi jumătate cât am fost despărţiţi. Mă mir văzând-o, căci de obicei îmi trimitea numai scrisori, ca să aibă cât mai mult loc de scris. Mă uit la ilustrată şi-mi dau seama că *metafizica* nu e un cuvânt gol.

Nu-mi pot crede ochilor, dar Tuţu mi-a trimis în 1960 fotografia blocului unde-mi voi cumpăra un apartament la Bucureşti în anul 2002! Fotografia blocului cu 15 etaje de pe strada Câmpineanu 25, proaspăt terminat pe-atunci. Se văd în poză şi cele două ferestre ale apartamentului meu de la etajul trei! Să fi presimţit tata că voi locui acolo după 42 de ani? Să-şi fi dorit el să revin în România şi să i se fi părut că ar fi un loc bun pentru mine? Cât mi-aş dori ca Tuţu să ştie ca am revenit acasă, la Bucureşti, şi că locuiesc în blocul care l-a impresionat cândva. Dar probabil că ştie… Şi e mulţumit.

1961–'62

Tuţu mi-a trimis – era deja permis – toate volumele de opere ale lui Cehov şi toţi clasicii români şi universali care ştia că îmi plac.

Când Ruthie a împlinit un an, ne-am mutat într-un mic apartament la Bat Yam, o localitate de lângă Tel Aviv, şi am început să lucrez la spital. Să fii analfabet la 25 de ani e o traumă pentru toată viaţa! Nu înţelegeam un cuvânt din ce se spunea la vizită sau din ce scria în foile de observaţie.

Dar tata îmi scria cât de mândru e de mine:

În fine, azi 9 aprilie 1961, începe serviciul tău de medic stagiar la spitalul din Jaffa. Te felicit din inimă şi-ţi doresc reuşită din plin, după inima ta bună şi sinceră. Faci cea mai frumoasă şi nobilă muncă pentru o femeie şi sunt convins că în scurtă vreme vei fi un doctor renumit şi iubit de bolnavi. Abia aştept, copilul meu drag, să îmi descrii începutul şi afirmările tale profesionale, căci nu mă îndoiesc de valoarea şcolii patriei în care ai văzut primul răsărit de soare. Azi e primul Paşte de când ne-au părăsit luminile bătrâneţilor noastre, Riri şi Titel. Ce trişti suntem cu toţii şi bătuţi de nenoroc şi ce vesel era când ne ştiam împreună.

Tata credea că voi fi un medic renumit şi eu nu înţelegeam nimic din ce vorbesc medicii în ebraică şi-i luăm la rând pe şeful de secţie, pe adjunct, pe doctori, pe surori şi-i întrebam pe fiecare câte un cuvânt pe care-l notam într-un carnet, în ebraică, dar cu litere latine. Când terminam rondul, începeam să-i întreb din nou, la rând, ca să nu plictisesc prea des aceeaşi persoană. Niciodată nu m-am simţit atât de frustrată ca în acel aprilie, la primul meu spital din Israel, mai frustrată şi decât atunci când stăteam lângă Mircea şi mama se uita la noi de după perdeluţă. Aici mă uitam la mine ca de la distanţă şi nu-mi plăcea deloc ce vedeam. Luam acasă teancuri de foi de observaţie şi încercam să descifrez scrisul de mână ca pe nişte hieroglife, oare cum se face *alef, oare cum se face gimel ş.a.m.d, nu ştiam încă nici cum arată literele tipărite!*

După trei luni, înarmată cu o schemă făcută de un coleg, i-am luat pe părinţii unui copil – eram la o secţie pediatrică – şi am întocmit prima foaie de observaţie în ebraică. A durat *trei ore*! Am transpirat şi eu, au transpirat şi ei, dar am trecut Rubiconul.

Aşa am învăţat ebraica, oarecum ca ţiganul muzica, după ureche şi adesea de la doctori care veniseră şi ei cu zece ani înaintea mea în Israel şi nu stăpâneau limba în toate subtilităţile ei. În afară de efortul de a învăţa ebraică, orele de lucru de-atunci erau pentru mine neomeneşti: se lucra până la şase seara şi de două ori pe săptămână se făcea de gardă. Veneam acasă ca o bătrână istovită, o luam pe Ruthica de la o doamnă care o îngrijea, târguiam, făceam curăţenie şi găteam. Eram săraci. O rudă îşi trimisese în 1946 mobilele în Israel, erau depozitate de ani şi ani într-o curte, între timp ruda noastră murise în închisoare ca sionist – şi atunci am luat acele mobile deteriorate de ploi, le-am reparat, le-am vopsit şi ne-am mobilat cu ele apartamentul.

La sfârşitul verii lui 1961 am plecat la Haifa fericiţi. Aşteptam cu ochii aţintiţi spre mare. Când Lala, Tuţu şi Pică au coborât de pe vapor şi le-am desluşit feţele în mulţimea de călători, am revăzut scena despărţirii noastre, cruzimea despărţirii de pe Aeroportul Băneasa. Cineva care se jucase cu demnitatea noastră, cu vieţile noastre, fusese abia acum învins, lăsat în urmă, înmormântat. Dacă am mai fi locuit în cabana de azbest, probabil că din acest moment n-am mai fi închis ferestrele când doream să vorbim între noi. Lala, Tuţu şi Pică erau cu noi, familia mea, copilăria mea, universităţile mele. Realitatea.

„Pâine cu ceapă să mâncăm, dar să fim împreună!“ spusese mama. Ea şi tata au devenit din acel moment bunici şi Pică străbunic. Un an am locuit împreună în micul nostru apartament şi apoi ei au primit un apartament în vecinătate.

— Titel, ai făcut cerere la bancherul din Londra pentru părinţii tăi? ne-a întrebat într-o seară un prieten.

— Ce bancher?

Aşa am aflat de existenţa lui Iacober şi am fost mulţumiţi, căci eram siguri că tatăl lui Titel, fricos cum era, nu va face niciodată cerere de plecare în Israel.

I-am scris lui Iacober că avem părinţii în România şi vrem să-i scoatem. „Scrieţi-mi, vă rog, ce vârstă şi ce ocupaţie au“, a venit răspunsul. I-am scris că sunt pensionari. Iacober trimitea aceste date în România şi de acolo primea preţul de cost al acelei perechi. Câţi dolari. Evreii se vindeau pe dolari, nu pe lei. Cu cât era cineva mai în vârstă, şi pe deasupra şi pensionar, cu atât costa mai puţin. Cel mai scump costau tinerii doctori. Emil şi Marioara au avut un preţ relativ rezonabil. Cred că 1 000 de dolari fiecare. Am trimis banii. Au fost chemaţi la miliţie şi, fără să fi făcut cerere de plecare din ţară, au primit foaia de ieşire, aşa că în 1962 au ajuns şi ei la noi. Astfel, familia

reîntregită şi-a început călătoria anilor în Israel. Eu îmi tachinam soacra: „Marioara, voi aţi costat ieftin!“

Precis că nu ştiam pe-atunci că aveam totul, neavând de fapt nimic, că eram bogaţi. Atâţia şi atâţia ani se desfăşurau ca nişte poteci de munte în faţa noastră. Invitaţie de străbătut anii. Credeam că, dacă am scăpat de comunism şi dacă vom face lucrurile aşa cum trebuie făcute, nouă nu ni se va întâmpla nimic rău, noi nu vom semăna cu oamenii maturi din preajma noastră. De altfel, Titel şi cu mine îmbrăţişaserăm filozofia evitării oricărei rutine între noi, între o ea şi un el, ca şi când ai putea fi stăpânul situaţiei şi al timpului. Credeam în Frumos, nu în Real. De fapt, am citit împreună pentru prima dată întrebarea „Ce e real?“ într-o carte pe care le-o cumpăraserăm copiilor, *Iepurele de catifea* de Margery Williams.

„—Ce e real? întreabă iepurele-jucărie o altă jucărie, pe Skin Horse, un cal, veteranul celorlalte jucării din camera unui copil. De fapt, calul cu care se jucase unchiul copilului când era mic.

— Real nu înseamnă felul în care eşti făcut, a spus Skin Horse. E ceva care ţi se întâmplă. Când un copil te iubeşte, multă, multă vreme, nu numai se joacă cu tine, ci într-adevăr te iubeşte, atunci devii real.

— E ceva care te poate răni? a întrebat iepurele.

— Câteodată, a răspuns Skin Horse. Dar când eşti real nici nu-ţi pasă dacă eşti rănit.

— Se-ntâmplă dintr-odată sau încetul cu încetul?

— Nu se-ntâmplă dintr-odată. Devii aşa. Îţi ia mult timp. Şi asta nu li se întâmplă celor care se fărâmiţează uşor, care au unghiuri ascuţite sau care trebuie ţinuţi cu grijă. În general, când devii real cea mai mare parte a părului tău s-a dus, ochii te lasă, articulaţiile ţi se moaie şi eşti de-a dreptul ponosit. Dar toate lucrurile astea nu contează,

pentru că în momentul când ai devenit real nu poţi fi urât decât în ochii celor care nu înţeleg.

— Presupun că tu eşti real, a spus iepurele.

— Unchiul băiatului, când era copil, m-a făcut real. Asta a fost cu mulţi, mulţi ani în urmă, dar din clipa când devii real nu mai poţi fi din nou nereal. Ţine pentru totdeauna.“

— Povestea asta trebuie spusă bătrânilor! a remarcat Titel. Nu e pentru copii.

— Dar pentru noi e? l-am întrebat – şi nu am aşteptat răspunsul vreme de cincizeci de ani, cum ar fi trebuit poate s-o fac.

1963

Titel fusese trimis de serviciul lui pentru o perioadă de trei ani la Tivon, unde trebuia să efectueze o lucrare. De aceea, eu m-am angajat într-un spital din apropiere, în oraşul Afula.

Era un spital mare, care deservea toată regiunea Galileea şi oraşul Nazareth. Locuinţele doctorilor şi ale surorilor se aflau în interiorul unei curţi enorme de lângă spital, existau acolo o piscină, o creşă care îţi prelua copiii mici, transport organizat cu însoţitor, care îţi ducea şi îţi lua copiii mari de la şcoală, o spălătorie care aduna rufele dimineaţa şi ţi le aducea curate după-amiaza, precum şi o sală de mese cu un bucătar excepţional. Toţi, inclusiv şefii de secţie, mâncau dimineaţa, la prânz şi seara în acea sală de mese, situată la cinci minute de locuinţă. Acolo ne duceam şi familia, şi oaspeţii. A fost de altfel singura dată în viaţa mea când am ţinut în frigiderul de acasă numai apă! Direcţiunea era interesată să atragă cadre, aşa încât oferea condiţii excepţionale personalului, era ca un chibuţ, dar cu leafă. Iar leafa ţi-o puteai pune deoparte.

Când se întorceau de la lucru, oamenii se plimbau cu copiii prin curtea-grădină în care locuiam. Un lucru îmi devenise evident: toţi ştiau totul despre toţi. Parcă eram în Craiova. Majestatea Sa Curtea, spuneam, dar am reuşit până la urmă să rezist. După lucru stăteam cu copiii sau citeam. Eram ultima care afla ştiri despre ceilalţi, dar nici nu generam ştiri. Nu-mi plăcea să fac parte din Majestatea Sa Curtea şi mă feream. De altfel, totdeauna când mă simt îngrădită, îmi ridic mâinile, lungesc picioarele, fac totul ca să ies din cadru. Cadrul mă strânge, o simt.

Totuşi prima mea consultaţie oftalmologică la Afula a dat prilej la multe comentarii Majestăţii Sale Curtea şi m-a vârât într-un cadru. Cel cu doctori buni.

Tocmai terminasem de despachetat şi aranjat locuinţa. Mă uitam prin casă – fiecare lucru era la locul lui. Numai eu mă simţeam încă nelalocul meu. Eram obosită şi puţin speriată. Nu exista alt doctor de ochi în spital, iar şeful secţiei mele era singurul şef care nu locuia în curtea spitalului, ci în alt oraş. La Haifa. Curajul în viaţă mi se părea în acel moment ceva prostesc. Din nou, aceeaşi mantră din cauza căreia mă dusesem să locuiesc la marginea pădurii bântuite de animale sălbatice la Siriu? Totul ca să nu se spună că sunt fata tatei cea răsfăţată? Iar înscăunam pe Majestatea Sa Trebuie? Citisem (aproape) totul despre oftalmologie, dar încă nu văzusem (aproape) nimic. Fiind singurul medic în specializare la oftalmologie din spital, era de la sine înţeles că voi fi de gardă în fiecare noapte. Numai eu. Dar eram eu specialistă în acest domeniu? Mai aveam cinci ani. Dacă nu voi corespunde?

Sună telefonul. Am tresărit speriată şi am ridicat receptorul cu o strângere de inimă. O fi camera de gardă, îmi spuneam. Dar erau Muţa şi Tuţu, dornici să afle ce fac şi să mă încurajeze. După ce închid telefonul, mă întorc spre soţul meu:

— Titel, poate nu trebuia să vin aici! Nu ştiu nimic şi nu am pe cine să întreb! Şeful meu locuieşte la Haifa, e singurul şef care nu stă în spital. Există posturi libere, dar spitalul nu a găsit momentan nici un specialist în oftalmologie dispus să vină la Afula. Ce-o să mă fac?

— Tu spui totdeauna că nu ştii nimic! mi-a răspuns Titel râzând.

El era un înţelept – niciodată nu punea prea tare lucrurile la inimă.

Deodată sună iar telefonul. De la camera de gardă de data aceasta.

— Ce-i, ce este? am întrebat îngrijorată pentru mine şi pentru eventualul bolnav, bietul de el!

— Sunt medicul de gardă, a fost găsit cineva pe stradă în comă profundă. E clar că tratamentul depinde de cauză, dar nu se ştie nimic despre el şi nu are nici un act. La consultaţie am băgat de seamă că are o pupilă mult mai mare decât cealaltă şi nu reacţionează la lumină. Pupile inegale, adică anizocorie. O avea ceva la creier. Vă rugăm să veniţi imediat la camera de gardă!

— Habar n-am ce-i asta! Sunt pierdută! i-am spus lui Titel şi am plecat spre spital mai mult moartă decât vie.

Eram aproape în comă şi eu. Nu ştiu de ce nu m-am înscris totuşi la literatură – îmi spun –, aş fi avut de-a face cu personaje, şi nu cu oameni vii sau aproape morţi! Şansa să ştiu ce are acel om era egală cu zero! Tot drumul mă tot gândesc la ce-o să fac şi, cu cât mă gândesc mai mult cu atât sunt mai disperată! Nu spusese Goethe: „Nu e nimic mai înspăimântător decât ignoranţa în acţiune“? Despre mine spusese, probabil. A anticipat.

Ajung la patului bolnavului în comă, mă uit la ochii lui, la pupilele lui, şi deodată învii din morţi, mi se luminează faţa, cred că nici cel care a strigat *Evrika!* în baie nu a fost mai fericit decât mine în acel moment!

— Are anizocorie de natură mecanică – mă aud spunându-le medicilor, cu impertinenţa mea de tânăra ignorantă care acţionează.

— Ce înseamnă asta, „de natură mecanică“? m-au întrebat medicii de lângă pacient.

— Adică e vorba de sticlă! Pacientul are un ochi bun şi un ochi de sticlă! La ochiul de sticlă pupila e mai mare şi nu reacţionează la lumină.

Nu m-au crezut şi a fost nevoie să scot ochiul şi să li-l arăt.

A doua zi, toată Curtea nu vorbea decât despre asta. „Ce diagnosticiană extraordinară este tânăra doctoriţă nou-venită!“ Fără să vreau, s-a răspândit prin tot spitalul zvonul că sunt un medic bun şi, când alţii capătă o părere bună despre tine, nu poţi să-i contrazici, ba chiar eşti provocat să devii mai bun.

De fapt, la Afula m-am simţit pentru prima dată medic. Am simţit că posed un anumit instinct. S-ar putea ca practicarea medicinei la un nivel înalt să depindă de aceleaşi proprietăţi înnăscute ale creierului ca şi poezia: flexibilitate, putere asociativă, o gândire *outside the box*.

2016. După 53 de ani

Ce cred astăzi? Diagnosticul în medicină ţine şi de filozofie. Medicina la nivel înalt este şi filozofie. Adevărul biologic e atât de variabil, încât un medic bun trebuie să fie asemenea unui filozof care caută şi gândeşte soluţiile cele mai apropiate de adevăr, păstrând toate semnele de întrebare active, ca pe nişte semnale luminoase. În plus, un medic bun trebuie să aibă şi însuşiri de psiholog. Să se poată identifica cu pacientul neajutorat din faţa sa şi, pe de altă parte, să se simtă destul de în largul lui, încât – dacă este cazul – să schimbe diagnosticul, să renunţe complet la un diagnostic pe care el însuşi l-a pus pacientului, la primul semn incomod de întrebare. Un semn care sugerează că pacientul are poate altceva decât ceea

ce părea evident. Dacă eşti un adevărat profesionist, diagnosticul evident devine numai o staţie de la care nu încetezi să fii deschis şi altor posibilităţi.

Greşeşti mai puţin când păstrezi un sentiment de vinovăţie faţă de posibilitatea noastră de a înţelege complexitatea adevărului biologic.

De aceea, şi astăzi cred că un doctor începător, dar cu calităţile înnăscute necesare meseriei, nu va face mai multe greşeli de judecată la început decât după ani şi ani de experienţă. Ca începător vei investi doar mai mult timp şi mai multă energie şi sudoare, dar vei fi un doctor bun şi atunci. Nu vei comite erori inadmisibile.

Există totuşi un anumit paradox care mă obsedează. Când eşti de multă vreme un bun specialist într-un domeniu, acţionezi fără să mai ştii cum, dar *repede*, pentru că se aprind uşor toate acele circuite asociative create în creier pe parcursul anilor de practicare a profesiei. Chiar şi semnele de întrebare rămase deschise, chiar şi abordarea multilaterală a posibilităţilor de diagnostic – toate îţi „vin“ de obicei *repede*. Elegant. Stârneşti admiraţie şi multe aplauze. Totuşi, în ultimii zece ani mă tot întreb dacă această uşurinţă comodă produsă în creierul unui ins specializat într-o profesie („Eu nu caut, găsesc“, a spus Picasso) nu e asemănătoare cu lipsa de activitate a unui muşchi al corpului. Paradoxul este că, pe de-o parte, ai ajuns pe culmea profesionalismului. Stârneşti aplauze cu o nonşalantă uşurinţă. Pe de altă parte, oare nu a fost înăbuşit ceva din efervescenţa creierului care se zbătea odată în durerile naşterii profesionalismului? Oare „muşchii“ creierului nu sunt puşi mult mai puţin în acţiune? Oare stimulul energetic al marilor îndoieli de început ale unui cercetător cinstit („Există două cuvinte cu aripi de gigant: *Nu ştiu*“, a scris într-un poem Szymborska) nu devine mai anemic în perioada de recunoaştere

a valorii sale şi a premiilor ştiinţifice? Oare nu te leneveşti, oare creierul tău nu se blazează abia perceptibil, dar tot mai mult?

Poate că idealul ar fi ca, aflându-te pe culmea unei cariere, să-ţi poţi permite luxul s-o iei de la început într-o altă carieră, într-un alt domeniu. Tocmai atunci când eşti legănat de „insuportabila uşurătate a fiinţei“ – pe bună dreptate – pe culmi ar trebui poate să părăseşti totul. În anii creativi încă, să devii creativ în alt domeniu. Lupta cu un început umil, ca toate începuturile, nu ne-ar stârni o nouă furtună de adrenalină, de energie şi tinereţe a creierului? Poate. *Poate* e un cuvânt necesar. Lasă ferestrele deschise şi camerei, şi vântului.

Partea
Cea mai frumoasă
A corpului
Este
Mişcarea.

Sunt versurile pe care le-am scris atunci când, după ani şi ani de practicare a medicinei, am reînceput să scriu poezie.

Înapoi la Afula şi în 1963

În vremea aceea pacienţii erau ţinuţi în spital o săptămână după operaţia de cataractă, dar aparatură de cabinet oftalmologic exista numai la o policlinică situată în centrul oraşului Afula. Consultam acolo pacienţii doar când erau externaţi din spital, adică după zece zile. I-am spus şefului meu că pacienţii din Afula trebuie să se bucure de aceeaşi supraveghere ca pacienţii din Tel Aviv. Şeful meu, un om care vorbea excepţional de frumos, era un stoic. „Riri, mi-a spus, decât să nu existe deloc medicină de ochi la spitalul din Afula, nu e mult mai bine că există şi aici? Şi cu toate astea e vorba de Afula. Dacă nu avem prăjituri, trebuie să mâncăm pâine! Nu există bani pentru aparatură.“

Nu m-am împăcat cu această idee şi m-am dus la directorul administrativ al spitalului. Ştiam de la alţii că e un om deosebit de puternic şi sever, că el conduce totul cu o mână de fier. Se povestea că până şi profesorii universitari tremurau în faţa lui şi nici nu primeau mare lucru din tot ce cereau pentru secţia lor. „Nu sunt bani“ e un slogan care a rămas de actualitate.

— Uitaţi ce e, i-am spus cu voce tare şi invocând în gând ajutorul unui Dumnezeu în care nu credeam, aş vrea să părăsesc spitalul!

L-am văzut că se schimbă la faţă. Mărise secţia de ochi la peste douăzeci de paturi şi nu găsise deocamdată alţi oftalmologi care să vină la Afula. Eram singurul medic. Aveam acest preţ. Ori prezenţa mea, ori secţia în sine.

Dar directorul administrativ şi-a revenit repede în fire. Era din nou sigur pe el.

— S-a întâmplat ceva? Povesteşte-mi despre ce e vorba.

— Am venit aici să lucrez ca oftalmolog – i-am spus ca şi cum asta era o noutate –, dar am impresia că sunt într-o piesă de teatru. Numai acolo joci rolul unui oftalmolog, nu controlezi cu adevărat pacienţii cu aparatură medicală.

— De ce spui asta? Sala de operaţie e perfect utilată!

— Sala de operaţie da. Dar după ce bolnavul trece prin operaţia de cataractă îl controlăm cu lanterna. Nu poate fi controlat cum trebuie, zi de zi, nu există nici un cabinet utilat în spital, numai după opt, zece zile e văzut la cabinetul oftalmologic din oraş.

Apoi, cu obrăznicia celor 27 de ani ai mei, m-am uitat la el şi l-am întrebat direct:

— Dacă mama dumneavoastră ar trece la noi printr-o operaţie de cataractă, ar dezvolta a doua zi semne de infecţie la ochi şi ar pierde ochiul din lipsă de tratament administrat la timp, atunci aţi

mai economisi oare cumpărarea de aparatură necesară?

Directorul administrativ cel teribil se făcu mai mic în scaun. Reuşisem cu mama, dar mai interesant este că, pe parcursul celor trei ani cât am stat acolo, mi-a arătat afecţiune, căldură sufletească şi un fel de a-mi vorbi ca de la egal la egal.

Însă nu a mai trebuit să cumpere aparatură. Familia unui oftalmolog din Chicago – care se sinucisese aflând că are cancer – a pus toată aparatura cabinetului său în lăzi şi a donat-o Israelului. Directorul ceruse de urgenţă aparatură pentru spitalul din Afula centralei Kupat Holim din Tel Aviv. Tocmai sosiseră acolo lăzile. Ne-au fost trimise nouă.

Dintr-odată, am avut un cabinet dotat cu o aparatură care nu exista încă nici in cele mai importante spitale din ţară. Printre altele, un scaun ca în cabinetele dentare, care se orizontaliza sau se ridica şi se cobora după necesităţi.

— Ioav, hai să mă ajuţi să montăm scaunul şi aparatele, că cine ştie când va veni tehnicianul! i-am spus nerăbdătoare asistentului-şef al secţiei de ochi.

Putea să mă refuze? Asudăm, muncim din greu, citim prospectele şi iată că scaunul în toată măreţia lui stătea în picioare şi, lângă el, masa rotativă cu aparatură de cercetat ochii. Prima pacientă din acea zi a fost o femeie corpolentă (deşi originară din Paris). Cred că avea peste o sută de kilograme. Fusese operată de cataractă cu o zi în urmă. Am invitat-o să se aşeze, am apăsat repetat pe un buton şi deodată scaunul începe să urce şi să urce şi să urce şi rămâne sus, la vreo jumătate de metru deasupra lămpii cu fantă, deasupra mea. Încep să apăs pe toate butoanele, citesc cartea de instrucţiuni, o liniştesc pe femeie, dar, indiferent pe ce apăs, scaunul nu se urneşte din poziţia maximală!

— *Mais qu'est-ce qui se passe, docteur, combien de temps je resterai comme ça*? mă întreabă, privindu-mă de sus, parizianca eşuată la Afula. (Măcar dac-aş şti! îmi spun.) Îmi arunc iar ochii pe cartea cu instrucţiuni, Ioav, lângă mine, citeşte şi el, parcă eram la templu şi citeam din Cartea Sfântă. Apăsăm iar pe butoane. Cât optimism! E un aparat optimist care doar urcă!

— *Madame*, îi spun în franceză, nu avem încotro, e o pană de electricitate la aparat, vă vom ajuta să coborâţi de pe scaun cu un scaun!

Luăm un scaun şi lângă el punem un taburet ca o treaptă şi pe alte două scaune ne suim eu şi Ioav ca s-o ajutăm de sus. A fost o coborâre lină, fără ca pacienta să mişte în mod periculos capul cu ochiul proaspăt operat.

— Nu există nimic superior tehnicii americane! îi spun mai târziu lui Ioav.

Singurul meu noroc a fost că n-a trecut pe acolo tocmai atunci directorul administrativ, să vadă şi el cum progresăm de când cu noua aparatură!

După primul ghinion, am avut un cabinet bine dotat şi impresionant. De două ori pe săptămână eram în sala de operaţie împreună cu şeful meu, iar în restul zilelor consultam pacienţi la policlinică. Diagnosticarea cazurilor oftalmologice urgente e de obicei foarte uşoară. Nu asta era problema. În restul cazurilor, ori de câte ori era vorba de ceva complicat, îmi notam observaţiile şi invitam din nou pacientul peste o săptămână.

Între timp, căutam în cărţile bibliotecii şi le telefonam la Tel Aviv sau la Ierusalim specialiştilor în acel subiect. Mă consultam cu ei. Când se întorcea pacientul după o săptămână, aveam deja o părere cristalizată despre caz, pregătisem un rezumat, hotărâsem la ce analize îl trimit şi ce tratament îi prescriu între timp. Devenisem din primul an o autodidactă. Mă simţeam frustrată că nu sunt într-o clinică mare, cu profesori cărora să le pot pune întrebări. Totuşi,

mai târziu, când am revenit în regiunea Tel Aviv, am constatat că toţi cei care aveau trei ani de specializare într-un mare spital erau mult mai puţin independenţi decât mine. Să ai responsabilitatea pacienţilor de una singură de la început şi să trebuiască să le rezolvi tu însăţi problemele, să găseşti ce are pacientul şi cum trebuie tratat – acesta e un proces care solicită mult mai mult efort decât atunci când ţi se dau ordine, când le ai pe toate de-a gata şi dispui de un mentor. Dar la Afula devenisem o autodidactă şi cred că acea luptă şi foame de a învăţa, acea independenţă în luarea hotărârilor au fost trepte spre profunzime şi maturitate profesională. Un lucru pe care-l cauţi singur şi-l desluşeşti câştigă mult mai multă temeinicie.

O dată pe săptămână terminam lucrul la ora trei, ca să pot prinde autobuzul de Tel Aviv. Încă nu conduceam. Mă duceam să-i vizitez pe Muţa, pe Tuţu şi pe Pică la Bat Yam şi mă reîntorceam la Tel Aviv, unde la ora opt seara începea întâlnirea oftalmologilor din regiune, condusă de un profesor excepţional, profesorul Richard Stein. Ştia totul şi ştia şi să le predea altora ceea ce ştia. Era mărunt şi pipernicit, cu un nas coroiat proeminent, părea mult mai în vârstă decât era, dar îl întinereau mult ochii pătrunzători, sclipitori, jucăuşi şi maliţioşi. Nu tolera prostia şi pe falşii profeţi. Când vorbea sau polemiza, nici nu mai vedeai cât e de firav şi în vârstă, sărea dintr-o parte în alta a scenei, îşi apăra ideile, îşi documenta frazele, ochii îi aruncau scântei, îi ieşeau perle din gură, totul devenea sistematizat şi logic. Toată medicina pe care o ştiu a început acolo, cu acest profesor genial, cu aceste polemici şi cu reuniunile medicale unde, în pauză, întrebam şi mă consultam în legătură cu pacienţii mei din Afula. La ora unu noaptea eram înapoi la Afula şi a doua zi reîncepeam lucrul la ora obişnuită.

Odată am audiat la Tel Aviv o conferinţă ţinută de un renumit profesor elveţian care preda şi în Tel Aviv, profesorul în psihiatrie Bodenheimer. Ne-a vorbit despre orbire psihică şi ne-a povestit o întâmplare care mă urmăreşte până în ziua de azi. Încă n-am terminat să mă măsor cu înţelesul ei tainic.

— Mi-a fost adus un bărbat, T., la vreo patruzeci de ani – a spus profesorul –, un bărbat care declarase într-o bună zi: „Am orbit! De azi-dimineaţă nu mai văd nimic!“ Dar totul era perfect cu vederea lui. Avea orbire isterică. A fost internat. Se comporta ca un orb. Pipăia obiectele din jur. Nu putea merge singur. Nu reacţiona la scene vizuale. Se uita în gol fără nici o expresie. Toate încercările de a-l face să vorbească despre problemele personale, despre el însuşi, orice colaborare cu psihiatrii dăduseră greş. Se închisese în sine. Continua să fie orb. Tăcut şi orb. Peste o lună l-au adus la mine. Ştiţi ce? le-am spus doctorilor. Omul vrea să fie orb. Are motivele lui. Nu vrea să ni le împărtăşească. Dar simte nevoia să fie orb. Hai să-i dăm această posibilitate! La dispoziţia mea, în fiecare dimineaţă bolnavului i se legau ochii cu o banderolă neagră. Devenea cu adevărat orb. T. nu s-a împotrivit deloc. Era realmente orb toată ziua. Numai seara îi scoteau banderola, când se culca. După o lună, în mijlocul zilei, când l-au adus la consultaţia cu psihiatrul său, a declarat: „Am început să văd din nou!“ (Era încă legat la ochi.) I s-a scos faşa de pe ochi şi de data aceasta a început să răspundă la întrebările pshiatrului şi să colaboreze la procesul de descărcare emoţională şi de vindecare. A doua săptămână a putut fi externat, a rămas în supraveghere, dar se vindecase – îşi termină profesorul Bodenheimer prelegerea.

Încă mă mai gândesc la fraza profesorului: „Dacă simte nevoia să fie orb, hai să-i dăm această posibilitate!“ Încă mai am de găsit înţelesuri! Încă

înţeleg şi nu înţeleg, dar cred că a fost un tratament genial. Mai târziu, când am lucrat la un mare spital şi locuiam deja la Tel Aviv, nu mă mai duceam totdeauna la aceste şedinţe săptămânale, dar cât am fost la Afula nu am lipsit o singură dată, fie vară, fie iarnă.

Din toată cariera mea, cei trei ani petrecuţi la Afula sunt pentru mine cei mai importanţi, căci acolo am internalizat faptul că sunt medic, m-am bucurat că exist ca medic şi că pot într-adevăr ajuta. În oricare alt loc unde am lucrat după aceea ar fi putut fi şi altcineva în locul meu. La spitalul din Afula nu mai exista atunci alt oftalmolog. Niciodată n-aş fi crezut asta despre mine, dar numai datorită prezenţei mele acolo un număr de oameni nu au orbit sau nu au murit. Asta e medicina, cred.

Abia venisem în Afula şi lucram la policlinica din oraş. Ultimul pacient plecase când, deodată, a intrat pe uşa rămasă deschisă una dintre cele mai impozante femei pe care le văzusem vreodată. Era de-a dreptul maiestuoasă şi eleganţa ei părea naturală, înnăscută. Înaltă, dreaptă, cu un corp frumos, faţa-i era luminoasă, ovală, fruntea înaltă, sprâncenele bine arcuite şi ochii calzi, buni şi cercetători. Dar dincolo de frumuseţea ochilor citeai undeva, în adâncul lor, o urmă de tristeţe. Entuziasm şi reţinere bine cumpănite. O gură cu un zâmbet care fermeca, dar şi dădea de gândit. Parcă se sfia să zâmbească până la capăt. Nu vedeam ce legătură poate avea o astfel de femeie – o adevarată *lady* – cu Afula şi cu acea policlinică modestă, situată lângă linii de tren ruginite care de mult nu mai duceau călători spre Beirut. Acolo, la Afula, eram în plină provincie. Ea părea Roma, Parisul şi Londra laolaltă.

— Sunt Matilda Tansanu – a spus într-o românească fără urmă de accent moldovenesc –, m-am născut la Roman şi trăiesc în Israel din 1949. Eu şi soţul meu suntem optometrişti şi avem

un magazin de optică în Afula, situat dincolo de linia de cale ferată. Aş vrea să vă invit cu familia la noi la masă şi să ne vizitaţi magazinul.

M-am bucurat. Nu o simţeam străină. Aveam senzaţia inexplicabilă că de fapt o revedeam, că nu era prima oară când stăteam de vorbă.

Seara i-am spus lui Titel:

— Am întâlnit o femeie remarcabilă! Are cu doi ani mai puţin ca Muţa, dar e atât de tânără pe dinăuntru!

Aşa a intrat Matilda în viaţa mea. De câte ori o vedeam, mă bucuram. Când intra pe uşă îmi dădea senzaţia că, în ciuda junglei, mai există ceva. Ceva frumos, ceva lipsit de banalitate. Era cea mai maternă femeie din lume, chiar dacă n-a putut să aibă ea însăşi copii. De obicei, o pereche, când simte lipsa unui copil, adoptă unul. Mie mi-a lipsit totdeauna o mamă care să nu fie copil, la care să pot să alerg, să râd, să vorbesc, să fiu eu însămi. Să fiu copil. Mi-a venit ideea s-o adopt eu pe Matilda ca mamă. Ca mamă a copilului singur care am fost. Un copil-mamă a mamei mele.

De-atunci şi până a murit, de-a lungul a peste 40 de ani, am simţit-o ca pe o mamă. Eram fericită, pentru prima oară ştiam ce înseamnă un astfel de sentiment minunat. Că pot alerga la ea, că mă va primi aşa cum sunt, că înţelege dincolo de cuvinte ce se petrece cu mine. Că admiră ceea ce simt şi când tac, şi mai ales când zâmbesc, dar pe undeva plâng. Că mă va ajuta. Că va spune ce trebuie să spună o mamă.

1980

Matildei Tansanu i-am dedicat una dintre primele poezii scrise în limba ebraică. Poezia pe care am intitulat-o *Maternitate*. „Uneori / există o femeie / cea mai maternă din lume / chiar dacă nu a putut / să aibă copii. / Uneori / există o femeie fără copii / pe care o adopţi ca mamă / şi îţi dăruieşte lumea / de-a lungul şi de-a latul / de

parcă ar fi lumea un loc / făcut pentru aripi / iar tu redevii un copil mic / liber să fii tu însuţi / fericit / cu întârziere. / Uneori / există o femeie cu totul străină / care te naşte / şi te mai doare încă.“

Iar înapoi la 1963

A doua zi am vizitat magazinul de optică şi seara am fost invitaţi la Matilda acasă. Iosef, soţul ei, nu-i semăna absolut deloc. Era negricios, scund şi foarte slab. Obrajii îi erau supţi şi ochii adânciţi în orbite. Era un om foarte bun, cu multă inteligenţă emoţională, dar mult mai simplu, nu avea nimic din apariţia aristocratică, din rafinamentul intelectual şi felul Matildei de a vorbi.

Însă lui Iosef nu-i vorbea cu căldură, ci foarte politicos, parcă din datoria pe care o are o soţie faţă de soţul ei. Îl tolera. Niciodată nu i se adresa altfel decât cu „Tansanu“. Şi spunea Tansanu din vârful buzelor.

La Roman, la începutul anului 1927, Matilda, care avea 14 ani, era cea mai mare dintre cele patru surori rămase orfane de tată. Situaţia materială a familiei s-a înrăutăţit de la o zi la alta şi mama Matildei a fost nevoită să închirieze una dintre camerele casei lor ca să aibă un venit.

Matilda devenise o fată de o frumuseţe tulburătoare şi, când a împlinit 18 ani, a fost curtată de viitorul mare dirijor Celibadache şi de un doctor foarte reuşit. Dar pe-atunci fetele se căsătoreau cu astfel de personalităţi numai dacă aveau dotă mare. Mama Matildei îi închiriase tocmai atunci o cameră lui Iosef, un ceasornicar care, devenind comunist, era mereu arestat şi trăia de la o eliberare din închisoare la alta. El s-a îndrăgostit nebuneşte de Matilda. Matilda era nu numai frumoasă, dar şi cerebrală, cu un simţ al datoriei atât de dezvoltat, încât devenise aproape un defect. Multe fete din Roman nu se căsătoresc din dragoste – şi-a spus –, la noi în casă sunt încă

trei surori de măritat. Am datoria să-i uşurez mamei situaţia. A acceptat cererea în căsătorie, dar nu s-a simţit niciodată atrasă de Iosef. El era nebun după ea, şi asta a fost tragedia acestei căsnicii. Doi oameni, fiecare bun şi înzestrat, dar care nu aveau nimic în comun sufleteşte. Fiecare trăia în alt univers.

La prima masă la care fuseserăm invitaţi, la ea şi la Iosef acasă, stăteam aşezată vizavi de Matilda şi o priveam. Deodată am văzut-o de parcă ar fi fost o operă de artă, o statuie acoperită cu o pânză până la vernisaj. Numai că impresia mea era că pânza avea drept scop s-o acopere pe Matilda nu de vizitatori, ci de ea însăşi. Era evident că devenise o *self-made woman, că era cosmopolită, că gândurile ei aveau aripi. Tot timpul învăţa în profesia ei de optician şi absolvea cursuri noi în ţară şi în străinătate. Se vedea că are mult temperament, pe care-l ţinea în frâu, că nu-i displăceau deloc bărbaţii. Că subconştientul i se afla în fiecare clipă în căutarea şi în întâmpinarea unei fiinţe-pereche, că resimţea frustrarea, dar, pe de altă parte, avea conştiinţa complet liniştită când se culca lângă un om căruia nu-i suferea atingerea. Acel oraş provincial, Roman, în care nu mai trăia de o viaţă, îi dicta şi astăzi legile de comportament personal. Flirtase de atâtea ori cu ideea divorţului, dar se speriase, ea, atât de curajoasă şi neprovincială, nu dusese această idee niciodată până la capăt, căci comportamentul ei trebuia să fie controlat, exemplar, să nu aibă nimeni nimic de zis. Dar cei care trebuiau neapărat să nu aibă nimic de zis, cine erau ei? Ştia că nici unul nu avea nici cea mai mică importanţă în ochii ei, şi totuşi formau o agoră de care se temea, de a cărei aprobare avea nevoie ca de un certificat. Pânza ţesută la Roman încă acoperea opera de artă unică a vieţii ei. Încă n-o putea da la o parte. Toată viaţa ei adevărată se*

ascundea sub pânză. Şi îi scăpa din mâini nu pânza, ci viaţa.

Odată i-am spus: „Matilda, dacă ar apărea acum lângă noi regina Angliei, poate că ea n-ar şti exact ce atitudine şi ce gest trebuie să facă, dar tu, cu graţia ta naturală, ai şti exact cum trebuie să te porţi şi ce trebuie să spui!“ Era atât de neprovincială din naştere, în ciuda orăşelului Roman din Moldova, de care mai ţinea cont pe undeva.

Aflând că mă duc o dată pe săptămână la Tel Aviv, Iosef mi-a spus că are acolo o întâlnire de afaceri a doua zi şi s-a oferit să mă ducă cu maşina. Pe drum am auzit una dintre cele mai interesante şi triste poveşti care, printr-un complex de împrejurări, i se întâmplase tocmai lui. Din păcate.

Povestea lui Iosef

Aveam 16 ani când s-au năpustit asupra mea nişte colegi de clasă: „Jidanule!“ mi-au spus printre alte înjurături. Am văzut roşu înaintea ochilor. Am dat în ei. A ieşit o încăierare, a venit poliţia şi m-a arestat. Pentru o noapte. Dar a fost o noapte care mi-a schimbat viaţa! Părinţii mei erau oameni săraci şi nu prea învăţaţi. În celula de închisoare în care am fost introdus era un singur om. Un bărbat de vreo 40 de ani, care a început imediat să-mi vorbească. Am rămas uluit. Nu un astfel de om cult mă aşteptam să întâlnesc acolo. Mi-a povestit şi mi-a povestit despre Manifestul Partidului Comunist, despre cauză*, despre faptul că numai într-o societate comunistă vor fi rezolvate problema rasială şi inegalitatea socială. Era prima oară când auzeam astfel de lucruri. Sunau extraordinar. „Eu nu voi fi eliberat mâine, ca tine, pe mine mă vor condamna la ani grei, dar uite o adresă. Învaţ-o pe de rost. Cum te eliberezi, te duci acolo, le spui că eu te-am trimis. E o celulă a Partidului Comunist care e în*

ilegalitate în România. Fii prudent. Ei te vor îndruma şi vei înţelege altfel lucrurile.“ Eram atât de flatat că un om matur, un intelectual stătea de vorbă cu mine ca de la egal la egal, iar explicaţiile lui despre o societate a viitorului, dreaptă şi frumoasă, mă entuziasmaseră. Cum am ieşit din închisoare am contactat celula de partid şi am primit sarcina să împart manifeste incendiare prin oraş. Am fost prins şi arestat – şi ăsta a fost începutul. Eram deja drogat cu comunism cum sunt drogaţi alţii cu morfină şi cocaină. Nu mai aveam scăpare. Cum ieşeam din închisoare, începeam iar activitatea comunistă, eram prins, bătut, condamnat. Când eram eliberat, treceam la acţiuni din ce în ce mai complicate şi mai rău văzute, până eram prins iar. Nu exista închisoare în România în care să nu fi stat, fusesem coleg cu renumiţii de mai târziu, Gheorghiu-Dej şi alţii ca el. Odată, partidul mi-a cerut să întreprind o acţiune sub un nume fals. Poliţia m-a arestat şi au vrut să mă facă să recunosc că, de fapt, mă cheamă Iosef Tansanu. Să-mi trădez camarazii. M-au bătut cumplit, dar am susţinut mai departe că sunt acel altcineva fictiv. Până la urmă, am făcut greva foamei. Când eram aproape pe moarte, alungit pe o targă după 20 de zile de post, au adus-o în celulă pe mama. „Iosef, nu mă recunoşti?“ a spus mama şi a izbucnit în plâns văzând cum arăt. „Cine sunteţi dumneavoastră?“ i-am răspuns. „Nu v-am mai văzut în viaţa mea!“ Când am fost eliberat din închisoare, după doi ani, am aflat că mama murise nu la mult timp după vizita din închisoare. Nu-mi pot ierta ce i-am făcut, o am pe conştiinţă, dar chestiunea era simplă atunci pentru mine. Eu, venit dintr-o familie săracă, căpătasem importanţă în ochii mei. Eram cineva. Îndeplineam misiuni grele, înduram chinuri de nedescris şi bătăi în închisoare, dar iată că eu, Iosef Tansanu, reuşeam să rezist torturilor

şi să nu-mi trădez camarazii, îmi dovedeam mie însumi ce important sunt!

Într-una dintre perioadele mai lungi, când eram liber, am închiriat camera de la mama Matildei şi am învăţat meseria de ceasornicar. Ne-am căsătorit, dar destul de repede a venit războiul. Pe mine m-au trimis la Vapniarka ca evreu şi comunist. Acolo ne-au hrănit cu mazăre furajeră, care i-a omorât pe o parte dintre prizonieri şi le-a provocat invaliditate celor rămaşi în viaţă. Eu am picioarele mai slabe de-atunci. Oricum, faptul că am rămas în viaţă e o întâmplare. Odată m-au trimis cu un pluton de soldaţi să fiu împuşcat. Mergeam printre ei şi mă gândeam la viaţa mea şi îmi luam rămas-bun în gând de la Matilda. Deodată englezii au bombardat locul, soldaţii au fugit şi aşa am rămas în viaţă.

După război m-am reîntors, am găsit-o pe Matilda şi am fost imediat contactat de tovarăşii mei din partid. Unul dintre primele cuie bătute în sicriul concepţiilor mele de până atunci a fost că partidul îmi cerea să-mi schimb numele, să iau un alt nume în loc de Iosef. Numai evreii purtau numele acesta în România, ar fi bătut la ochi că sunt evreu. Nu am acceptat să-mi schimb numele. Cu numele Iosef Tansanu am făcut toate închisorile din România – mi-am spus –, evreul Iosef a fost bun să facă închisoare şi acum, în comunism, trebuie să ascund faptul că sunt evreu? M-au făcut secretar de partid, dar încetul cu încetul şi, trebuie s-o recunosc, ajutat mult de remarcile Matildei despre comunism, de care înainte nu ţinusem cont, am văzut tot ce era rău şi înainte, dar nu vrusesem să văd. În 1948, conducerea partidului mi-a propus să mă trimită la Moscova, la o şcoală înaltă de partid, şi, când o să mă întorc, aveau să mă numească ministru, unul foarte important. M-am speriat, dar Matilda a avut o idee strălucită. Am pus-o în practică. M-am dus la partid şi le-am spus: „Tovarăşi! Sunt

măgulit de onoarea pe care mi-o faceţi, dar mă simt încă foarte tânăr şi vreau să mai slujesc partidul în misiuni grele, am timp de onoruri după aceea. Ce-ar fi să mă trimiteţi în Israel să ajut acolo la înfiinţarea unei celule puternice de partid?“

Ideea le-a surâs. De altfel, întotdeauna au încercat să trimită spioni şi aliaţi în ţări capitaliste.

Aşa am ajuns în 1949 în Israel. Situaţia era aici foarte proastă. Matilda a lucrat întâi ca bucătăreasă la un moshav*, iar eu, aşa invalid cum am rămas de la Vapniarka, am lucrat ca muncitor la – cred – toate şoselele din Israel. Muncă fizică grea şi la temperaturi ridicate. În prima lună după sosirea în Israel, am fost contactat de un tovarăş de la Partidul Comunist Israelian. Voiau să-mi dea o leafă foarte mare şi să începem colaborarea. I-am spus că a greşit adresa şi că nu mai vreau să am de-a face cu comunismul.*

— Lasă, Iosef Tansanu, că va veni comunismul la putere şi în Israel şi ne vom mai socoti noi! O să regreţi amarnic!

Şi cu aceste ameninţări s-a îndepărtat, şi eu am continuat să lucrez la toate şoselele de aici, dar nu am mai auzit de Partidul Comunist şi de tovarăşii lui. Pe urmă am învăţat optometria şi cu timpul am deschis magazinul din Afula. Prezenţa Matildei în magazin, spiritul ei comercial şi faptul că stăpâneşte perfect engleza, franceza şi germana, în afară de română şi ebraică, de asemenea talentul tehnic incredibil pe care mi l-am descoperit şi felul serios de a lucra – toate acestea au făcut repede din noi nişte oameni foarte bine situaţi, dar…

— Dar? îl întreb.

— Dar acum, că pot să-mi permit orice, simt puternic regretul că am pierdut cei mai frumoşi ani din viaţă – 23 de ani – pentru o cauză nevalabilă, falsă, diabolică, mama mea a murit din cauza mea, am vrut să cred că sunt un om superior, că

rezist la orice tortură; de fapt mă simţeam atât de mărunt, încât aveam nevoie de comunişti ca de o confirmare a valorii mele personale. Tot ce-am pierdut nu se mai poate recupera, faptul că azi mi se dă mână liberă să fac orice nu înseamnă că am vreo dorinţă să profit cât de cât de viaţă. Am mulţi bani, satisfacţie profesională, oamenii mă stimează, nu mă doare capul pentru viitor, dar în mine a murit ceva. Nu mai am dorinţe. Nu-mi trebuie nimic. Dacă aş putea numai să mă întorc la acei ani pierduţi, să-i schimb, să-i trăiesc! Să-i iau înapoi!

Spunea toate acestea de parcă era vorba de altcineva, resemnat, zâmbind a pagubă. Liniştit, prea liniştit.

Am ajuns la Tel Aviv. Iosef era un om care funcţiona bine aparent, dar – ca la ceasornicele pe care învăţase cândva să le repare – ceva, un arc în sinea lui era stricat. Murise pe dinăuntru şi o ştia. Eram empatică la tristeţea lui. Aveam o stimă enormă pentru el, nu mulţi oameni ar fi renunţat să primească leafă de la Partidul Comunist şi ar fi continuat să facă muncă grea şi să construiască şosele. Oricare altul şi-ar fi spus: Dacă tot am suferit atâta prin închisori, măcar acum să profit! Iau banii lunar şi mă prefac că-i servesc, dar de fapt doar profit de bani. Aşa ar fi reacţionat majoritatea oamenilor. Nu Iosef. În anii următori a continuat să fie foarte sus în ochii mei. Era un răstignit. Îşi purta crucea. Nu s-a văitat niciodată faţă de mine sau de alţii, dar viaţa lui lăuntrică era tristă, lipsită de motivaţii. Poate de aceea era un om bun, suferinţa îi face pe oameni ori foarte buni, ori foarte răi.

Peste ani, când s-a îmbolnăvit şi a fost internat în spitale aflate departe de Afula, Matilda nu s-a mişcat de lângă patul lui şi l-a îngrijit zi şi noapte cu un devotament excepţional. L-a dus la cei mai buni doctori din ţară. A făcut mai mult decât ar fi putut face chiar şi o femeie care l-ar fi adorat.

Niciodată nu poţi înţelege prea bine oamenii. Continua să-i spună „Tansanu“. Nu i-a spus Iosef nici măcar o singură dată. Dar tot timpul se întreba dacă mai poate face ceva pentru el, dacă a făcut destul. În realitate, a făcut tot ce e omeneşte posibil şi mai mult decât atât. Numai să iubeşti, dacă nu simţi asta – nu e omeneşte posibil.

7 iunie 1964

S-a născut băiatul meu, Ari. A fost tot o naştere foarte uşoară, mă simţeam prost faţă de celelalte şase femei care începuseră travaliul în sala comună. Eu am fost ultima venită, ele erau de câteva ore acolo şi au rămas încă multe ore, în timp ce eu, din clipa în care m-am culcat pe masă, am născut din nou într-o jumătate de oră, nici nu a mai fost timp să mi se ia tensiunea şi pulsul, şi am fost imediat scoasă din sala de naşteri. Însă acum, după patru ani de Israel, mă cunoşteau toţi, părinţii şi socrii mei erau aici, prietenii şi doctorii de la locul de muncă au fost cu toţii lângă mine, m-au înconjurat cu dragostea lor. Naşterea s-a desfăşurat de data aceasta nu în limba engleză, ci în ebraica pe care o ştiam bine. Copilul avea exact greutatea lui Ruthie când s-a născut, 3750 de grame, şi era frumos şi vioi. Semăna mult cu tatăl meu, care era foarte mândru de asta. Ari avea câteva zile când, deodată, s-a deschis uşa şi a intrat şeful secţiei de ginecologie şi obstetrică ca să mă viziteze.

— Riri, spune el, să ştii că eu, personal, vreau să-i fac băieţelului tău operaţia de circumcizie. Ştii cât te preţuiesc!

Îi mulţumesc, şi a doua zi mă duc cu bebeluşul la sala de operaţie, îmi e tare milă de el, dar cine a spus că trebuie să fie uşor să fii evreu? Vine profesorul cu asistentul lui, se spală pe mâini vreo zece minute (mi s-au părut zece ore), „împachetează“ în feşe picioarele lui Ari ca să nu se mişte, iar eu sunt pământie de spaimă când, deodată, mi se adresează:

— Lasă, Riri, o să treacă repede, ştii cât te apreciez eu pe tine, eşti atât de tânără şi de talentată! Să ştii că *eu de douăzeci de ani n-am mai făcut unui copil circumcizie*, dar pe tine te stimez aşa de mult, că vreau să-i fac chiar eu copilului tău circumcizia!

— După douăzeci de ani? bolborosesc eu distrusă. Cu temperamentul meu latin, aş vrea să-i smulg copilul şi să fug, dar Titel îmi ghiceşte gândurile şi mă duce în altă cameră.

— Riri, e prea târziu. Să sperăm că va fi în regulă.

L-au luat deci pe Ari, iar când l-au readus nu plângea, părea chiar mulţumit, nu ştiu de ce! Poate îi dăduseră o bomboană, mi-am spus.

— Aşa eşti tu, te sperii! mi-a zis Titel.

1966

Acesta a fost anul când ne-am schimbat numele de familie din Sussman în Manor. Până atunci pe copii îi chema Ruth şi Ari Sussman.

Dar în 1966 Ruthie trebuia să meargă la şcoală. Avea deja şase anişori.

— Titel, ca să corectăm numele din *Sussman* (*sus* însemnând *cal* în ebraică), aşa cum din greşeală ni l-au scris la Lod, în 1960, în loc de *Zussman*, este necesară aceeaşi procedura lungă ca şi la schimbarea totală a numelui.

— De ce trebuie să-l schimbăm? s-a mirat Titel.

— Copiii sunt cruzi, să nu râdă de Ruthie şi s-o strige cal! Hai să ne luăm un nume uşor de pronunţat aici şi israelian! Mie-mi place foarte mult numele de familie al lui Amos!

— Întreabă-l, a spus Titel laconic.

Amos Manor a fost încântat.

— Foarte bine, a spus el, doi oameni tineri şi talentaţi ca voi o să luaţi numele de Manor. Să-l purtaţi cu plăcere! Sunt mândru!

Aşa am ajuns Manor, dar cel mai important lucru e că copiii mei au avut la şcoală numele

frumoase de Ruth şi Ari Manor.

1968

Virgil Montaureanu, acel mare iubitor de cărţi şi de oameni, ajunsese de câţiva ani în Israel împreună cu Mary şi încercase să-şi deschidă o nouă editură, dar am înţeles că fusese înşelat de parteneri şi a eşuat după ce publicase câteva cărţi. Făcuse cancer generalizat şi, la ultima vizită pe care i-am făcut-o, s-a uitat lung la mine, ştia că ne despărţim, şi mi-a spus ceva uluitor pentru un om atât de optimist şi care păstrase intact acel copil lăuntric, în ciuda anilor. M-a privit lung şi mi-a spus: „Riri, oamenii sunt răi!“

El, Virgil, mi-a lăsat aceste cuvinte cu limbă de moarte! Testamentul unui optimist? Luciditate? Metastază la creier în centrul optimismului – dacă există? Dar, dacă ajunsese la aceste concluzii, poate că într-adevăr oamenii sunt răi. Poate. Virgil era un mare iubitor de cărţi *şi de oameni*. Am căutat în Israel o fotografie a frumosului şi carismaticului Virgil, dar Mary se recăsătorise după moartea lui şi apoi murise şi ea şi n-am putut găsi nicăieri în familie pe cineva care să-i aibă fotografia. Dacă aş fi avut talent, aş fi putut să-i desenez portretul. Un portret care ar fi spus mult şi despre căldura lui interioară.

1972

Când am împlinit 37 de ani a murit tata, la un an după ce murise bunicul. Era cu o săptămână înainte de 15 noiembrie, ziua lui de naştere. Îi mai lipsea o săptămână până să împlinească 70 de ani.

Nu i-a fost deloc uşor în Israel. În România dăduse bani rudei unor oameni bogaţi din Israel, i s-a spus că va primi banii înapoi aici, dar nu i-a mai primit. Încercase să-şi deschidă un magazin cu un asociat, dar a fost înşelat şi a pierdut banii. A trăit 10 ani în Israel şi, aşa cum presimţise, acesta a fost singurul loc din viaţa lui unde nu a reuşit. Nu

cunoştea limba şi obiceiurile. Luase reprezentanţa unei firme de produse cosmetice, mergea prin magazine să le desfacă şi a putut să-şi întreţină, de bine, de rău, familia de trei persoane. Nu s-a văitat niciodată de schimbarea în rău a situaţiei lui sau de oboseală, sau de faptul că locuieşte într-un oraş periferic. În apartamentul de două cameră pe care-l aveau, îi dăduse dormitorul bunicului, iar el şi mama dormeau în salon. Invers decât pe Calea Victoriei.

Mie nu-mi păsa de suma mică de bani pe care o câştiga lunar, dar îmi păsa şi mă durea faptul că în România lumea îi spusese „domnul Aberfeld“ cu mult respect şi se bucurase de o mare consideraţie, iar în Israel era doar un oarecare domn în vârstă. Mă durea pentru el. Reuşise să scoată o sumă mică de bani din România şi o păstra pentru viitor, dar în 1971, când am cumpărat în Tel Aviv apartamentul în care locuiesc şi astăzi, nu a fost om mai fericit ca el. „Lala, copiii noştri vor sta în Tel Aviv!“ spunea, şi mi-a dat o parte din banii de apartament. Apartamentul fiind la etajul trei fără ascensor, tata a măsurat înălţimea treptei şi a spus că, deocamdată, vor putea să urce uşor, dar ce va fi mai târziu? De fapt, când pleca de la mine, cobora treptele ca un sportiv, două câte două. Se mişca la 69 de ani ca la 30. Dar, de când măsurase înălţimea treptelor, a mai avut de trăit doar un an.

Cu o săptămână înainte de a se prăpădi în urma unui cancer, era foarte slăbit şi stătea culcat tot timpul. Trebuia să-i duc un medicament de la farmacia spitalului. Titel a venit să mă ia de la serviciu, dar, când să mă urc în maşină, m-am împiedicat de o piatră şi am căzut rănindu-mă la genunchi.

Când am ajuns la părinţi, în Bat Yam, am simţit că nu pot urca scările din cauza durerilor de la genunchi. L-am trimis pe Titel cu medicamentul şi eu am aşteptat în maşină. Deodată îl văd pe tata în pijama cum coboară scara spre maşina în care

eram. Când a auzit că sunt rănită, s-a dat jos din pat şi a coborât trei etaje ca să vadă cum mă simt după căzătură! Nici un protest nu l-a făcut să renunţe. A părăsit patul în starea lui de slăbiciune şi a venit să mă vadă şi să mă îmbrăţişeze.

Înainte să fie operat, i-a lăsat mamei o scrisoare, pe care – fiindcă mama e personajul principal în această piesă din care nu înţeleg nimic nici azi – o reproduc. Sau poate o reproduc şi fiindcă tata – un *self-made man* – era totodată un om atât de viu şi de generos, iar eu nu i-am spus niciodată că-l apreciez ca pe unul dintre cei mai energici şi neprovinciali oameni pe care i-am cunoscut, un om cu mulţi prieteni şi multe sfere de interes. În tinereţe a scris şi poezii, a lucrat ca ziarist sub pseudonimul despre care am pomenit, Camil Borceanu, şi a fost campion pe ţară la jocul de table. Mi-am adus aminte cât de mândră mergeam la curse cu tata, ţinându-l de mână, şi cum – când devenise proprietarul unui cal împreună cu un prieten – îi puneam mereu aceeaşi întrebare: „Tuţu, care parte a calului este a ta şi care a prietenului tău? Cine are capul şi cine are coada?“ Amândoi râdeam, calul nu înţelegea care-i problema. Mi-am adus aminte cum tata îi cumpără mamei câte o rochie nouă pentru curse şi eu – fetiţă de nouă ani – îi spuneam: „Mamă, ai o rochie nouă aşa de frumoasă, de ce-ţi pui iar la curse rochia pe care o porţi în fiecare săptămână?“ „Nu vreau să se uite toţi la rochia mea, nu mă simt bine cu ceva nou“, răspundea mama.

Îmi pare rău şi că nu i-am spus niciodată tatei cât îl preţuiesc fiindcă, în 1967, atunci când toţi eram ameţiţi în Israel de victoria din Războiul de Şase Zile, el ne-a contrazis de la început, a văzut lucrurile clar şi a prezis tot ce se va întâmpla după această victorie *à la Pyrrhus*.

În noiembrie 1972, cu câteva zile înainte de a împlini 70 de ani, am venit să-l iau pe tata de acasă şi să-l duc din nou la spital. Trebuia să se interneze

a doua oară. În puţinul timp în care stătuse acasă, se repezise până în oraş să ne cumpere cadou aparate de aer condiţionat pentru tot apartamentul nostru. Pe-atunci era ceva abia introdus pe piaţa de aici şi foarte costisitor. M-a întrebat dacă veniseră să ne monteze aparatele.

— Vor veni mâine, i-am răspuns. Dar să ştii că nu trebuia să cheltuieşti atât.

— Asta a fost plăcerea mea! mi-a spus. Aveaţi mare nevoie de aer condiţionat.

De ce nu i-am spus că veniseră deja, că ne-au montat aparatele şi cât de bine ne simţim în casa cu aerul condiţionat deschis, că ni se schimbase viaţa?

— Vor veni mâine, i-am spus. De altfel, doctorii mă asiguraseră că mai avea câteva luni bune de trăit. Tata şi-a ales cu minuţiozitate din bibliotecă un maldăr de cărţi şi nişte reviste *Paris Match*, ca să aibă ce citi la spital. Romanul *Papillon* a fost ultima carte pe care a citit-o. La spital i-am arătat primul articol medical care îmi fusese publicat exact în acea lună în *American Journal of Ophthalmology*. Tocmai primisem revista. S-a uitat la articolul meu, l-a citit şi mi-a spus:

— Dacă ţi-au publicat deja un articol în America, ai să ajungi departe.

— Ce tot spui, tată! i-am zis, dar el credea în mine.

Era sigur că voi deveni profesor universitar atunci când nici nu visam la o carieră medicală internaţională. Nu mai lăsa revista medicală din mâini. O privea şi zâmbea fericit. A murit a doua zi.

Înainte de operaţie îi lăsase această scrisoare mamei. O reproduc în întregime şi fără nici o schimbare.

Iubita şi nepreţuita mea Lala,

Nu ştiu, scumpo, ce să îţi scriu. Sunt în mâna Domnului şi totul este posibil.

Tu ai fost şi eşti zâna mea din poveşti, nu ţi-am spus-o atât – şi regret! –, dar tu ai fost şi eşti toată viaţa mea.

Mi-ai dăruit cele mai frumoase clipe din viaţă, te-am iubit din tot sufletul meu şi nu ţi-a fost întotdeauna prea uşor cu mine, dar bunătatea ta nemărginită, vorba ta dulce şi mângâietoare, siguranţa de a trece prin viaţă cu o femeie înţelegătoare şi inteligentă, cu judecată clară şi dreaptă, şi pe deasupra frumoasă şi dulce ca tine, m-au călăuzit aproape 38 de ani, zi de zi şi noapte de noapte, prin toate hăurile şi grijile vieţii.

Ai fost pentru mine mereu, scumpa şi iubita mea Lala, ca un far luminos şi o binecuvântare a cerului.

Şi acum nimeni nu ştie ce poate fi, poate vine pentru mine trista zi a despărţirii.

Fii curajoasă, iubita mea, veşnica şi unica mea dragoste, şi nu plânge.

Doresc să treci totul cu bine, ai copiii cu tine şi vreau să îţi refaci cât de cât viaţa, eşti încă atât de tânără şi frumoasă.

Te sărut pe tine şi pe scumpii noştri copii, dar ultimul meu gând este numai şi numai pentru tine.

Carol

Mi-am adus aminte cum Tuţu cobora totdeauna primul din autobuz, se întorcea cu faţa spre uşa autobuzului şi îi întindea braţele mamei. Ea cobora de sus ca o regină, de-a dreptul în braţele lui. Cât de mult trebuie să-l fi durut gândul că nu va mai putea face asta, că nu va mai fi acolo când mama va coborî din autobuz. Că va trebui să se măsoare singură cu pericolul coborârii.

I-am spus mamei. I-am spus că tata a murit. „Ce o să fie cu mine?“ a întrebat. Asta a fost prima ei întrebare.

I-am dat scrisoarea de dragoste a tatei.

Apoi mama a spus că nu se mai întoarce în apartamentul unde a locuit cu Pică şi cu Tuţu. A rămas la noi. Se simţea acasă, cred, cu noi şi cu

copiii. Avea multă grijă de ei. De asemenea, Lizica, buna ei prietenă, locuia lângă mine, era o femeie foarte bună şi îi era milă de mama. Îşi lăsa soţul singur şi stătea ore întregi s-o consoleze. Mama plângea şi a umblat tot anul îmbrăcată în negru, cu toate că în Israel nu se obişnuieşte să porţi doliu mai mult de o săptămână. Când venea sâmbăta, voiam să ne ducem cu copiii şi cu alte familii de prieteni care aveau copii la picnicuri sau în pădure sau pe malul mării şi o imploram mereu pe mama să vină cu noi.

— Nu vreau să vin, am rămas singură, lua-m-ar moartea să mă ia!

— Mamă, eşti cu noi, cum să fii singură? îi spuneam.

Insistam să vină. Nu voia. Aranjam mâncarea, pregăteam copiii şi în clipa când eu, Titel şi copiii voiam să ieşim pe uşă, mama, din tot apartamentul de patru camere şi terase, venea tocmai lângă acea uşă şi începea să plângă!

— Rămân singură, rămân singură! spunea şi plângea exact lângă uşa de la intrare în apartament.

— Mamă, dar am vrut să te iau cu noi!

— Nu-mi arde de plimbări! spunea mama şi continua să plângă.

Dacă n-ar fi fost copiii, probabil că aş fi rămas acasă, dar chiar şi pe malul mării sau în pădure, cu prietenii şi cu copiii, mă obseda plânsul mamei, în ce hal fusesem nevoită să o las. Tot aveam mare noroc cu Lizica, care-i vorbea mamei ca cel mai bun psiholog şi o mai liniştea.

1973

Într-o zi, o doamnă din Bat Yam, unde locuise mama, a telefonat să ne spună că la Hadera se afla un văduv foarte simpatic, Saul, care o cunoscuse pe mama în urmă cu 30 de ani la Bucureşti, el fiind fratele soţiei celui mai bun prieten al tatălui meu din copilărie. Acum copiii lui Saul s-au căsătorit şi el ar vrea să-şi refacă viaţa.

Pe scurt, Saul a venit la Tel Aviv şi s-a întâlnit cu mama la cofetăria Rowal. Apoi mama, care ne ruga s-o ducem peste tot unde avea nevoie, căci nu putea să se descurce singură neştiind limba ebraică, a luat trei autobuze SINGURĂ şi a ajuns cu bine la Saul, în oraşul Hadera, să-l viziteze. Peste o lună s-au căsătorit, la un an şi o lună de la moartea tatei, dar înainte de nuntă a trebuit să aducă un certificat cum că a fost la baia ritualică care se face la evrei înainte de căsătorie.

— O femeie de vârsta mea trebuie să facă baie la *mikveh*? s-a mirat mama.

Trebuia! Eu nu puteam lipsi în acea zi de la spital, şi atunci mama s-a dus la baia ritualică de dinainte de nuntă însoţită de ginerele ei, Titel, şi nu au lipsit pe această temă motivele de râs. După baia ritualică şi după nuntă, am invitat familiile şi prietenii la mine ca să sărbătorim evenimentul atunci când proaspăt căsătoriţii au venit de la rabinat. *Mazel Tov*! Deci la un an de la moartea lui Tuţu, mama s-a mutat de la noi la Hadera.

1980. Primul plâns

În acel an, apartamentul meu, dacă ar fi avut minte, s-ar fi mirat. Totul se schimbase înăuntru, cu excepţia pereţilor şi mobilei.

Până în acel an nu ştiusem mare lucru despre apropiaţii mei pentru că nu ştiusem mare lucru despre mine. Când ai ochii legaţi cu pânza opacă a preconcepţiilor, nu ştii nici măcar cum să pipăi lucrurile pe care nu le vezi.

„Se întâmplă câteodată că toate decorurile se prăbuşesc. Te trezeşti dimineaţa, patru ore de birou sau uzină, pauză, tramvai, alte patru ore de lucru, odihnă, somn – şi luni, marţi, miercuri, joi, vineri şi sâmbătă în acelaşi ritm. Acest drum este urmat mai tot timpul. Numai că, într-o singură zi, *de ce*-urile se ridică deodată şi totul începe-atunci, în această oboseală amestecată cu uluire“, scrisese Albert Camus într-una din cărţile sale.

Camus parcă scria despre ce mi s-a întâmplat mie în acel an. Un lucru mărunt, întâmplător, neînsemnat a căpătat proprietatea unei scântei care aprinde alte scântei şi cascada semnelor de întrebare s-a năpustit asupra mea. Tot ce fusese vizibil şi clar şi clasificat de-a lungul anilor a început să se clatine şi să-mi apară într-o cu totul altă lumină.

Timp de zece ani, picioruşe mici şi mari străbătuseră în lung şi-n lat apartamentul în care locuiam, uşile se închideau şi se deschideau cu zgomot, ceasul deşteptător suna dimineaţa, telefoanele sunau toată ziua, pe coridor răsuna un amestec incredibil de Beethoven – din camera fetei –, cu Beatles – din camera băiatului, de două ori pe zi se mânca în jurul mesei din bucătărie, iar când veneau musafiri se stătea în salon, totul era ca la ceilalţi: normal, evident şi previzibil. Nu era nevoie de nici un paşaport ca să treci dintr-o cameră în alta. Dar poate fi o lume normală, evidentă şi previzibilă altceva decât o lume imaginară?

După ani de prezenţă, cum poate un om, chiar dacă e soţul tău, să devină invizibil în clipa în care-l vezi? Cum s-a petrecut acest proces, aparent rapid, de destrămare a unei relaţii din copilărie? „Eu m-am născut căsătorită“, le spuneam prietenilor râzând. Şi, deodată, un fapt banal ca o scânteie care a aprins incendiul. „Ideea pe care ţi-ai făcut-o de mult timp despre cineva îţi astupă ochii şi urechile“, scria Marcel Proust la umbra fetelor în floare. Cum de s-a întâmplat să-l văd atât de diferit, încât nici nu mă mai interesa ce spune, căci nu-l credeam? Nu mai era cel pentru care făcusem atâtea eforturi ca să-i corespund, ca să-l mulţumesc, ca să-i primesc privirile aprobatoare şi să ascund adânc tot ceea ce de fapt eram eu, altcineva, cu totul şi cu totul altcineva. Probabil că asta era şi ceea ce nu-i puteam ierta. Abandonarea eului. Ca şi în copilărie cu mama, numai că de data

asta eu nu ştiam că de fapt nu sunt eu. Credeam că sunt, colaboram, voiam să plac, să dansez ca Nora lui Ibsen, să fie totul liniştit şi liniştitor. Eram tristă pentru soţul meu care-mi devenise invizibil, el era un om drăguţ, dar nu pentru mine, nu era el cel care crezusem că este, el existase numai în imaginaţia mea. Vorbea atât de frumos. Dar cuvintele seamănă cu cecurile, nu toate au acoperire. El e altcineva. Probabil că dacă am fi strigat unul la altul, dacă ne-am fi certat, dacă l-aş fi urât, am mai fi fost şi astăzi căsătoriţi. Dar opusul dragostei nu e ura, ci indiferenţa. Pe acela care era şi care fusese tot timpul – eu nu-l mai vedeam. Sau în trecut nu-l văzusem. Sau îl vedeam acum pentru prima oară. Sau mă vedeam pe mine pentru prima oară după atâţia ani. Faptul că omul cu care făcusem doi copii mi-a devenit străin sau faptul că întotdeauna mi-a fost străin fără s-o ştiu – toate acestea nu mai aveau importanţă. Cu faptele oricum nu se poate negocia.

Nici nu eram supărată pe el, eram supărată pe mine însămi că nu l-am văzut, că nu m-am văzut, că nu am vrut să-l văd, că nu am vrut să mă văd. Mi-a fost teamă că aş putea repeta în viitor o asemenea orbire, o asemenea surditate. Că nu voi fi atentă la nuanţe. Că nu voi da frâu liber la ceea ce simt. În primele zile ale crizei din viaţa mea personală, m-am dus la Matilda, în Afula. Aveam nevoie de o mamă. Matilda m-a ascultat. I-am povestit tot ce eu însămi nu ştiam. Eram atât de tristă.

„Hai să plecăm de-aici!“ a spus şi m-a luat pentru câteva zile la un hotel de lângă Marea Tiberiadei. Apoi Matilda a plecat în oraş. A înţeles că vreau să fiu cu mine însămi. Stăteam pe mal, mă uitam la lac, luam parte la liniştea lui aparentă. Pe apă pluteau nişte pene şi am ştiut că tocmai trecuseră peste lac nişte păsări. Mă gândeam, rezumam trecutul. Era de parcă îmi aruncasem anii ca pe nişte rochii pe scaune, când vrei să-ţi faci

ordine în dulap. Desluşeam pe cer câteva stele ascunse în sânul luminei de zi. Mă întrebam de unde vine căldura pe care nu ai cui s-o dăruieşti. Căldura pe care o acumulezi, atâta căldură pe care nu mai ai cui s-o dai şi cu care ţi-e frig.

Deodată mi s-a întâmplat o minune. Se mai petrecuseră minuni acolo. Fără zgomot, sfioasă, a venit la prima întâlnire cu mine o poezie în limba ebraică. O poezie despre mine şi despre lac. Lacul Kinneret – îi spunem noi Mării Tiberiadei în ebraică. Era prima poezie după 20 de ani. Şi prima mea poezie în ebraică. Poate că nu scrisesem poezii fiindcă nu mi se întâmplase nimic adevărat pe dinăuntru. Am luat o foaie de hârtie şi am scris despre mine şi despre Kinneret. „Eu şi lacul şi liniştea aparentă… / Valurile Kinneretului curg într-o singură direcţie, / valurile mele curg în atâtea direcţii. / Eşti atât de frumos, lacule, / eu m-am urâţit / am aripile prinse în păpuriş. / Şi ridurile mele nu sunt pe faţă, / ci pe dinăuntru. / Eşti atât de albastru, lacule, / insuportabil de frumos. / Rămâi cu bine, Kinneret, / şi bine te-am găsit!“ Eram fericită că scriu din nou, şi încă în ebraică. Aşa am reînceput să scriu poezie. Din 1960, de când nu mai scrisesem un rând, credeam că a scrie poezie e ca scarlatina şi că la mine fusese poate o boală a copilăriei. Dar probabil că nu am mai scris poezie pentru că mă minţeam pe mine însămi de atâţia ani. În capul meu îmi lipisem o etichetă: *Happily married*. Când te minţi pe tine însăţi nu poţi scrie Poezie.

Acum era ca şi cum m-aş fi pitit sub o mobilă timp de 20 de ani şi nici nu mai ţineam minte unde mă ascunsesem. Eram obosită. Eram tristă. Aşa cum devenim trişti când credem că suntem iar singuri.

Dar scriam din nou. Toate schimbările petrecute înăuntrul meu s-au cristalizat în poezii.

Am chemat-o pe mama de la Hadera să-i spun.

Ne-am aşezat în salon.

— Mamă, i-am spus, am decis să divorţez.

— *Să-mi faci mie una ca asta*? a spus mama. *Ce-o să spună Hadera*?

Nici până în ziua de azi nu înţeleg ce mi s-a întâmplat, dar vorbele ei au avut asupra mea un efect devastator. Nu mai eram eu, nu mai judecam, mă preschimbasem într-un animal din junglă care urla plin de furie! Urlam, nu ţipam, nu plângeam, nu vorbeam, nu gândeam, urlam de furie! Speriată de mine însămi, am fugit în dormitor şi am plâns prăbuşită peste pat. Nu ştiam care din cele două întrebări ale mamei mă scosese mai tare din minţi. Dar ştiam că amândouă erau atât de stranii şi străine felului meu de a gândi. Simţeam că încă aveam nevoie ca mama, măcar o dată în viaţa mea, să mă vadă, să simtă că mi-e greu, să tacă, să pună o mână pe mine, să mă îmbrăţişeze. Eu eram la pământ în acel moment, nu ea. Nu eram obligată să fiu mereu victorioasă, reuşită, să stârnesc aplauze, aveam dreptul, ca orice vietate, să şi cad la pământ, învinsă, sângerând. Aveam dreptul să nu-mi pese nici cât negru sub unghie de ce o să spună Hadera, Tel Avivul, Israelul şi România cu Craiova ei cu tot.

Tot acest urlet, toată această criză de furie – de ce? Poate fiindcă nici acum nu puteam accepta că nu există mama de care avusesem întotdeauna nevoie? Poate fiindcă o mai aşteptam încă?

Dar cine are mama potrivită la copilul potrivit? O mamă care iubeşte această unică vietate care eşti tu? În tot materialul didactic din şcoli se spune că mama e cea mai preţioasă fiinţă din lume, ne iubeşte, o iubim etc. Nu numai că nu mai ai la cine să alergi dacă nu ai la cine să alergi, dar te simţi şi groaznic de vinovat că nu nutreşti acele sentimente descrise în cărţi. Vrei să anesteziezi ceea ce simţi, lumea îţi este ca un pantof care te strânge, vrei să-i faci realităţii cosmetică şi atunci poţi continua toată viaţa să vezi frumosul şi acolo unde el nu există. Anestezie parţială. Poate că m-am

automutilat fiindcă am urlat abia în anul 1980? Poate că mama e un bilet de loterie, poţi avea norocul unei mame – desaga cu provizii pentru toată viaţa, care te întovărăşeşte zi de zi – şi atunci când mama nu mai este în viaţă şi lângă tine. Poţi avea noroc cu mama ta sau trebuie să te vindeci de ea.

Dar de când sunt lucrurile atât de simple? Toată viaţa mama a vorbit la Bucureşti de Craiova, dar Craiova nu era Moscova lui Cehov, distanţa Craiova–Bucureşti cu trenul putea fi parcursă în 3-4 ore, banii de călătorie nu erau o problemă în casa noastră, cum să-mi explic că nu i-a venit niciodată ideea să cumpere un bilet de tren şi să revadă Craiova?

Toată viaţa mama a urât cea mai neînsemnată schimbare, până şi povestirile trebuiau să fie aceleaşi ani la rând, i-a fost atât de greu să schimbe Craiova cu Bucureştiul la vârsta de 18 ani, cum să-mi explic că la 49 de ani a vrut să părăsească România, să-şi piardă casa şi situaţia materială bună şi să vină în Israel din cauza mea? „Pâine cu ceapă să mâncăm, dar să fim împreună!“ Şi-mi scria nişte scrisori pline de căldură şi de dor. Scrisori extraordinare de mamă.

Prima zi de naştere fără să fiu lângă tine
18 august 1960

Ririşor, inimioara mea scumpă,

Azi este 18 august. Gândurile-mi toate se îndreaptă către tine, fetiţa mea iubită, tu care eşti pentru mine sufletul şi cea mai mare dragoste a vieţii mele. Azi e o zi mare, ziua în care ţi-am dat viaţa şi în care până acum nu ai lipsit niciodată de lângă mine. Dar azi eşti atât de departe de mine, ceea ce mă face să simt o rană în suflet şi să mă gândesc: până când? Întrebarea asta mă frământă mereu, necontenit. Îţi doresc să fii sănătoasă împreună cu scumpul şi bunul tău bărbat şi cu îngeraşul vostru Ruthişor şi să aveţi parte de tot ce e mai frumos în viaţă. Cum au trecut 25 de ani!

Parcă ieri te-am născut, apoi te văd în vârstă de câţiva anişori, frumoasă, cu părul despletit ca o zână, cum nu erau mulţi copii. Apoi când te-am dus de mână la şcoală şi tu erai aşa sfioasă până s-a topit gheaţa şi te-am făcut să te apropii de celelalte fetiţe. Te văd apoi la liceu deşteaptă şi talentată, scriind versuri atât de minunate, jucând teatru cu atât talent şi ieşind premiantă la sfârşit de an. Doamne, ce mândră mai eram, nu era nimeni mai fericită ca mine. Pe urmă la facultate, preocupată serios pentru a-ţi face o carieră în viaţă, apoi clipa cea mai fericită la altar, alături de iubitul şi dragul meu Titeluş, şi acum am rămas aşa singură. Scriu şi şiroaie de lacrimi îmi curg din ochi fără oprire, căci dorul mă mistuie, scumpa mea fetiţă. Acum când eşti şi tu mamă poţi să mă înţelegi mai bine. Este o dragoste unică ce nu se compară cu nici o alta, căci copilul îţi este rupt din suflet.

Cu multă, multă dragoste, a voastră sinceră,

Muţa

Bucureşti, 1961

Ce bine ar fi să vă am o clipă lângă mine, mi-aş da ani din viaţă. Tatăl tău a râs într-o zi de mine, căci i-am spus că dacă aş fi lângă voi şi m-aţi bate, şi atunci aş sta fericită numai să vă pot privi, căci tare îmi sunteţi scumpi. Acum vedeţi şi voi ce înseamnă pentru părinţi un copil, căci aveţi copilul vostru şi mă puteţi înţelege mai bine ca înainte.

Cu gândul numai la voi şi cu cea mai mare dragoste,

Lala

Şi când i-am spus că divorţez şi nu s-a gândit decât la cum îi fac *ei* una ca asta?

De ce se simţea prost cu ea însăşi şi avea nevoie să se sprijine de Craiova sau de viaţa mea, să fac eu tot ce nu făcuse ea? Dacă a ştiut de fapt toată viaţa că nu mai e la Craiova, dar a vrut să creadă în

ceva sigur, o valoare care nu poate muri ca mama ei, la 40 de ani, sau cum murise o parte din viaţa ei, care nu se mai ridicase la suprafaţă (credea)?

Trăia într-o casă cu doi bărbaţi care o adorau, fusese lipsită de grijile existenţei şi totuşi avusese nevoie să fie consolată şi mângâiată tot timpul ca un copil şi să nu i se iasă din vorbă, avusese nevoie să depene mereu aceleaşi poveşti de parcă nu ar fi existat amintiri noi. Trenul ei era oprit în staţia Craiova.

Şi cât de debilă este psihologia dacă nu mă ajută să înţeleg cum a putut mama, cea legată prin fiecare fibră a ei de România şi de trecut şi de nemişcare, să-i spună tatei că se aruncă de la etaj dacă nu pleacă în Israel ca să fie alături de mine.

„Ririşor, inimioara mea scumpă“, îmi scrisese.

„Fetiţa mea iubită, tu care eşti pentru mine sufletul şi cea mai mare dragoste a vieţii mele.“ Ce trist că în atâtea împrejurări nu am simţit acest adevăr, şi azi, după atâţia ani de la moartea ei şi în apropierea morţii mele, îmi pare rău şi pentru Muţa, şi pentru mine. Pentru noi două îmi pare rău. Ştiu că mă iubea mult. Dar la 80 de ani nu încerc să înfrumuseţez nimic. Scriu ce am simţit şi nu ce ar fi fost frumos să simt. Acesta e poate şi avantajul vârstei mele.

Adevărul neregizat este că de atâtea ori, cu mult înainte de a se îmbolnăvi, ieşeam de la mama complet deprimată, descurajată, îmi era atât de greu să-i accept mentalitatea, preocupările, enormităţile pe care le debita uneori.

— Dacă îşi iubeşte atât de mult fiica, Saul nu trebuia să se recăsătorească, spunea mama geloasă.

— Mamă, ai 60 de ani şi Saul 61, v-aţi căsătorit la vârsta asta, nu la 20 de ani! E atât de lăudabil că Saul şi-a crescut singur şi cu atâta atenţie cei doi copii, sigur că-i iubeşte, e un om bun şi, de altfel, e vorba de o altfel de dragoste – dragostea dintre părinţi şi copii. Şi tu l-ai iubit extraordinar de mult pe Pică.

— Sunt nevasta lui Saul prin cununie la rabinat! Dacă îşi iubea atât de mult fata, pe Tony, nu trebuia să se recăsătorească, repeta mama, şi eu mă simţeam prost că încă mă mai enervez de provincialitatea ei, că îi solicit puţină logică. Şi unde era logica mea când după atâţia ani încă o mai doream ca mamă, şi nu ca fetiţă?

Pe de altă parte, de câte ori ieşeam din casa Matildei, la Afula, eram alt om, veselă, plină de energie, toată lumea era a mea. Ea nu era perfectă, eu nu eram perfectă, dar tot ce aveam mai bun în noi devenea şi mai bun când eram împreună – şi asta nu e puţin. Râdeam împreună, aveam aceleaşi valori, aceeaşi foame de nou şi curiozitate şi dorinţă de frumos. Ştiam că-i pot povesti orice, că nu mă va judeca, că mă va sprijini, că va spune ceva înţelept. Nu-mi era o prietenă mai în vârstă. O simţeam ca pe o mamă, altă explicaţie nu există. Pentru întâia oară cunoscusem acest sentiment şi Matilda – cea atât de maternă cu mine – mă înduioşa.

Dar poate faptul că am fost nevoită să mă dădăcesc pe mine însămi de mică, faptul că am învăţat că trebuie să mă apăr, că trebuie să caut în lada de gunoi şi să-mi curăţ cărţile iubite aruncate acolo brutal, poate că toate astea mi-au dat puterea pe care o am astăzi? Să ştiu că aproape întotdeauna există o şansă şi în gunoi. Să mă anesteziez şi să văd mai mult frumos decât poate să existe. Dacă aştepţi ca totul să miroasă frumos, atunci nu trăieşti. Poate e un avantaj că am învăţat devreme că lucrurile trebuie ridicate de pe jos şi puse la uscat. Poate nici nu se va băga de seamă că au fost în gunoi. Poate nici nu se va băga de seamă că ai mâinile pătate şi din nou curăţate de apa timpului.

Dar de când stau lucrurile aşa de simplu?

1981. Al doilea plâns

Nu era nimic original în faptul că în fiecare zi mă întorceam de la lucru şi a doua zi mă duceam

la lucru, mă întorceam şi iar mă duceam, făceam curat ca un robot prin casă şi cam o dată pe săptămână băgam de seamă că s-a terminat ruloul de hârtie de la toaletă şi puneam altul. Aşa îmi dădeam seama că a mai trecut o săptămână: încă un rulou de hârtie igienică, şi încă un rulou, şi încă un rulou. Nu era nimic original în asta, în afară de faptul că mi se întâmpla tocmai mie şi că asta era tot ce mi se întâmpla.

Totuşi, când agenta de voiaj mi-a înmânat biletul de avion, mi s-a părut că pentru prima oară în acel an reuşisem să sparg rutina ca pe o coajă subţire de ou. Gălbenuşul care se scurgea din coajă sfărâmată a rutinei va fi Londra. Aproape că nu puteam crede că voi fi la Londra peste 24 de ore. Dar de ce plec la Londra – mă frământam –, oraş în care cunosc fiecare piatră şi nici un singur om? De fapt, îmi dădeam nişte ordine mie însămi şi le executam. Prima plecare singură în străinătate era poate prematură, poate că luasem o hotărâre stupidă, dar dacă totuşi se va petrece ceva care să întrerupă succesiunea rulourilor de hârtie?

Întreruptă din împachetat de soneria telefonului, m-am repezit să răspund.

— Maia sunt. Bună! Facem o petrecere. Rămas-bun verii. Ne-am bucura să te avem printre noi.

— Mâine plec la Londra, am răspuns, şi, în afară de asta, după cum ştii, de când cu divorţul nu mai am maşină.

— Maşina nu e o problemă, trimit un prieten să te ia, trebuie să vii neapărat. Vor fi oameni interesanţi.

Încă neconvinsă pe deplin, am lăsat totuşi împachetatul, mi-am pus o bluză albă şi o fustă largă înflorată – dacă se va dansa? Când am coborât în stradă, mă aştepta deja o maşină în faţa casei. Nu m-am putut opri să nu remarc asemănarea de-a dreptul comică dintre maşina veche, prăfuită şi proprietarul ei.

Ce ciudat – mi-am spus –, până acum credeam că numai câinii încep să semene cu stăpânii lor, după un număr de ani.

— Ne cunoaştem din vedere, obişnuieşti să vii la aceeaşi cafenea ca şi mine, îmi spuse proprietarul maşinii după prezentările de rigoare.

— Şi eu cred că te ştiu. Nu eşti Marc, cel poreclit Filozoful?

Marc părea stingherit de întrebare, sau poate că prezenţa mea îl fâstâcea. Frecventam aceeaşi cafenea şi el ar fi putut să facă uşor cunoştinţă cu mine mult mai devreme, dar se mulţumise să mă urmărească de la distanţă. Credea că sunt o femeie frumoasă şi, pe deasupra, şi reuşită profesional.

Femeile frumoase şi reuşite nu sunt pentru mine – îşi spunea –, iar acum prezenţa mea alături de el i se părea ceva ciudat, îl stingherea şi totodată îi plăcea, dar cu cât se simţea mai stingherit cu atât vorbea mai mult.

Conducea şi vorbea de parcă o singură pauză între fraze i-ar fi putut pune viaţa în pericol. Îşi dădea seama că vorbeşte prea mult, la fel cum eu eram conştientă de faptul că tăceam tot timpul ca în casa de pe strada Lucaci, din alt secol. Totuşi nu putea opri avalanşa de cuvinte. De ani de zile trăia singur şi cuvintele tăcute între pereţii camerei îşi făceau acum de cap, se repezeau de-a valma de parcă ar fi găsit, în fine, cui să fie spuse. Pe de altă parte, ar fi vrut ca această reţea a cuvintelor să-l ascundă ca o cortină, să nu ofere informaţii care l-ar deservi, să facă o impresie cât de cât bună, astfel încât să-l văd aşa cum i-ar fi plăcut lui să se oglindească în ochii mei. Dar foarte repede îmi povesti totul.

— N-am fost căsătorit niciodată, nu am copii, ce să fac, aşa s-a întâmplat, nici la proprietăţi n-am ţinut, mi-am risipit leafa şi nu am nici măcar o casă proprie. Doamnă, ce să vă spun, întotdeauna am fugit de un punct de reazem stabil şi, cu toate astea, credeţi-mă, mi l-am dorit mereu. Cu timpul,

lucrurile au rămas definitiv temporare, şi-a continuat Marc autobiografia, am aproape 60 de ani şi îi simt.

I-am aruncat o privire surprinsă, căci arăta mult mai în vârstă. În mod special, îi îmbătrânise privirea. Avea nişte ochi care nu-i mai căutau nici pe alţii şi nici pe el însuşi. Ochi care se predaseră, ca nişte soldaţi luaţi prizonieri.

— Ce putem face? m-am auzit spunându-i. Cu vârsta, trebuie să devenim mai modeşti. De fapt, singurul mijloc de a continua să trăieşti este să îmbătrâneşti, am adăugat eu această banalitate ca pentru mine însămi.

Filozoful mi-a aruncat o privire, dar eu mă uitam mai tot timpul drept înainte, pe şosea. Mă plictisea.

— Să îmbătrâneşti, să îmbătrâneşti, dar totul depinde cum. Dumitale, când vei îmbătrâni, îţi va fi mai uşor, vei privi în urmă şi vei vedea atâtea realizări.

— De exemplu, faptul că eram sigură că voi muri purtând pe piept eticheta *Happily married*! Nunta de argint, nunta de aur, nunta de diamant etc. etc. etc.

Mi-a mărturisit că ştia totul despre divorţul meu, i se povestise.

— Interesant, credeam că nici eu nu ştiu totul! i-am spus oarecum agasată.

— Cafeneaua e un loc mic şi oamenii vorbesc unii despre alţii.

Mai târziu, Marc îşi luă inima-n dinţi şi adăugă că, de altfel, mă remarcase: femeie frumoasă, întotdeauna înconjurată de oameni şi curtată.

— Se spune că eşti şi foarte realizată profesional, că vei deveni profesor universitar, că ai copii foarte reuşiţi şi un apartament cald şi primitor. Totul, dar absolut totul începe la dumneata cu *foarte*.

— Ce exagerare! Hai să schimbăm subiectul! Cum le-ai cunoscut pe gazdele noastre de astă

seară? l-am întrebat ca să treacă timpul.

— Am să-ţi povestesc, dar înainte de asta aş vrea să te întreb ceva, de mult doream să-ţi pun această întrebare, numai că nu ne cunoşteam.

— Întreabă-mă!

Deja mă uitam la ceas pe furiş, încântată că nu voi mai împărtăşi pentru mult timp compania Filozofului.

— Scuză-mi întrebarea, sunt de o curiozitate patologică, dar spune-mi, pentru numele lui Dumnezeu, cum te măsori cu o asemenea reuşită în viaţă? Nici măcar nu izbutesc să-mi imaginez cum m-aş simţi să fiu pe acoperişul lumii ca tine, îşi încheie Filozoful tirada, uluit de propria sa îndrăzneală – dacă ar fi putut, ar fi apăsat pe *undo*, ca la calculator, ca să-şi anuleze vorbele şi să revină la tăcere.

Dar în automobil nu exista nici calculator şi nici *mouse*. Exista numai această femeie – se gândea –, pe care o cunoscuse personal abia cu o jumătate de oră în urmă. O femeie care nici măcar nu-şi întorcea capul în direcţia lui, privea tot timpul spre marginea şoselei, de parcă ar fi fost acolo cineva. Cineva mai interesant decât el, ceea ce ştia că nu era greu de găsit. Şi totuşi, îşi repeta întrebarea ca un automat pisălog, care nu se mai poate opri: „Spune-mi cum te simţi fiind atât de realizată în viaţă?“ Aproape că îşi opri respiraţia, îi zâmbi şi-i aşteptă răspunsul ca şi cum din răspunsul ei ar fi putut afla ceva important pentru propria lui viaţă, poate un mesaj secret, o formulă, o reţetă, o idee despre cum, de unde să înceapă să urnească ceva din loc.

Brusc am încetat să mai privesc spre marginea şoselei, brusc m-am simţit trează. Întrebarea m-a surprins ca un plesnet de bici peste faţă, ceva greu de definit în cuvinte. Am încercat să-mi mişc buzele, să-mi aleg cuvintele, să răspund orice, oricum, ce importanţă avea ce-i răspund acestui om? Dar sentimente peste sentimente s-au năpustit

asupra mea ca rafalele unei vijelii care smulge arborii din rădăcini cu pământ cu tot, ca un dans în care intri, devii ritm şi mişcare şi nu mai bagi de seamă că exişti, devii ritm şi mişcare. Dar în dans te bucuri predându-te cu totul ritmului. Eu m-am auzit plângând în hohote, ca atunci când îi spusesem mamei despre hotărârea mea de a divorţa. Ca şi atunci, nu am priceput ce se întâmplă cu mine. Nu mai exista nimic logic, exista numai acest plâns de doliu după o înmormântare ce nu avusese loc. Există numai o trecere în revistă la nesfârşit a tuturor boarfelor înghesuite într-o cutie a Pandorei doldora de milă faţă de mine însămi.

Cu cât încercam să mă stăpânesc mai mult cu atât îmi era mai milă de mine însămi, se adunaseră de-a valma revistele aruncate la gunoi şi perdeluţa ridicată de mâna mamei în casa de pe strada Lucaci şi anii de comunism şi impresia de Romeo şi Julieta *forever* şi senzaţia că am fost oarbă 20 de ani, deşi eram doctor de ochi, şi divorţul şi timpul măsurat numai prin parada rulourilor schimbate la closet săptămânal şi Hadera – noua Craiovă a mamei –, ce-o să spună acest oraş-sat, iar şi iar, şi cu cât scuturam mai violent gândacii amintirilor de pe mine cu atât plângeam mai tare. Faţa mi se prefăcuse într-o mlaştină de lacrimi şi rimel. Filozoful era complet năucit şi speriat. Oprise maşina pe marginea şoselei şi rămăsese înlemnit. Era ultimul lucru la care se aşteptase. Nu ştia ce se cuvine să spună, dar mai ales nu ştia ce se cuvine să facă. Trăise numai printre cărţi despre oameni, nu printre oameni, şi plânsul meu îi bubuia în cap ca un ciocan. Ce încurcate erau toate. Se întreba probabil dacă femeia asta îşi dădea totuşi seama că el ar fi avut mult mai multe motive să plângă decât ea. I se mai părea că tăcerea lui ar putea părea ceva insultător la adresa mea, că o să cred că mă măsoară cu un ochi critic, rece, batjocoritor şi

totuşi, cât era el de filozof, simţea că orice ar fi spus ar fi sunat fals.

Îmi dădeam seama de ciudăţenia situaţiei, până acum nu plânsesem nici în faţa prietenelor, şi iată că plâng în hohote în faţa unui străin cu care n-am nimic în comun. Oricum, dacă n-aş plânge atât de stupid, situaţia ar avea şi o parte comică – mi-am spus. L-am năucit pe bietul filozof! Trebuie să întrerup repede această scenă absurdă, suprarealistă – mi-am zis –, exact ca un regizor de cinema care strigă: *Cut*! Însă nu eram în stare, nu mă mai puteam regiza pe mine însămi. Era ca şi cum întrebarea filozofului se proiectase asupra mea ca un reflector, accentuându-mi tocmai umbrele. „Cum se descurcă cu atâta reuşită“, îi maimuţăream cuvintele în minte, cum se măsoară cu faptul că niciodată nu va mai avea posibilitatea, la vârsta ei, să trăiască o nouă dragoste, să aibă din nou încredere în cineva, să se simtă *împreună* cu cineva, *împreună*, nu doar atrasă sexual? Ca printr-un caleidoscop, îmi treceau prin minte râsetele laolaltă la masa din bucătărie, viza de intrare pierdută în ţara în care copiii mei spuneau „Ţineţi minte când noi…“, viza de intrare în ţara în care mai înflorea ca un pom cuvântul: *noi*… Noi, sacrosancta familie…

Începusem să mă mai domolesc şi am aruncat o privire filozofului devenit tăcut. „Arată ca un câine bătut şi năuc“, mi-am spus. E un om necăjit, nu voiam să-l jignesc.

— Nu-ţi face griji în privinţa mea. Nici eu nu ştiu de ce am plâns. Îmi cer scuze.

— M-ai speriat. Nu înţeleg ce ţi-a trecut prin cap.

— Ştiu şi eu? Se adunaseră prea multe, nuanţe pe care cuvintele nu le au. Poate că plânsul, ca şi râsul, rezolvă o problemă pe loc.

— Într-adevăr, nu te înţeleg, eşti un om aşa de reuşit, ce probleme poţi avea?

— Eşecurile nu ies totdeauna ca untdelemnul la suprafaţa apei. Ele există, dacă vrem să fim cât de cât cinstiţi cu noi înşine. Găurile negre despre care se vorbeşte în ştiinţă, găurile negre există şi în interiorul nostru. Poate că suntem plini toţi de găuri negre.

I-am zâmbit. Mi se părea amuzant să fiu şi împlinită, şi cu găuri, şi încă cu găuri negre. În tot cazul, mă simţeam deja mult mai bine.

Dar Marc nu era deloc pregătit să accepte existenţa unor găuri negre la fel ca ale lui. Eu nu făceam deloc parte din tagma sa.

— Cum poţi vorbi astfel despre tine? Eu, dacă aş fi în locul tău, aş fi fericit! a exclamat, iar eu am trecut instantaneu de la o stare la alta, aproape că mi-a venit să râd.

„Ce filozof mai e şi ăsta, filozoful care nu ştie să vadă, să vorbească, să audă!“

Marc însă, înainte de a porni din nou maşina, a surprins ceva concret în privirea ironică pe care i-am adresat-o fără să vreau. S-a grăbit să se corecteze:

— E posibil să nu te fi înţeles, e posibil să nu înţeleg bine oamenii în general…

— Nu eşti singurul! i-am răspuns.

Tăceam din nou amândoi. Mai târziu, m-am auzit spunându-i:

— Ştii, astăzi nu mai avem un cod simplu de comunicare, un cod suficient pentru nevoile noastre. Nici pentru comunicarea cu noi înşine nu mai avem vreun cod.

Dar de mult regretam că reacţionasem la vorbele lui. Să-l jignesc era ultimul lucru pe care l-aş fi dorit. Niciodată nu poţi spune exact ce vrei, mă gândeam. Există prea multe litere pe care cuvintele nu le au. Nişte găuri negre analfabete! mi-am spus, şi aproape că m-a pufnit râsul.

— Eşti o femeie interesantă, spuse Marc, şi se simţea ca un spânzurat de propriile cuvinte. Dar nu mai putea da înapoi, atârna deja în aer. Frumoasă

şi interesantă, sunt ani de când nu am mai spus asta cuiva. Aş vrea tare mult să te mai văd, să ne cunoaştem mai bine, este posibil?

— Mâine plec la Londra! i-am răspuns laconic şi eram deja departe, atât de puţin conştientă de prezenţa lui în maşina, încât aproape că n-am mai scos o vorbă până la locuinţa prietenilor comuni, iar maşina mi-a acceptat tăcerea cu aceeaşi indiferenţă cu care îmi primise hohotele de plâns. „Dacă aş fi spus altceva decât am spus, dacă aş fi ştiut să mă fac interesant în ochii ei, aş fi putut să mi-o apropii. Numai în umbra unei astfel de femei aş putea ieşi eu la lumină“, îşi spunea filozoful, reînchizându-se în el însuşi ca între valvele unei scoici.

A doua zi, de cum mi-am luat în primire camera de hotel, am scos numai umbrela din valiză, m-am repezit la uşă fără să mă mai schimb şi am ieşit în stradă. Mă grăbeam să colind din nou prin Londra. Era de parcă aş fi vrut să mă încredinţez că străzile sunt încă la locul lor, că au continuat să fie acolo în tot acest timp; era de parcă-mi pierdusem încrederea nu doar în oameni.

Dar străzile m-au liniştit, erau la locul lor şi, în plus, vizitate de un musafir rar acolo: soarele. Am recunoscut clădirile imprimate în memoria vieţii mele precedente şi m-am bucurat, dar nu pentru mult timp. Îmi venea greu să accept că aici totul părea obişnuit, neschimbat, în timp ce orice asemănare între femeia care vizitase Londra în urmă cu numai cinci ani şi femeia care o vizita acum era o pură coincidenţă. Toate credinţele şi toate legile şi toate lumile care se învârteau în jurul femeii de acum cinci ani, pe care ea le păstrase într-o ordine exemplară – ca batistuţele legate cu fundă în dulapul unei domnişoare bătrâne –, toate căzuseră deodată pe podea, se amestecaseră între ele, dispăruseră fără urmă şi altele nu mai apăruseră în locul lor.

La naiba – m-am certat singură –, destul ai inundat ieri cu lacrimi maşina sărmanului filozof! Respiri, eşti sănătoasă, eşti liberă, arăţi încă destul de bine, caută să profiţi de fiecare strop de soare!

În vitrinele magazinelor de pe Regent Street erau expuse rochile celor mai renumite case de modă şi, oglindindu-mă în geam, am observat umbrela inutilă care îmi atârna de braţ. Inutilă. Ca şi mine – mi-am spus, şi ochii mi s-au umplut de lacrimi. Iar ţi-e milă de tine însăţi! m-am diagnosticat.

Străzile erau pline de străini, în vreme ce parcurile adăposteau sute de englezi atraşi ca totdeauna de o zi fără ploaie. Se întindeau pe iarba proaspătă cu cămăşile întredeschise, încercând să capteze fiecare strop de soare. Un strop de soare într-o ţară ploioasă valorează cât o picătură de ploaie într-o ţară scăldată de soare ca Israelul – îmi spuneam, continuându-mi plimbarea.

Oamenii forfoteau pe străzile Londrei, se încrucişau unii cu alţii şi toţi păreau foarte grăbiţi să ajungă la o ţintă ştiută numai de ei. Prin contrast, mă simţea ca o maşină care merge pe dreapta şoselei în timp ce toate maşinile merg pe stânga. Mă simţeam singura fiinţă singură din mulţime. Am încercat să mă uit din nou la vitrinele ademenitoare, dar – înconjurată de curentul nesfârşit, zgomotos al mulţimii – eram din ce în ce mai deprimată. Erau atâţia oameni pe străzi, şi totuşi simţeam că nici unul nu mă vede, sau poate că erau şi ei preocupaţi de propria lor depresie.

Trebuie să mă întorc la hotel, mi-am spus abătută, cel puţin în camera mea, fără oamenii ăştia, mă voi simţi mai puţin singură. De ce să mă stăpânesc dacă am chef să plâng? Cel puţin va fi fair-play. Îndreptându-mă cu paşi grăbiţi spre hotel, m-am simţit deodată în rând cu toată lumea, acum aveam şi eu o direcţie bine definită, o adresă spre care să mă îndrept.

Deodată, în drum spre hotel, am remarcat clădirea celebrului Teatru Queens. Afişul uriaş de pe faţadă anunţa că în acea seară se va reprezenta piesa lui Cehov *Pescăruşul*.

— *Hi*, Cehov, am şoptit, în sfârşit am găsit şi eu o cunoştinţă la Londra! Bucuroasă, nu m-am mai întors la hotel, mi-am cumpărat un bilet în primul rând şi am intrat la teatru. Sala era deja plină şi, aşezându-mă, mi-am adus aminte de vremea când locuiam în România comunistă, aveam 16 ani şi părinţii nu-mi dădeau voie să citesc noaptea în pat. De cum adormeau, aprindeam veioza de pe noptieră şi citeam iar şi iar povestirile lui Cehov. La cel mai mic zgomot stingeam în grabă veioza şi-l ascundeam pe Cehov sub plapumă. Dacă fusesem nevoită să întrerup noaptea o povestire, o continuam a doua zi tot clandestin, în orele de clasă. Mă prefăceam că urmăresc cele scrise pe tablă de profesoară, dar îmi aruncam mereu privirea în jos, pe cartea deschisă, aşezată pe genunchi.

La sfârşitul anului, profesoara de literatură, care era şi diriginta clasei, mi-a scris într-un album de amintiri: „La lecţii, Riri trage cu un ochi la cartea deschisă clandestin pe genunchi şi cu celălalt ochi se uită la tablă şi la lecţii. La ce rezultate minunate ai putea ajunge datorită inteligenţei cu care eşti dotată, dacă nu te-ai risipi astfel în toate direcţiile!“ Cehov?! Mă risipeam?

Câteodată, în timp ce stăteam în bancă, mi se părea că pereţii clasei nu mai existau, că România nu mai stă după Cortina de Fier şi că eu, Riri, mă aflu în afara tuturor acestor detalii, pe o scenă adevărată, cu o cortină vişinie de catifea, că mă transform în Maşa sau în Nina şi cred, ca şi ele, în ceva minunat care va veni şi va aprinde peste tot lumini uluitor colorate. Când într-o bună zi am citit că Treplev a adus pe scenă un pescăruş mort, am început să plâng nu pentru pasărea moartă, ci pentru mine, care trăiam într-o ţară din care nu se

putea zbura. Pescăruşul cel puţin a cunoscut zborul, pe când eu? „Niciodată n-ai să poţi să zbori şi să te oglindeşti în toate lacurile, îmi spuneam, eşti ca un pescăruş mort, anii se vor rostogoli cu tine închisă în colivie şi repede, repede vei ajunge la 80 de ani.“

Mai târziu, la universitate, ori de câte ori un conferenţiar insipid îşi ţinea cursul, Cehov se afla în amfiteatru şi continua să-mi zâmbească de sub pupitru. Denumirile latine ale muşchilor coapsei ieşeau una după alta din gura conferenţiarului, de parcă, în afară de recitarea lor la examen, ar mai fi avut altă importanţă, iar Cehov, instalat confortabil peste muşchii coapsei mele, muşchi cu denumiri imposibile, îmi anihila plictiseala descriindu-mi o nouă întâmplare petrecută în secolul trecut, şi nu un alt muşchi din cartea de anatomie.

Între timp, spectacolul începuse, şi toată oboseala mi s-a risipit ca un fum. Era de parcă un duh sfânt ar fi plutit în sală atingându-mă şi pe mine, transformându-mă într-o fiinţă aeriană şi nobilă. De fapt, nu mai aparţineam nici vieţii mele anterioare, nici vieţii mele prezente. Făcusem un salt. Mă aflam pe scenă, fără nici o legătură cu cea aşezată în fotoliul roşu, pluşat, din primul rând.

Era vorba de acelaşi Cehov, şi totuşi era cu totul alt Cehov decât cel pe care credeam că l-am întâlnit la 16 ani. Era de parcă şi el, Cehov, îl cunoscuse între timp pe Filozof. Şi atunci când am auzit-o pe Nina întrebându-l pe Trigorin: „Aş vrea să ştiu cum se simte un autor talentat şi celebru, aş vrea să ştiu cum te simţi când ştii că eşti atât de celebru?“ – nu m-am mai mirat, ca în anii de şcoală, de răspunsul lui Trigorin, care spune că nu este chiar încântat de el însuşi. Începeam să-l simt pe Cehov mult mai apropiat decât în anii de şcoală, începeam să văd că mă oglindesc cu totul altfel în lumea lui.

În ciuda tuturor lucrurilor care s-au petrecut şi se petrec – îmi spuneam –, omul este totuşi o fiinţă

dumnezeiască. Când moare oricare alt animal, mor cu el şi lumea, şi amintirile, şi simţămintele lui. Se transformă în regn vegetal, totul se termină. Dar iată că lumea unui om care murise cu atâţia şi atâţia ani înainte nu numai că a continuat să fie vie cu noi astă seară, dar s-a şi schimbat împreună cu noi în multe alte seri.

„Cu fiecare zi care trece – spunea Nina în ultimul act – cresc forţele sufletului meu“, şi eu, în sală, o priveam cu ochi strălucitori şi simţeam că şi forţele sufletului meu cresc.

„În tot ce fac – spunea Nina – importante nu sunt faima, strălucirea sau visurile nutrite. Importantă este capacitatea noastră de a suferi, să ştii să-ţi porţi crucea şi să-ţi păstrezi credinţa.“

„Doamne, ce se întâmplă cu mine?“ îmi spuneam, aşezată încă în fotoliu şi după sfârşitul piesei. Acum plângeam nu din cauza sfârşitului tragic al piesei, pe care-l cunoşteam dinainte, ci îl plângeam pe Cehov cel mort la 44 de ani şi o plângeam pe fetiţa care fusesem, cea atât de vie la 16 ani. O plângeam pe tânăra Riri, care nici măcar nu-şi imagina că va putea vizita vreodată Londra şi va vedea piesa lui Cehov în cea mai bună interpretare din lume.

Simţeam că parcă nu se cuvine să fiu acolo şi plângeam de bucurie că am avut parte de un asemenea eveniment. Sau poate plângeam fiindcă am înţeles deodată că, indiferent ce se va întâmpla, aparţin rasei luptătorilor, că sunt sănătoasă ca un animal tânăr al pădurii, că mă voi ridica din toată durerea aceasta, că mă voi curăţa de durere ca de o smoală lipită de tălpi la malul mării şi voi reîncepe negreşit să merg. Singură. Cu alţii. Voi merge. Şi dacă nu voi întâlni pe drum o prezenţă, o căldură umană, va trebui să găsesc această căldură în mine, ca orice animal viu şi sănătos al pădurii.

O să supravieţuieşti! îmi spusese Maia, prietena mea din copilărie.

„La om – scria Cehov în *Unchiul Vanea* – totul trebuie să fie frumos, şi faţa, şi îmbrăcămintea, şi sufletul, şi gândurile. E frumoasă, fără îndoială, dar… te uiţi la ea [Elena Andreevna], mănâncă, doarme, se plimbă…“

La Tel Aviv voi mânca, voi dormi, mă voi plimba, dar, spre deosebire de Elena Andreevna, voi şi lucra. Mă voi întoarce la rutina zilnică, voi şti că a mai trecut o săptămână după marşul sulurilor de hârtie igienică, mă voi enerva pentru fleacuri, mă voi lupta ca toată lumea pentru lucruri importante sau lipsite de importanţă, voi visa că voi întâlni un bărbat *potrivit* – şi-l voi întâlni (sau poate nu), şi mă voi simţi câteodată singură şi tristă, deşi înconjurată de oameni şi de *el*.

Alice în Ţara Realului. Ciuruită de defecte ca toţi ceilalţi, mi-am spus, ciuruită de defecte şi de găuri negre. Trecută prin ciur şi prin oglindă.

Dar nimeni nu-mi va putea lua înapoi seara în care m-am simţit luminoasă, fericită, seara când am primit un cadou personal de la Cehov. Când n-am fost ucisă ca pescăruşul, când am înviat din divorţ ca din propria-mi cenuşă.

La urma urmelor, nu mulţi oameni l-au ţinut pe Cehov pe genunchi, au fost împreună cu el în clandestinitate, au primit de la el un cadou sau au putut fi fericiţi fără nici o explicaţie, ca mine în acea clipă.

În sfârşit, m-am ridicat din fotoliu şi am ieşit în strada cea atât de neprimitoare în urmă cu doar trei ore. Era aproape miezul nopţii şi mă grăbeam spre hotel de parcă m-ar fi aşteptat acolo cineva şi era îngrijorat de întârzierea mea.

Aerul era proaspăt şi pe drum mi-am imaginat cum, ajunsă la hotel, mă voi aşeza la masa de scris din cameră şi voi încerca să-i descriu fiicei mele prima zi la Londra. Voi încerca să-i scriu cum nu mi s-a întâmplat nimic neobişnuit. Cum mă simţisem totuşi senină, bucuroasă, aeriană. Cum primisem un dar personal de la Cehov. Voi scrie

adresa pe plic şi voi aştepta dimineaţa ca să-l expediez. Adresa de pe plic va fi adresa apartamentului meu din Tel Aviv. Acel apartament care, dacă ar fi avut minte, s-ar fi mirat acum nu numai de schimbările survenite în interiorul lui, dar şi de cele din interiorul meu.

Da, cum voi ajunge în camera mea de hotel, mă voi aşeza la masa de scris şi voi descrie imediat bucuria acelor clipe, bucurie care, prin scrisoare, va mai dăinui un timp, cine ştie? Va mai dăinui, poate, la fel ca parfumul încă prezent în camera din care tocmai a ieşit o femeie frumoasă…

În drum spre hotel, pe caldarâmul londonez, paşii mei grăbiţi se transformaseră de-a binelea în paşi de dans. Ca şi cum nu puteam atinge caldarâmul tot timpul, ca şi cum îmi erau necesare întreruperi, ca şi cum trebuia să mă aflu şi în direcţia opusă gravitaţiei Pământului şi gravitaţiei sinelui. Eram pe stradă, dar strada părea o plută legănată. Plută legănată de un râu, de un flux, de un reflux, nu-mi puteam da seama. Eram acolo, dusă cu strada, şi încă nu înţelegeam de ce mi se întâmplă ceva magic când nu mi se întâmpla nimic. Eram fericită. Nu pentru mult timp. Fericirea e ca o vază de porţelan de Sèvres în mâna unui bolnav de Parkinson.

1984

Îl chema ca pe ţară – Israel. Ne-am cunoscut în cel mai ciudat loc posibil pentru un început de roman. În casa femeii de care divorţase cu zece ani în urmă. Venise în vizită la copiii lui, a fost invitat să rămână la petrecere. M-a invitat la dans şi nu a mai dansat cu altcineva. Nu mai întâlnisem nici la dansatorii profesionişti o astfel de dăruire a corpului în dans, o astfel de senzualitate a mişcărilor şi a ritmului. O asemenea bucurie. Se scurgea în ritm. Tăceam şi dansam. Trăiam prin dans. Ne simţeam unul pe celălalt. Aerul ne primea

ori de câte ori picioarele părăseau pământul. „Nimeni n-a mai dansat vreodată ca tine, i-am spus. În tot cazul, cu Nureev nu am dansat, aşa că nu pot face comparaţia.“ Era ceva copilăresc, ştrengăresc şi vag în privirea lui, îi ascultam parcă privirea, atentă să descopăr lucruri despre el. Avea numai 44 de ani – părul îi era totuşi alb, dar asta îi întinerea şi mai mult trăsăturile feţei şi corpul atletic. Ştiam deja, nu aveam nici o îndoială, că e numai un început, că vom fi împreună, că ne vom continua dansul, că vom locui împreună, că vom râde împreună. M-a condus acasă şi am rămas în maşină vorbind toată noaptea despre viaţa lui, despre viaţa mea. Israel era legat de fiecare colţ, de fiecare piatră din ţară. Mie îmi lipsea trecutul de copil şi de elevă de şcoală pe aceste meleaguri. Israel mi-a deschis porţile spre Israel, m-a legat organic de locuri şi de oameni. Pe Alexandru Pen l-am citit împreună. Îi întâlneam pentru prima oară poeziile şi celebra sa carte *Strada cu sens unic a tristeţii*. M-am bucurat.

În prima sâmbătă după ce ne-am cunoscut, Israel m-a dus pe malul Mării Tiberiadei la mormântul poetei Rachel. Până atunci nici nu ştiam că pe mormânt era aşezată o casetă şi în casetă se afla o carte cu poeziile lui Rachel pentru îndrăgostiţii care vizitează locul. Am scos cartea, am citit poeziile. Lacul devenise şi al nostru, înainte de a-l cunoaşte pe Israel fusesem oarbă la poezia locului. Şi la acea senzaţie de veşnicie a lacului, a noastră. Era inelul cu care m-a legat Israel de Israel-ţara.

I-am citit o poezie pe care o iubeam din literatura franceză, poezia contesei Anna de Noailles: „Visez la ochii tăi, la mâinile tale / Îmi placi nespus de mult şi totuşi /continui să sufăr! / E atât de tristă şi atât de frumoasă / o fiinţă umană.“

„E atât de tristă şi atât de frumoasă o fiinţă umană“, a repetat Israel ca un ecou care dă de gândit.

Dar şi în Tel Aviv descopeream lucruri nebănuite, lucruri care de fapt existaseră dinainte, dar nu avusesem cunoştinţă de existenţa lor. Într-o zi, Israel a oprit maşina pe o stradă din Neve Tzedek, destinată demolării. Pe acea stradă lăsată în paragină, o stradă-fantomă de pe care se mutaseră toţi oamenii, mi-a arătat casa în care copilărise. Mai exista balconul de pe care el, Israel, copil, a urmărit în 1948 cum se ridica pe mijlocul străzii un gard de sârmă ghimpată: de o parte a lui locuiau pe-atunci arabi, de cealaltă parte evrei. Şi se trăgea cu arma de pe un trouar către cel de vizavi. Pe lângă strada devenită acum fantomă se mai vedeau liniile ferate abandonate ale unor trenuri ce transportaseră odată călătorii spre Ierusalim şi ţările arabe. Erau deja părăsite de mult; când Israel era mic trenurile nu mai veneau şi nu mai plecau. Devenise o linie moartă. Copiii cartierului se jucau sărind de pe o şină pe alta.

Până şi mama mea l-a plăcut pe Israel, îi părea doar rău că nu vorbeşte româneşte. Ea venea câte o săptămână la mine, la Tel Aviv, şi eu traduceam pentru ei. Câteodată mama se plângea că nu se simte bine, că o doare în regiunea inimii. Ştiam că medicamentele erau *le violon d'Ingres* al mamei. Îi plăceau tabletele şi credea că fiecare bulină îşi cunoaşte exact adresa, cu cât mai multe cu atât mai bine, un medicament pentru intestine şi unul ca să te adoarmă, unul ca să te trezească şi unul pentru tensiune, deşi avea tensiunea scăzută. Se ducea la doctorul ei din Hadera cu o listă, ca la supermarket, şi doctorul o simpatiza şi nu se târguia cu ea, îi făcea pe plac. Odată l-am vizitat şi l-am convins să-i prescrie numai necesarul, căci prezenta semne de intoxicare cu medicamente care se contraziceau între ele.

— Mama se vaită iar că o doare la inima, îi spuneam lui Israel, după o anumită vârstă nu am voie să n-o cred. Până la proba contrarie, trebuie controlată. Merg cu ea la spital.

La spital i se făceau toate analizele. Aşteptam lângă ea. Venea doctorul şi-i spunea că toate analizele sunt normale. Întotdeauna urma acelaşi ceremonial:

— Ririca, nu mă minţi? Nu-mi ascunzi ceva? Serios? Îmi spui tot adevărul? Să nu mă minţi!

Pe de-o parte, îi părea bine că fusese controlată şi că totul e în ordine, pe de altă parte, era pe undeva foarte dezamăgită că nu primeşte medicamente şi nu e bolnavă şi nu trebuie îngrijită. Ne întorceam acasă. Păcat că nu pot să-i povestesc lui Israel! spunea.

— Ce păcat că Israel nu vorbeşte româneşte! îmi spunea iar şi iar.

Dar mie tocmai asta mi-a plăcut, Israel m-a molipsit de magia locului şi am devenit o fiică legitimă a acelui aici şi acum. Ne-a fost foarte bine împreună şi nouă, şi trupurilor noastre.

— Tu şi la o sută de ani o să placi şi o să atragi bărbaţii! îmi spunea. O femeie are putere de atracţie sau nu are, şi un bărbat simte asta.

— Când vei avea 95 de ani şi eu voi avea o sută, să ştii că o să profit de o ultimă ocazie şi o să te înşel! l-am ameninţat.

Ne simţeam o pereche şi atunci când dansam, în dans nu te poţi ascunde. Când îţi place să dansezi, dansul te poate invada ca un orgasm. Ne întrebam, dansând, dacă nu cumva tocmai când ieşi din tine însuţi nu ajungi să fii cel mai aproape de tine însuţi. Dansând cu Israel nu mai existam, nu mai aveam senzaţia de întrecere cu alţii sau dorinţa de a fi prima sau dorinţa de a fi şi mâine prima sau frica de a ajunge la vârsta la care, poate, voi dansa şchiopătând. Dansam nu cu picioarele, ci probabil prin centrul din creier al dansului. Dansam, existam, şi nimic altceva nu exista. Eram noi doi şi muzica. Şi o bucurie de sălbatici din Africa.

Ne-am despărţit dintr-un motiv incredibil. I s-a descoperit o tensiune arterială foarte ridicată. Din acel moment a adoptat politica struţului, şi-a vârât

capul în nisip: n-a mai vrut să audă de doctori şi de medicamente. Era o încăpăţânare cu totul iraţională, nepotrivită cu un om inteligent şi cultivat. I-am adus acasă broşuri, am încercat să-i explic primejdiile, dar el se enerva şi spunea că se simte foarte bine, lucrează mult şi nu oboseşte şi nu trebuie să ia nici o medicaţie. În tot cazul, spunea, se simţise mult mai bine sufleteşte înainte de consultaţia medicală cu ocazia căreia a aflat că are tensiune mare. Îi părea rău că a aflat şi-l găseam citind şi recitind actul său de asigurare de viaţă. Am cumpărat un aparat de măsurat tensiunea, dar cu cât încercam mai mult să-i explic, să-l îngrijesc, să-i dau medicamente, cu atât s-a îndepărtat mai mult de mine – până ne-am despărţit şi s-a reîntors în apartamentul lui, de altfel destul de aproape de locuinţa mea. Ne-am despărţit, dar am rămas prieteni.

— Vezi ce bine mă simt? Fără medicamente! îmi spunea la telefon.

După doi ani a avut un accident vascular cerebral şi toată emisfera stângă i-a fost atinsă. M-am dus să-l văd la spital, stătea într-un scaun cu rotile şi m-a recunoscut de la distanţă. S-a bucurat, a scos nişte sunete, nu mai putea să vorbească, dar a început să salte în scaun de bucurie, ca un dans cu jumătate de corp paralizat. Niciodată nu am văzut o asemenea bucurie. Şi un asemenea dans în scaun. Am început să plâng. Israel a trecut şi el brusc de la bucurie la plâns. După doi ani a murit. A murit la 50 de ani. N-a mai vorbit niciodată.

De câte ori sunt în Neve Tzedek, mă gândesc cât s-ar fi bucurat să vadă că acel cartier al copilăriei lui nu numai că n-a fost dărâmat, dar planurile s-au modificat, a fost refăcut şi e plin de viaţă şi de atmosferă, un punct de atracţie a turiştilor, un centru al vieţii culturale din Tel Aviv. Israel era un bărbat de la care am primit multe daruri invizibile pentru ceilalţi. Nu era un dur, ci un om foarte sensibil. Întotdeauna mi-au plăcut bărbaţii care, în

ciuda stereotipurilor şi a lumii moderne, păstrează un grăunte din nebunia copilăriei, ceea ce nu le scade defel masculinitatea. De altfel, este singurul bărbat căruia i-am păstrat de-a lungul anilor fotografia înrămată în camera mea. De pe vremea când avea acel ceva copilăresc, ştrengăresc şi vag în privire. Şi mă iubea şi dansa ca nimeni altul. A rămas tânăr. Dacă ne-am reîntâlni, el ar avea azi tot 50 de ani.

Din când în când timpul, ca un borfaş ce e, mai fură bijuteria unei amintiri.

1987

De câte ori cineva făcea cunoştinţă cu mine, mă întreba: Dar de unde vine numele Riri?

Mă plictisea de moarte răspunsul repetat de atâtea ori şi recitat de mine pe un ton de copil idiot: „Mama, când avea 16 ani, a cunoscut la Olăneşti…“ Voiam să inventez o altă poveste, să nu mai recit acelaşi lucru de mii de ori.

Într-o zi, în iunie 1987, urc într-un autobuz la Tel Aviv şi lângă mine se aşază o fostă pacientă, originară şi ea din România, o profesoară universitară ieşită la pensie. Ne cunoşteam de ani de zile. Deodată o aud spunând: „Riri, niciodată nu te-am întrebat, dar de unde vine de fapt numele tău?“

Mi-a venit să mă arunc din autobuz. Încep plictisită explicaţia cu o voce de copil idiot, împlineam în acea vară 52 de ani şi 52 de ani nimeni nu auzise vreodată de Riri Scânteie a mamei. Deodată: lovitură de teatru!

— O cunosc pe Riri Scânteie! spuse Lory. E într-adevăr foarte frumoasă şi acum! A fost căsătorită un singur an cu vărul meu Lionel Scânteie, critic de artă la Paris. În anul cât a fost măritată cu el au locuit chiar în centrul Bucureştiului, pe Calea Victoriei 128 A.

Nu mai eram deloc plictisită de întrebarea lui Lory. Mă electrocutase şi coincidenţa că acea Riri

locuise în acelaşi bloc cu mine.

— Şi ce s-a întâmplat după aceea, de ce n-am mai auzit nimic de ei la Bucureşti?

— Riri s-a recăsătorit cu prinţul Mircea Coandă, rudă cu celebrul Coandă, inventatorul. A rămas în cele mai bune relaţii cu Lionel şi, imediat după război, cele două familii au decis să se stabilească la Paris.

— Lory, eu sunt mereu înainte de Paris sau după Paris, uite că am şi acum bilet şi peste o săptămână zbor, vreau negreşit s-o văd pe Riri al cărei nume îl port, dă-mi te rog adresa ei.

— Da, ar fi bine, oamenii sunt mai perisabili la o anumită vârstă – a remarcat Lory –, dar eu am numai adresa şi telefonul lui Lionel. Îi spui că eu te-am trimis la el, plus toată povestea asta ciudată şi te va pune în legătură cu Riri Coandă.

Zis şi făcut.

Îi telefonez lui Lionel în clipa în care am intrat în posesia camerei de hotel de la Paris. Îi zic cine sunt.

— Acum am să vă cer să ascultaţi o poveste cam ciudată. Şi i-o spun. Vreau telefonul lui Riri Coandă, îl rog.

— Doamnă profesor, mare noroc că m-aţi prins acasă. Sunt printre cei care organizează la Sorbona comemorarea lui Mircea Eliade – un an de la moarte. Vă invit la Sorbona la toate cele trei zile de congres, veniţi mâine când începe, facem cunoştinţă şi la sfârşitul ultimei zile veţi participa şi la banchetul de la Hotelul George V. Acolo o veţi cunoaşte pe Riri, ea şi Mircea Coandă, împreună cu Ion Raţiu şi alţii, fiind printre sponsorii congresului.

Nu-mi venea să cred. Preocupată de familia şi cariera mea, de învăţarea unei limbi complexe ca ebraica, de cercetările şi articolele medicale, niciodată nu intrasem în legătură cu organizaţiile româneşti din Occident. Iar acum, coincidenţă, sosisem la Paris pe ziua de 23 iunie şi între 24 şi

27 iunie avea loc acest congres de care aflu întâmplător. Fiindcă Lory se aşezase într-o zi în autobuz lângă mine şi mă întrebase de ce mă cheamă Riri.

— Mamă, am telefonat în Israel, am dat de urma lui Riri Scânteie, cea pe care nu ai văzut-o de la 16 ani! Peste trei zile o s-o văd!

— Ce spui? M-am zăpăcit de tot! Cum ai găsit-o? Să-i transmiţi negreşit complimente de la Paula Zuckerman din Craiova! Ne-am cunoscut la Olăneşti – să-i spui. Era prin 1927. Precis o să-şi aducă aminte de mine. Vai! Parcă nici nu-mi vine să cred! Stă la Paris, vasăzică… Ce păcat că n-ai găsit-o mai devreme, să fi putut să-i povestesc şi lui Pică!

Vocea mamei suna ca un clopoţel. Ca a unei fete de 16 ani! Amintirile o făceau să se trezească la viaţă.

— Bine, Muţa, ştiam că o să te bucure vestea. Te chem după ce vorbesc cu ea.

Am ajuns a doua zi, miercuri 24 iunie, la Sorbona. Lionel, unul dintre cei mai amabili şi mai vioi oameni pe care i-am cunoscut vreodată, mă aştepta la intrare.

Congresul – sub patronajul Universităţii Sorbona din Paris – fusese organizat în special de Academia Româno-Americană, având-o preşedinte de onoare pe Maria Manoliu-Manea şi numărând în comitetul de conducere nume ca Jean Almosnino, Neagu Djuvara, Marie-France Ionesco, Andrei Pandrea, Sanda Stolojan.

Pe coridor se aflau mese cu cărţi în limba română, o parte, trebuie să mărturisesc, păreau să aibă un conţinut legionar. De altfel, prima mea impresie şi o mare surpriză a fost că majoritatea celor prezenţi se împărţeau în două categorii: jumătate erau evrei şi jumătate legionari! Evreii erau acei evrei care au păstrat dragoste României şi culturii ei în care crescuseră, aşa că veniseră din toată lumea, de la mari depărtări, la congres.

Legionarii erau aceia care, goniţi din România şi arestaţi de Antonescu şi de Hitler în 1941, ţinuţi sub arest de forţele aliate în 1945, s-au decis după eliberare să rămână în Germania de Vest. Ţineau legătura unii cu alţii, desfăşurau numeroase activităţi şi scoteau nestingheriţi şi un jurnal legionar în limba română. Părerile politice ale lui Eliade fiindu-le cunoscute, apropiate ideologic – şi Germania fiind relativ aproape de Paris –, legionarii şi-au făcut simţită prezenţa la acest congres.

Abia intrasem la Sorbona. Mai era puţin timp până la şedinţa de deschidere şi începusem să răsfoiesc una dintre cărţile expuse.

— Din ce ţară sunteţi? mă abordă o femeie foarte volubilă, încă destul de tânără. Mi-am dat seama că voia să intre în vorbă cu mine. Eu ardeam de nerăbdare să pătrund în lumea cărţii din mâna mea, dar nu puteam fi nepoliticoasă. Am schimbat câteva banalităţi.

— Vai, dar ce simpatică sunteţi! a spus ea. Aş vrea să ne împrietenim! Să fim chiar prietene bune. Trăiesc în Germania. Sper că nu vă deranjează că soţul meu e legionar. Ce să-i fac? Aşa e el! şi s-a repezit să mă sărute pe amândoi obrajii.

Trebuie să mărturisesc că acest prim sfert de oră în incinta Sorbonei mă năucise complet. Eram şocată! Dar n-am avut timp nici să-mi trag răsuflarea, că al doilea sfert de oră m-a şocat şi mai tare. Un bărbat impozant, cu păr grizonant şi foarte elegant îmbrăcat, se precipită spre noi şi se interpune între mine şi doamna soţie de legionar.

— Totul e o înscenare, doamnă! Dar absolut totul! şi îmi agită nişte hârtii pe sub nas.

Spre deosebire de soţia legionarului, vorbea bine româneşte.

— Vreau să ştiţi că totul e o înscenare! Vă asigur, am toate documentele, priviţi aceste articole: ex-împăratul Bokassa nu este vinovat. A

primit chiar din mâinile generalului De Gaulle Marea Cruce a Legiunii de Onoare, şi acum să fie asasinat în numele Franţei?! Putem fi indiferenţi în faţa acestei maşinaţiuni odioase? Să fie el acuzat de ucidere de copii şi de canibalism?! El, Bokassa?

— Scuzaţi-mă, i-am spus eu, care încă de la De Gaulle căutam disperată o virgulă în vorbirea lui ca să-l pot întrerupe, vă rog să mă scuzaţi, dar eu am venit la un alt congres. Cred că mă confundaţi.

— Nu există nici un alt congres, vreau să strâng tocmai aici, de la românii prezenţi, semnături în favoarea lui Bokassa I, ex-împăratul Africii Centrale! Cât despre mine, eu sunt prinţul cerchez Alexandru Chicin Tsitsishvili, inginer, am fost pilot de război de partea Aliaţilor în România celui de-al Doilea Război Mondial şi acum, în guvernul lui Bokassa I, eu şi soţia mea am fost miniştri. Singurii miniştri albi.

Mi-a înmânat trei articole şi a vrut să-i semnez o petiţie de eliberare a fostului său şef. Legionar nu fusese el, Bokassa I, dar canibalismul sau necanibalismul său – iată o problemă care nu era de competenţa mea, aşa că am refuzat politicos să semnez. Mi-a lăsat articolele scrise de el despre candoarea lui Bokassa I şi imediat l-am văzut îndreptându-se spre alţii cu petiţia. Totuşi eram mulţumită în sinea mea. Dacă mama, cu opt ani înainte de a mă naşte, nu m-ar fi numit Riri, în viaţa mea nu aş fi avut ocazia să mă aflu în prezenţa unui fost ministru al guvernului Bokassa. Şi încă unul care avusese funcţii înalte în Africa Centrală, era alb şi vorbea româneşte!

Din acel moment, am părăsit coridorul cu surprize şi am pătruns într-o Nirvana a Intelectului. Din nou, îi eram recunoscătoare mamei că, datorită ei, într-un fel de necrezut, ajunsesem la Sorbona tocmai în acele zile.

Păstrez până în ziua de azi programul scris în franceză şi purtând titlul *Hommage à Mircea Eliade: Directeurs des sections: Michel Meslin –*

Istoria ştiinţelor şi a religiilor; Christian Bec – Literatură şi critică literară; Ionel Jianu – Arte plastice şi muzică; Edgar Morin – Filozofie; Olivier Clément – Teologie; Neagu Djuvara – Istorie; Robert Marin – Lingvistică; Lawrence Sullivan – Antropologie, etnologie; Alain Besançon – Ştiinte economice şi sociale; Constantin Corduneanu – Matematică, Fizică; Ion Vianu – Biologie, medicină, psihologie.

Printre vorbitorii de la şedinţa de deschidere a fost şi Ioan P. Culianu cu lucrarea: *Mircea Eliade et la tortue borgne*. Apoi lucrările s-au desfăşurat în paralel în trei amfiteatre şi printre vorbitori s-au aflat Matei Călinescu, Dinu Adameşteanu, Liviu Floda, Sanda Stolojan, Andrei Pandrea, Dorin Tudoran, Neagu Djuvara, Sanda Golopenţia, Maria de Villegas, Ion Raţiu şi Ioana Brătianu. Au ţinut prelegeri şi doi istorici din Israel: Lucian Herşcovici şi Liviu Rotman. Ceea ce m-a emoţionat în mod deosebit a fost o masă rotundă despre supravieţuirea culturii în România cu participarea lui Matei Călinescu, a Monicăi Lovinescu, a lui Virgil Ierunca, Bujor Nedelcovici şi Dorin Tudoran. Sâmbătă 27 iunie, în ultima zi de congres, am intrat în amfiteatrul Guizot, unde şedinţa era dedicată medicinii. Cum profesez neuro-oftalmologia, mă interesa în mod special o conferinţă intitulată *Rapoartele dintre creier şi autonomia fiinţei umane*, dar nici nu puteam bănui ce surpriză mă aşteapta aici.

Este anunţat conferenţiarul – un neurolog francez de la un spital renumit din Paris, Salpêtrière. El începe să vorbească, după cum era de aşteptat, în limba franceză, dar eu încetez să-l ascult. Îl privesc şi-l tot privesc, mă ridic de la locul meu şi mă aşez în primul rând de scaune ca să-l pot vedea mai de aproape. Semăna ca două picături de apă cu cel mai frumos băiat din anul nostru, Mihai Serdaru, cel arestat de comunişti în 1956! Trecuseră 31 de ani, deci nu putea – chiar

dacă era el – să arate exact ca atunci când l-am văzut ultima oară. Şi totuşi aşa arăta! Să fie o coincidenţă această asemănare, sau să existe undeva un portret pictat care – ca în *Dorian Gray* – îmbătrâneşte şi primeşte amprenta timpului în locul lui?

Toată conferinţa am fost concentrată numai pe compararea feţei şi mişcărilor conferenţiarului cu faţa şi mişcările acelui Mihai din memoria mea. Citesc numele în program: Michel Serdaru! Numele era deci aproape acelaşi, dar şi chipul să-i fie la fel?

În pauză mă apropii de Michel – Mihai – Dorian Gray. Nu mă recunoaşte. Atunci poate că nu e acel Mihai din 1956, sau poate că eu, în mod firesc, nu mai sunt aceeaşi după cei 31 de ani scurşi. Să fie fiul lui?

— Spuneţi-mi, vă rog, îl întreb în franceză, dumneavoastră aţi făcut medicina la Bucureşti?

— Da, dar numai primii ani!

— Pentru că aţi fost arestat?

— De unde ştiţi?

I-am spus cine sunt şi de aici am început conversaţia. După ieşirea din închisoare a fost „cumpărat“ de rudele sale din Franţa şi astfel a putut părăsi România. Era căsătorit şi avea copii. Cum se menţinuse neschimbat? Poate regimul alimentar din închisoare? Poate e sănătos să posteşti? m-am întrebat. Poate că, deşi fuseserăm învăţaţi de profesorul de biologie M. că nu există o ştiinţă numită genetică, poate că Mihai avea gene foarte bune. Totuşi, în acea zi, am pierdut posibilitatea de a cunoaşte rapoartele dintre creier şi autonomia fiinţei umane! Nu ascultasem un cuvânt din conferinţă.

Odată congresul terminat, aveam s-o cunosc în sfârşit pe Riri cea adevărată! Abia aşteptam! Ţin în mână invitaţia la banchetul tradiţional în saloanele Hotelului George V, cu menţiunea că va cânta Mia

Braia, care locuia atunci la New York şi venise special pentru eveniment.

Străbat saloanele la braţul lui Lionel, care mă conduce spre masa unde se afla Riri Coandă. Era într-adevăr frumoasă şi nu trebuie să-i descriu chipul, culoarea părului sau îmbrăcămintea, căci acolo am învăţat o lecţie: nu frumuseţea ei conta, nu rochia decoltată şi corpul păstrat zvelt, ci faptul că îşi spunea ei înseşi că e frumoasă şi sexy. Atunci devenea frumoasă şi atractivă în ochii celor din jur, chiar şi la 70 de ani. Cum spunea Yves Montand, „ca să fie sexy, o femeie trebuie să fie goală pe dinăuntru, nu absenţa îmbrăcăminţii contează“.

Riri Coandă aflase deja de la Lionel povestea şi intuiam că era puţin îngrijorată de felul cum ar arăta cineva care-i poartă numele. Când m-a văzut, s-a ridicat de pe scaun, m-a îmbrăţişat şi imediat mi-am dat seama că fusesem de departe peste aşteptările ei. Aveam eu 52 de ani, dar îi purtam bine, şi-a spus pesemne.

Prinţul – înalt şi drept ca un englez – m-a primit şi el foarte frumos. Aşadar, după ce am făcut cunoştinţă, m-au adoptat şi mi-au spus că e justificat să port numele Riri, primit cu ani înainte de a mă naşte!

În timpul banchetului, simt deodată o îmbrăţişare, mă întorc şi văd că e vorba de doamna căsătorită cu un legionar. Bineînţeles că lângă ea, drept şi verde ca bradul, soţul ei. Nu că ştiam că era legionar, dar avea, într-adevăr, o privire foarte dură şi o atitudine rigidă, parcă înghiţise o sabie. Nu vedeam nici o legătură între el şi femeia expansivă şi plină de viaţă care-l însoţea. Dar asta era problema ei, a mea a fost să mă eschivez cât mai repede.

După o săptămână, Lionel ne-a invitat pe mine, pe Riri cea adevărată şi pe prinţ la o cină la el acasă. Şi aş putea zice că, pe nepusă masă, povestea cu Riri, care părea definitiv elucidată,

abia începea. Cum am intrat în sufrageria casei lui Lionel, privirea mi-a fost atrasă de un portret atârnat pe perete. Portretul era al unei femei tinere, excepţional de frumoasă şi expresivă. Semăna cu starurile hollywoodiene din anii ’30. Mă intriga, nu-mi puteam desprinde privirea de portret.

— Lionel, al cui este portretul?

Întrebarea mea a avut un efect neobişnuit. Lionel şi-a tras deodată o palmă peste frunte. „Evrika! Acum abia am înţeles. S-a lămurit misterul!“

— Ce mister? a întrebat Riri, ex-soţia lui. Vorbeşti ca într-un roman de Agatha Christie!

— Vă rog să-mi acordaţi puţină atenţie, e cam complicat, nu am vrut să stric entuziasmul general, dar mă preocupa totuşi o problemă de aritmetică. Mama ta, Riri – mi se adresă mie –, e născută în 1911, după cum mi-ai spus. Avea 16 ani când a cunoscut la Olăneşti o Riri în vârstă de 24 de ani. Cu opt ani mai mare decât ea! Or Riri aici de faţă e cu şase ani mai mică decât mama ta, deci ar fi avut zece ani dacă ar fi fost la Olăneşti în 1927!

— Lionel! a spus Riri, ex-soţia lui, vorbeşti de-a dreptul ca Poirot! Unde vrei să ajungi?

— Cum, nu port numele după dumneavoastră? Ce catastrofă! V-am găsit după atâţia ani şi de fapt nu v-am găsit? Cum voi răspunde când voi fi întrebată iar despre proveniența numelui meu?

— Lionel! Îţi dai seama ce responsabilitate porţi pe umeri? îl tachină prinţul Coandă.

Dar mie nu-mi venea să râd.

— Riri, îmi spuse Lionel, în tablou e sora mea care avea şi ea prenumele Riri. Până să se mărite, sora mea purta numele nostru de familie, adică o chema Riri Scânteie, şi avea exact vârsta pe care o căutăm! Şi familia mea mergea verile la Olăneşti. Deci te numeşti Riri după sora mea.

— O lovitură de teatru! remarcă Mircea Coandă.

— Şi unde e sora ta, Lionel? îl întreb imediat, consolată.

— Sora mea? A avut o viaţă foarte frumoasă cu familia ei în America, în Long Island, un soţ bun şi un băiat reuşit, care e ziarist. Din păcate, a murit în urmă cu doi ani.

1999

Din 1987, de când îl cunoscusem pe Lionel şi mă duceam la Paris – sau Lionel venea în Israel –, vorbeam uneori la telefon sau ne vedeam la o cafea. Nu totdeauna. Uneori, când aveam timp.

În toamna lui 1999 am fost fericită să aflu că prima mea carte de poezie în limba ebraică a fost acceptată la cea mai bună editură pentru poezie de aici şi că va apărea în ianuarie 2000. „Trebuie să sărbătorim evenimentul! Vino în weekend la Paris!“ mi-a spus prietenul meu din Franţa. Ajunsă acolo, deşi stăteam aşa de puţin, i-am telefonat lui Lionel cu care de mult nu mai vorbisem. Mi-a răspuns o voce străină:

— Vreţi să vorbiţi cu Lionel? Cine sunteţi?

— O cunoştinţă din Israel, i-am răspuns.

— Îmi pare rău să vă spun asta, dar la vârsta lui înaintată a făcut o gripă urâtă şi ieri a fost înmormântarea. Eu sunt nepotul său şi am venit din America.

Imediat mi-am adus aminte că în ’87 Lionel pomenise că fiul lui Riri era ziarist.

— Sunteţi ziarist şi pe mama dumneavoastră o chema Riri?

— De unde ştiţi? s-a mirat el.

I-am povestit toată tărăşenia. Interesant e că nu mi-a trecut niciodată prin cap să-i cer lui Lionel, cât a trăit, un portret al surorii lui. Dar pe fiul lui Riri l-am rugat să găsească o poză a mamei lui de când avea 24 de ani şi să mi-o trimită în Israel. I-am dat adresa. Nu trăgeam mare nădejde, dar după o lună a sosit portretul. Şi mai interesant este că, dacă nu plecam exact în acel weekend la Paris, n-aş fi ştiut niciodată ce s-a întâmplat cu Lionel şi când s-a întâmplat, şi n-aş fi avut niciodată ocazia

să vorbesc cu fiul lui Riri şi să-i cer portretul. Însă, prin aceste coincidenţe, iată că Riri Scânteie cea adevărată (nu prinţesa Coandă) va avea întotdeauna 24 de ani şi va fi tulburător de frumoasă într-o ramă pusă la mine acasă pe şemineu. Cred însă că Riri din Long Island nu se aşteptase deloc la o asemenea desfăşurare de fapte după moartea ei şi la o călătorie la Tel Aviv, deci poate exista mult neprevăzut şi în viaţa de după moarte. Dumnezeu trebuie să se amuze şi el câteodată.

1988

Era ultima stradă din Hadera sau prima stradă când veneai din Tel Aviv. Stradă fără ieşire, ca şi viaţa multor oameni care locuiau acolo. Existau puţine case acolo, blocuri modeste cu două etaje, identice, construite în grabă prin anii ’50. Primii locatari, în marea lor majoritate originari din România, fuseseră fericiţi că primiseră acele apartamente de la stat după ce, vreme de un an, locuiseră în corturi sau în cabane. Nu îi deranja nici zgomotul roţilor de tren, când acestea intrau în gara situată chiar lângă strada Sicun Sela. Poate îşi aminteau de frumosul cântec de dragoste din România: „Glasul roţilor de tren / e o şoaptă cu suspine / dac-ai să-l asculţi tu bine / poate-ai să m-auzi cum îţi şoptesc: eu te iubesc, eu te iubesc, eu te iubeeesc…“ Serile, ieşiţi în balcoane, nou-veniţii din România stăteau la taifas unii cu alţii. Poate că nici nu aveau altă alternativă atunci, poate că erau încă în aşteptare.

Unul dintre primele apartamente din Sicun Sela fusese ocupat de Saul Rubinstein, un bărbat frumos, cu ochi albaştri foarte vii, bun la suflet, plin de energie şi săritor – în viitorul îndepărtat, al doilea soţ al mamei. Văduv de la o vârstă tânără, el venise în Israel cu doi copii foarte mici pe care i-a crescut cu mult devotament şi i-a făcut oameni. Fusese contabil la o fabrică din Hadera şi pe mine

mă durea când mama îi pomenea tot timpul, *mult prea tot timpul*, de reuşita în viaţă şi în afaceri a tatălui meu. De fapt, ar fi trebuit să fiu obişnuită. În trecut îi arătase tot timpul tatălui meu câtă admiraţie are pentru Pică. Poate însă că mama mea cunoştea secretul prin care se păstrează interesul unui bărbat. Ea şi poetul roman Ovidiu, cel surghiunit la Tomis. În *Arta iubirii*, Ovidiu spunea: „…Suntem mult mai seduşi prin ceea ce nu avem decât prin ceea ce avem. Seceratul e întotdeauna mai bogat în câmpul altuia şi turma de vite a vecinului are ugerele mai umflate… Noi nu suportăm ce e fad, numai o băutură amăruie ne trezeşte pofta… Iată motivul care împiedică femeile căsătorite să fie iubite, soţii lor le pot vedea când doresc. O poartă în plus şi un portar care să-ţi spună ţie, soţul – *Aici nu se intră!* –, şi atunci tu, cel lăsat afară, vei fi prins în mrejele dragostei!“

Dar să lăsăm în urmă vremurile când Ovidiu putea da lecţii psihologilor noştri de acum – dar nu şi mamei mele – şi să ne întoarcem la Sicun Sela, acolo unde, între timp, populaţia românească se rărise şi în locul mirosului ademenitor de sarmale şi ardei umpluţi din bucătării apăruseră miresmele unor bucate misterioase, specific etiopene.

După nenorocirea cu moartea lui Saul, survenită subit, mama rămăsese să locuiască în apartamentul lui. Călătoria cu autobuzul din Hadera până la Tel Aviv nu era totuşi uşoară pentru mama, iar de pe strada din Hadera, unde locuia, aproape toţi vecinii români se mutaseră în alte locuri sau la cimitir. De fapt, numai Shelly, vecina de peste stradă, o femeie bună „ca pâinea caldă“ şi *idische Mame*, mai rămăsese în apartamentul ei, şi ele două se vizitau.

Câteva luni m-am interesat peste tot unde ar fi cea mai bună soluţie de locuit pentru mama. Astfel am aflat că, în centrul oraşului Holon, destul de aproape de mine, exista o rezidenţă cu câteva

blocuri. Între blocurile-rezidenţă pentru vârsta a treia, în mijlocul terenului, se găsea o casă joasă în care funcţiona administraţia rezidenţei, o policlinică deschisă 24 de ore şi o sală de mese şi de spectacole. Apartamentele din blocurile acestui complex erau mobilate şi aveau bucătărie şi baie. Adică, dacă voiai, stăteai numai la tine şi îţi găteai, sau te duceai în sala de mese sau la spectacole, sau – blocurile fiind în centrul oraşului – ieşeai să te plimbi sau te duceai la cinema. Centrul oraşului Holon era la o distanţă mică de mers pe jos de strada unde locuiseră înainte mama şi tata, deci era un loc pe care mama îl cunoştea. Întotdeauna se dusese cu tata la cinema în Holon. În plus, curăţenia apartamentului era asigurată de direcţia casei rezidenţiale.

Cum mama nu ştia limba şi acolo erau şi mulţi rezidenţi originari din România, mi se părea o soluţie ideală pentru ea şi aş fi făcut sacrificiile materiale necesare, numai s-o ştiu la adăpost şi să-i fie bine.

Însă, când am încercat să-i explic despre ce e vorba, nici n-a vrut să audă.

— Muţa, te duc cu maşina, numai să vezi, nu poţi să decizi fără să vezi, aici eşti departe şi izolată, o să ai o grămadă de prietene acolo, vino numai să vezi. O să fie ca o plimbare şi poţi să-mi spui cum ţi se pare. Tu decizi la urmă.

Dar stătea îmbufnată. Să văd eu cât e de nenorocită. O cunoşteam atât de bine, credeam. Până la urmă, a acceptat cu jumătate de gură. Vorbisem înainte cu una dintre funcţionarele administraţiei complexului de locuinţe pentru vârsta a treia. Să vin la ea şi să-mi dea cheia de la unul dintre apartamentele libere. Să-l vadă şi mama.

— Aveţi noroc dacă o să se decidă acum – mi-a spus –, luna asta s-a terminat construcţia unui bloc nou cu mobilare cu tot, e nou-nouţ, nu a locuit nimeni înainte acolo.

Zis şi făcut. O iau cu maşina pe mama de la Hadera la Holon, cam două ore de călătorie, tot drumul mama nu scoate aproape nici un cuvânt, ca să văd cât de nenorocită se simte. Orice îi spun îmi răspunde monosilabic. Ajung la coridorul lung cu multe uşi ale administraţiei, găsesc uşa funcţionarei cu care vorbisem, îmi dă o cheie şi mă trimite cu o domnişoară să ne arate etajul şi apartamentul. Urcăm cu liftul. Mama tace. Ajungem, ni se deschide uşa. Mama tace. Intrăm într-o garsonieră superb mobilată, totul e nou. Nu am putut găsi nici un defect. Mama continua să arboreze o *poker face*, nu era prezentă.

— Vezi, mamă, ce bucătărie modern utilată? o întreb, însă buzele mamei rămâneau pecetluite. Parcă avea degetele unor mâini invizibile puse peste ochi, gură şi urechi.

— Uite, mamă, ce pat mare şi confortabil! Şi baia, totul e nou, uşile, ferestrele.

— Da, spuse în sfârşit mama, cu un chip de martiră tocmai torturată.

— Mamă, dacă nu-ţi place nu-l luăm, pentru mine e multă bătaie de cap şi mulţi bani, dar vreau să-ţi fie ţie cel mai bine. După mine, e un loc ideal şi ai să-ţi găseşti multe prietene şi domenii de interes aici. Poate găsim şi pe cineva originar din Craiova! am mai adăugat, încercând s-o fac să râdă.

Dar mama venise cu hotărârea luată de la Hadera. Nici un şantaj sentimental cu Craiova nu putea ajuta! Dacă nu vrea, nu vrea! am conchis, numai că îmi părea rău pentru ea. Logica nu era partea ei cea mai tare, mi-am spus.

Domnişoara încuiase apartamentul şi plecase cu cheia. Ne îndreptam prin curte spre maşină.

— Ririca, sunt tare obosită. Am văzut că e o bancă pe coridorul administraţiei. Vreau să mă odihnesc puţin acolo!

— Mamă, dar facem tot atât până la maşină, te odihneşti în maşină.

— Nu, nu, sunt moartă de oboseală, trebuie să stau puţin pe bancă.

O duc pe banca din coridorul cel lung, cu nenumărate uşi. În clipa în care s-a aşezat, parcă ai fi apăsat pe un buton – toată tăcerea i s-a transformat în ţipete şi lacrimi. Creangă ar fi spus că plângea de sărea şi cămaşa de pe dânsa! Plângea cu energia disperării şi ţipa: „Am ajuns la *azil*! Ce-ar spune Carol dacă m-ar vedea? *Eu* am ajuns la azil, vai de capul şi de zilele mele! Lua-m-ar moartea să mă ia!“ plângea mama, de fapt urla.

Într-o secundă, toate uşile lungului coridor s-au deschis şi o armată de femei şi bărbaţi dornici s-o consoleze s-au strâns în jurul mamei: îi ofereau ajutor, îi aduceau apă şi se uitau la mine de parcă aş fi fost nu Eichmann, ci însuşi Hitler! Nu înţelegeau un cuvânt din ce spunea ea pe româneşte, dar înţelegeau că mamei i se face o mare nedreptate.

— N-o poţi lăsa aici dacă nu vrea, nu ai voie să faci asta unei femei bătrâne şi disperate, ia-o înapoi, nu te lăsăm s-o părăseşti aici.

Încercam să le explic că am adus-o numai ca să-i arăt apartamentul, că nu plătisem nimic ca să stea acolo, că nu făcusem nici un aranjament, că maşina mă aştepta s-o iau acasă… dar cine să mă asculte sau să vrea să mă asculte? Funcţionara care mă trimisese cu cheia la apartament tocmai ieşise în pauză de prânz, aşa că nu-mi putea sluji drept martor şi – dacă ar fi ştiut că scapă nepedepsiţi – absolut toţi funcţionarii prezenţi m-ar fi omorât. Poate cu pietre, ca în Biblie? Iar pe mama o mângâiau şi o îmbrăţişau, şi ea era din ce în ce mai nenorocită şi disperată şi jubila că este în centrul atenţiei. Şi că tuturor – slavă Domnului! – le era milă de ea. Mi-a aruncat o privire ca un zâmbet printre lacrimi. Reuşise, ca de obicei.

Căutam o groapă unde să mă ascund de ruşine, dar îi auzeam şi vocea plină de dragoste când îmi spunea:

„Cât de mult te iubeşte mama ta pe tine! Pâine cu ceapă să mâncăm, dar să fim împreună! Nu există dragoste ca dragostea de mama!“ Şi era tot ea când făcea scene care n-ar fi ruşinat-o nici pe Sarah Bernhardt şi era tot ea când le gătea la nepoţi şi era generoasă cu ei, sau când mă iubea de nu mai putea fără mine. Dar, practic, în acel moment în Holon, tot ce-mi spuneam mie însămi nu-mi atenua mânia. Şi sentimentul de vinovăţie că încă o dată n-o pot înţelege şi n-o pot accepta aşa cum este.

Relaţia cu mama era ca o scrisoare pe care visezi că o vei mai primi. Dar pe plic nu stătea scrisă niciodată adresa adevărată. Sau, dacă primeai totuşi plicul, îl deschideai şi înăuntru găseai numai nişte foi albe, nepângărite de toc.

1995–2007

2007 a fost anul morţii mamei. În toamnă. Aproape de ziua ei de naştere.

Aflată din anul 1962 în Israel, nu învăţase deloc ebraica şi trăia cu România la televiziune şi în inimă. Aşa cum am mai scris, deasupra patului ei atârna înrămată fotografia mărită a regelui Mihai cu regina Ana…

„Când regele avea şase ani, a fost mare vâlvă în Craiova, Majestatea Sa venea împreună cu regina-mamă Elena să viziteze Craiova. Noi, fetele de liceu, aşteptam cortegiul regal cu mare emoţie şi cu flori în mâini. Când a apărut trăsura, am aruncat florile în calea micului rege, dar el prindea din zbor florile şi le arunca afară din trăsură. Adevărul e că atunci noi ne-am simţit jignite, cum, îi ofeream flori şi el le arunca afară din trăsură? Mai târziu am aflat ce se întâmplase. Cineva, la sosirea în Craiova, îi oferise în dar un căţeluş care se afla în trăsură, la picioarele lui Mihai. Deci, când îi aruncam flori, noi îi puteam lovi căţeluşul. Aşa e, spunea mama încă sub vraja evenimentului «recent» din anii ’20, niciodată nu poţi şti ce se

întâmplă, în tot cazul noi – aflând de căţeluş – nu ne-am mai simţit jignite!“

Încă se însufleţea când repeta iar şi iar întâmplările petrecute la Craiova. Părăsise Craiova la 18 ani, dar rămăsese acolo toată viaţa.

— Ce viaţă frumoasă era la Craiova – spunea mama –, nu ştiu, dar nu auzeai atâta de boli şi de cancer cum auzi aici, în Israel!

Odată s-a discutat în prezenţa mamei despre homosexuali. „Nu ştiu ce să zic, dar la Craiova nu erau homosexuali!“ a afirmat. În subconştientul ei credea că un om trebuie să fie totdeauna frumos, tânăr, bogat şi sănătos, iar dacă toate astea nu existau împreună era o mare nenorocire. După cum am mai scris, cel mai mare compliment pentru mama era să-i spui că-ţi este milă de ea.

Poate ar bucura-o pe mama mea dacă ar afla că acum, după atâţia ani, îmi e într-adevăr milă de ea, de drumul pe care şi l-a ales în viaţă, de talentul ei la pian şi la canto pe care nu l-a mai cultivat la Bucureşti. De dependenţa ei de alţii, ceea ce o făcea să fie atât de manipulativă, de interesul ei pentru tot ce pe mine nu m-a interesat vreodată, de trecutul care îi copleşea prezentul. A trăit până la 96 de ani, dar de fapt a murit la 18 ani, atunci când a părăsit Craiova.

Din 1995 a făcut boala Alzheimer şi din 2000 nu a mai înţeles nimic. Îi promisesem tatei că o să am grijă de ea. Am avut. La începutul bolii – când am constatat că mama nu mai poate locui singură – am angajat o femeie din Chişinău, venită în Israel din cauza situaţiei economice grele de-acolo. I-am prezentat-o mamei, care a fost încântată că vorbeşte româneşte, i-am aranjat o cameră în apartament şi am familiarizat-o cu locul. A doua zi, la spital, în timp ce consultam pacienţii, am primit un telefon de la vecini că femeia a dispărut şi mama a rămas singură. Bolnavii, care aşteptaseră multă vreme data consultaţiei cu mine, veniseră deja şi am fost nevoită să-i rog să mai aştepte şi să

caut îndelung prin telefon, la agenţii, o altă femeie care să fie liberă să lucreze imediat la mama. „Poate dă foc la casă!“ mi-au telefonat disperaţi vecinii, care au găsit-o pe mama închizând şi deschizând fără rost gazul la bucătărie, cu chibritele în mână.

După-amiază, când am ajuns la Hadera, am început să ghicesc de ce dispăruse atât de repede din apartament şi din ţară femeia din Chişinău. În urmă cu mulţi ani, când a murit al doilea soţ al mamei, eu preluasem toată întreţinerea apartamentului ei. Nu am întrebat-o niciodată ce face cu pensia pe care o primea după moartea soţului. Mama, fiind un om modest, nu prea avea nevoie de aceşti bani şi, neştiind să vorbească ebraică, se ducea o dată la zece luni cu o vecină la bancă, lua toţi banii acumulaţi lună de lună din pensie, venea cu ei acasă şi îi ascundea sub salteaua pe care dormea. Mama mea îşi ascundea banii sub saltea! Cum era refractară la toate noutăţile, nu credea în programe de economie la bancă, aşa că salteaua era o soluţie – credea ea. Procesul de pierdere a memoriei fiind atunci abia la început, şi-a dat seama că femeia din Chişinău a găsit banii când i-a făcut patul, bani strânşi în mai bine de zece ani, i-a luat şi a dispărut cu ei. Cine ştie ce vilă şi-o fi construit la Chişinău cu acei bani…

— Bine, mamă, cum ai putut să-ţi pui banii sub saltea, ca pe vremuri?

— Am vrut să-i am la bătrâneţe! a răspuns cu seninătate, şi cu asta capitolul s-a încheiat.

După aceea am găsit o fată din România, tânără şi foarte deşteaptă. Am ales-o dintr-un catalog cu oferte din cauza privirii. Avea ochi inteligenţi. Toţi prietenii m-au certat: „De ce ai invitat să vină din România ca îngrijitoare o fată de 20 de ani? O să fie serioasă?“ „Şi una de 40 de ani poate fi neserioasă“, le-am răspuns, şi am avut dreptate. Venită dintr-un orăşel mic din Moldova, fata a

înţeles că, dacă o îngrijeşte bine pe mama, dacă observă ce-i face bine şi ce nu şi îi prelungeşte viaţa, atunci şi ei îi va fi bine, pune banii deoparte şi are deplină libertate să facă ce vrea trăind în Israel, într-un apartament de patru camere. De câte ori veneam în vizită, casa arăta impecabil, erau flori pe masă, mama era excepţional îngrijită şi mulţumită că vorbeşte româneşte tot timpul. Când îngrijitoarea cea tânără şi-a găsit un prieten, e interesant că mama a reacţionat ca pe vremuri cu mine: „Eu – şi pronunţa foarte apăsat cuvântul *eu* – nu permit să aduci bărbaţi în casă!“ i-a spus. Drept care am lămurit-o că o fată tânără are dreptul să aibă un prieten şi că, dacă nu-i permite, o va părăsi. De-atunci nu i-a mai spus nimic, fata a rămas, iar mama – într-o casă în care existau şi tineret, şi bucurie, şi alimentaţie, şi medicamente inteligent distribuite – a trăit ca o regină şi mult mai mulţi ani decât se trăieşte de obicei cu această boală cumplită. Ritmul scăderii memoriei a fost temperat, dar pe măsură ce trecea timpul s-a făcut totuşi simţit. De multe ori mi-am însemnat în vizitele mele la Hadera unele lucruri pe care le spunea mama. Alzheimer poate suna şi comic, şi deştept uneori.

O vizită:

— Nu mai e Ceauşescu? Deloc? De ce oare?

După o pauză:

— Am fost mereu necăjită. Mereu a fost altceva. Nu e totdeauna cum vrei. Ce se poate a trecut şi după trecut poate să îţi pară rău.

Eu: La ce adresă ai stat în Craiova?

Mama: Strada Unirii, parcă 77. Mai uită omul. Pică, tatăl meu? Da, l-am iubit cum nu se mai poate. Era un om de zahăr. Mi-e dor de Craiova. Ce oraş frumos, Craiova! O frumuseţe de oraş!

Altă vizită:

— Sunt obosită de parcă am cărat pietre. Şi ce am făcut? Nu am făcut nimic. Şi sunt aşa de obosită. Grea e viaţa. Dar nu avem ce face. Trebuie

s-o suportăm. Dar ce pot face? Nu? Numai să mai ţină! Când eşti sănătos, toate îţi plac!

Altă vizită:

— Aşa e, tu nu ştii? Nu e niciodată cum vrei. Am la ce să mă gândesc. Am multe chestii în capul meu.

Şi după o pauză:

— Eu nu pot să ştiu tot, căci în capul meu se zbat atâtea lucruri.

După altă pauză:

— Cine eşti? Eşti o fetiţă pe care am văzut-o şi eu odată. Ce, nu ai bărbat?! Îmi eşti tare dragă. Eşti o bomboană!

Altă vizită:

— Eşti o fetiţă, o bomboană. Eu cred că nu e cineva care să nu te iubească. Aşa mă bucur că te văd, nu pot să-ţi spun. Cât te iubesc eu pe tine. Nici mama ta nu te iubeşte ca mine!

Eu: Mamă, dar tu eşti mama mea!

— Da? Ce plăcut să aflu acest lucru. Când te văd, parcă văd lumină. Te rog să transmiţi multe complimente mamei tale!

Altă vizită.

— Ce faci, Muţa?

— Sunt la Bucureşti, i-am dat lui Pică ochelarii. Mânca-te-ar mama pe tine! Dac-ai şti ce greu îmi este! Când eşti sănătoasă, toate îţi plac!

După câtva timp:

— Mama mea, Raşela, unde eşti mama mea, că nu te văd? Văd, dar puţin. Mama mea, vino la mine că o să-ţi fie bine!

După încă un timp:

— Carol? Tatăl tău? Ca pe ochii din cap l-am iubit. Un om foarte bun. Şcoala mi-a plăcut. Pe fostele mele colege le-am iubit. Dacă sunt bune, cum să nu le iubeşti? Trebuie să fii nebun!

Eu tăceam şi, deodată, s-a uitat la mine şi mi-a spus:

— Nu mai face pe proasta, că numai proastă nu eşti!

În 2003, având nevoie de nişte acte din România, am descoperit că tata, despre care se ştia tot şi întotdeauna povestea totul despre el, a fost căsătorit mai întâi cu Ana Steiner. Căsătoria a avut loc în mai 1931 în circumscripţia sectorului 3 albastru, Bucureşti, prin actul 405. Această căsătorie a durat numai 11 luni. Au divorţat în aprilie 1932 cu numărul de decizie 120. Ca în anul 1932 o căsătorie să dureze numai 11 luni trebuie să se fi petrecut ceva cu totul şi cu totul cutremurător. Atunci oamenii nu prea divorţau. După 11 luni ar fi scandalos poate şi pentru mentalităţile de azi.

Cine era această Ana Steiner? De necrezut, dar Emil Simiu, unul din cei mai buni prieteni ai mei, încă din grupul nostru de tineret din România şi care făcuse o carieră excepţională la Washington în inginerie şi în cercetări ştiinţifice, de asemenea cel care se zbătuse ca regina Elena să fie recunoscută la Yad Vashem printre drepţii între popoare, Emil a găsit acolo o carte de telefon din Bucureşti din 1930! Mi-a trimis deci – de la Washington! – pagina fotografiată a literei S, ştiind că mă preocupa recuperarea Anei. Existau trei domni Steiner care aveau telefon în 1930 în Bucureşti. Potenţiali taţi ai Anei. Pentru că unul din ei – dentist – locuia în sectorul 3, acelaşi cu cel în care avusese loc nunta efemeră, înclin să cred că tatăl Anei era dentist. Ştiu pe ce stradă locuia şi ce număr de telefon avea în 1930! Deci probabil că l-am identificat pe tatăl Anei.

Dar cine era tatăl meu cel din 1932? Când am descoperit aceste fapte, tata şi toţi prietenii lui ar fi avut peste 100 de ani şi nu mai aveam pe cine să întreb ce s-a petrecut, iar Ana trebuie să se fi remăritat şi să fi purtat alt nume. Deci nimeni din familia ei, copii, rude, nu mai poate fi recuperat, ca să aflu ce se spunea pe acest subiect în familia lor. Pentru că în familia mea nu s-a spus nimic. Câte lucruri nu povestea mama despre străinii din Craiova. Câte detalii… Dar de tata nu mi s-a

povestit nimic nici când aveam, la rândul meu, 30 de ani. Nu mi s-a povestit acest mic amănunt: că mai fusese căsătorit. Cine ştie dacă l-am cunoscut cu adevărat pe Tuţu, tatăl meu cu care am fost la şase ani pentru prima oară la cinema şi am văzut împreună filmul abia ieşit *Albă ca Zăpada*, iar eu n-am vrut să plec când s-a terminat. „Mai vine un film şi cu Shirley Temple!“ am spus, căci auzisem de Shirley Temple.

Tata a reuşit să mă convingă să ies din sală şi să mă desprind din vraja acelei lumi proaspăt descoperite, pentru a-mi continua drumul meu propriu până în ziua de azi. Aşa cum mă vedeţi. Dar poate că, şi dacă aş fi aflat ce s-a întâmplat cu tata şi cu acea nou paraşutată în familie Ana Steiner, tot nu l-aş fi cunoscut mai bine. Mama mi-a spus totdeauna că au făcut nunta în casă, în casa unei rude, fiindcă era orfană de mamă şi nu a vrut o nuntă mare – şi câtă milă a avut lumea de ea. Dar poate că nu au făcut nuntă mare fiindcă tata era la a doua cununie. Prima a fost o nuntă „incognito“ pentru mine. „Păduchele roade iarba, rugina roade fierul şi minciuna roade sufletul“, îmi spunea tata că a scris Cehov. Am crescut cu religia antiminciunii. Singurul lucru pentru care tata mă pedepsea era minciuna. Dar să nu vorbeşti despre ceva nu înseamnă totuşi că minţi.

1911. Noiembrie

La Craiova, în ziua de unsprezece, luna a unsprezecea din anul 1911, s-a născut mama. Cum o fi arătat casa familiei Zuckerman după naştere, cât s-au bucurat, cine a fost prezent şi ce cadouri s-au adus? E ca şi cum aş vedea un film mut – ştiu că absolut toţi actorii sunt morţi. Iar în 1911 eu sunt neconceptă şi de neconceput. Şi nimeni nu poate ghici că voi fi.

2011. Noiembrie

În acel 11 noiembrie 2011, când mama ar fi împlinit 100 de ani, era neobişnuit de cald în Israel şi un aer primăvăratic. I-am invitat pe Ruth şi pe Ari, copiii mei, şi pe cele două nepoate mai mari, Or şi Noa – fiicele lui Ruth –, să meargă împreună cu mine la cimitirul din Holon. O sută de ani de când s-a născut mama, devenită bunica a doi copii şi străbunica a cinci nepoţi. În ordinea sosirii lor la cimitir erau înmormântaţi acolo Pică – Herman Zuckerman, Tuţu – Carol Aberfeld, şi Muţa – Paula Zuckerman Aberfeld. Dacă ei nu s-ar fi născut, nici unul dintre noi, efemerii prezenţi de astăzi ai familiei, nu am fi existat la rândul nostru şi n-am fi parcurs anii în ciuda (sau datorită) minunatului *Frumos* şi durerosului *Urât* din viaţă. Este ca şi cum genele moştenite de la strămoşi îţi spun încă: „Vino! Nu te teme! Mergi şi tu! E important să mergi! Toţi merg ieşind din nimic spre nimic. E o cireadă care tropăie, dar faci parte din ea. Mişcarea e semn de existenţă, de prezenţă, de schimbare, de metabolism viu, de piept care se ridică şi se lăsă în ritmul respiraţiei. Mişcându-te primeşti cel mai mare dar posibil: bucuria că respiri. Încă!“ Am luat flori şi le-am căutat mormintele situate în vecinătate. Când murise tata, mama m-a rugat să-i iau şi ei loc acolo, „în cimitirul unde sunt cele două fiinţe care m-au iubit cel mai mult pe mine“, spunea.

Am pus flori pe morminte şi la fiecare dintre cele trei le-am vorbit nepoatelor despre mine şi Pică, despre mine şi Carol, despre mine şi Lala. Adică despre ce ştiu eu despre ei. Aşa cum spunea poetesa Rachel: „Numai despre mine să povestesc ştiam.“ Eu ştiam numai ceea ce m-au lăsat să văd alţii. Sunt atâtea lucruri pe care numai Pică şi Carol şi Lala le ştiu, dar au murit atât ei, cât şi cei cu care au împărtăşit acea viaţă a lor rămasă secretă. Nici un martor ocular nu vede totul. Eu le-am povestit fetelor numai acea parte pe care o ştiam. Am încercat să le fac să ştie ceea ce ştiu eu.

Fetele s-au interesat de fiecare frântură de informaţie, căci nu o ştiau, pentru ele, pentru copiii lor, când şi dacă le vor povesti. Le-am arătat şi un mormânt rămas fără piatră funerară, aflat în dreapta mormântului lui Pică. Când s-a pus piatra lui Pică, tata a remarcat că acel mormânt era părăsit şi că probabil nu mai exista nici o rudă în viaţă care să-i pună o piatră funerară, iar pe tăbliţa ştearsă de ploi nu se mai putea citi nici măcar numele fostului om viu. Cât timp a mai trăit tata, de câte ori o aducea pe Muţa la mormântul lui Pică, el punea flori şi pe mormântul „părăsitului“. Îi era milă de el. Le-am spus copiilor şi nepoatelor mele povestea şi am pus şi noi o floare pe acel mormânt. Ca şi cum Tuţu ar fi fost cu noi. De altfel, de câte ori veneam acolo singură, îi puneam şi eu flori. Îl răsfăţam pe anonim şi respectam memoria lui Tuţu. Ce n-aş fi dat să-i pot povesti tatei acum despre mine şi despre viaţa mea. Sau să-l întreb de adresele la care a locuit la Paris, la Berlin… „Copiii nu trebuie să le ştie pe toate“, ar fi spus. Dar linia de telefon cu Tuţu al meu sau cu Pică sau cu Muţa este şi ea o linie moartă.

Exista în cimitir o mare linişte care îmi transmitea înţelepciune. Mie, cea care încă alerg în prostie pe teritoriul celor care doresc mereu altceva. Ieşind din cimitir, mi-am luat rămas-bun de la fiinţele care m-au iubit – cum ar fi spus mama. Niciodată nu ştim pentru câtă vreme ne luăm rămas-bun. Dar de data aceasta, aş fi vrut să-mi iau rămas-bun de la Pică şi de la Muţa şi de la Tuţu cu cuvintele lui Federico Fellini din filmul *Opt şi jumătate*, căci aceste cuvinte reprezentau exact ceea ce simţeam despre mine:

Iertaţi-mă, fiinţe dragi, că nu am înţeles. Nu ştiam cât de drept e să vă accept şi să vă iubesc. Dar, iată, totul devine ca înainte. Din nou confuz, dar această confuzie mă reprezintă pe mine. Sunt cum sunt, nu cum aş vrea să fiu. Şi nu-mi mai e

teamă să spun adevărul. Să spun ceea ce nu ştiu. Ceea ce nu am găsit încă. Doar aşa mă simt viu.

Ieşind din cimitir mă simţeam vie.

2015

Se vede că figurile care reapar pe pereţii memoriei tac şi ele, îşi păstrează tainele precum apele Rinului, care curg şi curg mereu, tot timpul altele, peste comorile Nibelungilor din adâncuri.

Dar nu numai figurile din copilărie îşi păstrează tainele, eu însămi pot reapărea sub altă formă şi mă pot surprinde, mă pot ului, îmi pot păstra neînţelesul ca pe o taină încă nedesluşită. Nu există vârstă biologică limită pentru zămislirea semnelor de întrebare.

Întotdeauna am crezut (îmi permit umilinţa unei mărturisiri – am crezut cu bucurie) că eu şi mama suntem de o neasemănare uluitoare. Nu puteam înţelege de ce mama se simte atât de bine când îi este cuiva milă de ea. Nu puteam înţelege de ce încerca să mă manipuleze. Ştiam cât mă iubeşte şi totuşi îmi lipsea atât de mult, îmi lipsea mai ales când eram împreună.

Poate că era felul ei de a înota prin viaţă, de când plecase din Craiova. În Craiova n-a trebuit să ştie să înoate. Sau poate că se simţise frustrată şi acolo, trăind moartea înceată a mamei ei, Raşela, cea bolnavă de tuberculoză?

Şi iată, mi se pare de necrezut, dar în anul acesta împlinesc eu însămi 80 de ani. Vârsta nu mi-a scăzut cu nimic foamea de a „mă trăi“. Or numai atunci când nu mai trăieşti nu te mai poţi îndrăgosti. Când trăieşti, ştii că nenorocirea asta ţi se mai poate întâmpla – slavă Domnului! – şi la 80 de ani. „Şi când iubeşti e întotdeauna pentru prima oară, ca şi cum ai deschide o sticlă de şampanie pe partea nevăzută a lunii“, am scris de curând într-o poezie. De fapt, în sinea mea, acum mă simt mai tânără decât la 20 de ani.

„20 de ani e vârsta dură“, cânta cândva Juliette Gréco. Eu m-am îndepărtat de timiditatea mea de-atunci, am astăzi multe sfere de interes, nu sunt un om slab, şi cel mai important lucru: mă schimb încă şi încă învăţ. Când înveţi, nu rugineşti. „Cine sunt se naşte în continuare, ce am fost nici nu s-a terminat“, am scris anul trecut. Lucrez şi acum ca profesor în medicină şi, din clipa când se deschide uşa şi intră un pacient nou la consultaţie, nimic altceva nu mai există pentru mine. E o mare responsabilitate să ai în faţa ta un pacient, să-l asculţi vorbind şi să-l examinezi, să găseşti modul în care îl poţi ajuta cel mai bine. În plus, să creezi acea relaţie de încredere care ajută pacientul nu mai puţin decât un diagnostic şi un tratament adecvat. Încă mă bucur când pacientul, intrând la mine cu un număr de ordine, iese din cabinet simţindu-se un om unic.

Pentru cineva ca mine, intrat întâmplător la o facultate ştiinţifică numai din cauza lui Gheorghiu-Dej şi a proletcultismului din facultăţile umaniste, a avut o mare importanţă şi faptul că, după ani de întrerupere, am reînceput să scriu şi să public cărţi de poezie în România şi în Israel. Când am devenit membră a Uniunii Scriitorilor din Israel – în Israel, unde am învăţat ebraica din auzite – şi a Uniunii Scriitorilor din România, unde am reînceput să scriu poezie după patruzeci de ani de întrerupere, m-am simţit mult mai mândră decât atunci când am devenit membră a Academiei Americane de Oftalmologie, când am primit titlul de profesor în medicină sau Premiul Opera Omnia, sau când am fost inclusă în America în volumul *Who Is Who in the World*! Poate nu e frumos să te bucuri mai mult dacă scrii o poezie reuşită decât de toate aceste onoruri medicale şi ştiinţifice, dar aceasta sunt eu. Revenisem la acea parte veritabilă a eului meu primordial.

Totuşi, de-a lungul anilor de practicare a medicinii, mă transformasem, fără să vreau, într-o

„stârnitoare cronică de aplauze“. Dar poate că, de la înălţimea scenei, nu mai vedeam desluşit.

Într-una din poveştile citite de mine în copilărie, bărbatul îşi aduce acasă noua nevastă, îi dă cheile casei şi îi spune: „Poţi să descui toate camerele în afară de una. În camera aceea să nu intri!“ Eu aveam o astfel de cameră. Îmi făcusem propriile reguli. Le respectam.

Dar tocmai acum mă aflam în pragul camerei. Eram cu cineva de care ar fi trebuit să fug. El nu era pentru mine. Nu putea fi. Ştiam numai că putem râde împreună, că avem aceeaşi vârstă, că ne putem împărtăşi părerile, că putem vorbi despre orice, că suntem pe aceeaşi lungime de undă în deşteptăciune, ca şi în prostie. Exista acel ceva misterios, inimitabil, plutind în aer. Totuşi nu credeam că trebuie să continuăm legătura, căci eu nu-i puteam oferi singurul lucru important în ochii unui bărbat de o anumită vârstă, nu puteam fi cu 20 de ani mai tânără decât el.

De altfel, niciodată n-am vrut să fiu mai tânără, mă simt tânără pe dinăuntru, arăt mai tânără decât sunt, mă plac şi plac încă. Plac aşa cum sunt, cu ridurile mele, cu ceea ce exprimă faţa mea – o mărturie că am trăit şi am plâns şi am râs şi am iubit – şi cred că nimic nu te îmbătrâneşte mai tare decât dorinţa de a arăta mai tânăr în mod forţat. Dorinţă pe care el o avea. Ştiam asta şi nu voiam un început cu el, nu cu el. Simţeam că n-am dreptul să-mi fac rău. Mă simţeam încă feminină şi atractivă în prezenţa multor bărbaţi, însă în prezenţa lui deveneam neliniştită, fragilă, speriată. „Libertatea – a scris Nietzsche – este capacitatea de a deveni ceea ce suntem cu adevărat.“ Dar eu nu doream – şi în acelaşi timp doream – acel început, ştiam de mult că la orice vârstă ţi se poate întâmpla orice, intensitatea vieţii fiecărui an creşte atunci când acel an poate fi ultimul.

Să continui şi acum să devin ceea ce sunt? Acum? Şi totuşi, nu spunea Skin Horse în cartea

pe care eu şi Titel am citit-o înainte de a o da copiilor, în urmă cu mii de ani: *When you are real, you don't mind being hurt…Once you are real, you can't be ugly except to people who don't understand*?

Însă îmi era frică de această romanţă cu un adept al tinereţii veşnice, al aplauzelor şi al cuvintelor seducătoare. În fiecare minut îmi schimbam părerea, mă gândeam şi mă răzgândeam, îmi dădeam ordine şi le executam. Păstram o răceală regizată pas cu pas, deşi nu era o piesă de teatru. Nu găseam nici o explicaţie logică, eu, cea atât de naturală şi spontană, mă prefăceam că nu-i observ gesturile, cuvintele, căldura, nu voiam să arăt că văd ceea ce văd. Foloseam bruma de logică rămasă ca să nu-l cred. Nu voiam să simt ceea ce simţeam. Şi totuşi sărbătoream fiecare clipă cu un joc de artificii înăuntrul meu. Fără să fie nimic – exista ceva în aer. O plusvaloare a prieteniei care începea să se înfiripe. Sau poate că exageram, precis exageram, sau poate că el exagera, precis exagera. Orice om poate fi în viaţa personală un artist foarte talentat. El părea să fie aşa. De unde puteam şti?

„Sunt fericit că exişti", mi-a scris, şi nu voiam să cred că gândeşte cu adevărat ceea ce scrie. „Te văd şi când nu eşti", scria, atât de frumos scria. Poate ne era amândurora teamă. Aveam amândoi ce pierde. Atunci am ales. M-am simţit mult mai bine. Când alegi – ceea ce, de obicei, este un compromis – simţi o uşurare.

Am scris o scrisoare complet idioată de ruptură a oricăror relaţii, dar în aşa fel încât să nu mai existe nici o posibilitate de revenire. Cunoşteam destul de bine bărbaţii ca să ştiu exact ce destramă vraja dintre un bărbat şi o femeie şi ce destramă mai ales acel mister care te atrage ca un magnet atâta timp cât există. Am făcut totul ca să-l dezvrăjesc. După aceea mi-a părut rău, îmi lipseau căldura şi curiozitatea cercetătoare a privirii sale,

seriozitatea, neseriozitatea şi tot ce nu pot explica în cuvinte. Am încercat să repar, am încercat iar să stric, şi lucrurile deveneau mereu mai ciudate în ochii lui şi ai mei. În continuare am făcut totul ca să-i schimb imaginea despre mine, ca un pictor care pictează alt tablou peste unul vechi şi astfel îl ascunde. Deodată am recunoscut trăsăturile noului tablou: erau trăsăturile mamei mele! Sau poate că, în condiţii de frustare, eram cineva care semăna leit cu felul nelogic de a fi al mamei mele. Totuşi era prima oară în viaţă când am vrut să stârnesc mila cuiva. Şi am reuşit. Am proiectat o imagine străină, ca un iepure care ţâşneşte pe neaşteptate din mâneca unui scamator. Cred că iepurele e la fel de speriat ca şi scamatorul care trăieşte cu teama că i se va da pe faţă scamatoria. Mie mi-a reuşit scamatoria. Şi mamei mele îi reuşise – niciodată nu m-am simţit atât de aproape de ea, dovadă că am putut să scriu şi să rescriu această carte fără s-o judec. Încercând s-o văd. Ceea ce n-a însemnat că nu m-am temut încontinuu de situaţia ciudată în care m-am găsit în acest an. De mine însămi m-am temut.

„Un om care nu se teme este un om stupid sau un robot“, a spus Federico Fellini.

Am luat o decizie şi m-am simţit uşurată. Chiar filozoful vieţii Woody Allen a spus-o demult: „O relaţie e ca un rechin. Trebuie să avanseze, să înainteze tot timpul, sau moare.“ Mi-au trebuit trei luni ca să mă întorc la propriul meu ţărm. Oare să fi fost cum scrisese Lermontov: „O corabie care fără încetare caută furtuna / de parcă în furtună este liniştea“? Dar eu aruncasem deja balastul furtunii peste bord, ca pe un marinar mort. Simţeam încă gustul podelei sărate a corabiei, pe care fusesem trântită de valuri. Nu mai simţeam nevoia să mă prefac că nu mi s-a întâmplat nimic, dar nici nu mai eram acolo. Trebuie să dăm greşelilor noastre dreptul să moară. Să nu le mai profanăm reparându-le. Tot ce mi se întâmplase

aparţinea deja norilor care avansau, mereu alţii, forme după forme destrămate în alte forme. Savurând briza mării, mă bucuram că nu există o limită de vârstă pentru a zămisli mereu semne de întrebare şi noi trăiri. De ce îmi fac atât de bine stabilitatea tălpilor mele pe ţărm şi promisiunile valurilor când îmi aduc mireasma unor continente invizibile? A unor oameni pe care încă nu i-am întâlnit?

„Iubesc Viena (dar n-am fost niciodată acolo)“, a scris Federico. Am acest punct comun cu el. Iubesc Viena de mic copil. Am fost aproape în toată lumea. Am văzut până şi Moscova cea visată de eroinele lui Cehov. Dar încă n-am văzut decât Viena din visele mele. O mai pot vedea. Şi mâine este o zi. Important este că sunt o Scarlett de 80 de ani şi spun fără teamă acest lucru senzual: *mâine.*

Important este şi că în acest an, când mi s-au întâmplat atât de multe lucruri neobişnuite şi nu mi s-a întâmplat nimic rău nici când am gustat sarea mării trântită în cel mai de jos loc cu putinţă, pe podeaua corabiei, în acest an mi-am dat seama că vârsta biologică nu-mi poate opri dansul sau o nouă pornire la drum, sau muzica interioară, sau acea expresie stimulatoare a modestului meu eu: „Ce proastă sunt! Ce proastă am fost!“

Dragul de Federico, nu mi-a scris el şi mie, şi celorlalţi că „gustul vieţii constă în aşteptarea unui mesaj, şi nu în mesaj“? Cât de tânără mă pot simţi aşteptând…

Şi cu toate astea, pe undeva, semăn, pot fi asemănătoare mamei mele. Nu mai sunt doar o stârnitoare cronică de aplauze. Poate că sunt şi eu însămi, şi mama mea, şi toţi cei pe care i-am întâlnit. Oare nu sunt cuvintele „şi cu toate astea“ cele mai filozofice din dicţionar?

După – aproape – moartea ei, mama a mai trăit un an. De câte ori o vizitam, mă întristam şi mă gândeam la cuvintele lui Emil Cioran: „Marea crimă a medicinei este că salvează cadavre.“ Era

de nerecunoscut, slăbise îngrozitor, nu mai vorbea, nu mai recunoştea pe nimeni, stătea cu ochii închişi şi nu voia să deschidă gura ca să mănânce. Totuşi se vedea că celulele înmagazinând cuvântul *Craiova* erau ultimele rămase neşterse în creierul ei. La spitalul unde era internată o îngrijea un asistent de origină etiopiană. Eu îi dădeam instrucţiuni: „Vă rog mult, atunci când refuză să deschidă gura să mănânce, spuneţi-i la ureche cuvântul pe care vi-l scriu aici.“

Şi asistentul etiopian, născut într-un sat din Africa, îi citea la ureche cuvântul *Craiova*, oraşul în care se născuse, în Europa, mama. Atunci o expresie de calm, de fericire îi apărea pe faţă, de parcă acel cuvânt ar fi fost un far care reuşea să străpungă ceaţa în care se scufundase. *Craiova*, spunea încă o dată asistentul născut în Etiopia, şi mama din România Craiovei deschidea gura şi mânca.

Ce i s-a întâmplat mamei la Craiova, ce i s-a întâmplat după Craiova, cum s-a întâmplat, nu am să înţeleg niciodată.

Poate fiindcă a fost mama mea. Poate fiindcă ani în şir am fost eu mama ei. Şi am avut nevoie de o mamă eu însămi. Poate fiindcă am trăit în cărţi. Poate fiindcă s-a schimbat ceva în mine la 11 ani, când am salvat nişte cărţi şi le-am spălat de murdărie şi le-am pus la uscat sperând că vor mai arăta ca noi. Poate fiindcă mi-am murdărit mâinile la 11 ani. Poate fiindcă nu m-am înţărcat niciodată de perdeluţa de culoarea laptelui, ridicată de la geamul uşii, prin care mama mă privea vorbind cu un băiat în casa de pe strada Lucaci.

Poate fiindcă ştiu că, dacă o să trăiesc 550 de ani, această perdeluţă şi această privire mă vor urmări şi atunci şi îmi vor viola timpul şi uneori vor reuşi să împiedice ceva care sunt eu să fie eu. O furtună sălbatică în interior şi frânele care scrâşnesc, dar funcţionează, s-o oprească. S-o cuminţească. Frâne care nu o dată mi-au rupt

inima, dar au slujit de minune raţiunii şi altor câteva amănunte neesenţiale. Poate că în acest sens mama mea a reuşit cu mine.

„Poate“ e un cuvânt care lasă atâtea porţi deschise.

Dar nu doare mai puţin.

Arrivederci, Fellini!

Epilog

Ei vor spune:
Ea a fost aşa,
„Exact aşa
A fost.“

Şi va fi de parcă
Eu
Niciodată
Nu am fost.

Coliţă foto

Bunicul matern, Herman Zuckerman (căruia nepoata sa îi va spune „Pică“), la 20 de ani, pe când lucra la firma vieneză Moritz Cohn, specializată în cereale, 1902.

Herman Zuckerman se căsătoreşte în 1906 cu Raşela Sternberg.

Bunicul Pică în anii ’30, purtând decoraţia primită în Primul Război Mondial.

Mama − Paula (Lala) Zuckerman − în 1914.

Mama (în st. domnişoarei Urziceanu, aflată în centru), împreună cu colegele ei de clasă de la Pensionul Urziceanu, 1927.

Dr. Neuman (Nicu) Aberfeld (1905−1980), fratele lui Carol.

Tata, Carol, pe la un an, îmbrăcat ca fetiţă (după moda de-atunci),
între părinţii săi, Heinrich şi Frida (n. Shaffer) Aberfeld.

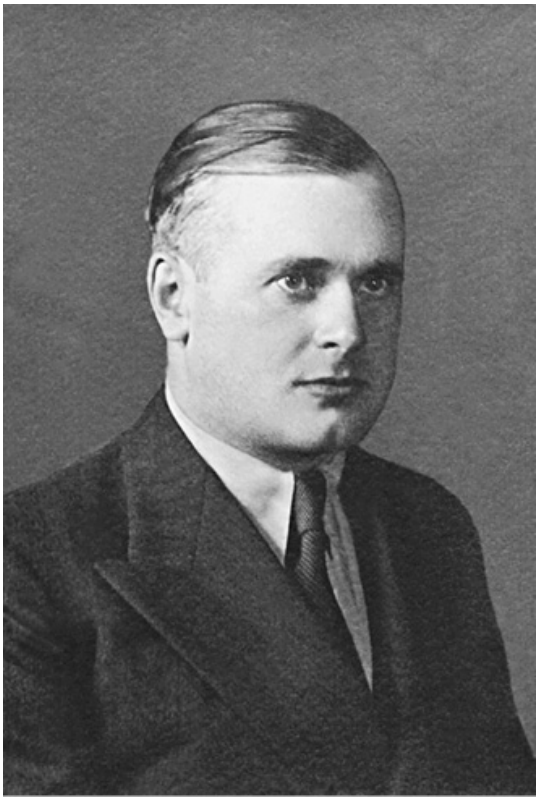

Ioji Aberfeld (1907−1987), fratele lui Carol.

Sylvia Aberfeld (1911–1932), sora lui Carol.

Cu părinţii.

Bunicii paterni, Heinrich şi Frida, 1934.

Cu bunicii Frida şi Herman, cca 1937.

La patru ani, 1939.

Mama şi tata la Karlsbad, 1938.

Ieşind de la vizionarea primului film din viaţă, *Albă ca Zăpada*.

La 9 ani, alături de mama, 1944.

La 12 ani, în curtea Institutului Moteanu, cățărată în copac (dr.) alături de Ruthie Dauber (azi Grünwald, stabilită la Montréal).

Ileana Simo, balerină la Casino de Paris, fotografie de Serge de Sazo, cca 1946.

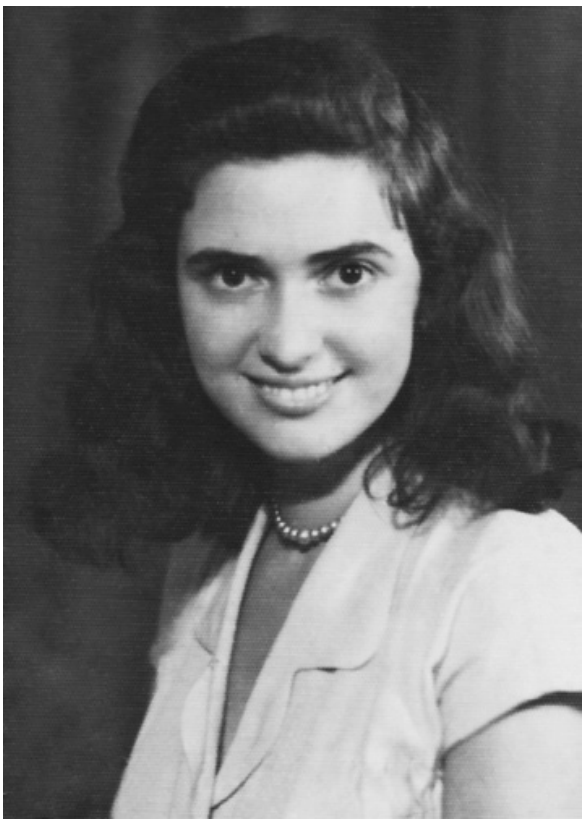

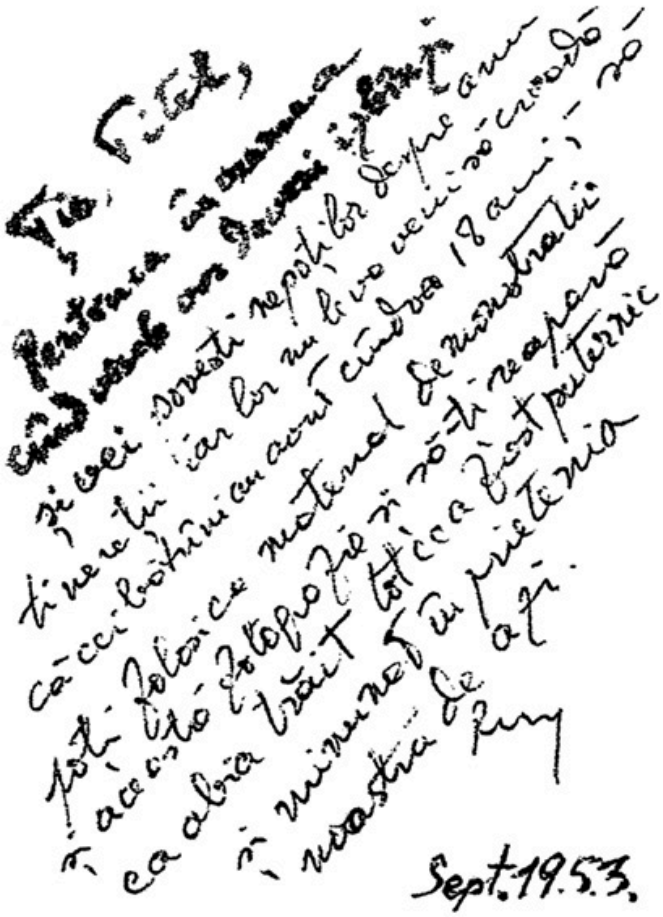

La 18 ani, 1953. Pe verso, dedicaţia pentru Titel.

Jucând într-o piesă de teatru, cca 1953.

Titel (dr.) cu părinţii săi, Emil şi Marioara (n. Lupescu) Sussman.

Fuga de acasă. Cu Titel lângă cabana Mălăeşti, 1955.

Cu o parte din colegii de grupă de la Facultatea de Medicină. La st. Valentin Petculescu, în centru Alexandru (Pupu) Brancovici, la dr. autoarea.

La patru luni de la venirea în Israel şi la o lună după naşterea lui Ruth (iunie, 1960).

Cu băieţelul Ari, de curând născut, la Afula (iunie, 1964).

Vizita pacienţilor operaţi, împreună cu dr. Willy Zachs (st.) şi cu asistentul Rafi, cel cu care autoarea a instalat aparatura venită din America, Afula, 1964.

Cu fondatorul neuro-oftalmologiei moderne, profesorul William F. Hoyt, în vremea *fellowship*-ului autoarei la Universitatea California din San Francisco, 1978.

Cu Matilda Tansanu la Congresul optometriştilor din Israel, anii ’80.

Cu Lionel Scânteie şi două prietene la Hotelul George V, la banchetul cu care s-a încheiat simpozionul de la Sorbona dedicat lui Mircea Eliade, 1987.

Cu „cei trei muschetari din grup“, de la st. la dr.: Tommy, Marcel şi Ghido, la petrecerea de primire a titlului de profesor în medicină de către autoare, 1986.

Riri Scânteie, sora lui Lionel, în 1927, când mama autoarei a cunoscut-o la Olăneşti şi a decis să-i dea cândva fetiţei ei numele Riri.

Cu Riri Scânteie Coandă, fosta soţie a lui Lionel, la banchetul de la George V.

Cu prof. Mihai Pop (în st., lângă autoare) şi prima delegaţie de profesori oftalmologi din Israel (în dr. autoarei: prof. Ruth Siegal şi prof. Dov Weinberger), în drum spre congresul ţinut la Piatra Neamţ, 1991.

Cu Amos Oz, sosit pentru prima oară în România, la Festivalul „Zile şi nopţi de literatură“ de la Neptun, 2003.

Table of Contents

Bucuria de a nu fi perfectă

Table of Contents

Bucuria de a nu fi perfectă

Table of Contents

Bucuria de a nu fi perfectă 4